● *Mistere şi capcane ale Pactului germano-sovietic*

● *Paraşutiştii între mareşal şi rege*

● *Şeful S.S.I. se dezvăluie*

magazin istoric

SERIE NOUĂ — AUGUST 1992

magazin istoric

SERIE NOUĂ

Revistă de cultură istorică
Anul XXVI — nr. 8 (305)
august 1992

Director — redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Bucureşti, strada Ministerului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 1-702, Cod 70100, Telefon: 15.02.00, interioare 406, 917.

ECHIPA REDACŢIONALĂ

Secretar general de redacţie: Ioana Ursu

Redactori: Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă, Dorin Matei (responsabil de număr), Marian Ştefan

Secretar de redacţie: Theodor Lianos

Macheta artistică: Radu Ion Popescu

Corectura: Georgeta Apreotesei, Constanţa Avram

Dactilo: Floarea Dragne, Tudora Petre

Editura Presa Naţională S.A., director ing. Stan Pelteacu; director economic Ion Ciucescu. Revistă tipărită la R.A.I. — Imprimeria „Coresi" — Bucureşti, în secţiile fotoculegere, offset şi legătorie

Cartea dumneavoastră de istorie
în fiecare lună

SUMAR

Cel mai scump patrimoniu: Ioan Bogdan 2
23 august 1944. Documente şi mărturii necunoscute: Cristian Popişteanu, Grigore Olimp Ioan, Marian Ştefan, Alesandru Duţu 3
Aprilie-mai 1944. Ultimele nopţi la Chersones: Niculae Koslinski 15
Caucaz, 1943 — „Dă-ne, Doamne, zile, ca să ne vedem, teferi": Marin Voiculescu 19
Din istoria S.S.I.: Cristian Troncotă 21
„Două fapte care vor intra în istoria universală": René de Weck 28
Călătorie într-o lume necunoscută: Patrick de Vallois 33
Istoria nesecretă a protocoalelor secrete din 1939 36
Din dosarele stalinismului. Spionul Tarle 41
Boierimea: Paul Cernovodeanu 42
Liberalizarea preţurilor în Franţa sec. XVIII: Steven L. Kaplan 47
Titulescu — un destin nemeritat: Pierre du Bois 51
Jean Monnet şi destinul contemporan al Europei: Cristian Popişteanu 54
Tîrguri, oraşe şi cetăţi dintre Prut şi Nistru: Constantin C. Giurescu 59
Regele Carol I şi regina Elisabeta: Eliza Brătianu 64
1916-1918. N. Lupu Kostaki — din Bucureştii ocupaţi: Ioan Lăcustă 68
Bibliotecar la Palatul Regal: G.T. Kirileanu 71
Bătălia celor trei regi: Younes Nekrouf 75
Holocaustul romilor — Ansa: Christian Bernadac 80
Pe frontul din Pacific. Tarawa — cea mai obsedantă amintire: John F. Wukovitz 84
În Bucureşti, acum 50 ani 88
• Cărţi sosite la redacţie... 32 • Concurs Magazin istoric 25 din 25. **Cîştigătorii... 92 • Rebus istoric... 93 • Dialog cu cititorii** 94

IOAN BOGDAN

Cel mai scump patrimoniu

Nu trebuie să pierdem din vedere nici un singur moment faptul că, oricît de importante ar fi pentru viața intelectuală modernă științele exacte și numeroasele lor aplicațiuni, pentru un popor mic, deșteptat de curînd la viața națională și amenințat din multe părți în dezvoltarea lui, crearea unei culturi proprii trebuie să fie întîia și ultima țintă a educației lui. O educație temeinică națională, o încredere nestrămutată în puterea de viață și în trăinicia neamului nostru, nu le putem cîștiga însă fără cunoașterea aprofundată a trecutului, fără conștiința clară a primejdiilor ce am întîmpinat și a faptelor mari ce am săvîrșit. Aceste fapte ne sunt păstrate, ca cel mai scump patrimoniu al trecutului, în monumentele istoriografiei, care pentru noi sunt un titlu de glorie și de mîndrie, tot așa ca și faptele povestite în ele...

Obiectivitatea absolută în istorie e un ideal de care tindem a ne apropia necontenit, pe care nu-l vom atinge însă niciodată pe deplin, căci din lanțul întîmplărilor istorice vor lipsi totdeauna unele verigi, pe care nici mintea cea mai prudentă nu le va putea reconstitui exact. Această convingere mă face să consider deocamdată ca problemă mai actuală a istoriografiei noastre editarea diferitelor feluri de izvoare, decît expunerea istorică.

Cu aceasta nu voiesc să contestez cîtuși de puțin legitimitatea încercărilor de expunere. Oricînd se vor face însă acestea, singura tendință a lor, ca a ori și cărei lucrări științifice, trebuie să fie tendința spre adevăr. Orice alt scop trebuie înlăturat. Tendințele greșite ale secolului trecut, care își au explicarea în situația politică de atunci a poporului român și în prejudițiile Școlii ardelene, trebuiesc evitate pe viitor.

Statele române au avut, pe lîngă epoce glorioase de luptă pentru existența lor și pentru apărarea creștinității, și epoce de adîncă decădere politică și morală. Aceste păcate ale trecutului nu trebuiesc ascunse ori tăgăduite, acum după ce am avut tăria de a trece peste ele și a ne crea o poziție care ne dă posibilitatea de a le evita pe viitor. Corupția politică și administrativă, din epoca fanariotă — ce-i drept, cu rădăcini mai vechi — trebuie s-o avem mereu în minte, ca să luăm îndemnul de a lupta împotriva corpuției de astăzi, oricît de micșorată s-ar părea față de cea din trecut.

Dar în același timp ne vom încălzi la auzul faptelor de vitejie și a cuceririlor pe terenul culturii intelectuale și artistice, de care cea mai înaltă dovadă ne-o dau însăși monumentele istoriografiei, ale cărei faze le-am schițat aci. Acei dintre noi care se simt chemați să studieze și să povestească altora opera trecutului, au tot dreptul să fie mîndri de predecesorii lor, pe care pot să-i continue astăzi în împrejurări mai prielnice. Ei găsesc, înainte de toate, un îndemn și un sprijin în Academia Română, care caută să unească silințele tuturor spre un ideal comun de cultură națională.

(Istoriografia română
și problemele ei actuale,
discurs de recepție la Academia Română, București, 1905)

23 august 1944

UN DOCUMENT NEAŞTEPTAT

Un nou document vine să se adauge dosarului istoric despre 23 august 1944. Este după cum se vede împuternicirea pe care, la 17 august 1944, liderii P.N.Ţ., P.N.L., P.S.D., P.C.R., coalizaţi în Blocul Naţional Democrat, au semnat-o pentru domnul general Aurel Aldea în vederea trecerii frontului în Rusia pentru încheierea armistiţiului cu puterile aliate din coaliţia Naţiunilor Unite.

Importanţa acestui document decurge în primul rînd din însăşi existenţa lui, care exprimă preocuparea şi hotărîrea opoziţiei antiantonesciene de a scoate ţara din războiul hitlerist. Este un document esenţial în această direcţie şi el atestă totodată existenţa unei colaborări politice nu numai virtuale ci şi reale şi serioase între cele patru partide. Într-un moment cînd subiectul 23 august 1944 a devenit subiect de mare controversă, orice nou document care aduce clarificări este de mare importanţă, cu atît mai mult cu cît semnarea acestei împuterniciri cu o săptămînă înaintea loviturii de stat de la 23 august 1944 arată stadiul avansat al pregătirii acesteia, precum şi faptul că toate forţele politice din România erau conştiente că sosise ora deciziilor pentru destinul ţării. Din documentele de la Stockholm, obţinute din arhivele diplomatice sovietice şi publicate pentru prima oară de revista noastră (nr. 8, 9, 10/1991) rezultă că vizita emisarului român, generalul Aldea, era anunţată şi aşteptată. Motivele pentru care ea nu a avut loc nu sînt încă elucidate şi ele ţin probabil de condiţiile concrete ale trecerii liniei frontului, mai ales după declanşarea puternicei ofensive sovietice de la Iaşi—Chişinău. Oricum, coroborată cu celelalte documente — dintre care multe au fost prima oară publicate de *Magazin istoric* — împuternicirea cu semnăturile lui Iuliu Maniu, C.I.C. Brătianu, C. Titel-Petrescu, Lucreţiu Pătrăşcanu arată, încă o dată, că actul de la 23 august 1944 nu-şi poate pierde importanţa în istoria contemporană a românilor.

C.P.

M A N D A T

Domnul General Aurel Aldea mandatar pe lângă Guvernul Uniunii Republicelor Sovietice Socialiste al Blocului National Democratic roman, este imputernicit să semneze,in numele acestui Bloc,cu guvernele Uniunei Republicelor Sovietice Socialiste,Marei Britanii si Statelor Unite ale Americei,actul de armistitiu conform propunerilor facute de Aliaţi şi ameliorărilor consimţite ulterior de Guvernul Sovietic.

Conventia de armistiţiu va rămane secreta,ea neputand fi publicată decât după punerea in aplicare.Aplicarea aemistitiului se va face deîndată ce se va constitui guvernul legal roman.

Domnul General Aldea este insarcinat deasemenea să coordoneze actiunea militeră a Romaniei cu a armatei sovietice si a celorlalti aliati.

Domnia sa este mandatat in acelas timp să discute cu guvernul Uniunei Republicelor Sovietice Socialiste toate modalitatile de aplicare ale armistitiului precum şi de a semna,dupa ce va fi prealabil autorizat,o conventie speciala in acest sens.

Facut in Bucuresti,azi 17 August 1944

Pentru Partidul National Idiberal

Pentru Partidul Comunist

Lucreţiu Patrascanu

Pentru Partidul National-Ţărănesc

Pentru Partidul Social-Democrat

Noi revelaţii

PARAŞUTIŞTII ÎNTRE MAREŞAL ŞI REGE

GRIGORE OLIMP IOAN

În ciuda deceniilor care s-au scurs şi a numeroaselor surse publicate între timp, continuă să apară noi şi noi ducumente şi mărturii despre evenimentele de la 23 august 1944. Revista Magazin istoric, **dovedind acelaşi interes constant faţă de acest important moment al istoriei noastre contemporane, şi dornică să contribuie la o cît mai exactă reconstituire a faptelor, pune în circulaţie o nouă mărturie, ale cărei semnificaţie şi valoare nu vor scăpa cititorilor şi, se înţelege, nici specialiştilor.**

Desantul n-a avut loc

La 23 august 1944 mă aflam în Bucureşti, avînd funcţia de şef al Serviciului de presă din Ministerul afacerilor interne, cu gradul de secretar de presă principal. Fusesem numit în această funcţie — între două concentrări — de către ministrul subsecretar de stat Petre Strihan, împuternicit pe atunci cu conducerea administraţiei de stat. Petre Strihan (pe adevăratul său nume Petre Constantinescu, Strihan fiind iniţial un pseudonim literar sub care a publicat mai multe volume de poezii) era orginar din Mizil şi era profesor de drept la Academia Comercială din Bucureşti (azi A.S.E.). Fiind coleg cu Mihai Antonescu, pe atunci ministru de externe şi vice-preşedinte al Consiliului de Miniştri, îl recomandase mareşalului Ion Antonescu, care îl numise subsecretar de stat la Ministerul de interne. Era singurul civil din conducerea acelui departament, al cărui titular era generalul Dumitru Popescu, iar la Poliţie şi Siguranţă un alt general, Piky Vasiliu.

Cu cîteva zile mai înainte, întovărăşindu-l pe Petre Strihan, participasem la o consfătuire ministerială ţinută la Iaşi, din ordinul mareşalului, pentru rezolvarea problemelor curente ale oraşului, aflat chiar în linia frontului. Frontul era stabilizat pe culmea Stînca Roznovanu şi bateriile noastre de artilerie erau amplasate pe dealul de la Copou, chiar în incinta parcului. Pînă în linia frontului se ajungea cu tramvaiul, care funcţiona ziua şi noaptea, ca şi bisericile, permanent pline de lume; aici veneau şi soldaţii de pe poziţii, învoiţi, ca să se închine.

La ducere spre Iaşi ne-am deplasat cu maşina ministerului, chiar pe traseul de demarcare a poziţiilor noastre, pe şoseaua Podul Iloaiei—Tîrgu Frumos—Iaşi. La înapoiere, comandantul militar apreciind că s-a comis o mare imprudenţă folosind acest traseu care era sub bătaia armamentului inamic, ne-am întors cu două avioane de legătură „Fiesler-Storck", singurele care puteau ateriza şi decola în zori sau după lăsarea întunericului, de pe aerodromul din Iaşi, bombardat cu regularitate de artileria sovietică.

Conferinţa ministerială a durat două zile şi a rezolvat problemele acute ale oraşului, ministerele implicate fiind reprezentate de persoane cu funcţii de răspundere. Singurii cu grad de ministru care au participat la această conferinţă specială au fost Petre Strihan, din partea Ministerului de interne şi Mircea Vulcănescu, din partea Ministerului de finanţe. Cu acesta din urmă m-am înapoiat în acelaşi avion pînă la Bacău, de unde am continuat călătoria cu trenul pînă la Bucureşti. De precizat că tipul de avion menţionat mai sus avea numai două locuri şi tot timpul zborului am stat ghemuit în carlingă, în cîrca ministrului Mircea Vulcănescu, avionul fiind pilotat de un adjutant, fost camarad de zbor cu mine în prima parte a campaniei. Cu celălalt avion a zburat pînă la Bacău şi de acolo la Bucureşti, ministrul Petre Strihan, neavînd, desigur, pe nimeni în cîrcă.

Darea de seamă a amintitei conferinţe, atît pentru Cabinetul mareşalului, cît şi pentru întreaga presă din ţară şi radio, a fost redactată de mine.

În după-amiaza zilei de 23 august mă prezentasem ca de obicei la cabinetul ministrului Petre Strihan, pentru aprobarea unor lucrări de rutină, destinate difuzării prin

presă și radio. Conducerea Ministerului afacerilor interne era pe atunci în Calea Victoriei, în Palatul Cantacuzino (fostă proprietate a soției lui George Enescu), cunoscut sub numele de „Casa cu lei". Eram în biroul ministrului cînd a intrat foarte agitat Ică Ionescu, secretarul general al ministerului, care s-a adresat lui Petre Strihan:

— Am primit un telefon de la fratele meu Lică Ionescu, director la Radiodifuziune, care m-a anunțat un fapt cu totul neobișnuit: a fot chemat de urgență la Palat, în vederea transmiterii unui comunicat foarte important pentru țară; nu știe nimic mai mult, dar se pare că se petrec lucruri foarte grave...

Petre Strihan a răspuns îngîndurat:

— N-am nici un fel de informație în acest sens; îmi pare rău că tocmai generalul Dumitru Popescu este absent...

(Titularul Ministerului de interne era retras de cîteva zile într-o vilă rechiziționată la Săftica, lîngă București, anunțînd că e bolnav).

După cîteva minute de tăcere încordată, a sunat telefonul „special". Era un aparat ce nu fusese instalat lîngă celelalte de pe biroul ministrului, ci pe o măsuță separată, lîngă perete. Acest telefon era în direct cu mareșalul și ceilalți miniștri din guvern, fiind folosit foarte rar. Surprins, Petre Strihan s-a ridicat în picioare și s-a îndreptat spre telefonul care suna insistent și cu tonalitate aparte. A ridicat receptorul. Fiind lîngă el, am auzit deslușit:

— Aici generalul Jienescu...

Într-adevăr, la celălalt capăt al firului se afla generalul de escadră aviator Gheorghe Jienescu, subsecretar de stat al aerului. Acesta i-a comunicat:

— Mareșalul și cu Mihai Antonescu, precum și gene-

Victime ale bombardamentului hitlerist din 24 august : Ateneul Român, blocul Cartea românească și Teatrul Național

ralul Vasiliu, au fost arestați la Palat... Neputînd vorbi cu ministrul de interne, generalul Dumitru Popescu apelez, la dumneavoastră, care în mod automat îi țineți locul. Solicit acordul dumneavoastră ca să trimit o unitate de parașutiști de la Popești-Leordeni, ca să elibereze pe toți cei care sînt arestați și reținuți la Palat; parașutiștii pot sosi acolo în 45 de minute...

La care, calm, Petre Strihan a răspuns:

— Domnule general, sînt locotenent de rezervă și știu că șeful suprem al armatei este regele; dacă Maiestatea Sa a luat o hotărîre, nu este de datoria noastră să intervenim...Cred că e bine să așteptăm desfășurarea evenimentelor...

Generalul Jienescu nu a mai spus nimic și a închis telefonul. Dar nici pe parașutiști nu i-a trimis la Palat. Oare ce s-ar fi întîmplat dacă-i trimitea? Vă dați seama?

Generalul Jienescu a avut și el o soartă tragică: după ani grei de temniță comunistă, după eliberarea din detenție, s-a sinucis...

În biroul ministrului Petre Strihan au mai venit și inspectorul general administrativ Glod, Corneliu Rudescu, directorul Oficiului de studii, și judecătorul Mircea Rădulescu, directorul său de cabinet. Au început să discute în șoaptă, dar cu înfrigurare, despre noua situație politică a țării. Peste cîteva minute au apărut și ofițerii de la cabinetul ministrului de interne, maiorul Enescu și căpitanul Cochinos, care ne-au anunțat să deschidem aparatul de radio care se afla în birou, ceea ce am și făcut imediat. La început se transmitea muzică patriotică, după care vocea gravă a crainicului a anunțat:

— Lăsați aparatele de radio permanent deschise; în viitorul apropiat se va transmite un comunicat de cea mai mare importanță pentru țară!

Proclamația regelui Mihai către țară am ascultat-o în cursul serii, acasă. Conținutul ei este bine cunoscut.

Sînt noul ministru de interne

A doua zi dimineață m-am prezentat ca de obicei la serviciu, în Calea Victoriei, unde îmi aveam biroul. Nu era absolut nimeni. În timp ce ședeam de vorbă cu portarul în pragul ușii principale, sub scoica de sticlă ce proteja scările dintre cei doi lei de piatră, a intrat pe poartă un „Buick" negru și, după un viraj strîns, a stopat în fața noastră. De lîngă șofer a coborît un bărbat îmbrăcat în haine care semănau cu o ținută militară, dar fără grade. Avea o brasardă roșie la mîna stîngă și un pistol-mitralieră de fabricație sovietică pe piept. Din spate a coborît un domn înalt, bine făcut, cu părul cărunt și de o impunătoare prestanță. A făcut un semn însoțitorului său să rămînă la mașină și a început să urce treptele, fără să se grăbească. Cînd a ajuns în dreptul nostru, s-a pezentat:

— Sînt generalul Aurel Aldea, noul ministru de interne...

Cum doar de puține zile dezbrăcasem haina militară pe care o purtasem mulți ani, în mod automat am luat poziție de drepți și m-am pezentat la rîndul meu:

— Să trăiți, domnule general; sînt sublocotenentul aviator de rezervă... șeful Serviciului de presă, la ordinul dumneavoastră...

Deși eram îmbrăcat civil, atitudinea mea militărească i-a plăcut. A zîmbit și m-a întrebat:

— Cine e aici mai mare din conducerea minsterului?

— Absolut nimeni, domnule general, am răspuns eu și l-am invitat printr-un gest să intre în clădire.

Ne-am oprit în prima cameră pe stînga, unde era biroul directorului de cabinet al ministrului de interne, locotenent-colonelul Plesnilă, pe biroul căruia domneau o ordine desăvîrșită și un snop de creioane ascuțite într-un vas. Generalul s-a așezat la biroul acestuia și mi-a spus:

— Te rog anunță conducerea ministerului; să vină toți șefii aici ca să-i cunosc și eu.

Am apăsat pe butonul telefonului care făcea legătura cu centrala și pe un ton de comandă aspră am anunțat:

— „Atențiune jandarmi!" (în cod, aceasta era comanda pentru comunicări ultra urgente și cu prioritate maximă, folosită de miniștrii noștri). Toți șefii direcțiilor din minister să se prezinte la cabinetul domnului general Aldea, noul ministru de interne, cu maximă operativitate!

Fiindcă vorbeam de la telefonul colonelului Plesnilă, telefonista mi-a răspuns și ea militărește:

— Să trăiți, am înțeles! Dar recunoscîndu-mi probabil vocea, a adăugat pe un alt ton: e foarte greu, don șef, că sînt toți dispersați și nu știu de unde să-i culeg...

Am arătat apoi generalului Aldea biroul ministrului de interne, care era dotat cu o mobilă stil somptuoasă, în biblioteca Palatului Cantacuzino. De un efect deosebit erau rafturile pentru cărți care împodobeau pereții. Generalul, privind admirativ în jur, m-a rugat să deschid ferestrele, ca să intre aer curat. De cum am deschis prima fereastră, am auzit un zumzet surd de motoare, venind din văzduh. L-am recunoscut imediat: erau avioane „Heinkel-111", de bombardament, din care avea în dotare și aviația noastră și cea germană. Pe un astfel de aparat zburasem și eu la începutul războiului, așa că le cunoșteam foarte bine zgomotul caracteristic.

— Domnule general, vin nemții să ne bombardeze!

— Ești sigur?, m-a întrebat ușor mirat generalul.

Dar n-am mai apucat să răspund ceva, căci primele explozii au și început să se audă prin ferestrele deschise. Fără pic de șovăire, l-am condus pe noul ministru întîi la subsol, în sala cazanelor de la calorifer și apoi, la sugestia portarului care era și el acolo, peste drum, în adăpostul cel mare, cu două ni-

vele sub pămînt, de la Ministerul economiei naţionale. În timp ce traversam amîndoi în mare grabă strada, am recunoscut sirenele avioanelor germane de bombardament în picaj „Stukas", care începuseră să bombardeze Palatul şi alte obiective mai însemnate din centrul Capitalei. Antiaeriana românească din jurul Capitalei începuse şi ea tragerile într-o cadenţă rapidă.

După încetarea alarmei, ne-am întors în clădirea Palatului Cantacuzino. O bombă căzuse peste corpul de gardă din curtea din spate, pe unde tocmai trecusem cu cîteva minute mai înainte, şi ucisese santinela care rămăsese în post. Tot atunci au început să sosească şi şefii din minister, spre a se prezenta noului ministru.

De a doua zi mi-am reluat slujba, numai că Serviciul de presă a trecut de sub conducerea Subsecretariatului de stat pentru administraţie direct sub aceea a cabinetului ministrului de interne. În locul lui Petre Strihan a fost numit ca subsecretar de stat generalul Dămăceanu. (În timpul regimului comunist, pentru „vina" de a fi fost demnitar sub mareşalul Antonescu, Petre Strihan a executat 15 ani de puşcărie; a murit la o vîrstă venerabilă, cu puţini ani în urmă, înconjurat de stima şi afecţiunea prietenilor săi literari)[1]. Şi generalul Aurel Aldea, deşi fusese un participant activ la evenimentele de la 23 august, a murit în închisoarea comunistă de exterminare de la Rîmnicu-Sărat.

În ceea ce mă priveşte, am rămas mai departe la post (în clădirea cea nouă din str. Academiei, devenită ulterior sediul fostului C.C. al P.C.R.) cu cîteva întreruperi datorate re-concentrării mele — sub miniştrii de interne general N. Rădescu şi N Penescu.

[1] În nr. 6/1969, *Magazin istoric* i-a publicat un articol intitulat *Un divorţ domnesc*, autorul lucrînd în acea vreme la Institutul de istorie „N. Iorga".

După instaurarea comunistului Teohari Georgescu, profitînd de faptul că fostul şef de cabinet Stelian Tănăsescu, fost coleg de facultate şi pe care îl cunoşteam de mulţi ani, fusese numit director al Administraţiei de stat, am obţinut o cuviincioasă demisie din postul ce-l ocupam, pe motive de sănătate. (Stelian Tănăsescu a dispărut fără urmă în timp ce efectua o călătorie de studii în fosta U.R.S.S., în timpul „deviaţionismului de dreapta", 1952.)

Eu m-am retras la ţară în Moldova, într-un sat de unde se trăgea familia mamei mele. Dar pentru scurtă vreme. Cînd „viitura comunistă" a început să dărîme totul în calea ei, mi-am schimbat „preocupările" şi „sfera de activitate". Am devenit ungător de motoare la Fabrica de zahăr din Sascut, pentru ca să avansez, ulterior, mecanic şef şi să „trag tare" pe şantierele patriei, vreo 25 de ani.

O nimica toată pentru o viaţă de om! Nu? ■

23 AUGUST 1944 ÎN NOVAIA I NOVEIŞAIA ISTORIIA

„Bucureşti, 23 august 1944. Ora 22 şi 30 minute. România, istovită de război, se adună în jurul megafoanelor. Răsună glasul regelui Mihai. El declară că ţara iese din războiul împotriva coaliţiei antihitleriste şi cere armistiţiu.

Ora 23.00. Nu se aude vuietul de motoare al avioanelor anglo-americane, pentru care bombardarea Bucureştilor, în condiţiile supremaţiei absolute a aviaţiei aliate în aer, a devenit un fapt obişnuit. Piaţa din faţa Palatului Regal este plină; mulţimea se bucură. Tînărul rege Mihai iese în balcon. Lumea îl salută. Forţele armate — toate, pînă la ultimul pluton — îndeplinesc ordinul regelui: încetarea acţiunilor militare împotriva armatei sovietice".

Sînt cuvintele cu care debutează un articol din revista rusească *Novaia i noveişaia istoriia* (Istorie modernă şi contemporană), nr. 6/1991. Sub titlul *23 August în România* şi sub semnătura lui V.N. Vinogradov, publicaţia prezintă un amplu studiu consacrat conotaţiilor acestui eveniment în istoria României şi evoluţiei înregistrate de terminologia lui în istoriografia română: „ziua eliberării României de sub jugul fascist", „act istoric", „insurecţie armată", „începutul revoluţiei de eliberare socială şi naţională, antifascistă şi antiimperialistă" etc.

„În literatura istorică sovietică — scrie autorul, cunoscut specialist în istoria României — ziua de 23 august 1944 a fost considerată un punct crucial al revoluţiei democrat-populare". Simpla evoluţie a termenului, metamorfozele lui de-a lungul deceniilor, întru redarea conţinutului istoric, potrivit sinuozităţilor politicului, ilustrează cît de dificilă este căutarea adevărului.

Noutatea acestui studiu este că, după ce prezintă lectorilor săi o cronologie a evenimentelor ce au condus la momentul 23 august 1944, începînd cu luna iunie 1941, *Novaia i noveişaia istoriia* reproduce (în traducerea doamnei S.E. Subbotina) documente, materiale inedite de arhivă, mărturii ale unor participanţi la evenimente (lideri ai principalelor partide politice, extrase din presa acelor ani), toate preluate din revista *Magazin istoric*, numerele 1, 2, 4, 5, 8/1990.

GENERALUL

DIN CIMITIRUL MĂNĂSTIRII AGAPIA

MARIAN ŞTEFAN, ALESANDRU DUŢU

**Cu mai bine de două decenii în urmă,
în cimitirul mănăstirii Agapia, îngrijit cu dragoste de măicuţe,
am descoperit un mormînt care ne-a reţinut în mod deosebit atenţia.
Numele defunctului:** Hugo Schwab, **profesia:** general,
data morţii: 24 august 1944 **erau tot atîtea semne de întrebare
ce au persistat peste timp şi cărora, în sfîrşit,
credem că sîntem în măsură să le răspundem.
De ce aşa de tîrziu, vor înţelege cititorii singuri din cele ce urmează.
Aşadar, cine a fost Hugo Schwab?**

Caracter, educaţie militară desăvîrşită

Hugo Schwab, sas din Transilvania, s-a născut la 27 iunie 1887, la Reghinul Săsesc. După terminarea celor opt clase de liceu, a urmat cursurile Şcolii militare de la Sibiu (1901-1905). La început, a activat ca stagiar în Regimentul 5 infanterie austro-ungar şi a avansat în grad după cum urmează: sublocotenent (1908), locotenent (1913), căpitan (1915), maior (1917). Începînd cu data de 25 noiembrie 1914, ca ofiţer în armata austro-ungară, a luat parte la operaţiile de pe frontul rus; a căzut prizonier, fiind eliberat la 27 mai 1918. La 28 martie 1919, aşa cum s-a întîmplat şi cu alţi subofiţeri şi ofiţeri transilvăneni, a fost integrat în cadrele active ale armatei române (Regimentul 82 infanterie) cu gradul de maior şi cu vechime de la 1 august 1917. A luat parte la campania din Ungaria, în 1919 (comandant de companie şi apoi de

batalion în Regimentul 98 infanterie). În 1923 a primit gradul de locotenent-colonel, iar șase ani mai tîrziu a devenit colonel. În 1938 a avansat general de brigadă și în 1942 general de divizie.

A comandat Regimentul 40 infanterie (1930-1937), Brigada 9 infanterie (1937-1939), Divizia 9 infanterie (1939-1941). În dimineața declanșării rebeliunii legionare din ianuarie 1941, comandantul Corpului 2 armată, generalul de divizie Nicolae Macici, l-a numit prefect temporar al județului Constanța. La 16 ianuarie 1942 a fost numit comandant al Corpului 4 teritorial, iar la 20 martie a preluat comanda Corpului 3 armată. Din octombrie 1943 și pînă în mai 1944 a fost comandantul Corpului de munte, cu misiunea de a apăra sectorul sudic al litoralului Crimeei. În această calitate, a asigurat operația de evacuare a forțelor germano-române din Crimeea, reușind, cum se apreciază într-un document de epocă, „prin energie și stăruință să evacueze, între 13.04-10.05 [1944] peste 42 000 ofițeri și trupă".

Din caracterizările pe care i le-au întocmit superiorii săi în cursul carierei, am selectat aprecieri ca: „Bune studii militare... Distins... Capabil... Conștiincios... Disciplinat... Inteligent... Caracter... Educație militară desăvîrșită... Cultură generală aleasă..."

Evenimentele din 23 august l-au găsit în funcția de comandant al Corpului 7 armată...

Eveniment unic; o performanță; nimeni nu se aștepta

Cele trei sintagme rezumă în esență judecăți de valoare ale istoriografiei române și străine privitoare la atitudinea corpului de comandă, a armatei române în ansamblu, în momentul arestării mareșalului Antonescu și întoarcerii armelor împotriva Germaniei. Și pentru a vă convinge, este suficient să reproducem trei citate din articole care au fost publicate în cursul anilor chiar în paginile revistei *Magazin istoric*. „Eveniment aproape unic în istorie — o întreagă armată a efectuat o întoarcere de 180 grade în atitudinea și comportarea sa, cu implicații de proporții deosebit de însemnate pentru mersul războiului antihitlerist — a dat, în mod firesc, naștere la o serie de nedumeriri". „Faptul că, în decurs de cîteva zile, o armată de aproape 500 000 oameni s-a desprins de marile unități germane între care era intercalată și a reușit să se regrupeze în timp ce lupta pentru a curăța teritoriul țării de nemți, efectuînd concomitent acoperirea împotriva trupelor hitleriste și horthyste din nord-vestul Transilvaniei și deplasîndu-se peste Carpați pentru a ocupa poziția de apărare împotriva acestora, este într-adevăr o performanță". „Din partea germană — scria istoricul german A. Hillgruber —, nimeni nu se aștepta ca armata română... să fie ținută în mînă, atît de hotărît, în totalitatea sa, de către noul guvern".

Și tot în sprijinul acestor aprecieri au fost citate de fiecare dată răspunsurile celor doi comandanți ai armatelor române de operații la întrebarea formulată de comandamentul german în legătură cu poziția lor față de actul de la 23 august 1944. Petre Dumitrescu, comandantul Armatei 3: „Nu pot să am altă atitudine decît aceea pe care M. S. Regele și noul guvern au luat-o"; Ilie Șteflea, comandantul Armatei 4: „Voi merge cu țara și cu M. S. Regele!"

Aprecierile corespund unei realități obiective, iar declarațiile celor doi generali au fost integral acoperite prin fapte pe care istoria le-a reținut ca atare. Sigur, nu putem trece cu vederea excesele propagandistice sau mistificările istoriografiei din anii dictaturii comuniste care, încercînd să explice reacția oștirii române în acele momente hotărîtoare, atribuia merite deosebite, dacă nu cumva exclusive, influenței pe care partidul comunist ar fi exercitat-o asupra militarilor români pînă la nivel de înalt comandament. Și nu putem omite acest aspect nu numai pentru că el este un exemplu tipic de distorsionare a adevărului, dar și pentru că aproape întreg corpul de comandă al oștirii române — ofițerii și generalii prin influențarea cărora comuniștii pretindeau că imprimaseră o anumită orientare a întregii armate —, peste numai cîțiva ani, avea să fie decimat în lagărele și închisorile regimului comunist!

Dacă atitudinea armatei române rămîne un fapt istoric real, istoriografiei îi revine sarcina de a delimita dimensiunile dramei umane care a stat la baza acestei atitudini. Cu „cazul" Hugo Schwab, pe care îl vom relata în continuare, nu facem decît un prim pas...

În serviciul armatei române

Încă din prima zi, ofensiva sovietică pe frontul Iași — Chișinău, declanșată în dimineața de 20 august 1944, a provocat străpungerea apărării germano-române pe mai multe direcții. Pînă în seara de 23 august, sovieticii au executat breșe adînci și au înaintat pe două direcții convergente către Leova și Leușeni pe Prut, atingînd aliniamentul general nord Tîrgu Neamț — Roman — nord Bîrlad — nord-vest Huși — nord Tatar Bunar. În noaptea de 23 august, Corpul 7 armată (în compunerea sa intrau: comandamentele 103 și 104 munte, regimentele 17 infanterie și 8 grăniceri) se afla în dispozitiv pe înălțimile de la est și vest de Tîrgu Neamț. El a primit ordin, telefonic și prin hughes, să înceteze ostilitățile împotriva trupelor sovietice și să se deplaseze imediat spre a ocupa poziție pe înălțimile situate la sud de rîul Putna, între Soveja și Jariștea. Ordinul primit cerea

să înceteze orice legătură de comandament cu trupele germane, contra cărora să se apere în caz de atac și, în același timp, să nu se lase dezarmat de trupele ruse.

Un amănunt deloc lipsit de importanță, desprins dintr-un amplu raport întocmit de fostul șef de stat major al Corpului 7 armată, colonel At. Lișcu, precizează că: „După ce s-a terminat darea ordinelor (telegrafice și scrise) pentru deplasarea în noua zonă și după ce în dimineața de 24 august am verificat executarea, la cartierul corpului de armată și al serviciilor de la eșalonul I, defunctul general Schwab — fostul comandant al Corpului 7 armată — a fost chemat la hughes, din Piatra Neamț, de un ofițer de stat major de la Corpul 5 armată, trimis de domnul general Niculescu Constantin. Din partea domnului general Niculescu s-au pus trei întrebări, între care a fost și aceea: «dacă generalul Schwab înțelege să execute întocmai dispozițiunile noului guvern român». La aceasta generalul Schwab a răspuns că *înțelege să execute întocmai ordinele și dispozițiunile comandamentului și guvernului român*".

La sfîrșitul acestui pasaj, autorul face următoarea precizare în subsol: *„Am arătat acest detaliu, pentru a nu plana nici o bănuială asupra memoriei generalului Schwab, care a înțeles să fie în serviciul armatei române pînă în ultimul moment al vieții sale* [subl. ns.]".

Așadar, să urmărim în continuare, modul în care comandamentul Corpului 7 armată a transpus în viață ordinul primit. Ne vom folosi de mărturiile cuprinse în rapoartele întocmite de diferiți subalterni ai generalului Hugo Schwab, documente redactate la scurt timp după consumarea evenimentelor și la care au participat nemijlocit. Primul poartă semnătura căpitanului Theodoru N. Lucian, ofițer de stat major din Corpul 7, fiind redactat la 26 septembrie și adresat Secției 2 din Marele Stat Major:

„În dimineața zilei de 24 august, am primit ordin de la dl. comandant al Corpului 7 armată, general Schwab Hugo, să îl însoțesc împreună cu dl. general Cosma, comandantul artileriei Corpului 7 armată, și dl. colonel Lișcu, șeful de stat major, la inspecția ce o va face coloanelor de scurgere ale corpului de armată care se retrăgeau spre sud, conform ordinului Armatei 4.

Corpul 7 avea sub ordine comandamentele 103 și 104 munte...

Am trecut pe la Comandamentul 104 munte care era încolonat și apoi pe la Comandamentul 103 munte care încă nu se încolonase. După ce dl. general comandant a dat ordinele necesare, ne-am înapoiat, îndreptîndu-ne spre Piatra Neamț. Trecînd prin comuna Humulești (sud Tîrgul Neamț), rușii intraseră în sat și la venirea mașinii noastre au început să tragă cu pistoalele mitralieră mai întîi în sus, ulterior în noi. Am fost nevoiți să oprim și am încercat să parlamentăm cu ei, spunîndu-le că este armistițiu și, deci, trebuie să ne lase drumul liber.

Nu ne-au ascultat, ne-au luat ceasurile, centurile, hainele și bagajele și ne-au dus înapoi ca prizonieri. *Dl. general Schwab, văzînd situația în care eram puși și copleșit probabil de ultimele evenimente, s-a sinucis, împușcîndu-se cu revolverul în tîmpla dreaptă. A murit pe loc* [subl. ns.].

După trei zile de marș pe jos (circa 80 km) și tergiversări pe la diferite lagăre și comandamente, timp în care ne-au luat actele și banii avuți asupra noastră, dl. general Cosma cu mine — ca ofițer de stat major — am fost luați cu o mașină de un ofițer trimis de Armata 40 rusă și am fost duși la comandamentul armatei.

Aici [la Comandamentul Armatei 40 rusă] am găsit pe dl. general Teodorescu Ioan, comandantul Regimentului 20 infanterie, iar ulterior au mai fost aduși și domnii general Barozzi, colonel Săulescu, colonel Ciochină, colonel Kogălniceanu, colonel Lazariu și lt. col. Toncescu.

Am fost ținuți la eșalonul I al Armatei [40 rusă], ulterior la eșalonul II, în Tîrgul Neamț, Boroaia și Bistricioara.

Am cerut cu toții insistent și repetat să fim trimiși la unitățile noastre; ni se răspundea constant să avem răbdare că vor primi ordine ce să facă cu noi".

S-a sinucis în Humuleștii lui Creangă

Dar am devansat desfășurarea evenimentelor, reproducînd acest raport. Să ne întoarcem în dimineața zilei de 24 august.

Darea de seamă întocmită de colonelul At. Lișcu, șeful de stat major al Corpului 7 armată, conține numeroase alte detalii, care merită a fi cunoscute: „Pentru executarea misiunii [primite în noaptea de 23/24 august], Corpul 7 armată a organizat desprinderea de unitățile ruse în ordinea:

Serviciile corpului de armată din zona Piatra Neamț, imediat în coloane de marș spre sud; Comandamentul 103 munte cu toate E.N.I. [elementele neîndivizionate], de întărire asigurat pe axul de marș (în zona Tg. Neamț), cu ariergarda de la Comandamentul 104; Comandamentul 104 va încheia coloana, avînd puternice elemente de ariergardă și flancgardă — proprii și Grupul 61 cercetare al Corpului 7 armată — pe direcția Roman (est Girov); execuția urma să înceapă imediat. În realitate, Comandamentul 103 nu s-a încolonat decît la 24 august după ora 10, iar Comandamentul 104 s-a încolonat la 24 august ora 6, cu o parte din unități pe itinerariul rezervat Comandamentului 103.

Către orele 9, rușii au atacat ariergarda Comandamentului 104, călare pe șoseaua Tg. Neamț — Piatra Neamț și au respins-o la sud de Humu-

leşti. În această situaţie, Comandamentul 104 a descoperit axul de mişcare al Comandamentului 103 munte. Comandamentul 103, venind pe itinerar după ora 10, a fost obligat de ruşi să se dirijeze spre Bistricioara-Hangu. Pe această direcţie a fost atacat de trupele germane. În această situaţie, Comandamentul 103 s-a dirijat cu strictul necesar peste munţi, pe poteci: Pipirig — est Hangu — Schitu Tarcău — Moineşti, unde, fiind complet armat, a cerut să lupte sub comandament rus. Comandamentul 104 şi serviciile Corpului [7] armată au fost dezarmate de ruşi pe axul Tg. Neamţ — Girov — Roznov — Tazlău şi îndrumate în diferite lagăre.

Domnul general [Ilie] Creţulescu de la Comandamentul 104 a cerut şi s-a aprobat de ruşi să ia comanda lui [Comandamentului] 103, lipsit de comandantul său (colonelul Săulescu).

...La ora 8.45 s-a pus în mişcare şi eşalonul I, spre sud, iar defunctul general Schwab mi-a ordonat să-l însoţesc, împreună cu domnul general Cosma — comandantul artileriei Corpului 7 armată — şi căpitan Theodoru din statul major al Corpului 7 armată, de la mănăstirea Văratec spre Tg. Neamţ, pentru a verifica modul de încolonare al trupelor.

La 24 august către orele 9, am ajuns cu maşina la Humuleşti (întretăierea şoselelor Tg. Neamţ — Piatra Neamţ şi Pipirig — Paşcani). Aici am aflat că Batalionul 113 munte, din Comandamentul 104, se află în ariergardă pe Tg. Neamţ. S-a dat ordin ca Batalionul 113 să se încoloneze, iar Batalionul 114 să *nu* plece din poziţii pînă nu se vor scurge unităţile Comandamentului 103.

Am pornit apoi cu maşina spre mănăstirea Neamţ, spre a impulsiona marşul spre sud al Comandamentului 103. La 3-4 km sud-est de mănăstirea Neamţ, am găsit numai pe colonel Săulescu Spiridon, însoţit de ofiţerul cu operaţiile, în maşină spre Humuleşti. Generalul Schwab a aflat că nici la ora 9.10 unităţile nu s-au scoborît de pe poziţie şi a observat [mustrat] foarte sever pe colonelul Săulescu.

La înapoiere spre Piatra Neamţ, la încrucişarea şoselelor Nemţişor — Humuleşti — Tg. Neamţ — Băltăţeşti, în satul Humuleşti, maşina în care mă aflam a fost înconjurată de circa o companie de ruşi, care trecuse la sud de sat. Batalionul 114 vînători de munte era deja în parte prins şi în parte se retrăgea spre sud de satul Humuleşti.

Am căutat să explicăm comandantului unităţii ruseşti că sîntem în armistiţiu şi că noi avem ordin să nu tragem, ba am lăsat chiar echipe spre a indica locurile minate. Totul a fost în zadar şi după dezarmare am fost duşi pe jos spre Fălticeni pe drumul Boroaia — Tonţi — Oniceni. Pe tot drumul am fost foarte deseori ofensaţi de diferitele grade inferioare şi ofiţeri ruşi.

Generalul Schwab s-a împuşcat în maşină la Humuleşti, în chiar momentul de a fi capturat..."

„Ceasuri, bricege, inele..., absolut tot"

În acest punct, întrerupem *Darea de seamă* a colonelului At. Lişcu, pentru a face loc unui fragment din cea de a treia mărturie — raportul înaintat la 28 septembrie 1944 de către generalul Gheorghe M. Cosma către Marele Stat Major Român. „În dimineaţa zilei de 24 august 1944 — scrie generalul Cosma —, generalul Schwab Hugo, comandantul Corpului 7 armată, după ce dăduse în cursul nopţii ordinele operative ce decurgeau din ordinele Armatei a 4-a, pentru executarea Convenţiei de armistiţiu dintre România şi Rusia Sovietică, a vrut să vadă, personal, modul cum s-au încolonat unităţile comandamentelor 103 şi 104 munte. În acest scop, a ordonat ca subsemnatul, împreună cu colonelul Lişcu... şi căpitanul Theodoru..., să-l însoţim, urmînd ca, după ce vedem coloanele, să ne deplasăm spre înapoi, la Piatra Neamţ, unde se fixase noul punct de comandă al Corpului 7 armată pentru ziua de 24.VIII.1944...

În satul Humuleşti, se găsea Batalionul 113 vînători de munte (maior Săulescu) adunat, în repaus şi *fără o misiune clară*, fapt care a determinat pe generalul Schwab să-i ordone să plece imediat spre sud, pentru a nu încurca coloana Comandamentului 103 munte, care avea să se scurgă pe şoseaua Humuleşti — Băltăţeşti. Comandantul Batalionului 113 vînători de munte a raportat generalului Schwab că în ariergardă, la nord de Tg. Neamţ, se găseşte Batalionul 114 vînători de munte...

Cu toţii aveam convingerea că deplasarea noastră este asigurată prin prezenţa la nord de Tg. Neamţ a Batalionului 114, lăsat ariergardă.

Realitatea era însă alta.

Pe drumul de la Vînători Neamţ la Humuleşti ne-am pomenit deodată cu focuri destul de dese de automate, trase de soldaţi ruşi care înaintau în formaţie de luptă dinspre pîrîul Ozana spre şoseaua Vînători Neamţ — Humuleşti. Am mărit viteza maşinii, dar şi în satul Humuleşti strada era deja ocupată de ruşi care trăgeau în maşină. Subsemnatul am deschis geamul şi, din mers, am strigat tare că *este armistiţiu* şi că noi sîntem ofiţeri români. Unii soldaţi ruşi nu au mai tras, dar alţii — cei mai mulţi — nu au ţinut seama de vorbele mele şi au continuat să tragă în maşină, precum şi în alte două maşini care ne urmau (două Horchuri). De înapoiat din drum nu era posibil, aşa că, mărind şi mai mult viteza, am ajuns la încrucişarea de drumuri din Humuleşti, de lîngă biserică (Tg. Neamţ Băltăţeşti — Vînători Neamţ — Humuleşti), punct care era ocupat de cca 20-30 soldaţi ruşi, armaţi cu pistoale mitralieră şi care ne-au primit cu focuri intense, înconjurînd maşina şi

silindu-ne să ne oprim.

Într-o clipă, generalul Schwab, care probabil încă de mai înainte își scosese revolverul din toc și-l ținea în mîna dreaptă fără să-l observ eu, și-a tras un glonte în tîmpla dreaptă, rămînînd mort pe loc [subl. ns.].

În aceeași clipă, soldații ruși (toți mongoli) au sărit pe mașină, au deschis ușile, iar noi cei trei ofițeri, am coborît jos din mașină. În momentul cînd am fost prins, mi s-a luat revolverul, centura și binoclul. La fel s-a procedat și cu ceilalți doi ofițeri. Noi eram trei iar soldații mongoli erau numai în jurul nostru 10-12.

Am fost îndreptați imediat spre Tg. Neamț, fiind conduși de trei-patru soldați. În acest oraș am întîlnit alți soldați ruși, care ne-au oprit, vociferînd și certîndu-se cu soldații care ne conduceau. Trei dintre aceștia au sărit asupra mea cu pistoalele automate îndreptate amenințător, smulgîndu-mi vestonul cu tot ce aveam în el. Nu era nici un ofițer cu ei și nici nu se putea face vreo împotrivire.

Rușii spuneau că nu știu nimic de armistițiu, așa că ne-au considerat «prizonieri» și ne-au condus pe jos, spre nord. Pe drum, am ajuns o coloană în care erau 5 ofițeri și circa 300 trupă (întregul Batalion 114 vînători de munte care fusese lăsat în ariergardă de către Comandamentul 104 munte și care fusese dezarmat fără să fi tras nici un foc; așa ne-a raportat comandantul batalionului). Am urmat șoseaua Tg. Neamț — Fălticeni, pînă în satul Brusturi, iar de aici pe drumuri laterale, am trecut rîul Moldova. Colonelul Lișcu a rămas într-un sat, ascunzîndu-se într-o casă pustie, în ideea pe care mi-o împărtășise mai înainte că vrea să fugă.

Am ajuns seara, pe la ora 20, într-un sat complet pustiu... În această zi *nu ni s-a dat nimic de mîncare.* În cursul nopții, ofițerii au fost chemați pe rînd pentru a li se lua declarații; o dată cu declarațiile li *s-a luat* și tot ce le mai rămăsese neluat de către soldații care i-au prins: ceasornice, bricege, inele, verighete, portmoneuri, bani, acte, stilouri etc. — tot, absolut tot..."

Cum au sesizat, sperăm, și cititorii, am reprodus ample extrase din cele trei documente nu numai pentru faptul că ele concordă pe deplin în privința morții dramatice a generalului Hugo Schwab, dar și pentru că fiecare dintre autori a adus un amănunt în plus, util reconstituirii contextului general ce a făcut posibilă această tragedie. O tragedie care a antrenat însă zeci de mii de oameni, umiliți și batjocoriți. În această tragedie, sinuciderea generalului Schwab n-a fost decît un episod prin care ofițerul de înaltă ținută și probitate a căutat o ieșire demnă dintr-o situație limită.

Între 60 000 și 160 000

Ceea ce s-a petrecut cu Corpul 7 armată în zilele de 23/24 august, n-a fost, din păcate, un caz singular. Răsfoind filele îngălbenite ale unor dosare de arhivă, am depistat o sumedenie de fapte similare. Iată cîteva dintre ele, dorind și prin aceasta să atragem atenția specialiștilor asupra imperioasei necesități a studierii și rescrierii acestui segment de istorie românească în lumina adevărului și a deplinei obiectivități și pe baza cunoașterii tuturor mărturiilor documentare.

În zona Bacău, Roman, Tîrgu Neamț, în afara Corpului 7 armată, au fost dezarmate de către trupele sovietice și subunitățile și unitățile Corpului 1 (diviziile 6 și 21 infanterie, regimentele 4 și 8 artilerie grea, divizioanele 37 artilerie grea și 1 artilerie grea fortificații), Corpului 5 armată (diviziile 1, 4, 13 infanterie, 1 de gardă, 1 blindată, Regimentul 5 artilerie grea, Divizionul 52 artilerie grea independent). În zona Huși au fost dezarmate: Divizia 14 infanterie, în ziua de 24 august, iar diviziile 11 infanterie și 5 cavalerie, la 25 august (ambele comandamente ale diviziilor și o parte din unități au reușit apoi să iasă din încercuire). În total, au fost dezarmate 3 comandamente de corp de armată, 7 divizii, un comandament de munte, 3 regimente de artilerie grea, alte 6 divizioane de artilerie grea. Aflat în luptă cu trupele sovietice în zona rîului Moldova și pe înălțimile situate între Pașcani și Tîrgu Neamț, aceste unități, care aveau la acea dată o bună capacitate de luptă, „au primit, în primele ore ale zilei de 24 august 1944, ordinul Armatei 4 de a înceta lupta și de a se regrupa înapoia pozițiilor. Primele contacte realizate cu comandamentele sovietice s-au finalizat cu *arestarea parlamentarilor români*". A doua zi, după ce unitățile sovietice pătrunseseră în valea Trotușului și, prin respingerea ariergărzilor germane de la Onești, finalizaseră încercuirea, situația a devenit dramatică. Trupele române, presate în valea Tazlăului, au fost somate *să depună armele*. Generalul Gheorghe Radu, comandantul Corpului 1 armată, a început tratative cu comandamentul sovietic și a reușit, în după-amiaza zilei de 25, să obțină permisiunea de a se relua armele, iar unitățile să fie regrupate în zona Buhuși — Bacău — Roman, în vederea reorganizării și participării lor la operații împotriva germanilor. Pînă la 1 septembrie au fost reorganizate diviziile 4, 6, 13 infanterie și 1 gardă, precum și Comandamentul 104 munte, pe lîngă aceste unități fiind repartizați ofițeri de legătură sovietici. La 27 august, Armata 7 de gardă sovietică raporta Comandamentului Frontului 2 ucrainean că respectivele divizii românești erau hotărîte să lupte împotriva germanilor. Relevînd această stare de spirit, jurnalul de operații al Diviziei 13 infanterie consemnează: „Moralul ofițerilor și trupei este foarte bun. Gîndul că de aici se vor pune în marș către Ardeal, către

luptă, le dă puteri noi".

La 2 septembrie însă, în mod cu totul paradoxal, comandamentul sovietic a ordonat din nou depunerea armelor. Într-o atmosferă „de consternare și durere", după cum consemnează jurnalul amintit, comandanții și statele majore ale unităților reconstituite au fost îndreptate spre lagărul de la Bacău, iar restul ofițerilor și trupa spre lagărul de la Roman. Din rîndul unităților și marilor unități românești încercuite la vest de Siret, circa 15 000 militari, fără armament și tehnică de luptă, au reușit însă să scape și să se retragă peste Munții Vrancei și Zăbrăuțului, spre Slănic Prahova și Vălenii de Munte. Din rîndul acelorași unități încercuite la vest de Siret nu au fost dezarmate Comandamentul 103 munte și Brigada 7 artilerie grea (împreună au constituit Divizia 103 munte), Regimentul 7 artilerie grea și un detașament din Divizia 1 blindată.

În ceea ce privește numărul militarilor români dezarmați de trupele sovietice după 23 august 1944, cifrele oscilează între 60 000 și 160 000. Cifrele maxime întîlnite în documentele românești sînt de circa 150 000 soldați, 6 000 subofițeri și 6 000 ofițeri. În septembrie 1944, mareșalul R.I. Malinovski afirma că, după rapoartele pe care le primise, în zona Bacău se aflau doar circa 26 000 militari români. Guvernul și Marele Stat Major Român au făcut mari eforturi pentru eliberarea militarilor internați de sovietici după data de 24 august 1944, dar în afară de promisiuni vagi nu au obținut nimic. În final, ei au fost trecuți peste Prut spre lagărele sovietice de prizonieri.

La *19 septembrie*, generalul Gheorghe Radu solicita șefului Marelui Stat Major Român să intervină pe lîngă Comandamentul Frontului 2 ucrainean „ca să binevoiască a dispune reconstituirea și punerea la dispoziția comandamentului român pentru operațiuni" a unităților și marilor unități române dezarmate de sovietici în Moldova.

28 septembrie. Iată ce citim în raportul întocmit de generalul Gh. I. Eftimiu, trimis de Ministerul de război în Moldova pentru a cerceta situația celor dezarmați. „Situația este următoarea. O parte au fost reînarmați, reorganizați și constituind Divizia Crețulescu [103 munte], au trecut în Ardeal, în operațiuni sub comandament sovietic. O mare parte — circa 45 000, inclusiv cîteva sute de ofițeri — după ce au trecut prin diferite lagăre, se găsesc în prezent în lagărul din Iași (circa 40 000; comandamentul sovietic din Iași a comunicat că sînt 35 000, iar circa 10 000 au fost duși în acel de la Vaslui), Roman, Focșani. Este probabil că în numărul acestora *să mai fie* și din cei capturați înainte de 24 august ora 4, după cum o parte din dezarmați, în afară de cei de la Iași, se pare că au fost trecuți deja peste Prut. Un grup de trei generali (I. Teodorescu, Cosma M. Gheorghe și Barozzi) și mai mulți ofițeri superiori se găsesc la Bistricioara, păziți de gardă sovietică...

Situația celor din lagăre este foarte grea din punct de vedere al hranei și cazării, majoritatea dormind afară sub cerul liber. Într-unul din lagărele de la Iași — la Universitate — erau 200 bolnavi de dezinterie. În ultimul timp li s-a ameliorat hrana: 300-400 grame de pîine și carne de cîteva ori pe săptămînă. Pînă acum cîteva zile însă, se dădea o bucată de mămăligă (informație de la lt. col. Marina dintr-un lagăr de la Iași, întîlnit în oraș, fiind învoit).

Comandanții sovietici din Iași și Focșani nu au permis d-lui ministru Dămăceanu și subsemnatului nu numai vizita în lagăre, dar nici chiar convorbirea cu un colonel. Cred că este ușor de înțeles motivul. La Roman, din contră, ni s-a permis convorbirea cu ofițerii și trupa din lagăr".

11 octombrie. Ca urmare a stării de tensiune ce persista în rîndurile armatei, Marele Stat Major Român a dat un ordin circular către toate comandamentele, cerîndu-le să aducă la cunoștință „tuturor ofițerilor că M.St.M. a depus toate eforturile pentru a recupera ofițerii și trupa ce se găsesc în Moldova în situația de dezarmați după 23 august și menținuți de sovietici în mod arbitrar". ■

În p. 8: *tancuri sovietice în acțiune pe frontul Iași – Chișinău în ofensiva declanșată la 19-20 august 1944 și generalul român Hugo Schwab*

Un grup de ostași români dezarmați de trupele sovietice după 23 august 1944

POST-SCRIPTUM

Acest *P.S.* ar putea avea și titlul *Adevărata față a lui I.V. Stalin.*

Pînă la sfîrșitul lunii august 1944, și, în multe privințe, pînă la 12 septembrie, data semnării convenției de armistițiu, pentru partea română, noile raporturi româno-sovietice cristalizate ca urmare imediată și nemijlocită a evenimentelor din după-amiaza și seara zilei de 23 august, păreau a fi dominate de arbitrar și decurgînd din atitudinea și dispozițiile discreționare și contradictorii ale reprezentanților comandamentelor sovietice care acționau pe teritoriul României.

Sînt puține referiri la actul de la 23 august 1944 din România care să poarte girul lui Stalin. Doar cîteva telegrame publicate cu ocazia aniversării acestei date și unele aprecieri în corespondența diplomatică cu W. Churchill, F.D. Roosevelt și H. Truman.

Cu cîteva zile înainte ca numărul să plece la tipar, unul dintre autorii acestui articol, locotenent-colonelul Alesandru Duțu, s-a întors dintr-o călătorie de studii efectuată la Moscova împreună cu alți cercetători de la Institutul de istorie și teorie militară din București. Între numeroase documente depistate în arhivele moscovite se află și o telegramă transmisă din Moscova în ziua de 25 august 1944 conținînd *dispozițiile exprese ale lui I.V. Stalin* către mareșalul Timoșenko (coordonatorul operațiilor Fronturilor 2 și 3 ucrainene) și generalul R.I. Malinovski, comandantul Frontului 2 ucrainean, dispoziții privitoare la atitudinea pe care aceștia urmau să o adopte față de trupele române.

Recitind articolul nostru în viziunea acestui document, necunoscut pînă la ora actuală cercetării și publicului larg, constatăm că directivele comandantului suprem al armatei sovietice au fost executate pînă în cele mai mici detalii. Într-adevăr, și într-un mod tragic, încetarea ostilităților de către trupele române și acordul lor de a coopera cu armatele sovietice împotriva forțelor germane și ungare au fost realități neluate în seamă de către comandamentele sovietice, așa cum primiseră dispoziții din partea lui Stalin. Spre completă edificare, iată conținutul documentului:

Emisă din Moscova 00.00 25.8.44 — *Telegramă cifrată nr. 29 942*
Primită 00.50 25.8.44 — *29 947, 29 954*
A sosit la organul de descifrare 01.05 25.8.44
Deosebit de important
Mareșalului Timoșenko
Comandantului și membrului Consiliului de Război al Frontului 2 ucrainean
Comandantului și membrului Consiliului de Război al Frontului 3 ucrainean

În legătură cu ofensiva reușită a trupelor Fronturilor 2 și 3 ucrainene, trupele române încep pe ici-pe colo să înceteze rezistența și să se predea; de pildă, acest lucru a avut loc în raionul Bacău. În legătură cu aceasta, Marele Cartier General ordonă:

1. Trupele Fronturilor 2 și 3 ucrainene să continuie misiunile stabilite prin directivele Marelui Cartier General, neluînd în seamă nici o declarație a românilor privind încetarea operațiilor militare.

2. Românilor care încetează rezistența să li se explice că armata roșie nu poate înceta operațiile militare pînă cînd nu vor fi lichidate forțele armate ale nemților, care continuă să rămînă în România și întreprind operații militare împotriva trupelor armatei roșii.

3. Unitățile și marile unități ale armatei române care se vor preda organizat, în componență completă, cu comandamentul și armamentul lor, să fie primite în condiții speciale:

a) Marile unități și unitățile care își asumă obligația de a lupta împotriva nemților împreună cu trupele armatei roșii, cu scopul eliberării României de ocupanții nemți sau să lupte împotriva ungurilor cu scopul eliberării Transilvaniei — să-și păstreze organizarea și armamentul pe care îl dețin, inclusiv artileria. În aceste mari unități și unități să fie desemnați reprezentanți ai armatei roșii, de la regiment pînă la stat major de divizie. Aceste mari unități să fie folosite pentru misiuni militare ca divizii separate între unități ale armatei roșii, în conformitate cu situația concretă și cu indicațiile Marelui Stat Major ce vor urma. Asigurarea materială a acestor mari unități trebuie să fie realizată de români înșiși, din resursele lor.

b) Marile unități și unități ale armatei române care refuză să lupte împotriva nemților sau ungurilor să fie dezarmate, numai efectivului ofițeresc lăsîndu-i-se armele albe. Aceste mari unități și unități să fie îndreptate spre centrele de adunare a prizonierilor de război.

4. Cei din componența armatei române care se predau izolat și în grupuri să fie dezarmați complet și îndreptați spre centrele de adunare a prizonierilor de război.

5. Să se raporteze executarea la Marele Cartier General.

Nr. 220 182 24.08.44 — *Descifrată 01.40 25.08.44* — *I. Stalin,*
21.15 — *Semnătura descifratorului: Bogdan* — *Antonov*
Nr. 65 537, 65 538, 65 557/m — *Dactilografiată în 2 ex.*
1 ex. pt. Timoșenko
1 ex. pt. Malinovski

(Arhiva Ministerului apărării U.R.S.S., Fond 240, Dosar nr. 105, f. 611-612)

ULTIMELE NOPŢI LA CHERSONES (II)

NICULAE KOSLINSKI

Aminată în chip nerealist de către Hitler, operaţia de evacuare a trupelor germano-române din Crimeea, după punerea ei în aplicare, a luat un caracter tot mai precipitat, cu numeroase elemente neprevăzute. În seara zilei de 10 mai 1944, cum am văzut în prima parte a acestui articol, alte nave dintr-un al doilea eşalon de convoaie au sosit în apele Chersonesului. Să vedem ce s-a întîmplat în continuare.

Românii riscă prin risc

Comandantul maritim german al Crimeei, contraamiralul Schultz, avea neapărată nevoie de informaţii exacte despre sosirea convoaielor. Vremea închisă perturba legăturile radio, fortul Maxim Gorki şi punctele de ambarcare erau ţinute permanent sub focul artileriei şi aviaţiei sovietice, în timp ce spre aceste puncte se revărsau oameni din diferite unităţi. „Toţi — scria istoricul german A. Hillgruber — erau stăpîniţi de un singur gînd, acela de a ajunge să se îmbarce cît mai repede. Nu mai era vorba de nici o mişcare ordonată, ci numai de instinctul gloatei". Abia la 11 mai, ora 0.33, o radiogramă primită de la gruparea germană de siguranţă navală (Divizia 8) i-a permis lui Schultz să se orienteze mai exact asupra situaţiei convoaielor.

În ziua de 10 mai se aprecia că la Chersones se mai aflau încă 35 000 soldaţi, între care destui români. Ce făceau navele româneşti în acele momente?

Rău informat, generalul Schörner s-a plîns în acea zi amiralului Brinkmann despre „lipsa de activitate a navelor româneşti", adresîndu-se în acelaşi sens şi mareşalului Antonescu (conform Jurnalu-

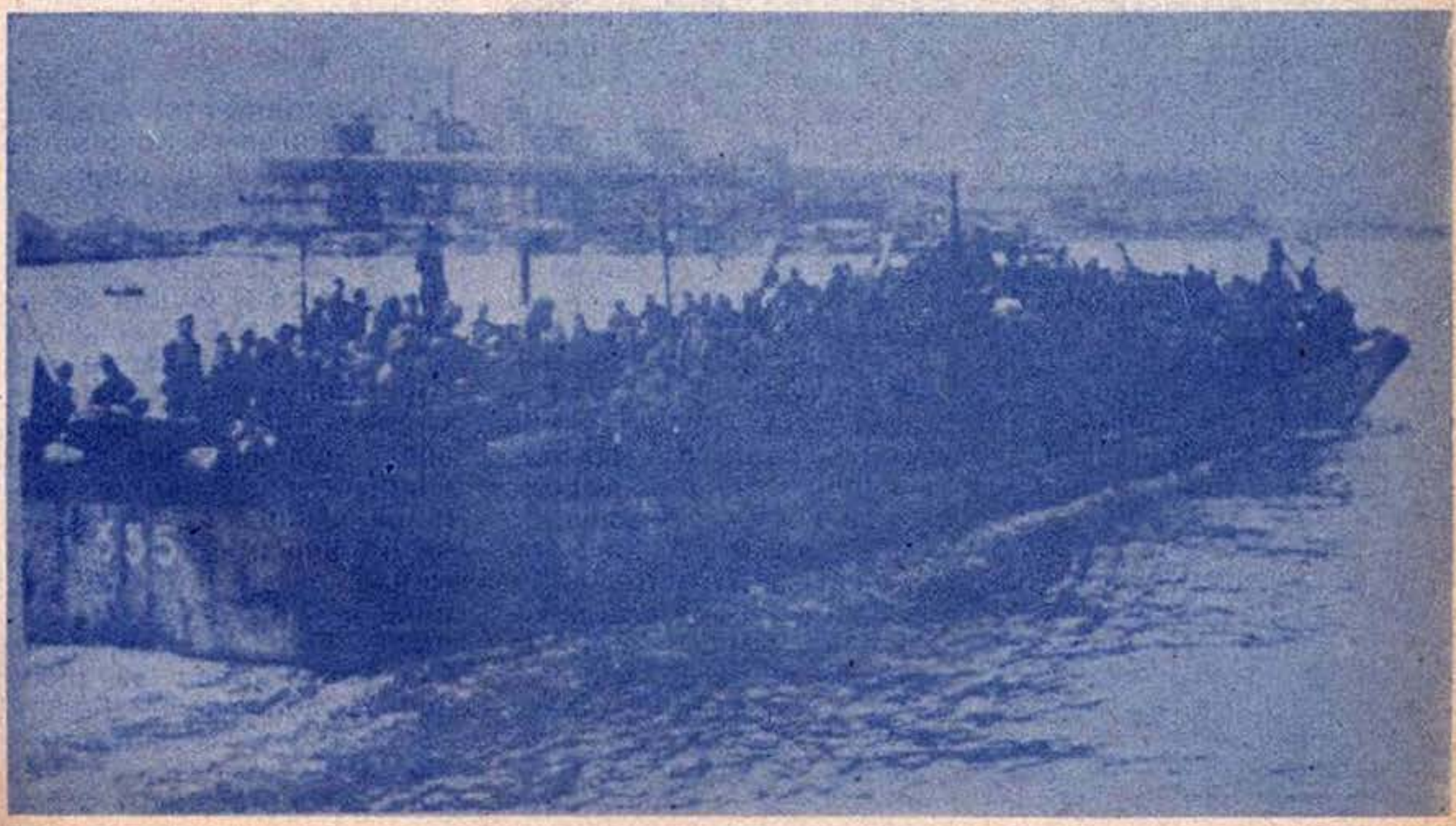

lui de operații al Grupului german de armate Ucraina de Sud). Dar atît amiralul german al Mării Negre, cît și contraamiralul Schultz l-au dezmințit repede prin rapoartele lor, subliniind activitatea forțelor navale românești „în acele zile hotărîtoare" și precizînd: „Chiar și foarte valoroasele distrugătoare mari ale românilor au fost riscate într-o măsură care a uimit pe comandantul maritim al Crimeei".

Să le urmărim deci.

Din eșalonul doi de convoaie, plecat în seara de 9 mai, cel dintîi a sosit la Chersones (11 mai, ora 2) convoiul „Ovidiu", cu nava principală *România* (3 152 tone), fost vas de pasageri S.M.R., închiriat de germani pentru operații de minare și ca navă-bază a flotilei lor de vedete. Siguranța marșului o făcuseră unități aeriene germane de la Constanța, dar cu toate cele 80 zboruri „lungi" ale acestora, siguranța spațiului aerian la Chersones nu putea fi făcută decît de cîteva aparate *Me-110*. Ca urmare, odată încheiată îmbarcarea de soldați — mult întîrziată datorită lipsei de ambarcațiuni —, în zori aviația sovietică a găsit *România* încă în apele Chersonesului, fără acoperire aeriană. Lovită de bombe și incendiată, nava s-a scufundat în văzul altor convoaie din eșalonul doi, sosite între timp în zonă.

Danubius (din convoiul „Profet", care transportase muniții) a fost și el surprins de lumina zilei și, lovit de o bombă, a explodat către ora 7.30. Lovite de aviație au fost și cargourile germane *Helga* și *Geiserich*, scufundate apoi de submarinele sovietice *A-5* (comandant Matveiev) și *SC-201* (comandant Paramoșkin). În medie, R-bootele germane nu au putut salva decît 10 la sută din persoanele ce se aflau la bordul acestor nave, fără a mai putea lua din cei care așteptau la mal să fie și ei evacuați.

În noaptea de 10/11 mai, cu convoiul „Ovidiu", sosise la Chersones și una din navele militare mari românești, distrugătorul *Regele Ferdinand* (comandant locotenent-comandorul Titus Samson). În zilele precedente, distrugătoarele escortaseră convoaiele spre Crimeea pînă la un anumit punct în largul mării, la jumătatea distanței, de unde se întorceau, prelu-înd alte convoaie ce se întorceau spre Constanța.

De astă dată, *Regele Ferdinand* s-a apropiat pînă la 2 mile de coasta Chersonesului și, odată cu venirea zorilor, a început să primească la bord evacuați aduși cu pontoane de transport (amănunte interesante au fost publicate de N. Mujiciacov, unul din ofițerii de bord de atunci, în *Revista de istorie militară*, nr. 3/1991). Reperat încă din timpul nopții de un avion de cercetare sovietic, vasul a fost căutat cu proiectoarele și supus tirului artileriei, un proiectil lovindu-i unul din tancurile de apă. Apoi, ziua crescînd, au început atacurile aeriene — șase cu totul —, avioanele de asalt în semipicaj alternînd cu bombardiere și aerotorpiloare. Timp de patru ore și jumătate, distrugătorul *Regele Ferdinand* a rămas ținta unor atacuri cu bombe și „saci" de grenade lansați de la mică înălțime de aviația sovietică. Evoluțiile continue de evitare, ca și focul pieselor de antiaeriană ale navei (2 mitraliere binate de 13,2 mm, 2 tunuri de 20 mm, alte 2 de 37 mm și două tunuri grele de 76 și 88 mm) au îngăduit navei să-și păstreze capacitatea de manevră, dar echipajul a înregistrat 11 morți și 28 răniți, iar dintre soldații ambarcați au căzut 10 morți și mult mai mulți răniți. Cel mai primejdios moment s-a petrecut la ora 9.30, cînd o baterie de pe uscat, — poate de 150 mm, cum indica mărimea jerbelor proiectilelor — a deschis foc precis, încadrînd nava cu două salve. Comandantul Titus Samson a pus însă mașinile brusc înapoi și următoarele salve au căzut toate mult înainte. Mai mult, *Ferdinand* a deschis apoi foc cu tunurile sale de 120 mm și după numai două salve bateria de la uscat a amuțit.

Un ultim impact pe navă s-a produs în jurul orei 10.15, cînd o bombă grea de avion a lovit nava sub linia de plutire, într-un tanc de păcură din pupa tribord. Bomba n-a făcut însă explozie și avea să fie scoasă, ulterior, la Constanța. Între două atacuri aeriene, două din tunurile navale de la bordul lui *Ferdinand* au încărcat proiectile cu focoase gradate, ceea ce a permis destrămarea unor formații de avioane inamice, chiar înainte ca acestea să poată ataca. Către ora 10.30 pierzînd păcură (una din căldări fusese scoasă din funcțiune), fără posibilitate de a mai lua la bord și alți soldați (pe navă se aflau de-acum cîteva sute), *Ferdinand* a ieșit din apele Chersonesului. Pe drumul de înapoiere, a salvat cîțiva supraviețuitori de pe *Teja* și a comunicat poziția în care fuseseră găsiți aceștia canonierei *Ghiculescu*, pe care a întîlnit-o mergînd spre Sevastopol. *Regele Ferdinand* a ajuns în fața Constanței după miezul nopții (12 mai) și a fost tras apoi la cheiul gării maritime de remorchere, nemaiavînd combustibil.

„Un spectacol groaznic"

Comandamentul Armatei 17 nădăjduise că noaptea de 10/11 mai va fi ultima la Chersones. La orele 23, Corpul 49 trebuia să se retragă de pe poziție către punctele de ambarcare. Grupul de armate Ucraina Sud solicitase amiralului Mării Negre „să riște totul pentru a scoate din Crimeea ce mai putea fi scos" (A. Hillgruber). Însuși Dönitz, șeful marinei germane, dăduse o radiogramă lui Brinkmann: „... Trebuie ca forțele navale să evacueze pînă la 11 mai 35 000 oameni". În acest scop, de la Constanța urmau să plece alte trei convoaie — „Fagul", „Stejarul" și „Trandafirul". Marea n-a mai rămas calmă ca în zilele precedente și ple-

carea navelor a fost amînată. Încheierea evacuării a fost deci amînată și ea cu 24 ore, pentru noaptea de 11/12 mai. În această situație, ordinea prestabilită a ambarcărilor nu a mai putut fi păstrată, iar vasele care soseau erau „luate cu asalt" de cei ajunși la mal. La ora 14.10 comandantul Armatei 17 și statul său major a primit ordin să plece cu un R-boot, în clipa în care începea retragerea frontului spre punctele de ambarcare; această operație s-a produs în jurul orei 21.

Între timp, amiralul Mării Negre pusese în marș spre apele Chersonesului toate navele disponibile. Trei R-booturi, 16 vînătoare de submarine KFK, 14 pontoane de transport, alte trei vase mai mici, cinci motoveliere de transport și un șlep; toate se apropiau de Crimeea pe o hulă încă de tăria 6-8. Tot în aceeași seară erau așteptate să sosească în Crimeea trei nave militare mari românești, însoțite de trei R-booturi, formînd convoiul „Volga".

La Chersones se așezase o ceață destul de deasă. Sub puternicul foc al artileriei sovietice, contraamiralul Schultz s-a dus la bordul vedetei comandant a Flotilei 1, încercînd să piloteze el însuși convoaiele spre punctele de ambarcare și să aducă toate navele mari în imediata apropiere a coastei. Își pusese mare nădejde în crucișătorul auxiliar românesc *Dacia* (comandant locotenent-comandor Dumitru Niculescu), fost vas de pasageri S.M.R. — ca și *România* — și folosit pînă atunci la operații de minare. *Dacia* a fost zărit și adus cu greu pînă în apropierea țărmului. Dar și celelalte două nave românești din convoiul „Volga", distrugătorul *Regina Maria* și puitorul de mine *Amiral Murgescu*, au ajuns odată cu *Dacia* în apele Chersonesului.

Distrugătorul *Regina Maria* (comandant locotenent-comandorul Al. Bercea), de același tip cu *Regele Ferdinand*, plecase la ora 5.30 din Constanța. Către ora 8 interceptase o radiogramă, „puțin încurajatoare", prin care *Ferdinand* raporta Comandamentului Forței Navale Maritime situația grea din zona Chersones. La 9.40 raliase grupul *Dacia-Murgescu*. Zărise apoi multe avioane, un periscop de submarin pe care-l grenadase, întîlnise nava ungurească *Tissa*, încărcată pînă la refuz cu soldați germani și români, avariată de un atac aerian. În ajutorul *Tissei* a venit însă canoniera *Stihi*.

La 18.23 s-au zărit 11 bacuri tip PTA dintr-un alt convoi aflat în drum spre Crimeea. Apoi, brusc, la 18.55 marea s-a umplut de leșuri omenești. „Un spectacol groaznic", care a ținut 40 minute și s-a întins pe 12 mile de mare, cum relatează în jurnalul său Romeo Hagiac, ajutor al ofițerului cu navigația pe *Maria*. Erau morții de pe motonava germană *Teja*, scufundată în ajun...

La 20.20 cele trei nave românești au luat linie de șir în pupa unui R-boot, care executa dragajul de control prin pasa barajului de mine, și la 21.05 au intrat în zona coastei. Navele au fost reperate de artileria de coastă sovietică și aceasta a deschis fo-

În p. 15: *un ponton încărcat cu trupe*

Portul Constanța - capăt de linie

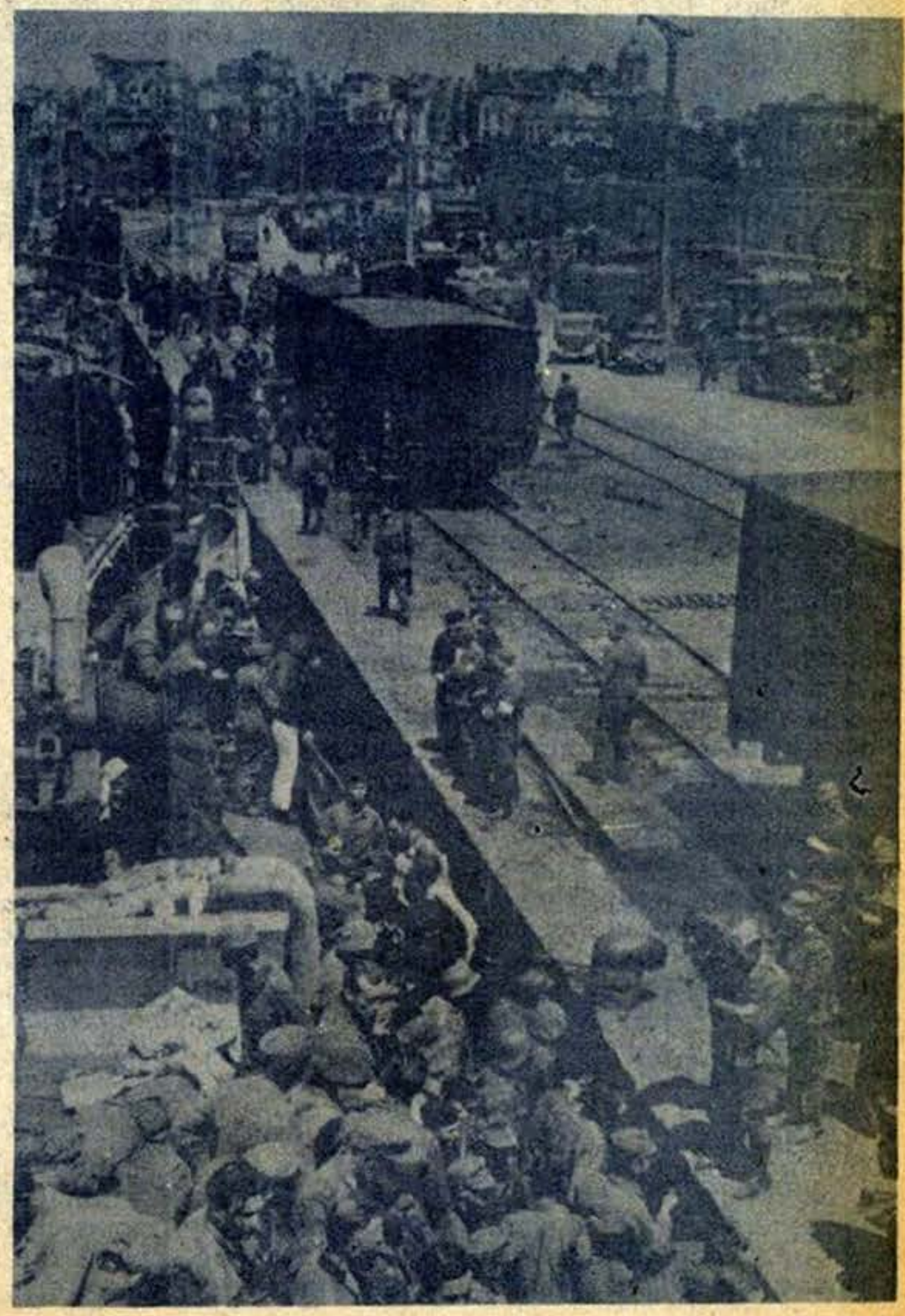

cul în direcția lor. Toate trei s-au răspîndit sub tirul artileriei și al parașutelor luminoase lansate de la țărm. La 21.55, *Maria* a stopat mașinile la 3 mile de Chersones, dar la 22.08, în ambele borduri s-au aprins alte parașute luminoase, iar avioanele au venit deasupra navei, mitraliind, lansînd bombe și grenade. Distrugătorul a început zigzagările și, la 22.25, a cerut unei vedete rapide germane să-i aducă un bac (PTA) cu evacuați pentru a-i prelua la bord. Acesta a venit la ora 23.16, dar cei de pe bac erau atît de istoviți și neconștienți de situație, încît — cum relatează ofițerul Ion Popescu de pe distrugător — nu mai aveau puterea să se deplaseze singuri, fiind transportați pe *Maria* de către marinarii servanți ai tunurilor de la bord; în total au fost preluați 640 soldați.

Din fericire, de la ora 23.30 s-a lăsat o ceață ușoară. Transbordarea s-a încheiat la ora 0.44 și distrugătorul *Regina Maria*, care pînă atunci manevrase scurt spre a nu fi lovit, a plecat în căutarea celorlalte nave din convoiul său.

Puitorul de mine *Amiral Murgescu* preluase și el vreo 800 oameni la bord, printre care și un stat major de general, după care a luat drum separat spre Constanța.

Dacia transbordase de pe bacuri circa 1 000 soldați, unii răniți. Iluminată de parașute luminoase, nava fusese bombardată de aviație. Primele bombe căzuseră alături, dar schijele lor răniseră cîțiva oameni; o bombă ușoară a căzut mai tîrziu la pupa, provocînd moartea a 8 oameni. Către miezul nopții, nava, care stătuse pînă atunci mai mult în derivă, a plecat înapoi singură, navigînd cu 15-16 noduri, dar în zori, în larg, a fost atacată de avioane torpiloare, de care a reușit să scape trăgînd șase salve scurte de baraj cu piesele de 105 mm și executînd manevre de evitare.

În general, ceața a ajutat evacuarea, dar navele mici germane, cu mijloace simple de navigație, odată ajunse la Chersones, nu și-au mai cunoscut exact poziția față de punctele de ambarcare. Vreo 60 nave s-au aflat într-o astfel de situație. Pentru ca ele să poată prelua evacuați, ar fi trebuit ca vedetele Flotilei 1 (comandant Büchting) să caute fiecare vas în parte și să-l ghideze spre locurile respective. Dar Flotila 1 constituia pentru amiralul Mării Negre singura unitate capabilă să întîmpine un eventual atac al navelor mari de suprafață ale Flotei sovietice din Marea Neagră. Germanii nu știau însă că, încă din 1943, cînd aviația germană scufundase trei distrugătoare mari sovietice, Comandamentul suprem (Stalin însuși!) oprise folosirea navelor militare mari fără aprobarea sa directă (vedetele torpiloare germane tip Lürsen erau pe atunci cele mai bune din lume și sovieticii le cunoșteau eficiența!). Așadar, Flotila 1 nu fusese angajată într-o astfel de activitate, iar cele 60 nave mici au bîjbîit prin ceață în preajma Chersonesului.

Tirul artileriei sovietice, dezlănțuit încă din seara de 10 mai, continuase puternic asupra punctelor de acostare, distrugîndu-le sau împiedicînd folosirea lor. De la ora 23, trupele germane părăsiseră linia frontului, însă din cauza ceței, ofensiva infanteriei sovietice fusese temporar oprită. Lichidarea capului de pod germano-român era de-acum o chestiune de ore, prelungirea evacuării pînă în ziua următoare devenind o imposibilitate. Circa 10 000 oameni, în cea mai mare parte trupe pe linie și răniți, se găseau încă pe coastă la ora 1.33, cînd comandantul maritim german al Crimeei, contraamiralul Schultz, a hotărît încetarea operației de evacuare, cerînd amiralului Mării Negre să întoarcă din drum convoaiele aflate încă în marș spre Chersones. Ultimul mare convoi a părăsit apele Crimeei la ora 2.30. Unitățile PTA (bacurile) au rămas însă în zonă și după această oră, pînă la totala lor încărcare și, astfel, s-a ajuns ca un bac, a cărui capacitate teoretică era de 250 persoane, să primească chiar peste o mie de oameni. La ora 3.30 s-a retras și Flotila 1 de vedete torpiloare, cu Schultz la bord.

Cu puțin înainte, navele românești ieșiseră și ele din zona bombardamentelor. La 3.06, precizează aspirantul R. Hagiac (îmbarcat pe *Maria*), „am scăpat din iadul de la Chersones". Pe drum au ajuns din urmă mai multe convoaie. La 5.44 *Maria* raliază pe *Dacia*, la ora 7 sînt zărite navele *Durostor* și *Lola* (german) dintr-un convoi ce fusese întors din drum. La ora 8.55, *Maria* a rămas timp de o jumătate de oră în preajma *Daciei*, așteptînd-o să-și repare o avarie la mașină. La 12.25 le-a venit în întîmpinare distrugătorul *Mărășești*, iar la 13.12 *Maria* a trecut pe lîngă canoniera *Stihi* care escorta pe *Tissa*, remorcată de un R-boot. La ora 16.09, distrugătoarele *Mărășești* și *Regina Maria*, împreună cu *Dacia*, au ajuns în fața portului Constanța, unde a sosit, către ora 17, și *Murgescu*, împreună cu trei bacuri (PTA).

Dar nu toate navele aflate în mare s-au mai putut întoarce. Vînătorul de submarine german *UJ-310*, grav avariat de artilerie, a trebuit sabordat în drum. Dimineața, în larg, aviația a bombardat cargoul românesc *Durostor*, care, imobilizat de bombe, a fost scufundat de o torpilă lansată de submarinul sovietic *A-5* (comandant Matveiev).

Recunoașteri aeriene efectuate de aviația germană deasupra Chersonesului au raportat că în ziua de 12 mai, la ora 15, în jurul punctelor de ambarcare, trupe germane au continuat să lupte pînă ce au terminat muniția. Majoritatea unităților rămase neîmbarcate, între care și statul major al Diviziei 73 infanterie

(Continuare în p. 61)

„DĂ-NE, DOAMNE, ZILE, CA SĂ NE VEDEM, TEFERI“

Acad. MARIN VOICULESCU

Jurnal de front al unui medic. Amintiri de război. 1942-1944 **nu este primul document de acest fel care ne-a reținut atenția de-a lungul anilor. Este însă unul dintre acelea care ne-au impresionat într-un mod aparte. Și nu atît pentru valoarea lui documentar-istorică, ci mai ales pentru calitatea sa de document uman. Este un jurnal de numai cîteva zeci de file, o învălmășeală de impresii, versuri, note de lectură și meditații grave despre război și rosturile vieții. Autorul său** — Marin Voiculescu **(1913-1991): medic de campanie al unei subunități românești de pe frontul din Caucaz, devenit apoi profesor universitar și membru al Academiei Române, specialist de largă recunoaștere internațională în domeniul bolilor infecto-contagioase, autor al multor monografii și tratate de specialitate, fundamentale, ca și al unor volume de publicistică literară** — Scriitori medici, medici scriitori, De veghe pe frontul vieții **și altele.**

Jurnalul său este o mărturie din anii trăiți sub zodia zeului Marte — perioadă în care autorul s-a păstrat și din care a ieșit demn și întreg sufletește numai pentru că s-a aflat permanent în intimă relație spirituală cu Dumnezeu și cu mari spirite ale civilizației umane — Tagore, Tolstoi, Balzac, Pârvan sau alții ale căror nume se regăsesc adesea în paginile așternute cu scris mărunt și ordonat.

După ce va parcurge cele citeva pagini reproduse în continuare, ca și noi, poate, cititorul va încerca același regret că autorul jurnalului nu și-a găsit timpul și răgazul necesare de a nota cu regularitatea și disciplina specifice acestui gen toate cele văzute, trăite și simțite.

M.ȘT.

În imagine: „Numai un artilerist știe ce preț au în război caii“ (transport de muniții către posturile înaintate)

1942

Luni 20 iulie. La ora 12 sosește pe aerodrom un avion trimotor „Junkers". Înăuntru, mare cît un vagon. Sîntem vreo 20 de persoane, plus poșta. E primul meu zbor. Cînd aterizăm, parcă visez. Un drum care, cu mijloace terestre, l-am fi făcut în două zile, iată-l făcut într-o oră și jumătate. Într-un auto pornesc spre sud și într-o jumătate de oră sînt la Simferopol...

[28 iulie] Oissul. Satul tătăresc situat aproape de golful Kazantip, perfect semicerc al Mării de Azov, găzduiește Divizionul I. Ajung la ora 11, 28 iulie 1942. Iau în primire serviciul; colaboratori plăcuți. Cameră bună. Predecesorul, dr. Ialomițeanu, pleacă la ambulanța diviziei. De trei ori pe săptămînă plecare, să fac vizita medicală a bateriilor răspîndite pe țărmul golfului Kazantip...

La 1 septembrie 1942, Divizionul I 142 artilerie se pune în marș spre est (pentru a trece prin strîmtoarea Kerci, în Peninsula Toman, în Caucaz...).

Aktirskaia, 24 decembrie. Noapte de Crăciun... Pentru mine săracă în amintiri și bogată în tristețe. Căci nu te-am simțit cum trebuie pînă acum, noapte de Crăciun, nu te-am primit așa cum se cuvine în casa sufletului meu. Îmbîcsit de viața liniștită a orașului, cuprins de grija treburilor profesionale nu aveam timp să stau și să mă gîndesc la tine, noapte sfîntă! Îmi dau seama de acest lucru aici într-un sat, pe front în Caucaz. Aici nu ești decît o noapte simplă și neagră ca orice noapte. Numai dacă ai simțit cu adevărat viața de militar, cu toate mizeriile și bucuriile ei - mai mult primele decît ultimele -, numai atunci te vei pătrunde de toată melancolia acelui cîntec ce l-am auzit de curînd la infirmeria din Solovskaia, cîntat cu tot patosul caracteristic rasei sale, de un soldat țigan din bateria VI: „Foaie verde trei migdale/ Căpitane, căpitane/ Ia mai cată prin controale/ Foaia mea de liberare..." Refrenul devenea obsedant. Îl ascultam dintr-o cameră vecină și mă gîndeam că sînt în al doilea an de armată, undeva pe front. Dar cei strînși în jurul guristului, care aveau 4-5 ani de armată continuă?! Cum să nu le lăcrimeze sufletele, să le răscolească dorurile? Cînd se va învrednici zeul atotputernic de la „mobilizare" să le dea mult-dorita fițuică de „lăsare la vatră"? Și cînd va voi Domnul „să stingă concentrările și mobilizările", să înceteze războaiele ce i-au purtat pe drumuri de atîta vreme?

În noaptea de Moș-Ajun, un cor alcătuit din soldați, pregătit și dirijat de slt. rez. B. Livezeanu, a mers în prima linie a infanteriei, la cîțiva zeci de metri de șanțurile inamice și a cîntat - pentru ruși - colindele noastre. O ploaie de împușcături a pornit, la început. Apoi s-a făcut liniște completă. Și în noaptea sfîntă, pe creastă de munte, la hotarul între două lumi în crîncenă luptă, au răsunat - ca o blîndă mustrare - cîntecele ce vesteau nașterea Aceluia care venise să aducă „între oameni bună-voire".

1943

Aktirskaia, 23 ianuarie. Numai un artilerist știe ce preț au în război caii. Purtători cuminți ai tunurilor și tuturor poverilor noastre, au luptat din greu cu drumurile pline de glod ale Rusiei, au căzut sfîrșiți de oboseală și foame la o margine de drum, au cunoscut toate pericolele bătăliilor alături de noi, căzînd și ei, de glonte ori de schijă, ca orice luptător. Fără ei, un artilerist nu se poate mișca. Tunul și chesonul rămîn pe loc, neputincioase, și nici muniția nu vine singură. De aceea o mare parte din viața de tunar se consacră lor. Dar în această iarnă caii noștri au început să moară. Cauza? Nu au ce să mănînce. Li s-au dat toate paiele de pe case, tot rogozul găsit; casele au rămas fără acoperișuri. Dar numai cu atît, caii nu pot trăi. Și, treptat, zilnic moare cîte unul ici, colo. Sărmanii noștri prieteni! Cu fiecare cal ce ne părăsește, pierdem un camarad...

21 martie. Casa mea din Aktirskaia era la 50 m de șoseaua Krasnodar-Taman, care străbate o mulțime de sate mari și bogate, toate cu această terminație - *kaia*... Șoseaua trece peste un infinit număr de rîuri și rîulețe ce coboară de pe văile Munților Caucaz - ale căror poale șoseaua le calcă -; urmarea e că o mulțime de poduri de fier, lemn ori piatră sînt presărate la cîteva sute de metri unul de altul. Toate sînt aruncate în aer de trupele care se retrag din Caucazul estic și central spre Taman. Nu știu cînd a început exact această retragere, dar cuvîntul n-a fost pronunțat oficial niciodată. Doar atîta știu: pe la începutul lui februarie era în toi și, timp de două săptămîni, a trebuit să asist la această fugă, la acest sens unic, de la Est spre Vest, dureros și penibil în același timp. Noi, trupele din Caucazul de vest, a trebuit să asistăm și să veghem această retragere, rămînînd ultimii. Flutură neagra veste a capitulării Stalingradului...

11 aprilie. Vin cocorii. N-am văzut în această primăvară, aici în Caucaz, venind cocorii. Poate că nici nu trec pe aici. Dar tot am văzut ceva asemănător în aceste zile. Escadrile nesfîrșite, în formație ca și cocorii, au trecut mereu pe deasupra noastră. Le-am simțit de la zeci de km efectul „ouatului" lor: pămîntul tremura continuu. Și ce trebuie să fi fost acolo unde cădeau bombele...

25 aprilie. Paștele. Venind de la Înviere, scriu aceste rînduri. Așa cum ne-am priceput, ne-am rugat și am cîntat timp de peste o oră, cu luminările aprinse, în timp ce avioanele inamice au bîzîit, ca deobicei, pe deasupra. Am cîntat cîntecele Învierii și am luat pască.

...Mulțumesc din adîncul sufletului, Doamne, că m-ai învrednicit să apuc să prăznuiesc acest Paște aici, în acest cap de pod al Cubanului, unde inamicul ne atacă într-una cu îndîrjire, unde ne-am împuținat atîta ca număr - divizia noastră -, unde moartea umblă printre pomii înfloriți, hohotind cu fiecare explozie de proiectil, chiuind sinistru cu fiecare glonț. Dă-ne, Doamne, zile, ca să ne vedem, teferi, casele și familiile noastre. Christos a înviat! ■

„Aci a fost jocul între englezi şi sovietici. Englezii aveau interesul să atragă simpatia tră faţă de ei; ruşii — în cercul lor de acţiune. Englezii spuneau că ei vor fi aceia care ocupa teritoriul României cel puţin pînă la Focşani, că Capitala va fi ocupată de către p divizii de avioane care se găsesc pregătite la Foggia şi că acestea vor veni în Bucureşti şi vor ocupa, că Muntenia va rămîne o zonă neutră în care ruşii nu vor intra. Propunerile eng zeşti pentru armistiţiu au fost pentru pace. A fost în primul rînd propunerea americană. Mu propuneri s-au făcut şi prin mine de la Istanbul. Stevens a făcut din partea americanilor p puneri prin fratele meu. După aceasta el avea legături cu consulul Costescu. Propunerile p mite prin Istanbul prevedeau cît mai multă apropiere de Anglia, nu de ruşi. Începînd din 19 au fost aceste propuneri. Exista un dosar, nu ştiu dacă a pus cineva care are interes mina p acest dosar. Exista un cifru între mine şi Stevens cu care n-am lucrat. Exista un raport făcu de mine mareşalului Antonescu cu toate aceste propuneri făcute prin cehi, polonezi, englezi americani, portughezi, în Elveţia, în Spania. Eu am făcut cu toate acestea un raport şi din punct de vedere al serviciului de informaţiuni n-aveam însă calitatea de a da nici un răspuns politic. Mareşalul m-a autorizat să continui aceste legături. însă strict informativ".

EUGEN CRISTESCU DESPRE EUGEN CRISTESCU (III)

CRISTIAN TRONCOTĂ

Drumul spre armistiţiu

asajul de mai sus face e din declaraţia pe care en Cristescu a dat-o la 14 ie 1946. Sigur că ea tre- plasată şi judecată în xtul pregătirii „procesu- arii trădări". Dar este ficativă pentru întetirea ndei politice pe scena ească. Am văzut deja, odul anterior, avansul e serviciul de informa- ican lui Eugen Cris- tescu. Vom încerca în continuare — pe baza mărturiilor rămase de la şeful S.S.I. — să reconstituim evoluţia tratativelor pentru armistiţiu şi evenimentele din 22-23 august 1944. Trebuie să precizăm de la început că anchetatorii au fost interesaţi mai ales de tratativele duse la Cairo şi foarte puţin de cele purtate direct cu Moscova prin Stockholm; iar Eugen Cristescu — care tusese deja anchetat cîteva luni bune, din octombrie 1944, în U.R.S.S. — a respectat întocmai dorinţa lor. O şi spunea de altfel, într-o declaraţie din 5 aprilie 1950: „În problema tratativelor de armistiţiu, trebuiesc luate în considerare două evenimente principale: venirea echipei Chastelain şi plecarea la Cairo a lui Barbu Ştirbey".

Doi generali stau de pază

Misiunea Chastelain este cunoscută cititorului român, atît din studiile istoricilor români (E. Preda, Gh. Buzatu, Florin Constantiniu, Horia Brestoiu și alții), cît mai ales după publicarea în versiunea românească a cărții lui Ivor Porter, *Operațiunea Autonomous*. Ne vom limita deci la a desprinde din declarațiile lui Eugen Cristescu acele detalii care aduc un plus de informație sau care intră în contradicție cu afirmațiile lui Porter. Despre sosirea lui Chastelain, S.S.I. a aflat dintr-o informație primită de la Abwehr, la 20 decembrie 1943, care știa că „în decurs de trei zile va sosi în România un colonel englez de la Cairo, care va lua contact cu Iuliu Maniu la Băile Herculane. Și într-adevăr, în intervalul acestor trei zile Chastelain a sosit în țară". Cei trei membri ai echipei — locotenent-colonelul Chastelain, căpitan Mețianu și căpitan Porter — au fost parașutați în apropiere de Alexandria, dar la distanță de locul unde aveau întîlnire cu o mașină ce urma să îi transporte la București. Au fost foarte repede prinși și aduși, în final, la sediul Inspectoratului General al Jandarmeriei, fiind „cazați" la ultimul etaj, într-un apartament de trei camere. Masa li se aducea de la un restaurant din apropiere. Pe timpul cît au fost deținuți, li s-a plătit solda gradelor echivalente din armata română. Sumele aduse cu ei, cît și lefurile au fost suficiente pentru hrană, dar pentru tratamentele medicale — mai ales cele dentare solicitate des de Chastelain — neajungîndu-le banii, „toate diferențele au fost achitate de Serviciul Special de Informații".

Cum vestea lansării lor s-a răspîndit cu rapiditate, s-au luat măsuri pentru protejare și împiedicarea nemților să îi ducă la Berlin. S-a alcătuit legenda că veniseră pentru a culege informații generale în România. Aparatul de emisie-recepție, șase din cele opt cuarțuri — care dădeau frecvențele de lucru — și un rînd din cele trei cifruri au fost predate germanilor. Cristescu a păstrat două cuarțuri — pretextînd că s-au pierdut — și două rînduri de cifru. După o lună de zile, germanii au înapoiat aparatul. „Am cerut germanilor să aibă răbdare ca să mă lămuresc asupra afacerii și în urmă îi voi chema ca să pună și ei întrebările ce vor găsi de cuviință". În preajma întîlnirii cu anchetatorii germani „subsemnatul am avut mai multe discuțiuni prealabile cu cei trei parașutiști, cu care am aranjat ca răspunsurile lor să fie formulate de asemenea manieră ca să reiasă că au venit în România pentru a culege informațiuni cu caracter general și în special privind zona petroliferă... și să tăgăduiască la eventuale întrebări, orice misiune cu caracter politic". Cum în cercurile politice românești se discuta despre propunerile de pace pe care le-ar fi adus cei trei, germanii au exprimat suspiciuni. „Dar măsurile noastre au fost luate de așa manieră ca germanii să nu aibă nici o dovadă și nici o documentare pe care și-ar fi putut sprijini o intervenție diplomatică". La succesul acțiunii a contribuit și faptul că „Abwehrul de la București era compus din austrieci de origine, oameni cu o concepție mult mai elastică și mai înțelegătoare decît a germanilor propriu-ziși". Pentru anchetarea prizonierilor englezi, Abwehr-ul a delegat pe căpitanul Petterman, șeful secției de contrainformații „care nu era un om prea inteligent (ofițer de rezervă, de profesiune conducător de grădiniță de copii)", și s-a mulțumit „cu datele obținute". În martie, apoi după bombardamentul din 4 aprilie 1944, Berlinul a solicitat trimiterea echipei de parașutiști în Germania, dar s-a izbit de refuzul ferm al lui Eugen Cristescu, sprijinit și de Mihai și de Ion Antonescu. Așa cum recunoaște și Ivor Porter, „nemții știau că ascundem o groază de lucruri, dar, mulțumită protecției românești, n-au avut niciodată ocazia să ne strîngă cu ușa".

Încă de la început, Iuliu Maniu a solicitat o întrevedere cu de Chastelain. „Cererea nu a fost satisfăcută pînă după terminarea cercetărilor serviciului de informații român și a celui german, pentru a nu da loc la eventuale indiscreții și a oferi germanilor noi motive de protest și suspiciune. Cînd aprehensiunile germane s-au mai potolit, mareșalul Antonescu a autorizat această întrevedere. Motivele care l-au condus la această aprobare au fost ca acest om politic român să nu pretindă mai tîrziu că i s-a luat posibilitatea de a aranja o soartă mai bună pentru țară prin contactul cu misionarul englez". Întîlnirea a fost organizată de Eugen Cristescu „în după-amiaza unei duminici de la sfîrșitul lui februarie sau începutul lui martie 1944". „Iuliu Maniu a fost luat în mașina generalului Picky Vasiliu condusă de acesta, de la un loc convenit, și dus în pădurea Andronache. Aici a sosit și locot. col. de Chastelain, scos din Inspectoratul General al Jandarmeriei cu toate precauțiunile necesare, în mașina generalului C. Tobescu, care se găsea la volan, și trecut în mașina în care se găsea Maniu. Cei doi ofițeri au stat în preajma automobilelor circa trei ore, cît a durat întrevederea, în fundul pădurei și fără ca operațiunea să fi fost văzută de cineva... După întrevedere, Chastelain ne-a spus în linii generale ce au vorbit, afirmînd că i-a detaliat lui Maniu scopul venirii lui în țară și modalitățile ce ar putea fi adoptate pentru ieșirea României din război, așa cum le-a relatat la cercetări și cum le-am trecut în declarațiile anterioare. Natural că a evitat să ne spună unele lucruri intime ce le-a discutat cu Iuliu Maniu".

Porter confirmă pe Cristescu

De ce venise Chastelain în România? Mai înainte, să-i dăm cuvîntul lui Ivor Porter pentru a prezenta poziția Marii Britanii față de România. „Reacția Londrei față de avalanșa de tentative de pace românești din vara și toamna lui 1943 a fost asemănătoare atitudinii față de cererea de garanții a lui Maniu. În martie, Foreign Office-ul hotărîse că singura în măsură să sprijine România era Rusia și, ca atare, orice demersuri de pace ale acestei țări vor fi transmise Moscovei, iar românilor li se va spune că nu se va lua în considerație nici un fel de propunere în viitor, dacă aceasta nu va fi adresată tuturor celor trei Puteri Aliate. Această procedură se va aplica în egală măsură atît guvernului, cît și opoziției... La Conferința de la Moscova a miniștrilor de externe, din octombrie 1943, Marea Britanie a pierdut orice teren de manevră politică în România, iar o lună mai tîrziu, la Conferința la nivel înalt de la Teheran, orice perspectivă a unei debarcări a Aliaților în Balcani — chiar așa redusă cum apărea ea înainte — a fost abandonată"

Așadar, cu ce scop venise Chastelain în România? Iată ce ne spune Eugen Cristescu că a declarat acesta la anchetă: că a fost trimis în România în urma intervențiilor lui și ale lui Masterson, șeful Biroului afacerilor pentru România de la Cairo, pe lîngă generalul Wilson. „Acesta a obținut autorizarea guvernului englez pentru plecarea lui Chastelain în România..." În timpul anchetei „locot. col. de Chastelain, de la primele declarații făcute în fața subsemnatului, arată că a venit în România din ordinul comandamentului interaliat de la Cairo și al guvernului englez ca să ia contact cu oamenii politici români favorabili Aliaților și să găsească o soluție pentru ieșirea României din război prin dezlipirea ei din Alianța cu Germania și încheierea unei păci separate. Căzînd în mîinile autorităților române adresează aceiași cerere conducătorului statului în scopul de a găsi modalitățile necesare pentru începerea unor tratative de pace cu Comandamentul de la Cairo. Supunînd această propunere unui examen mai serios și mai amănunțit rezultă că ea este nestudiată și nu cuprindea elementele necesare unei operațiuni de asemenea anvergură. Propunerea nu arăta modalitățile în

Ivor Porter (în dreapta), în curtea Legației Britanice din București, înainte de intrarea României în război

care urma să se perfecteze ieșirea României din război. De asemenea, nu indica nici cu ce trupe și cu ce material trebuia să se răspundă reacțiunei germane știut fiind că trupele române erau angajate pe front, încadrate de cele germane". Spre sfîrșitul anchetei, concluzia la care ajunsese Eugen Cristescu era: „Chastelain trebuia să organizeze în România o lovitură de stat în combinație cu conducătorii Partidului Național-Țărănesc și ai altor organizațiuni politice care ar fi acceptat să contribuie la această acțiune. Cadrele politice trebuia să le pună la dispoziție Partidul Național-Țărănesc, în special, la care s-ar fi alăturat și o serie de militari nemulțumiți scoși din armată de Antonescu sau cărora li s-a luat comanda pe front, cum și alți agenți englezi, filoenglezi etc. Este foarte probabil că s-ar fi încercat și o defecțiune în rîndurile trupelor de pe front, deoarece în acea perioadă se constata o intensă propagandă în această direcție". Care era rostul unei asemenea acțiuni? „Ea ar fi adus un spor de prestigiu și de protecție a intereselor anglo-saxone în România și în Balcani".

De ce a făcut Chastelain o propunere similară și lui Antonescu? La 18 februarie 1950 Eugen Cristescu declara: „Chastelain conchidea declarațiile sale afirmînd că, din moment ce a căzut în mîna autorităților românești, înțelege să facă aceleași propuneri autorităților superioare de conducere a statului cu care ar dori să trateze ieșirea României din alianța cu Germania și scoaterea ei din război. Era evident că declarațiile lui Chastelain erau făcute de circumstanță și aranjate pentru ipoteza prinderii echipei de către organele de stat". Într-o altă declarație, din 22 februarie 1950, accentul este schimbat: „Din discuțiunile urmate mai multă vreme cu Chastelain, rezultă că el posedă și o a treia ipoteză pentru desăvîrși-

rea misiunii sale cu caracter politic. Această formulă constă într-un «act de autoritate» pe care trebuie să îl facă conducătorul statului român pentru dezlipirea din alianța cu Germania și încheierea unei păci separate".

O confirmare a analizei lui Eugen Cristescu ne-o dă Ivor Porter: „Chas a recunoscut față de acesta [Picky Vasiliu — *C.T.*] că aveam o misiune pe lîngă Maniu și că era pe de-a întregul ratată. La început am fost furios. Convenisem să-l protejăm pe Maniu și credeam că mă descurcasem destul de bine în această privință. Mai tîrziu am înțeles ce a fost în capul lui Chas. Cu toate că legenda combinată de noi a reușit să ne scape de mîna nemților la Plosca, era puțin probabil să reziste unui interogatoriu serios la București. De aceea, era mai bine s-o lăsăm baltă de bunăvoie în speranța că îi vom cîștiga bunăvoința mareșalului"..

Naveta Antonescu - Maniu

Antonescu i-a cerut lui Cristescu să obțină elemente concrete din care să rezulte intenția Aliaților de a se angaja efectiv în Balcani, cu trupe. Cristescu i-a explicat lui Chastelain și motivele precauțiilor românești: „în România, la acea dată se găseau în interior peste 200 000 germani, trupe și servicii, în afară de resturile diviziilor retrase din Crimeea și cari se găseau pe zona de refacere din Bărăgan. De asemenea, am arătat că pe frontul de nord diviziile române sînt prinse între cele germane, între cari se găseau 6-7 divizii blindate. Dintre acestea, unele se puteau desprinde și veni către interior, paralizînd orice inițiativă a guvernului român". Un act oficial din 7 iunie 1944, semnat de Eugen Cristescu, aduce completări în privința „tendinței de înarmare și regrupare a elementelor germane aflate pe teritoriul român, înțelegînd prin aceasta Grupul Etnic German cît și unele elemente germane din Reich. Rapoartele informative arătau că la hotelurile locuite de germani în București se aduceau colete grele care aveau toată aparența de a fi cu echipament sau armament; că un număr important de autocamioane făceau transporturi de lăzi

Gardyne de Chastelain s-a supărat cînd a aflat de plecarea lui Barbu Știrbey la Cairo

presupuse a conține de asemenea echipament și armament; că în mai multe regiuni din Ardeal, etnici germani amenințau populația cu represalii înarmate împotriva lor în cazul cînd ar lua o atitudine ostilă Germaniei, fapt care de altfel se continuă și în prezent, prin organizațiile de autoapărare ale Grupului Etnic German".

La rezervele părții române, Chastelain a afirmat că s-ar putea debarca șase divizii aero-purtate, aflate la Foggia și care urmau să sosească la București imediat după ce guvernul român anunța schimbarea atitudinii sale. Pentru precizarea detaliilor, considera Chastelain, erau necesare tratative îndelungate, eventual chiar să se deplaseze personal la Cairo. Cristescu era îndreptățit să tragă concluzia: „Deci, de la primele afirmațiuni cari arătau că la Foggia [erau — *C.T.*] șase divizii aeropurtate cari pot interveni din primul moment în România pentru susținerea «actului de autoritate» ajungem la o tergiversare de circa două luni de tratative și pregătiri, și aceasta cu rezultate incerte".

În urma eșecului „întreprinderii Chastelain", spune Eugen Cristescu, conducerea statului a fost determinată „să avizeze la alte mijloace pentru găsirea «unei soluții politice» de ieșire din război. Frontul se sprijinea acum pe malul Nistrului și se apropiase la nord de Iași. Bombardamentele aliate ne amenințau tot mai mult și constatările făcute în Germania arătau dezastrele cauzate și insuficiența măsurilor de apărare antiaeriană. În aceste împrejurări s-a decis trimiterea la Cairo, pentru tratativele de armistițiu, a lui Barbu Știrbey. El a plecat ca delegat al lui Iuliu Maniu, însă cu știința, autorizarea și sprijinul conducătorului statului, cu care a avut și o lungă întrevedere, în care i-a arătat că situația frontului cum și situația generală impun României începerea tratativelor de armistițiu, în cari va trebui să încerce să obțină condițiuni cît mai ușoare și mai favorabile". După cum afirmă Eugen Cristescu, „Chastelain a fost foarte surprins și nemulțumit cînd a aflat mai tîrziu de trimiterea lui Barbu Știrbey la Cairo, fără ca el să fie avizat și fără un contact prealabil cu dînsul".

Tratativele purtate de Barbu Știrbey la Cairo sînt cunoscute. Să vedem cum a consemnat Eugen Cristescu reacțiile din țară la semnalele venite dinspre Cairo. Astfel, la primirea mesajului de la sfîrșitul lunii martie („în jur de 20 martie", își aducea aminte fostul șef al S.S.I., la 5 aprilie 1950), Ion Antonescu a avut mari rezerve față de punctele care prevedeau cedarea definitivă a Basarabiei și Bucovinei de Nord către U.R.S.S., reînarmarea trupelor române de către armata roșie și continuarea războiului contra Germaniei. Antonescu i-a dat dispoziția să ia legătura cu Iuliu Maniu

și să îi ceară părerea. Maniu primise și el un mesaj identic (legătura se ținea și prin aparatul lui Chastelain și printr-un radiotelegrafist, Țurcanu, aflat în casa lui Știrbey și care lucra, cu știrea și protecția lui Cristescu, direct cu Maniu)[1] și găsea că condițiile erau „destul de grele, dar a adăugat că nu vom avea ce face și pînă la sfîrșit va trebui să le acceptăm". A fost de acord cu cererea lui Antonescu să intervină și el pe lîngă Știrbey ca acesta să se lupte pentru obținerea unor condiții mai favorabile.

În jurul Paștelui, de la Cairo se comunică, prin cifrul lui Chastelain și aparatul lui Maniu, două mesaje adresate lui Antonescu. Primul era un comentariu despre situația militară, în care se sublinia că sub presiunea trupelor sovietice, frontul românesc avea să cedeze și România urma să suporte consecințele. În final, i se cerea lui Chastelain să explice factorilor competenți români imposibilitatea altei soluții decît semnarea armistițiului. Al doilea mesaj conținea textul unui ultimatum: guvernul român urma să răspundă în 72 ore dacă acceptă sau nu condițiile fixate. Descifrarea și traducerea mesajelor a durat peste 15 ore, din cauza unor greșeli de transmisie.

[1] Țurcanu sosise prin Iugoslavia, împreună cu un ofițer englez, mort în condiții misterioase. A fost adăpostit în casa lui Știrbey, de unde emitea către Cairo. Detectat gonio de germani în primăvara lui 1944 și prevenit de Cristescu, își mută reședința într-o casă de pe strada Maria Rosetti, dar nu respectă indicațiile date. de șeful S.S.I. și începe să emită imediat. Eugen Cristescu nu mai poate evita arestarea lui de către autoritățile române. După arestare, Țurcanu este adus în biroul lui Cristescu. Germanii așteptau, efectiv, la ușa biroului lui să îl poată interoga. Cristescu iese, le spune că arestatul nu vrea să vorbească și fuge la Antonescu să îi ceară sfatul. Revine cu aprobarea de a-l acoperi și îi instruiește pe Țurcanu ce să spună. Germanilor le dă unul dintre cele trei cifruri pe care le avea radiotelegrafistul — exact pe cel cu care Țurcanu nu lucrase vreodată! — și aceștia îl trimit de urgență la Berlin, bucuroși că vor putea descifra, în sfîrșit, cele aproape 600 mesaje interceptate. Țurcanu a fost eliberat la 23 august 1944.

Ion și Mihai Antonescu se găseau la Predeal. Cristescu s-a deplasat pînă acolo. Timp de patru ore, cei doi au dezbătut condițiile. Din nou, Ion Antonescu a manifestat mari rezerve față de întoarcerea armelor și continuarea acțiunilor contra germanilor. A doua zi, Cristescu s-a reîntîlnit cu Ion Antonescu la Sna-

Din ordinul lui Antonescu, generalul Sănătescu — „omul de schimb" — era ținut la curent cu evoluția situației operative

gov. Atunci i-a spus Antonescu că poartă tratative direct cu rușii, prin d-na Kollontay, ambasadoare la Stockholm, cerîndu-i să-i comunice și lui Maniu acest lucru. „Și dacă la Cairo s-a ajuns la o situațiune ultimativă, ar fi poate mai avantajos să se înceapă tratative la Stockholm". I s-a cerut șefului S.S.I. să ia legătura chiar în acea seară cu Maniu. „Am văzut pe Iuliu Maniu, care s-a arătat surprins de textul mesagiului ce cuprindea ultimatumul. După o discuție de trei ore, Maniu a oferit următoarele soluții: să telegrafieze lui Știrbey să ceară amînarea ultimatumului, apoi să meargă la Ankara, de unde, prin Alexandru Crețeanu, să trimită un raport detaliat privind mersul tratativelor. Între timp, urma să plece la Cairo — prin Ankara — și Constantin Vișoianu, considerat cel mai indicat pentru a participa la purtarea tratativelor.

Discuții enervante și amănunte revelatoare

În problema Basarabiei și Bucovinei de Nord, Maniu „mi-a răspuns că nu înțelege să dezvolte discuțiuni cu sovietele pe această temă azi, cînd rușii sînt tari, și să fie lăsată această problemă teritorială pentru discuții la pacea generală, cînd desigur Aliații vor căpăta mai mult aplomb asupra rușilor". Ulterior, într-o întrevedere avută cu Maniu, acesta a comunicat, din partea lui Știrbey, acordul celor de la Cairo ca trupele române să nu mai fie obligate să lupte contra trupelor germane. După cum afirma Eugen Cristescu, „desigur că Iuliu Maniu a primit și alte multe mesagii de la Barbu Știrbey pe cari nu mi le-a comunicat". Ultimatumul a fost amînat o vreme, după care bombardamentele s-au intensificat. Eugen Cristescu nu mai dă alte amănunte, încheindu-și declarația din 5 aprilie 1950 astfel: „Condițiile ultime ale încheierii acestor tratative fiind fixate, se aștepta momentul favorabil pentru punerea lor în aplicare. Întîrzierea ce s-a pus în perfectarea și semnarea lor au determinat guvernul sovietic să treacă la o soluție militară în locul celei politice prin acțiunea ofensivă de la 20 august 1944".

Eugen Cristescu s-a referit în declarațiile sale și la momentele imediat premergătoare actului de la 23 august 1944. Astfel, în cea dată la 14 aprilie 1946, el relata o întrevedere pe care a avut-o cu generalul Ilie Șteflea, șeful Marelui Stat Major, la începutul lunii august 1944. Acesta i-a arătat o hartă, pe care o ținea în casa de fier și unde erau marcate centrele cu aglomerări de trupe germane. Potrivit generalului Șteflea, numărul lor se ridica la 200 000 oameni. Situația ar fi fost ținută la zi, pe baza rapoartelor jandarmilor și ale conducerilor garnizoanelor respective. „Acești 200 000 de oameni, îmi spunea gene-

ralul Șteflea, reprezintă un pericol pentru România, deoarece armata noastră fiind toată angajată pe front, germanii pot oricînd în România reacționa cu aceste forțe". De fapt, după spusele lui Eugen Cristescu, datele nu corespundeau întru totul realității. „Chiar atunci cînd Șteflea mi-a arătat tabloul, i-am spus că am văzut cu ochii mei, în drumul de la Joița, că toate depozitele germane și toate parcurile de mașini părăsiseră de multă vreme localitatea". Mult mai interesantă este însă altă informație pe care o dă Eugen Cristescu: „în conformitate cu conversația pe care a avut-o Șteflea cu mareșalul Antonescu la Olănești, mareșalul Antonescu i-a dat ordin să prezinte acest tablou și generalului Sănătescu, întrucît se știa că generalul Sănătescu e cel indicat ca să formeze un guvern eventual al Armistițiului sau după Armistițiu. Generalul Șteflea mi-a mai spus că a prezentat acest tablou generalului Sănătescu și i-a arătat pericolul unei surprize germane. De altfel, discuții foarte enervante asupra încheierii armistițiului avuseseră loc la Palat mai de multă vreme între M.S. Regele, Mihai Antonescu și generalul Sănătescu pe de o parte și mareșalul Antonescu pe de altă parte. Mareșalul, văzînd că aceste trei personalități sînt pentru terminarea cît mai repede a acestui război și încheierea armistițiului, i-a spus generalului Sănătescu: «În aceste condițiuni, ia d-ta răspunderea, sau ia d-ta d-le Mihai Antonescu răspunderea. Eu nu pot lua răspunderea deoarece m-aștept la o puternică reacțiune germană»".

Referindu-se la poziția lui Antonescu, dar și la cea a șefilor partidelor, Cristescu adăuga în aceiași declarație: „Eu nu-mi explic cum problema tratativelor de armistițiu a pătruns în presă. Doar Moscova să o fi dat. La Moscova am auzit că Gheorghe Brătianu ar fi făcut o scrisoare publică în care arăta că mareșalul Antonescu s-a opus la chestiunea armistițiului. Dar de altfel, aceasta n-are decît puțină importanță. În ultimele întrevederi care le-am avut cu Maniu pe chestiunea tratativelor de armistițiu, el mi-a comunicat și m-a rugat chiar să transmit mareșalului Antonescu dorința lui și a lui Dinu Brătianu, ca mareșalul Antonescu să fie acela care să facă armistițiul, că ei sînt înțeleși pe această chestiune și că toți vor sta în jurul mareșalului. Cuvintele textuale ale lui Maniu, cu care m-am întîlnit în casa lui Petrușca din str. Oltar — pentru ca să nu afle nici Siguranța, nici germanii — cuvintele textuale ale lui Maniu au fost: «Acest act trebuie făcut iute. Mareșalul Antonescu are toate forțele în mîna lui, are armata care-l ascultă și dacă germanii vor reacționa, el e singurul în măsură ca să le răspundă sau poate chiar prin trecerea pe care el o avea la Hitler, să se petreacă lucrurile de așa natură, ca germanii să nu reacționeze»". Întrevederea respectivă avusese loc între 10-15 august 1944.

În ziua de 22 august, Antonescu s-a reîntors de pe front, însoțit de colonelul Davidescu. „Într-o convorbire cu colonelul Davidescu asupra situației, mi-a comunicat că situația este pierdută, că a discutat și cu mareșalul în avion această chestiune și i-a spus că din moment ce soluția militară este pierdută, nu mai rămîne decît o soluție politică, adică încheierea unui armistițiu". Davidescu i-a cerut lui Eugen Cristescu să fie a doua zi la Snagov, la ora 11. Șeful S.S.I. s-a dus, tot la 22 august, la Președinție, unde a discutat cu Ovidiu Vlădescu, secretarul general, mergînd apoi la Mihai Antonescu, unde avea audiență regulată de lucru. În antecameră l-a întîlnit pe Ion Mihalache, care a intrat, pentru scurt timp, la Mihai Antonescu, apoi au urcat amîndoi la biroul lui Ion Antonescu. Mihalache a stat pînă noaptea tîrziu la mareșal. Într-o convorbire pe care a avut-o la 28 sau 29 august, la Dobrești, cu Ion Mihalache, Eugen Cristescu a aflat de la el conținutul discuției. Antonescu i-a relatat ultima vizită făcută lui Hitler și a avut mai multe ieșiri contra lui Maniu. „I-a comunicat și unele lucruri confidențiale pe care mareșalul i-a cerut să nu le comunice nici lui Maniu". În finalul discuției, au hotărît „că mareșalul Antonescu să facă armistițiu și aceasta a fost ultima hotărîre luată împreună cu dl. Mihalache, care se dusese la mareșalul Antonescu în calitate de delegat al întregii opoziții". La întrebarea anchetatorului de ce doreau Maniu și Brătianu ca Antonescu să încheie armistițiul, Eugen Cristescu răspunde cu o întrebare: „de ce a fost pus ca șef al delegației [care a mers la Moscova — *C.T.]* Pătrășcanu, comunist, și nu Maniu?" Și adaugă: „Maniu spunea: «de ce să semnez eu prin armistițiu [cedare de — *C.T.]* teritoriu. Eu sînt om care am făcut istorie în Țara Românească. Nu pot să cedez teritoriu»".

Între timp, Mihai Antonescu s-a reîntors în biroul său și l-a primit pe Eugen Cristescu. I-a spus că fuseseră convocați și Killinger și Clodius, cărora li se comunicase ultimativ că dacă în trei zile nu dau ajutor efectiv pentru oprirea ofensivei ruse, guvernul român își lua libertatea de acțiune. Mihai Antonescu l-a chemat înăuntru și pe generalul Picky Vasiliu,

cerîndu-i să-l pregătească pe Chastelain, căci urma să plece împreună cu el — Mihai Antonescu — a doua zi la Cairo, cu avionul, pentru tratative.

Eugen Cristescu s-a prezentat la Snagov, la 23 august ora 11. A intrat la Antonescu abia la 14.45, căci ședința Consiliului de Miniștri s-a prelungit foarte mult. Antonescu l-a primit împreună cu Picky Vasiliu. Le-a comunicat că în urma discuțiilor avute cu Mihalache — seara — și cu Gheorghe Brătianu — în acea dimineață — se hotărîseră să treacă la o acțiune politică, întrucît formula militară nu mai rezista. Urma ca liderii politici să dea o proclamație către popor, în care să arate că merg alături de mareșal, pentru salvarea țării. O altă proclamație avea să fie dată de Antonescu. Cu cele două documente, el urma să meargă la rege. Mihai Antonescu plecase deja la București pentru a pune la punct lucrurile. Antonescu prevedea și o variantă de rezervă, cerîndu-le celor doi să ia toate măsurile pentru pregătirea evacuării în Transilvania.

Tot de la Mihalache — care știa de la Maniu — avea să afle Eugen Cristescu desfășurarea evenimentelor de la Palat. Regele l-ar fi întrebat pe mareșal ce are de gînd să facă. Antonescu i-a povestit despre aranjamentul cu Mihalache și Brătianu și că în trei zile urma să semneze armistițiul, motiv pentru care Mihai Antonescu avea să plece la Cairo. Regele i-a răspuns că trei zile înseamnă prea mult și că dacă nu-l încheie mai repede, are el soluția să o facă imediat. „Aci s-a început o discuție enervantă între M.S. Regele și mareșalul Antonescu. Mareșalul i-a spus: «M. Voastră n-are puterea politică în mîna Sa. Aceste puteri sînt lăsate prin decret de tatăl M. Voastre mie și aceste puteri mi-au fost întărite mie prin cele două plebiscite prin care am cerut confirmarea din partea poporului a actelor politice pe care le-am făcut»". Discuția a continuat pe același ton, pînă cînd s-a produs arestarea lui Antonescu *(Magazin istoric,* nr. 8/1991).

Evident, Eugen Cristescu a avut curiozitatea să îl întrebe, în cursul întrevederii pe care a avut-o cu Mihalache la Dobrești, cum de s-a produs modificarea. „Dl. Mihalache mi-a răspuns că nu știe pozitiv cum a relatat Gh. Brătianu conversația sa cu mareșalul Antonescu și că el crede că Gheorghe Brătianu e acela care prin modul cum a expus lucrurile, s-a tras concluzia că mareșalul nu ar vrea să încheie armistițiul pînă nu va aviza și pe Hitler. Că Gh. Brătianu a cerut mareșalului în același timp și o schimbare a guvernului, iar mareșalul a răspuns: «Aceasta o vom face după încheierea armistițiului. Nu e vremea acum pentru schimbare de guvern. O vom face ceva mai tîrziu» și că din relatarea acestor fapte Maniu, Dinu Brătianu și probabil și regele au tras concluzia că mareșalul Antonescu nu vrea să încheie armistițiul imediat și de aceea a trecut M.S. Regele personal, împreună cu Sănătescu și ofițerii care-i avea fixați dinainte, la darea comunicatului pentru încetarea luptei și la schimbarea guvernului". ■

Familia Georgescu, reunită — cu greu - la New York, ca răsplată pentru serviciile aduse Aliaților

Povestea șefului Serviciului Special de Informații continuă: Max Auschnit, generalii Sănătescu și Mihail, Intelligence Service-ul oferă premii pentru găsirea documentelor secrete ale S.S.I. • Dosare în vile aflate printre viile de la Turnu-Severin • „Inginerul Ceaușu" preia comanda • Infracțiune de sabotare a actului de la 23 august 1944 • Cum își ucide Serviciul de Informații copiii? • Ce s-a întîmplat la 13 iunie 1950? (Puteți citi toate acestea în nr. 9/1992.)

„DOUĂ FAPTE CARE VOR INTRA ÎN ISTORIA UNIVERSALĂ"

RENÉ DE WECK

Fostul ministru al Elveţiei la Bucureşti în perioada 1933-1945 este autorul celebrului Raport diplomatic nr. 41, **din 4 septembrie 1944, consacrat evenimentelor petrecute la Bucureşti în ziua de 23 august. Documentul a fost citat aproape integral şi comentat în paginile revistei** Magazin istoric, **nr. 8/1987 şi 8/1990. René de Weck este, de asemenea, bine cunoscut cititorilor în urma publicării unor ample extrase din rapoartele sale diplomatice din anii 1941-1944** (Magazin istoric, **nr. 3-12/1990 şi 1-7/1991).**

Datorăm Bibliotecii Universitare şi Cantonale din Fribourg (Elveţia) permisiunea de a pune în circuit public noi piese documentare din arhiva diplomatului elveţian, documente de reală valoare pentru istoria României din deceniile 4-5 ale veacului nostru. În afara rapoartelor diplomatice, ni s-au impus, ca valoare documentară, corespondenţa diplomatului şi, într-o primă urgenţă, Jurnalul **său acoperind epoca 1939-1945, din care vom selecta cîteva fragmente.**

Vom începe cu pasajele consacrate aceloraşi evenimente de la 23 august 1944, atît pentru că, spre deosebire de Raportul diplomatic nr. 41, **amintit mai sus,** Jurnalul **ne pune în faţa unui text dominat de fiorul observaţiei crude, neprelucrate încă şi, deci, aduce un plus de sinceritate, proiectînd în prim-plan viaţa însăşi, dar şi pentru că, într-un fel, el reconstituie istoria** Raportului **care avea să primească nr. 41. Amănuntele redactării lui şi unele deosebiri rezultate din lectura comparată a celor două texte nu numai că aduc un plus de interes, dar ne introduc în intimitatea cabinetului de lucru al diplomatului, chemat să judece cu luciditate şi obiectivitate evenimente ce i se impun ca fiind cruciale în destinele omenirii.**

Să ne reîntoarcem, aşadar, în miezul fierbinte al acelor zile dramatice, răsfoind filele din Jurnal, **într-o versiune românească ce ne aparţine, ca şi explicaţiile cuprinse între paranteze drepte.**

Ion DUMITRIU-SNAGOV

1944

Joi, 24 august. Ziua de ieri ne-a adus două fapte care vor intra în istoria universală, două fapte care, dacă s-ar fi petrecut cu nouă luni mai devreme ar fi salvat-o pe Kikon [soţia diplomatului, decedată la 4 februarie 1944], redîndu-i forţa de a lupta contra puterii întunericului.

Puţin după-amiază, un comunicat special al generalului [Marie Pierre] Koenig [comandantul Forţelor Franceze din Interior (F.F.I.), devenit, după 22 august 1944, guvernator al Parisului] ne-a anunţat eliberarea Parisului de către francezi. În patru zile de lupte — de sîmbătă 19 pînă marţi 22 — 5 000 de luptători din F.F.I. înarmaţi, sprijiniţi de tot poporul Parisului, l-au alungat pe germani din întregul oraş. Se pare că acţiunea a început din insula Nôtre Dame, din oraşul vechi, unde poliţia pariziană, care intrase în grevă din ordinul guvernului francez din Alger, a ocupat Prefectura, a transformat întreaga insulă în fortăreaţă şi a pornit asaltul contra nemţilor. Aceştia se pare că au fost învăluiţi din spate de patrioţi. De marţi, toate edificiile publice erau în mîna francezilor. În Parisul curăţat, prietenii lui Hitler şi agenţii guvernului de la Vichy, care n-au avut timp să fugă, au fost luaţi prizonieri. Ce zile! Sper ca fratele meu

Jacques, care trebuia să se afle chiar pe locurile luptei, va putea să-mi facă o relatare veridică și completă.

Ieri seara, către orele nouă și jumătate, am aflat că regele Mihai a constituit un nou guvern, democrat, prezidat de generalul Sănătescu, șeful Casei militare a regelui, cu Maniu și Dinu Brătianu în calitate de miniștri de stat. Despre cei doi Antonești, complet dezumflați de cîteva zile, dar care ieri încă mai guvernau — în teorie — destinele țării, nici un cuvînt. Cabinetul Sănătescu cuprinde reprezentanți din toate partidele, inclusiv comuniști.

Proclamația regală precizează că primul act al noului guvern a fost să accepte condițiile de armistițiu puse de Națiunile Unite. Acestea din urmă promit să respecte independența și structura internă a României. Pe frontul din Moldova și din Basarabia au luat sfîrșit ostilitățile. Regatul dunărean trece direct în rîndul puterilor aliate, ale căror armate îl vor ajuta să redobîndească Transilvania de Nord.

La București, noaptea pare să fi fost calmă. În Piața Palatului, mulțimea aclamă pe suveranul care, în mai multe rînduri, a trebuit să se arate la balcon. Mi se spune că în cîteva restaurante ofițerii din Wehrmacht au fost huiduiți sau dați afară și că, după plecarea lor, alți clienți au început să danseze.

Astăzi, dis-de-dimineață, numeroase avioane au brăzdat cerul, zburînd la mare înălțime. Se crede că acestea au fost americane, fiindcă bateriile antiaeriene germane au tras asupra lor, pe cînd bateriile române au tăcut. Dacă acest fapt este exact, se poate presupune că parașutiști și trupe aeropurtate ar fi debarcat în împrejurimile Bucureștilor [în realitate, nu a existat așa ceva].

Începînd de la ora nouă, am auzit, cu intermitențe, salve de puști și de artilerie. Fără îndoială că românii se află în confruntări cu detașamentele de nemți care refuză să se lase dezarmate. În momentul în care scriu, totul este calm. Luptele care se derulează în jurul nostru — către Chitila, Buftea și Băneasa — nu par a fi foarte violente, deoarece, între diversele momente în care bubuie tunul, sînt și lungi pauze. Probabil că forțele aflate în luptă sînt destul de slabe.

Pînă către orele zece, telefonul între Mogoșoaia și București funcționa normal. Am putut să vorbesc cu [Ion] Lugoșianu [codirector al ziarului *Universul*], al cărui ziar a apărut cu oarecare întîrziere. Mi-a spus că Prefectura Poliției, de unde germanii se retrăseseră, ardea. Se semnalează alte incendii în diferite puncte. Puțin mai tîrziu, serviciul telefonic s-a întrerupt. În prezent se pare că s-a restabilit.

Pe la orele nouă, „Soldatenensender Gustav", postul de radio german stabilit, cred, la Snagov, și pe care noi îl asculfam în zilele cu raiduri aeriene ca să cunoaștem mișcările avioanelor, a lansat un apel în românește către popor și armată. Crainicul trebuie să fi fost român, probabil un legionar. Iată cam care-i era discursul: „La ora cînd frații noștri germani luptă și mor ca să salveze Europa de bolșevism, o clică de trădători mizerabili, un «rege de paie», cîțiva generali care n-au văzut frontul niciodată, cîțiva politicieni corupți, vînduți evreilor, sovieticilor și aliaților lor anglo-americani, încearcă să-i înjunghie pe la spate. Acești criminali vor fi zdrobiți în mod exemplar. Tot poporul român se ridică împotriva lor. Ofițerii și soldații români nu le vor asculta ordinele. Ei vor rămîne credincioși fraților lor de arme. Trăiască alianța germano-română! Trăiască armata germană, care, în curînd va fi ca întotdeauna victorioasă!"

Ea este, de fapt, pe drumul victoriei! Rușii au pătruns adînc în Moldova și Basarabia. În Polonia înaintează cu pași mari spre Cracovia. În Franța, Lyonul și Marsilia au scăpat, după Paris, de Wehrmacht...

Sîmbătă, 26 august. Deși bătuți în Moldova și Basarabia, germanii continuă să reziste în zona Bucureștiului. În oraș, ei au fost reduși la neputință chiar din primul moment. Acum se răzbună prin bombardamente aeriene, ziua și noaptea. Cum bazele lor — după cum se pare de la Mizil și Buzău — sînt relativ foarte apropiate, cu un mic număr de avioane produc mai multe distrugeri decît au făcut în Capitală americanii ca „inamici". Se spune că au incendiat Palatul regal și au distrus numeroase clădiri. Alarmele se succed cu atîta rapiditate, încît cea mai mare parte a locuitorilor nici nu-și mai părăsesc adăposturile [vezi amănunte despre bombardamentele efectuate de germani, în *Magazin istoric*, nr. 7/1974].

Din palatul nostru de la Mogoșoaia nu putem să știm nimic din ceea ce se petrece. Nu mai avem nici telefon, nici electricitate. Aparatul nostru de radio cu baterii merge destul de rău și nu ne dă decît informații — interesante, sigure — de pe marile fronturi de luptă, dar nu ne spune nimic despre situația locală sau regională. Din timp în timp, ne parvin ceva știri fragmentate, contradictorii și necontrolabile.

Se pretinde că vreo 700 avioane americane, zărite alaltăieri la începutul dimineții, trebuiau să aterizeze pe un aeroport din apropiere, dar n-au putut-o face din cauză că, la sol, era angajată lupta între trupele germane și cele române. Ele au trebuit, fie să se întoarcă, fie să se îndrepte spre spatele frontului rusesc. Astăzi de dimineață am văzut din nou strălucind aripile [avioanelor] americane. Puțin timp după aceea, toate geamurile noastre au început să tremure timp de mai multe minute. Vîntul, foarte violent și suflînd pe contrasens, ne-a împiedicat să auzim exploziile, dar credem că au vărsat un covor de bombe pe pozițiile nemțești, undeva între Săftica și Otopeni.

Armistițiul românesc nu

ne-a adus încă ceea ce ne așteptam și în jurul nostru luptele continuă. Noaptea ce vine va fi mai liniștită decît cele două care au trecut? Chi lo sa?

Un lucru pare sigur: rușii avansează rapid. Ei ar trebui să se apropie de Galați. După toate aparențele, grosul armatei germane se retrage, dar este încolțit de ruși și români.

Aceeași zi, orele 18.30. După-amiază calmă. Am putut face o siestă bună. Bateriile, care la ora prînzului s-au instalat la adăpostul copacilor ce străjuiesc marea alee a parcului [de la Mogoșoaia], au părăsit locurile. Cuchler [din personalul legației elvețiene], venit de la București la aceeași oră, ne-a spus că orașul a suferit mult, mai ales în jurul Căii Victoriei. Ministerul justiției ar fi în întregime dărîmat. Cretzianu vorbește de mari distrugeri în străzile Luterană, Regală și Sărindar. Totuși, jurnalul adus azi dimineață de B. [persoană neidentificată de noi] este plin de știri bune. Ploiești, Cîmpina, Brașov și Sibiu sînt eliberate. Așa că, peste puțin timp, toată șoseaua ce duce în Transilvania va fi liberă.

Avioanele nemțești n-au mai revenit. Fără discuție că americanii le-au făcut praf terenurile de decolare. Zgomotul luptelor s-a îndepărtat de noi. Abia dacă mai aud, din cînd în cînd, o detunătură sau o rafală de mitralieră. În regiunea noastră, centrul de rezistență al inamicului trebuie să se afle între Snagov și Săftica. În această ultimă localitate, diviziunea mea specială [o parte din serviciile și personalul legației] n-a avut de suferit nimic pînă acum din cauza evenimentelor. Colaboratorii mei rămași în București sînt neatinși.

Miercuri, 30 august. Azi îmi dau seama că, timp de patru zile, de joi 24 pînă duminică 27, noi ne-am aflat în plină zonă de lupte. Au fost lupte chiar în satul Mogoșoaia. După primar (care este în același timp și grădinarul principesei Bibescu), pe români i-au costat 15 morți. Germanii au avut aproape același număr de victime, dar au lăsat 200 de prizonieri în mîinile armatei regale [române].

Bombardamentul efectuat sîmbătă dimineața de avioanele americane a contribuit în mare măsură la salvarea Bucureștiului, pulverizînd multe mii de soldați nemți ce se pregăteau să pornească la asalt. Ei se găseau în pădurea Băneasa, pe aeroportul vecin și în regiunea Otopenilor. Din nefericire, cîteva sute de români, aflați în contact cu inamicul, au fost distruși cu aceeași lovitură de către noii lor aliați [vezi amănunte despre acest bombardament și consecințele lui în *Magazin istoric*, nr. 8/1974]. „Covorul de bombe" s-a întins pînă în apropierea noastră: m-am convins personal, văzînd pîlniile exploziilor. Alaltăieri, mergînd în oraș, am observat în șanțul șoselei cadavrele unui cal și al unei vaci, precum și, pe islaz, altele a 20 de oi.

Ieri au traversat Capitala, fără să se oprească, primele coloane motorizate ale armatei roșii. Veneau de la Slobozia și Afumați. Intrate în oraș pe șoseaua Colentina, s-au împărțit în trei grupe: prima s-a îndreptat către Ploiești, a doua spre Pitești (fără îndoială cu intenția de a se întîlni cu forțele mareșalului Tito), iar a treia grupă mergînd spre Ungaria, prin Palanca, Ghimeș și Sfîntul Gheorghe.

Alaltăieri după-amiază, în compania lui Ștefănescu[1] („omul de pe stradă"), care prînzise cu noi la Mogoșoaia; l-am vizitat pe Maniu, refugiat printre lăzile cu hîrțoage dintr-un adăpost al Băncii Naționale. Deși noul guvern regal ar fi prezidat oficial de generalul Sănătescu, șeful Casei militare regale, Maniu este sufletul lui și, după toate aparențele, tot el va conduce politica românească de mîine. Fără nici o îndoială, regele este cel care a răsturnat regimul Antoneștilor și și-a purtat Regatul în rîndurile națiunilor foste aliate în primul război mondial și care au dat naștere României Mari.

Mi s-a părut drept și oportun să remarc discret în fața Maiestății Sale admirația ce mi-o inspira curajul său civic și bucuria pe care o simt constatînd succesul eforturilor sale. În acest scop, m-am dus ieri cu Strochlin la Palatul regal, foarte distrus de bombele germane (fiindcă nemții s-au năpustit cu o furie sălbatică asupra reședinței regale, la cîteva ore după audiența pe care regele o acordase la doi generali, să le anunțe că a hotărît să încheie un armistițiu cu Națiunile Unite și că el nu va ataca trupele germane, dacă acestea se vor retrage fără a se deda la acte ostile; la care cei doi tîlhari s-au angajat pe „cuvîntul lor de onoare"). Intenția mea era simplă, aceea de a-mi depune semnătura în registrele regelui și reginei. O întîmplare fericită a făcut să ne întîlnim cu Ionel Mocioni Stîrcea, mare maestru de vînătoare, unul dintre principalii autori ai loviturii de stat, consilier politic al tînărului monarh. Ne-am întîlnit foarte curînd cu Niculescu-Buzești, noul ministru al afacerilor externe. El ne-a făcut o expunere detaliată asupra evenimentelor în care doi oameni au avut rolul esențial. Notele luate de Strochlin îmi vor permite să scriu acest capitol de istorie, pe care îl voi completa cu ajutorul indicațiilor date în ajun de Maniu și de „omul de pe stradă".

Aici mă voi mărgini să observ că, de peste trei luni, nu se mai înscrisese nimeni în registrele regale, ceea ce se explică, cel puțin parțial, prin faptul că suveranii au locuit aproape tot timpul la Sinaia. Semnătura mea, la data de 29 august, este prima și înaintea ei am scris: „Trăiască regele!"

Joi, 7 septembrie. Am terminat descrierea evenimentelor al căror nucleu îl constituie revoluția regală de la 23

[1] Persoană neidentificată. Cu multă probabilitate, ar putea fi vorba despre istoricul I.D. Ștefănescu, deseori menționat în paginile jurnalului ca un apropiat al autorului.

august, despre cei care au pregătit această răsturnare de alianțe și despre cei care l-au urmat pe rege.

Regele Mihai a intrat ieri în al cincilea an de domnie. Dar, așa cum observa Lugoșianu în ziarul *Universul*, numai 23 august din acest an a relevat națiunii prezența unui om pe tronul României. Pînă atunci, suveranul și mama sa, prizonieri ai lui Antonescu și ai patronilor nemți ai acestuia, n-au cunoscut decît umilințe și suferințe morale. Înțelegînd că prima lor datorie era să reziste, pentru ca într-o zi să se poată pune în serviciul poporului lor, ei au suportat această lungă încercare cu toată forța sufletului și cu o fermitate admirabilă.

În multe reprize, soldații ruși cantonați în apropierea noastră au încercat să se introducă la noi și să opereze „rechiziții" din parcul nostru de mașini. Cel mai adesea veneau trei sau patru soldați beți, care acționau pe cont propriu. Dar într-o seară am văzut intrînd în curtea noastră un camion cu 17 oameni înarmați pînă în dinți, sobri și comandați de un ofițer. Ei îi explicau lui Girod, interpretul nostru, că nu voiau automobilele legației noastre, dar știau că Palatul Mogoșoaia mai adăpostea un diplomat finlandez și o principesă româncă, ambii posedînd automobile, pe care armata roșie nu le putea lăsa să-i scape. Girod le-a răspuns cu adevărul că dl. Palin, ministrul Finlandei, nu se mai găsea la Mogoșoaia, dar se ferea atent să le spună că ne lăsase *Lincolnul* său. În ceea ce privește principesa, le spunea că plecase cu automobilul, împreună cu toată suita, la o proprietate a ei ce se află la 120 kilometri. Sergentul român din garda noastră jura pe toți Dumnezeii lui că acesta este purul adevăr. Înainte să se ambaleze în mica sa istorie, Girod, fericit, se putuse asigura că tovarășii din ceata sovietică urmau să plece la drum în zori. Datorită primarului care, cum am mai spus, era și grădinarul-șef al Marthei Bibescu, am descoperit originea tuturor neplăcerilor survenite atît în sat cît și la „castel". Acestea veneau de la șeful postului de jandarmi din comună. După luptele care au avut loc în împrejurimi, acesta adunase și păstrase numeroase arme abandonate de germani. Apoi a cedat o parte din ele la trei țigani, pe care i-a îmbrăcat în uniforme românești. Această mică ceată teroriza populația. Ea le arăta rușilor ce lovituri să dea: că aici sînt fete, dincolo vite, mai încolo automobile. Ea i-a trimis, de mai multe ori, și la noi. Mă voi ocupa să pun ordine și aici. ■

(Va urma)

CLIO ANUNȚĂ • CLIO ANUNȚĂ • CLIO ANUNȚĂ

LASĂ SFEȘNICUL, IA ȘEMINEUL!

Autoritățile din cartierul londonez Hackney erau foarte preocupate să găsească cea mai bună metodă pentru restaurarea mai multor case cu valoare istorică. Le-au venit în ajutor hoții, care au demolat respectivele construcții cărămidă cu cărămidă, revînzîndu-le apoi constructorilor. La fel ca în multe alte cazuri — aflăm din revista *Newsweek* — autorii nu au fost prinși, deși Scotland Yard-ul a reînființat, de curînd, Brigada Artă și Antichități.

„Pasiunea" hoților este susținută de prețurile foarte mari pe care le pot căpăta pentru piesele furate: 100 000 lire sterline pentru un cămin de marmură, 200 lire sterline pentru o balustradă victoriană și 50 pentru o piatră de pavaj York. Cu condiția să fie autentice, căci stilul „autentic", promovat de arhitecți în deceniul nouă al secolului nostru, a ridicat valoarea lucrurilor vechi.

Aceeași revistă relatează că o familie din South England a constatat dimineața că în timpul nopții hoții plecaseră cu... scara principală. După aprecierile poliției, cele mai multe obiecte „autentice" sînt vîndute în Japonia și Statele Unite.

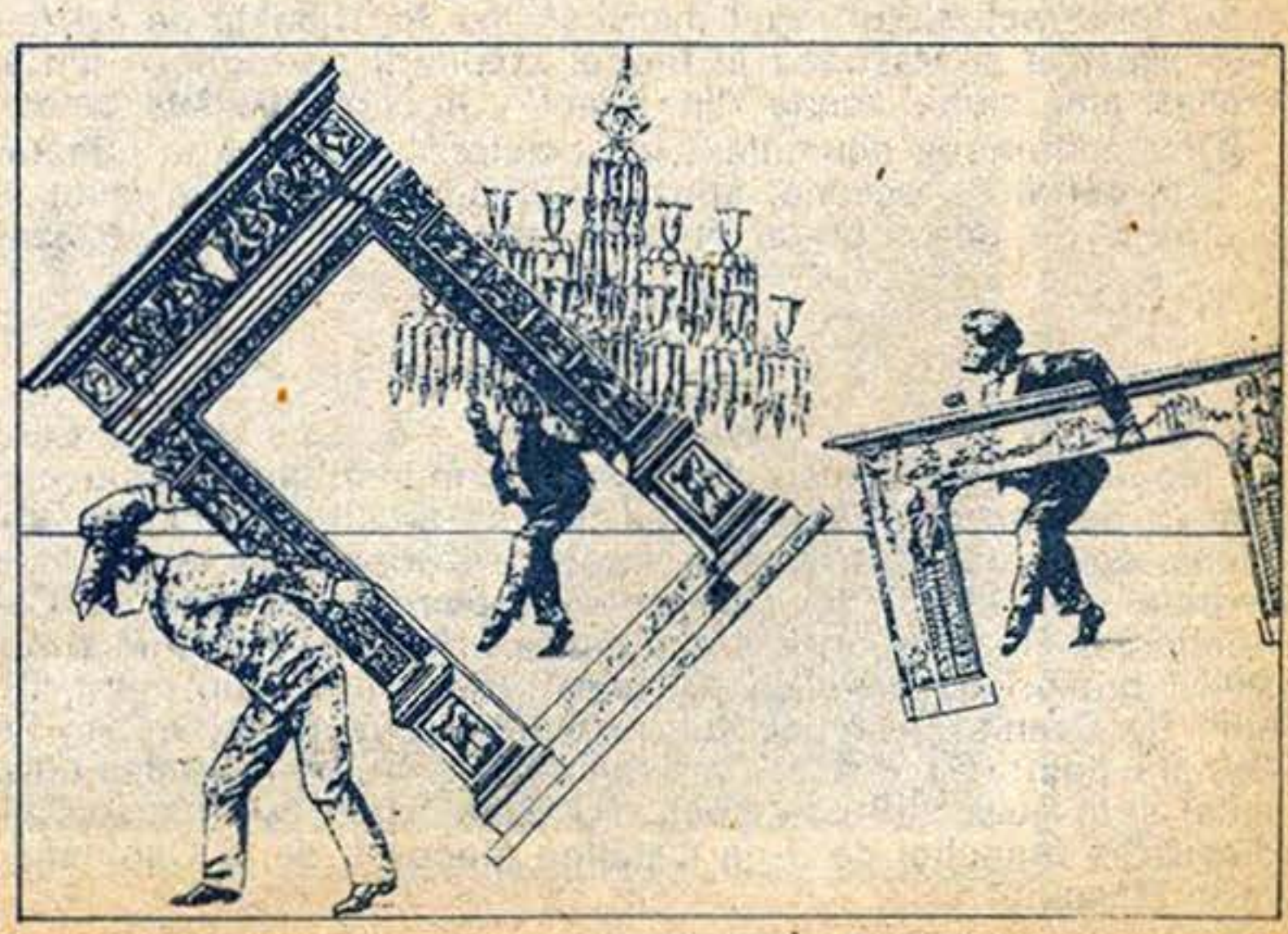

CARTI SOSITE LA REDACTIE

Editura Enciclopedică, fără a se speria de costurile tiparului şi hîrtiei, ce urcă aproape de la lună la lună, dar şi fără zgomot inutil, continuă opera culturală de reeditare a lucrărilor lui Nicolae Iorga, continuă publicarea operei celui care a fost academicianul David Prodan, dispărut în acest an dintre noi, cît şi editarea unor lucrări de mare interes, atît pentru cititorul român, cît şi pentru cel străin. Vă prezentăm în continuare cîteva dintre ultimele apariţii.

• **David Prodan — TRANSILVANIA ŞI IAR TRANSILVANIA. CONSIDERAŢII ISTORICE.**

Bucureşti, 1992, 197 pp., 60 lei: ultima carte a academicianului David Prodan nu putea purta alt titlu. Ea se prezintă chiar din prima pagină, unde există următorul Motto: „Nobilul maghiar, la mileniul statului ungur, orgolios: Cînd veţi sărbători şi voi o mie de ani de la venirea voastră? Ţăranul român ardelean: Noi sîntem de-aici!".

• **Nicolae Iorga — CĂRŢI REPREZENTATIVE ÎN VIAŢA OMENIRII, VOL. I-II** (ediţie îngrijită, note, comentarii şi postfaţă de **Mihai Gherman**).

Bucureşti, 1991, vol. I — 294 pp.; vol. II — 244 pp., 725 lei: reeditarea lucrării savantului român, apărută în primă ediţie între anii 1916–1935 şi care reproducea conferinţele ţinute în cadrul Universităţii din Bucureşti.

• **Valeriu Pop — BĂTĂLIA PENTRU ARDEAL** (ediţie îngrijită de **Sanda Pop, Nicolae C. Nicolescu**).

Bucureşti, 1992, 308 pp., 150 lei: autorul, şeful delegaţiei române la tratativele de la Turnu Severin (16-24 august 1940) şi al doilea delegat al ţării noastre la Arbitrajul de la Viena (29-30 august 1940), relatează evenimentele dramatice care au dus la ciuntirea României în vara anului 1940.

• **Alexandru Suceveanu, Alexandru Barnea — LA DOBROUDJA ROMAINE.**

Bucureşti, 1991, 334 pp.: lucrarea se adresează mai ales cititorilor din străinătate pentru a corecta o serie de idei contrare adevărului ştiinţific, puse în circulaţie de autori nefamiliarizaţi cu subiectul, sau care au renunţat de bunăvoie la principiile unei cercetări ştiinţifice.

• **Adolf Armbruster — AUF DEN SPUREN DER EIGENEN IDENTITÄT** (cu un cuvînt înainte de **Şerban Papacostea**).

Bucureşti, 1991, 320 pp.: studii despre romanitatea românilor, raporturile lor cu celelalte „naţiuni" din Transilvania, imaginea lor în scrierile săseşti, despre „Dulcea Bucovină", despre 1 Decembrie 1918.

• **Dennis Deletant — STUDIES IN ROMANIAN HISTORY** (cu o prefaţă de **Alexandru Duţu**).

Bucureşti, 1991, 351 pp.: o culegere de studii ale istoricului britanic, ce merg de la prezenţa genovezilor şi tătarilor, alături de români, la gurile Dunării, în sec. XIV, pînă la aspecte lingvistice din fosta Moldovă sovietică şi la misiunea corespondentului ziarului **Times** la Bucureşti în 1944.

• **Roger Gheysens — SPIONII, AVENTURIERII ISTORIEI** (traducere de **Rodica Buburuzan, Alexandru Miron**; postfaţă de **Florin Constantiniu**).

Bucureşti, 1991, 373 pp., 138 lei: cîteva servicii de spionaj vestite, cîţiva agenţi celebri şi nemaipomenitele lor aventuri.

COPERTELE

①Aproape necunoscută pînă în veacul VII: e.n., istoria Tibetului avea să fie copleşitor influenţată apoi de religia buddhistă. Statuetă de bronz (sec. XVIII), reprezentîndu-i pe Buddha şi pe consoarta sa, într-o îmbrăţişare simbolică **(Palatul Potala** din Tibet, p. 62)

②Imaginîndu-şi **Judecata cea vărsătoare de sînge,** prin care fusese condamnat la moarte Iisus Hristos, artistul anonim a reprezentat de fapt un Divan domnesc şi chipuri de boieri, aşa cum îi ştia din viaţa de toate zilele **(Boierimea,** p. 42)

③Ruinele romane de la Volubilis (jos), lîngă Fes, reamintesc că civilizaţia romană a cuprins şi teritoriul actualului regat marocan. Iar Al. Djadida de azi (sus) s-a numit pe vremea fenicienilor Rusibis şi Mazagan în timpul stăpînirii portugheze din secolul XVI. Aici a turnat Orson Welles mai multe scene din filmul „Othello" **(Bătălia celor trei regi,** p. 75**).**

④Nemulţumirea acumulată în societatea franceză la jumătatea secolului XVIII se manifesta şi prin astfel de desene: abuzul sub diferite ipostaze (sus) şi pedepsirea unei doamne care scuipase pe portretul lui Necker, ministru al regelui **(Cazul Laverdy,** p. 47)

PLANSELE

①②③④ Dunărea, fluviul ce străbate o bună parte a Europei, a fost dintotdeauna o cale de legătură dintre Apusul şi Răsăritul continentului. Frumuseţile ei au fost evocate de scriitori, cîntate de muzicieni sau imortalizate de artişti plastici. Un album de gravuri apărut în 1826 la Viena, editat de Adolf Kunike sub titlul **Donau Ansichten** (Vederi de pe Dunăre), devenit acum raritate bibliofilă şi din care un exemplar se păstrează la Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Române, înfăţişează aşezări riverane din ţările străbătute de bătrînul Danubiu. Între ele şi gravuri cu privelişti româneşti, devenite acum mărturii documentare. Iată cîteva dintre ele: ① Graniţa, la începutul veacului trecut, de la Orşova Veche (sus) şi vărsarea Oltului în Dunăre (jos); ② Pescari în satul Tufeşti (sus) şi Cetatea Hîrşovei (jos); ③ Fortăreaţa Brăila (sus) şi la gura Siretului (jos); ④ Galaţii (sus) şi cetatea Chilia Nouă (jos). (Imagini puse la dispoziţia redacţiei de d-na **Cătălina Macovei,** de la Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Române)

ALBUM ISTORIC

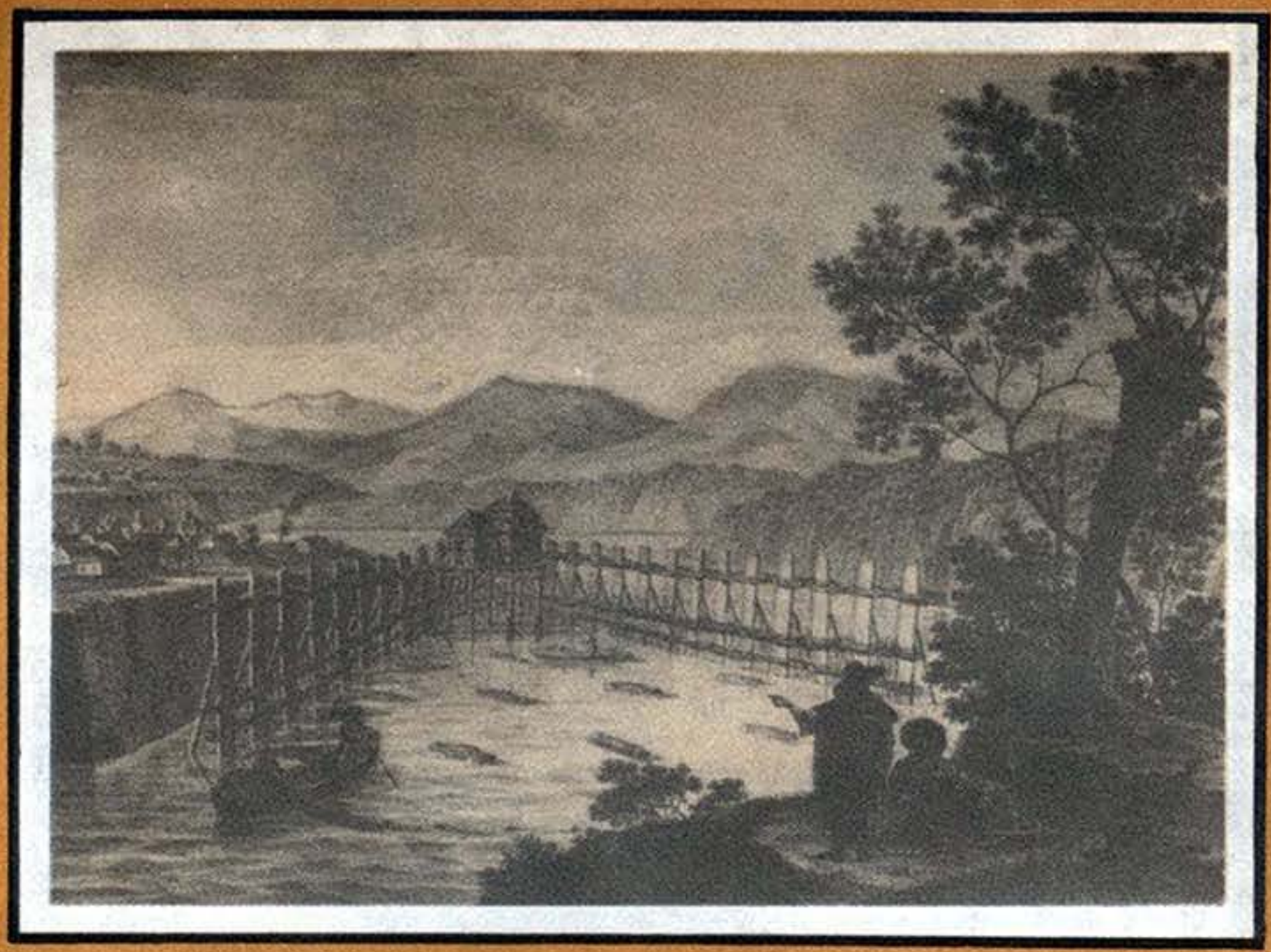

ALBUM ISTORIC

ALBUM ISTORIC

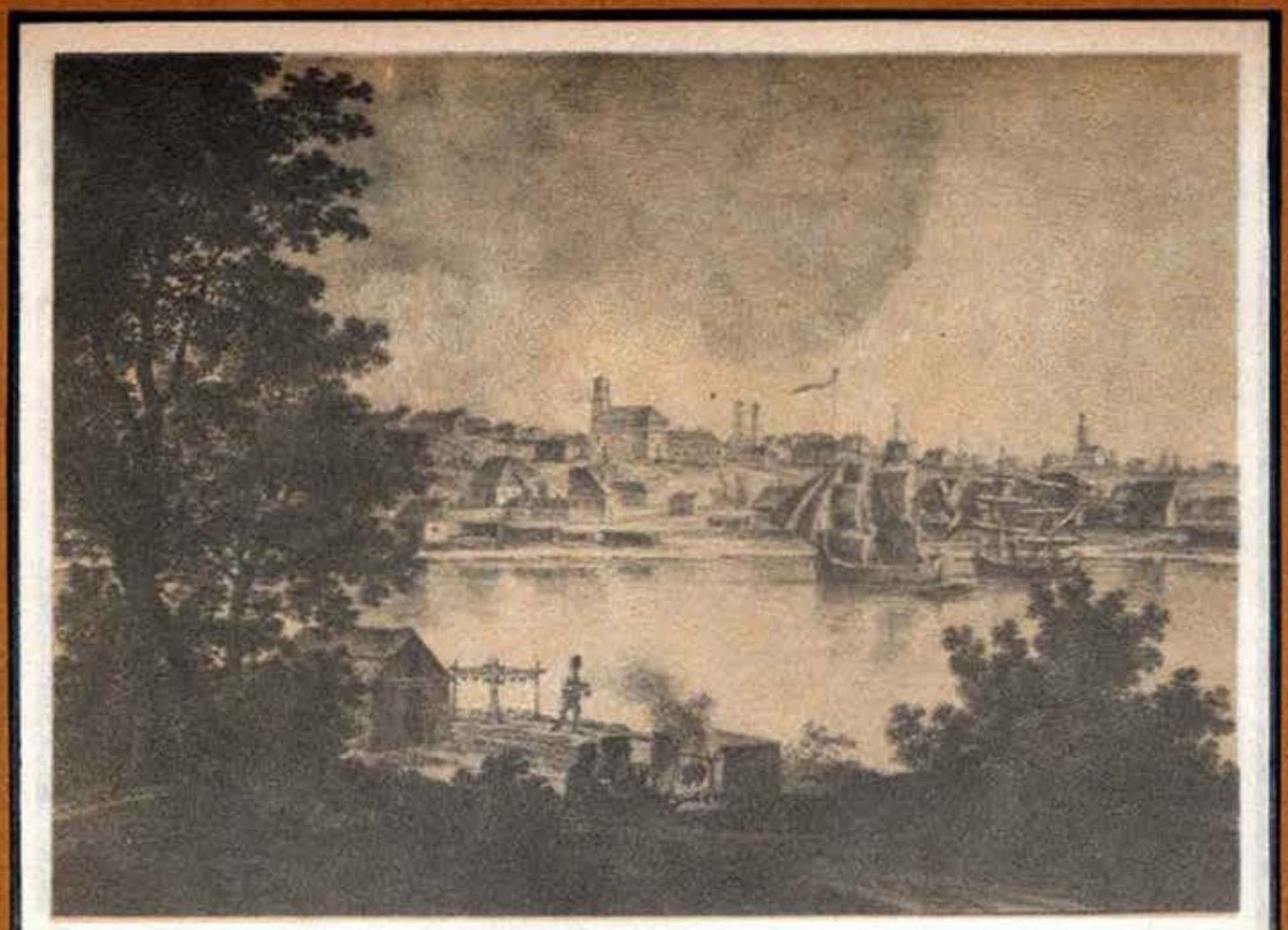

ALBUM ISTORIC

RHÔNE-POULENC

CĂLĂTORIE ÎNTR-O LUME NECUNOSCUTĂ

Convorbire cu domnul
PATRICK DE VALLOIS,
Director general Rhône-Poulenc, București

Cititorii revistei noastre s-au obișnuit, desigur, ca în Seria nouă a Magazinului istoric **să citească evocări istorice, articole, interviuri de o factură mai puțin obișnuită publicației noastre. Așa au fost seria de Evocări istorice consacrate jubileului** Uzinelor Malaxa, **reportajul despre istoria parfumurilor** Guerlain, **articolele despre** Uzinele Mecord, **din Oradea, povestea imobilului din** Calea Victoriei 174 — **București, redat circuitului public prin grija firmei** SALTO **și multe altele.**

Iată că acum începem o serie de evocări istorice despre societatea multinațională, cu sediul central în Franța, Rhône-Poulenc. **Este o poveste adevărată care ne va introduce în lumea de afaceri, de creație și de producție a unuia din cele mai importante grupuri industriale multinaționale din Europa. Desigur, aceste articole și evocări sînt în același timp forma cea mai potrivită de susținere la care revista** Magazin istoric **este determinată să procedeze pentru ca în felul acesta să poată asigura continuitatea existenței revistei, continuitate care acum se sprijină și pe subvențiile și donațiile numeroșilor cititori, prin** Fundația Culturală Magazin istoric.

Începem călătoria noastră în imperiul necunoscut cu numele Rhône-Poulenc **printr-un interviu realizat la București cu domnul Patrick de Vallois, Directorul general din România al acestei societăți, care are în prezent sediul în strada Șipotul Fîntînilor, nr. 8, sectorul 3.**

— **Este o mare noutate faptul că** Rhône-Poulenc **a venit să se instaleze în capitala României:** aveți de gînd să rămîneți în România?

— Eu am sosit în România în septembrie 1991. Creasem deja în România un birou propriu încă din ianuarie 1991. Prima mea misiune este în mod firesc aceea de a angaja o echipă de specialiști, de înaltă competență, pentru a putea promova ulterior ansamblul activităților de bază ale grupului nostru în România. Personal, sînt încîntat că mă aflu la București. România este o țară pe care încep să o cunosc puțin cîte puțin. Țara dumneavoastră îmi place mult prin natura și oamenii ei și cred că Bucureștiul (căruia îi putem aprecia încă frumusețile rămase) va putea redeveni, grație eforturilor de modernizare și renovare care se cer, frumoasa capitală a României care a fost între cele două războaie mondiale.

— **Domnule director general, v-aș ruga să explicați cititorilor** Magazinului istoric, **cîte ceva din istoria grupului** Rhône-Poulenc **și, mai precis, care sînt componentele de bază ale activității sale?**

— Domeniile asupra cărora își exercită activitățile grupul nostru sînt în mod principial trei, împărțite în cinci mari departamente de creație și producție. Cele trei domenii sînt în ordinea importanței strategice următoarele: în primul rînd, ceea ce noi numim *științele vieții*. Aceasta înseamnă sănătatea omului (vaccinurile pentru oameni și medicamentele pentru oameni); sănătatea animalelor (vaccinurile pentru animale, medicamentele pentru animale și alimentele pentru animale); în sfîrșit, cel de-al treilea domeniu al științelor vieții îl constituie sănătatea plantelor (întreaga gamă a produselor vizînd protecția plantelor).

Cea de-a doua activitate, sub raportul importanței strategice, o formează ceea ce noi numim *noile materiale și chimia aplicativă* (fibre și polimeri, care sînt în principal filamentele poliamide, fibrele poliestere și filtrele pentru țigări). În domeniul filtrelor pentru țigări, noi sîntem primul producător european și printre cei mai buni în domeniul poliamidelor (tablou de bord Dacia-Renault, Oltcit-Citroen). Urmează specialitățile din domeniul chimiei (în principal, Analgezicele, Difenonii, Siliconii, Latexul și o serie întreagă de aditivi care permit ameliorarea performanțelor

RHÔNE-POULENC

Cifra de afaceri realizată în 1990, în principalele țări ale lumii (în miliarde de franci francezi)

produselor industriale transformate. Vreau să menționez că producția noastră de aditivi cuprinde ansamblul producției industriilor moderne transformatoare, foarte puține game de produse dispensîndu-se de acești aditivi. În felul acesta, produsele noastre pot fi regăsite în industria construcțiilor (aditivi pentru bitum, beton și ciment). Putem regăsi, de asemenea, aditivii noștri în produsele din industria detergenților și, în mod deosebit, în industria șamponurilor. Aditivii noștri sînt, de asemenea, prezenți masiv în industria agro-alimentară. N-aș vrea să uit auxiliarii folosiți în industria cauciucului.

În sfîrșit, al treilea domeniu mare de activitate este cel al produselor *intermediari chimici* (minerali și organici), ceea ce noi numim Chimia de Bază. Aceste produse sînt pe de o parte materii prime pentru fabricarea produselor proprii (medicamente, pesticide și specialități chimice), iar pe de altă parte materii prime pentru piața mondială a chimiei. În acest domeniu, aș vrea să menționez marile sectoare de produse, reprezentate de Fenoli, de Acetați, de Carbonați, Acidul acetic, Fosfații, Aluminele, Ceramica, Bioxidul de titan etc. etc.

— Trebuie să vă mărturisesc că știam foarte puțin despre Rhône-Poulenc **înainte de a vă cunoaște. Acum aș dori să spuneți lectorilor noștri, în ce constă strategia grupului** Rhône-Poulenc **și ce semnificație are locul pe care-l ocupă în ierarhia grupurilor multinaționale din industriile chimice.**

— În urmă cu cinci ani, grupul nostru se plasa în poziția 14 în rîndul marilor producători mondiali. În acești ani, am făcut un adevărat salt înainte și la ora actuală ne situăm pe locul 7 în categoria celor mai importante societăți multinaționale din domeniul producției chimice, după cum puteți vedea chiar din tabelul publicat în pagina 35. Domnul Jean René Fourtou, președintele lui *Rhône-Poulenc*, numește această poziție într-un recent interviu: „A te număra printre lideri și a te număra printre cei mai buni". Strategia grupului nostru este o strategie extrem de ambițioasă: noi dorim să ocupăm în termenul cel mai scurt și cel mai rezonabil cu putință locul cinci în chimia mondială.

— Deci dacă înțeleg corect, Rhône-Poulenc **a venit în România în virtutea desfășurării acestei strategii.**

— Practic, sînt douăzeci de ani de cînd avem relații comerciale cu România. În perioada acestor douăzeci de ani, noi am fost prezenți pe piața românească prin Biroul unui intermediar. Agentul nostru ne reprezenta în afacerile cu România, dar nu avea decît o activitate limitată la puține domenii. Aceasta însemna că grupul *Rhône-Poulenc* se mulțumea să colaboreze cu România în calitate de vînzător de produse chimice. Structura biroului agentului îl făcuse inapt să promoveze ansamblul activităților de bază ale grupului *Rhône-Poulenc* în România. În plus, nivelul relațiilor prin intermediar nu permitea să dezvoltăm relații de cooperare cu chimia română în domeniul activităților strategice ale grupului nostru și, în primul rînd, în domeniul științelor vieții, unde este nevoie de o echipă unită, energică și de înaltă competență pentru a promova direct relațiile dintre România și *Rhône-Poulenc*. În această echipă, care trebuie să aibă o structură foarte tehnică este nevoie de oameni de înaltă calificare, ingineri agronomi, medici veterinari, medici, ingineri chimiști. Strategia noastră pînă în decembrie 1989 a fost cea pe care v-am expus-o. Din 1990, grupul *Rhône-Poulenc* a început să reflecteze la necesitatea de a dezvolta un alt tip de relații cu țările din centrul și răsăritul Europei. Examinînd cadrul relațiilor noastre cu România, am ajuns la concluzia că structura economiei românești atît a agriculturii, cît și a industriei, și nevoile acestei economii, coincid perfect cu strategia noastră, de viitor. Înțeleg prin aceasta obiectivele noastre strategice privind sănătatea oamenilor, sănătatea plantelor și sănătatea animalelor. S-a luat atunci decizia să se înființeze în România o structură proprie a grupului *Rhône-Poulenc*, care să fie adecvată, capabilă și competentă să promoveze ansamblul activităților grupului pe piața românească. Să nu ne mai mulțumim deci cu o activitate limitată la o fracțiune din capacitățile noastre.

— Înțeleg că veți forma o echipă românească de

specialişti şi tehnicieni care să lucreze potrivit strategiei grupului şi care să reprezinte centrul de promovare al relaţiilor Rhône-Poulenc **— România. Care ar fi trăsăturile echipei la care vă gîndiţi?**

— Una din motivaţiile fundamentale ale deciziei adoptate de grupul *Rhône-Poulenc* de a se implînta în România şi de a opera aici, a pornit de la constatarea că în diferite domenii ale activităţilor noastre am întîlnit de partea română specialişti de cea mai înaltă clasă, cu o pregătire pur şi simplu excepţională. Mă gîndesc nu numai la chimie, ci şi la agronomie, la medicina umană şi veterinară. Această constatare a prezenţei în ţara dumneavoastră a unor tehnicieni de o competenţă indiscutabilă, ne-a determinat şi întărit în hotărîrea noastră de a ne forma o structură proprie în România. Am acţionat în aşa fel încît eu sînt singurul francez în această structură, întrucît, noi am găsit un asemenea rezervor de inteligenţă şi competenţă în România, încît vom putea opera cu un stat major în întregime românesc, ceea ce cred eu, va da o mare viabilitate structurii *Rhône-Poulenc* de aici.

— Pentru a vorbi o clipă de istorie, se poate spune că datorită lui decembrie 1989, care a inaugurat un nou capitol în istoria României, grupul multinaţional Rhône-Poulenc **a decis să-şi lărgească relaţiile în această zonă a continentului, nu numai cu un birou la Praga, ci şi cu unul la Bucureşti.**

— Desigur, evenimentele din decembrie 1989, au jucat un rol determinant în hotărîrea grupului *Rhône-Poulenc* de a veni în România, întrucît noi ne prezentăm acum în această ţară ca un grup multinaţional, în mod accesoriu francez, care vine aici cu proiecte strategice pe termen scurt, mediu şi lung.

Strategia noastră pe termen scurt este de a vinde mai mult şi de a cuceri o piaţă mai mare. În acelaşi timp, dorim însă să începem să cumpărăm materii prime chimice româneşti şi am stabilit deja cîteva domenii interesante pentru *Rhône-Poulenc*. Vom avea astfel chiar pe termen scurt un curent reciproc cu dublu sens în colaborarea noastră.

În ceea ce priveşte relaţiile pe termen mediu, noi dorim să cooperăm cu industria românească în diferite maniere. Gîndul nostru privind această cooperare pe termen mediu este să putem produce în industriile chimice româneşti, în capacităţile chimiei româneşti, produse *Rhône-Poulenc* de înaltă competitivitate. Dorim să fabricăm aceste produse pentru nevoile grupului *Rhône-Poulenc*, dar şi pentru nevoile României.

În sfîrşit, un alt tip de colaborare la care ne gîndim este acela privind transferul de tehnologie. Sîntem angajaţi în discuţii cu autorităţile româneşti, pentru a transfera în curînd Institutului Pasteur din Bucureşti o linie de vaccine biologice de cel mai înalt nivel în domeniul tehnologiei vaccinurilor, ceea ce va permite României să reconstituie un şeptel animal avînd toate caracteristicile nivelului mondial. Aceasta va permite ridicarea productivităţii în acest domeniu, întrucît după cum se ştie, un şeptel vaccinat este de 25 de ori mai puternic decît un şeptel nevaccinat. Importanţa acestui proiect macro-economic este evidentă şi noi sperăm din toată inima ca acest proiect al transferului de tehnologie în domeniul vaccinurilor biologice să prindă viaţă cît mai curînd. Noi ne gîndim, de asemenea, ca în viitor, să ne implicăm sub raport industrial în ţara dumneavoastră, deoarece România posedă, după toate analizele pe care le-am făcut, o poziţie privilegiată la gurile Dunării. Noi ne gîndim astfel nu numai la pieţele româneşti, la colaborarea *Rhône-Poulenc* — România, ci şi la posibilitatea ca pornind de la bazele noastre din România. să penetrăm pieţele din Bulgaria, din Republica Moldova bineînţeles şi chiar din Ucraina. Situaţia strategică a României a fost astfel un element foarte important în adoptarea hotărîrii de a veni aici.

— Vă mulţumesc, şi vă rog să-mi permiteţi să anunţ cititorilor că în numerele ce urmează vom publica cîteva episoade din istoria grupului Rhône-Poulenc **pentru a-i familiariza cu asemenea activităţi.**

— Întru totul de acord, şi vă mulţumesc.

Cristian POPIŞTEANU

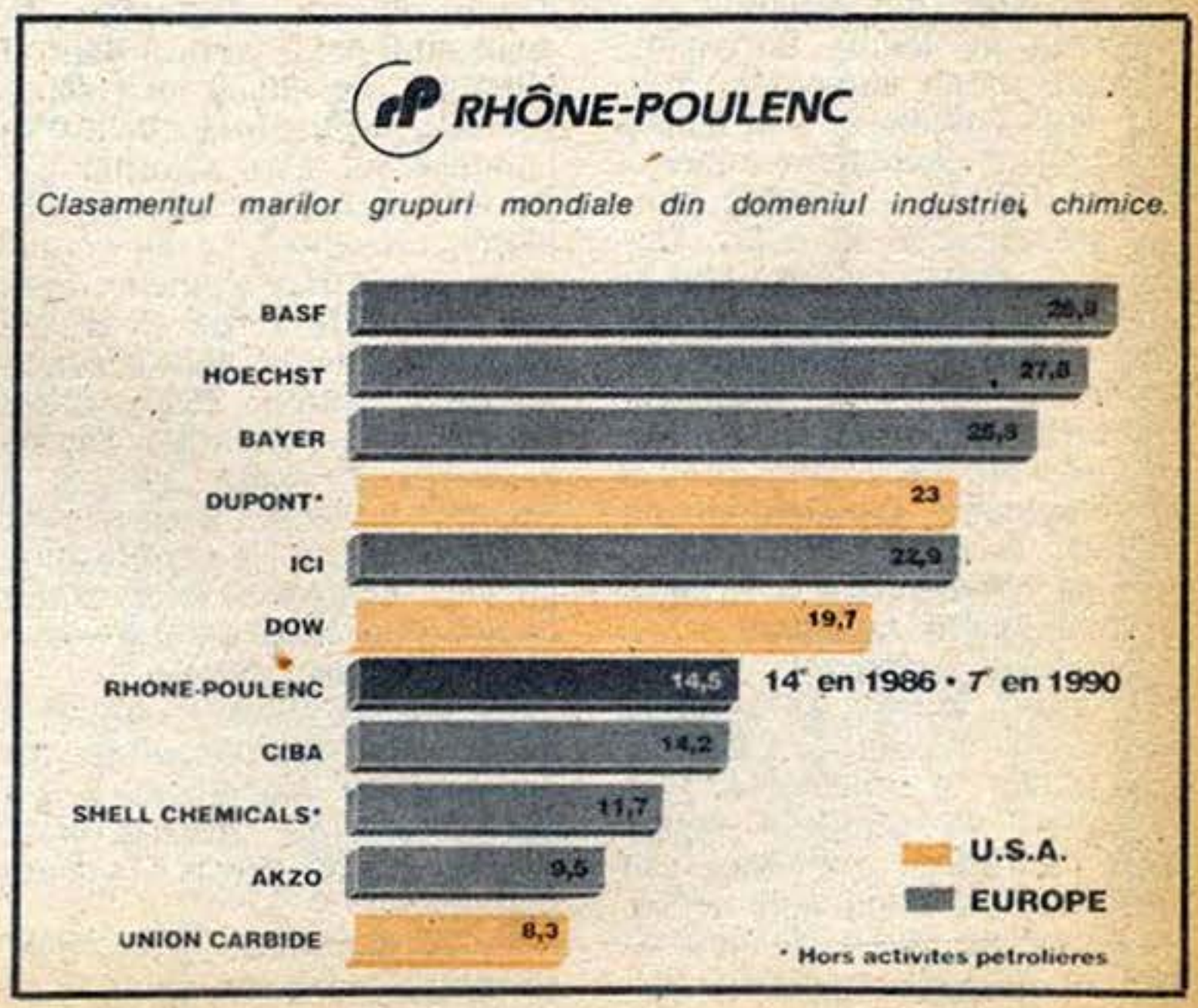

În culisele diplomației staliniste și hitleriste

ISTORIA NESECRETĂ A PROTOCOALELOR SECRETE DIN 1939

În decembrie 1989, înainte cu trei săptămîni de Revoluție, cînd Magazin istoric **prezenta cititorilor întregul dosar al tratativelor din ajunul celui de al doilea război mondial, dintre Berlin și Moscova, inclusiv celebrele protocoale adiționale secrete ale tratatului de neagresiune sovieto-german din 23 august 1939, puteam considera că revista înregistra în palmaresul ei o premieră absolută. O premieră pentru întreaga istoriografie din România. Vom avea, sperăm, ocazia să scriem în** Caietele Magazin istoric **istoria acelor zece pagini de revistă, alături de cronica multor alte sute și sute de pagini, ale căror avataruri pînă la apariție și după sînt ele însele istorie. O istorie tristă și halucinantă.**

Din articolul ce urmează, întocmit pe baza relatărilor din revista Soverșenno sekretno, **nr. 12/1991 ale istoricului și publicistului rus Lev Bezimenski — membru-expert în „Comisia Iakovlev", cunoscut de altfel publicului român și care a fost în 1989 în vizită la redacția noastră — vom vedea că, într-adevăr,** Magazin istoric **are de ce să fie mîndru. Publica atunci un dosar asupra căruia istoricii sovietici, frînați de marii oameni politici ai zilei, nu-și putuseră spune încă ultimul cuvînt. Și, se pare — din cauza lipsei accesului la unele dintre arhivele politice speciale — nici astăzi nu pot.**

Schimbare de la o zi la alta

Seara zilei de 23 decembrie 1989. La Moscova, în Palatul Congreselor din Kremlin, în prezența lui Mihail Gorbaciov — care parcă împietrise, așezat lîngă Lukianov — al doilea Congres al deputaților poporului ai U.R.S.S. respingea concluziile Comisiei Iakovlev. Comisia — creată cu șase luni în urmă — prezentase (pe baza cercetărilor) un raport privind aprecierea politică și juridică a pactului sovieto-german de neagresiune din 23 august 1939 și propusese Congresului să adopte, în acest sens, o hotărîre de condamnare a acțiunilor conducerii staliniste.

Celebrele protocoale secrete existaseră, totuși?, se întrebau buimăciți deputații. Existase într-adevar o înțelegere Stalin-Hitler? În proiectul supus spre aprobare comisiei, se menționa că originalele protocoalelor nu s-au descoperit nici în arhivele sovietice, nici în cele străine. Și atunci? Era corect ca deputații să condamne niște protocoale care, de fapt, nu existau?

Adversarii lui Aleksandr Iakovlev au beneficiat chiar și de un sprijin neașteptat: nimeni altul decît viitorul lider al Lituaniei (pe atunci încă deputat al poporului), Vitautas Landsbergis, care a turnat gaz pe foc, cerînd, pe un ton ultimativ, nu numai să fie confirmate concluziile comisiei pentru anul 1939, ci să se creeze și o altă comisie pentru evenimentele anului 1940, altfel spus, să fie declarată ilegală anexarea de către U.R.S.S. a țărilor baltice. Majoritatea „agresiv-docilă" a congresului, cum a botezat-o unul dintre deputați, a votat contra raportului Comisiei Iakovlev.

Ce era de făcut? A urmat o noapte de noi consultări ale comisiei iar... dimineața... s-a pus în mișcare artileria grea, pentru a lovi precis, la țintă stalinismul.

Pe 24 decembrie 1989, Aleksandr Iakovlev i-a anunțat pe deputați despre descoperirea în arhivele M.A.E. al U.R.S.S. — adică exact acolo unde fuseseră îndelung și fără succes căutate originalele protocoalelor secrete — a unor documente, datate aprilie 1946, care dovedeau, fără putința de tăgadă, că originalele protocoalelor existau, deoarece rămăsesera copiile lor, încredințate persoanelor oficiale sovietice, iar textul lor coincidea, pînă la ultima virgulă, cu copiile păstrate în arhivele germane.

Chestiunea blestemată

Așa încît... congresul a aprobat concluziile Comisiei Iakovlev.

După cum se știe, pactul de neagresiune sovieto-german a constituit obiectul unor ample discuții, suspiciuni și conflicte politice încă din momentul semnării lui. El a zguduit toată lumea — și în primul rînd pe sovietici — ca un tunet pe un

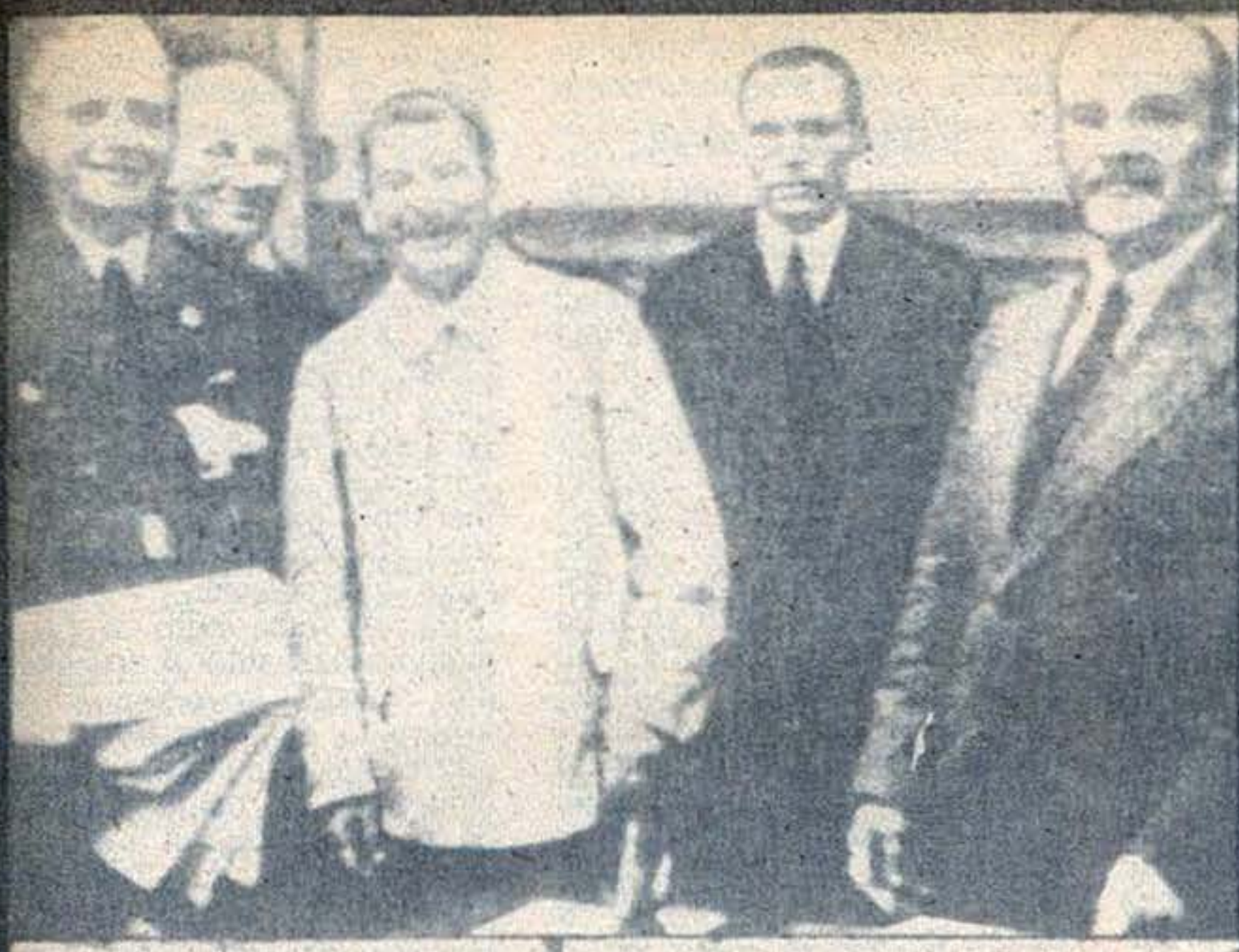

Inițiatorii
încheierii pactului
de neagresiune,
sovieto-german,
după semnarea lui:
Ribbentrop,
Stalin,
Molotov
(de la stînga la dreapta)

Anexă
la tratatul
sovieto-german
de granițe
și prietenie,
din 28 septembrie 1939.
Pe hartă:
semnăturile
lui Stalin
și Ribbentrop

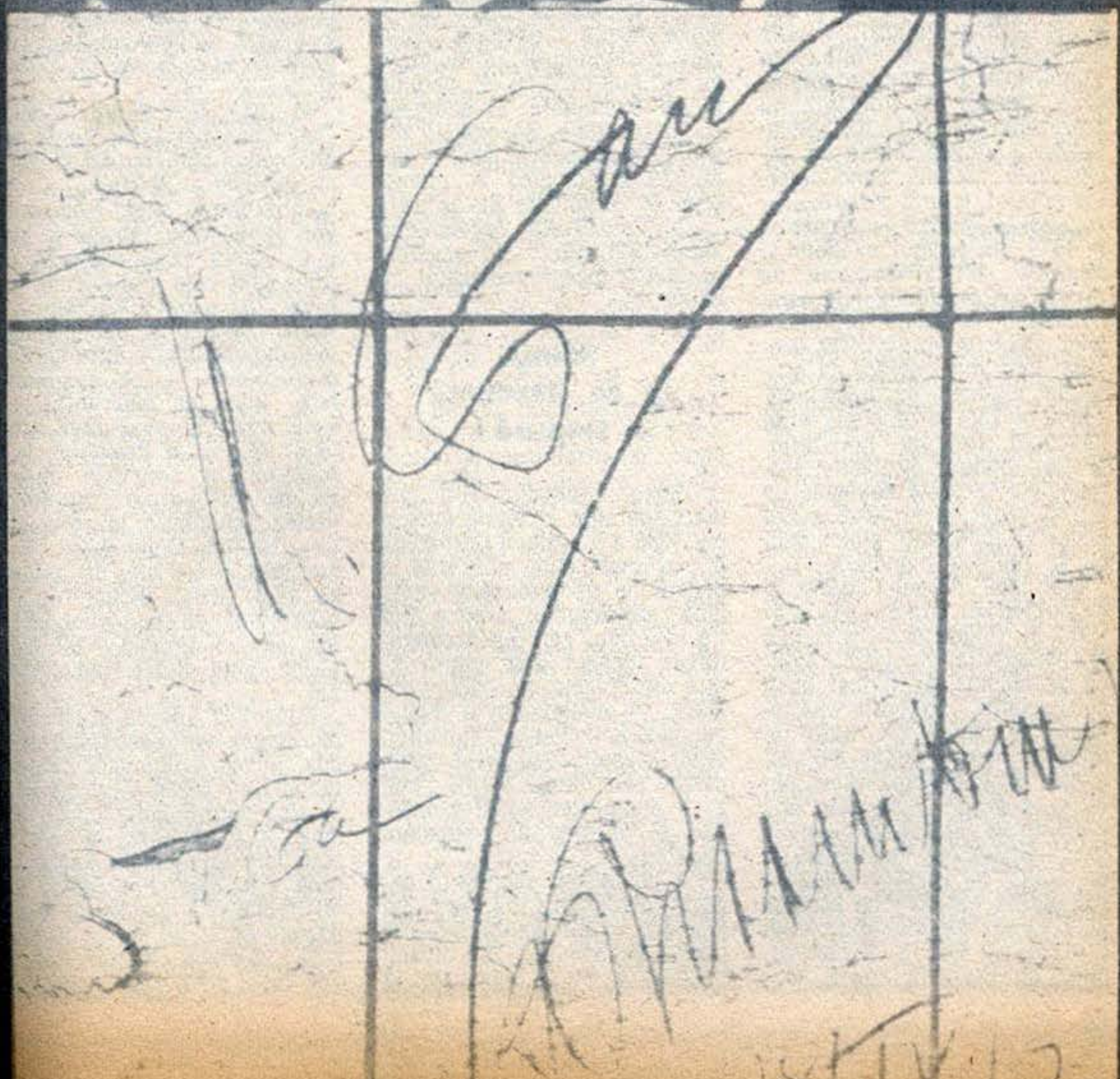

cer senin. Stalin și Hitler, pînă ieri doi dușmani de moarte, deveniseră peste noapte prieteni? Desigur că propagandiștii partidului comunist și ai Komsomolului au interpretat actul ca un nou pas înțelept al marelui conducător. Cu timpul, cititorul sovietic începuse chiar să se obișnuiască cu lectura în *Pravda* a cuvîntărilor lui Hitler și... Chamberlain. Și tot așa, pînă la 22 iunie 1941 *(Magazin istoric,* nr. 5,6/1986). De fapt, mai aproape, pînă la războiul cu Finlanda *(Magazin istoric,* nr. 12/1990).

Evident că cine avea acces la „fondul special", adică la cărți apărute în S.U.A., Anglia, Germania apuseană, a putut afla despre protocoalele adiționale secrete și despre împărțirea sferelor de influență în Europa de către cei doi dictatori. Opinia publică sovietică însă fusese îndoctrinată că protocoalele erau falsuri, copiile contrafăcute, iar înțelegerea Stalin-Hitler o calomnie. Împărțirea sferelor de influență nu reprezenta decît o altă acuzație dușmănoasă adusă de imperialism marelui conducător. Îndreptarul istoric *Falsificatorii istoriei,* apărut la Moscova în 1948, din ordinul lui Stalin și Molotov, cît și organul de presă al partidului, *Pravda,* contestau existența protocoalelor. Chiar în aprilie 1989, Gromîko încă mai declara că articolele publicate de presa apuseană despre protocoale erau născociri. De fapt, în istoriografia mondială, problema protocoalelor secrete devenise un fel de hîrtie de turnesol a crimelor și duplicității stalinismului în politica mondială.

Mai 1989. Primul Congres al deputaților poporului ai U.R.S.S. Conducerea sovietică era neliniștită: vor ridica baltricii problema? Ar fi fost pusă sub semnul întrebării apartenența lor la U.R.S.S. Stilul de adoptat fusese dictat de sus, pentru orice eventualitate: *„Nu se face nimic, pînă cînd oricum nu se mai poate face nimic".* Gorbaciov moștenise de la Stalin și Brejnev negarea categorică a existenței acestor acte. El știa că, încă din timpul Procesului de la Nürnberg, mîna lui Gromîko apăsa asupra acestor documente. În anii 70, Gromîko personal oprise tipărirea seriei de *Documente de politică externă a U.R.S.S.* la anul 1938, pentru... a nu răscoli amintiri despre anul următor.

Dar la sesiunile științifice internaționale, istoricii sovietici nu prea mai puteau eluda „chestiunea blestemată". În Lituania, Estonia, Letonia se renunțase total la versiunea privind falsificarea. Spre sfîrșitul anului 1987, Eduard A. Șevarnadze îi mărturisea lui Lev Bezîmenski: „Multă vreme nu mai putem să tăcem, altfel va fi un mare scandal. Practic, nu există alternativă la recunoașterea existenței protocoalelor". Dar principalul contraargument al Biroului Politic, în care Al. Iakovlev susținea recunoașterea, era că nu existau originale. Lipsea deci obiectul discuției. În plus, circula și o versiune despre o posibilă falsificare a semnăturii lui Molotov, cu atît mai mult cu cît, pe unul dintre exemplare, el semnase cu litere latine. Specialiștii din K.G.B. efectuaseră însă o expertiză grafologică — povestește în continuare Șevarnadze — și dovediseră veridicitatea semnăturii. Cu toate acestea, problema fusese declarată „închisă".

Știința să se descurce singură

Lumea istoricilor și-a pus mari speranțe în vizita din iunie 1988 a lui Mihail Gorbaciov la Varșovia, unde aducerea în discuție a numeroaselor „pete albe" ale relațiilor istorice dintre cele două țări putea constitui un început. Dar, odată întors din Polonia, Gorbaciov declara: „A recunoaște, la nivelul conducerii sovietice, autenticitatea acestor copii [este vorba despre cele datate aprilie 1946] ar fi din partea noastră neserios și ar crea un precedent periculos".

Ca de obicei, secretarul general demonstra că este un maestru al ambiguităților, comenta Bezîmenski. „La nivelul conducerii" nu se putea. Dar la alt nivel? După ce refuzase categoric să se ocupe de protocoale, el adăugase: „Știința o să se descurce singură în problema asta".

Și știința s-a descurcat. Încet, dar sigur. Deși, la mai multe întruniri ale istoricilor, cînd unii dintre ei, mai îndrăzneți, vorbeau despre protocoale ca despre o realitate, replica altora era: „Dar nu știți ce a spus Mihail Sergheevici la Varșovia?" Și totuși, în pofida inerțiilor, se înregistrau frecvent abateri de la tratarea oficială a problemei.

Cu atît mai mult cu cît — menționează autorul articolului din revista *Soverșenno sekretno* — el aflase de la unul dintre martorii întîlnirii Gorbaciov-Kohl, din octombrie 1988, că atunci cancelarul îi spusese lui Gorbaciov că originalele protocoalelor secrete se aflau la Bonn. A urmat imediat vizita în interes de serviciu a lui Lev Bezîmenski la Bonn. Ce a aflat el acolo?

În 1943, cînd Berlinul, inclusiv Wilhelmstrasse, unde se afla sediul Ministerului afacerilor externe al Reichului, a fost bombardat de anglo-americani, von Ribbentrop intrase în panică. Vroia să-și păstreze cu orice preț cele mai secrete arhive în propriile-i seifuri. Atunci și-a tras documentele mai importante — între care și protocoalele — pe așa-numitele „filme de siguranță", pe care, odată cu evacuarea Arhivelor M.A.E. al Reichului, le-a îngropat în ambalaje impermeabile într-un parc, din localitatea Schönberg, în apropiere de orășelul Mühlhausen. Numeroase materiale de arhivă se aflau acolo. Ribbentrop l-a însărcinat cu supravegherea lor pe un anume Karl von Lesch, unul dintre traducătorii săi.

Născut la Londra și cu prieteni acolo, von Lesch și-a propus, în febra ultimelor zile de război, să ceară o sumă frumușică pentru cutia lui cu filmele. În acest sens i-a scris o scrisoare lui Duncan Sundy, o rudă a lui Churchill. Sundy l-a însărcinat să caute arhivele naziste chiar pe cel ce îi adusese epistola: lt.-col. Robert Thomson, șeful unei grupări de

cercetare anglo-americane. La 14 mai 1945, Thomson, la indicația lui von Lesch, a dezgropat cutia cu filmele, apoi a expediat-o urgent, cu un avion, la Londra. După o prelucrare destul de lentă, prin noiembrie 1945, cabinetul britanic a fost informat despre conținutul lor: contactele secrete sovieto-germane din august 1939, cele din septembrie același an și copia cunoscutei hărți cu linia de demarcație și semnăturile lui Stalin și Ribbentrop.

„Dar originalul protocoalelor secrete"? i-a întrebat, pe bună dreptate, Bezimenski pe colegii germani. Și a aflat că există mai multe versiuni: una, că a ars în timpul unui bombardament asupra Berlinului; alta, că Ribbentrop le-a distrus cu mîna lui. În orice caz, nu se află în Arhivele M.A.E. ale R.F.G.

De fapt, și asupra existenței originalului dubiile s-au cam spulberat tot atunci. Lui Bezimenski i s-a arătat un întreg dosar, greu de documente, al Ambasadei germane la Moscova, în care se făceau referiri la protocolul secret ce urma a fi semnat, apoi ce fusese semnat. Și totuși, își continuă relatarea Bezimenski, odată revenit la Moscova, nu i s-a permis să publice în paginile revistei *Novoe vremea*, al cărui redactor-șef era, nimic despre protocoalele secrete și revelațiile călătoriei sale. De fapt, nu a primit nici aprobare, nici refuz. I s-a răspuns cam așa: „Ce-o să se spună în țările baltice? Nu cumva revista se află pe mîna forțelor separatiste?"

Și, pînă s-au mai gîndit și răzgîndit, dacă să dea „Bun de tipar" articolului, a izbucnit furtuna: ședința primului Congres al deputaților poporului. Gorbaciov, încolțit de doi deputați, profesori estonieni, a relatat despre întîlnirea sa cu Kohl. Deși a dat de înțeles auditoriului că nu crede în autenticitatea protocolului (de ce să fi semnat Molotov cu litere latine?, a întrebat provocator Gorbaciov), el a fost de acord să se creeze o comisie, adăugînd, în treacăt: „Hai să-l includem pe Iakovlev în Comisie. E bine?" Bineînțeles, Congresul a fost de acord.

„Linia Landsbergis" contra „linia Gromîko"

Nucleul principal al Comisiei îl constituiau zece persoane, reprezentînd țările baltice, între care oameni politici influenți și abili: Landsbergis, Lauristin, Wulfson etc., toți înarmați cu sute de xeroxuri din arhivele germane. Lui Iakovlev, numit președinte al Comisiei, i-a revenit o misiune extrem de grea, în primul rînd din cauza divergențelor de opinii din cadrul ei: „linia Falin și Arbatov" cerea o analiză a conjuncturii istorice a momentului 1939, ceea ce altora le suna a încercare de reabilitare a conducerii staliniste; „linia Kravet" (ministrul de externe al Ucrainei) nu voia să știe despre protocoale, sprijinind „linia Gromîko"; „linia Landsbergis" urmărea să demaște caracterul actelor politice din 1939.

Iakovlev urma deci să aducă la un numitor comun ceea ce părea a fi ireconciliabil. Însiși experții din Moscova — între care și Bezimenski — se împărțeau în „tradiționaliști", susținători ai opiniilor anterioare, oficiale, și „radicali", ce urmăreau revizuirea acestui punct de vedere.

După dezbateri de zeci și zeci de ore, după lupte pe marginea fiecărei fraze, după formulări și contraformulări, după ce Iakovlev a ajuns să spună: „Deci, ce vreți? Să vă cad în genunchi și să mă căiesc?", după toate acestea... în iulie 1989, pe programul II al televiziunii din R.F.G. și pe postul oficial de radio, în cadrul unei dezbateri sovieto-germane privind anul 1939, istoricul V.M. Falin, șeful secției internaționale a C.C. al P.C.U.S., a răspuns afirmativ la întrebarea dacă au existat sau nu protocoalele secrete.

Biroul Politic a hotărît însă ca, pînă la 23 august 1989, să nu se publice nimic, deoarece, chipurile, orice articol de acest gen putea destabiliza situația în țările baltice. Totul se desfășura conform principiului enunțat mai sus: „Nu se face nimic, pînă cînd..."

Lucrările Comisiei Iakovlev au luat o întorsătură neașteptată cînd o grupare a membrilor ei, în frunte cu Afanasiev [fostul director al arhivelor C.C. al P.C.U.S.], a dat o declarație presei internaționale, în care erau aduse ofense președintelui ei. Comisia se afla la un pas de disoluție. Iakovlev a primit liniștit situația. El știa că nota de apreciere dată pactului și protocolului secret nu putea fi tratată în sine. Ea implica demascarea stalinismului în domeniul politicii externe, ceea ce încă șoca pe mulți.

El însuși combatant în al doilea război mondial, soldat în infanteria marină, grav rănit lîngă Leningrad, Iakovlev avea de luptat acum pe două fronturi: pe de o parte, cu radicalismul balticilor, pe de alta, cu inerția gîndirii conservatoare din aparatul de partid și de stat. Umbra lui Gromîko plutea nevăzută deasupra tuturor dezbaterilor din Biroul Politic. Kriucikov, Iazov, Ligaciov erau de partea acestuia. Ne apropiem de 23 decembrie 1989.

Primire și predare pentru liniștea lui Molotov

Teza despre inexistența în arhivele sovietice a originalului protocolului secret, a copiilor lui a apărut cam prin anul 1948. Dar vechii lucrători ai M.A.E. văzuseră originalele. În anii '50 cei aflați în bucătăria secretelor diplomatice mai vorbeau între ei, în mare taină, despre ele. În febrilele luni ale activității Comisiei Iakovlev a fost adus în discuție și un proces-verbal — încheiat în aprilie 1946 — aparent insignifiant, de predare-preluare a unor documente. El avea trei pagini, între care prima, cea mai importantă pentru noi, cu următorul conținut: „Subsemnații, locțiitori ai șefului secretariatului principal al tov. Molotov V. M., Smirnov D.V., și consilier principal al ministrului afacerilor externe al U.R.S.S., t. Podțerob B.F., astăzi primul a predat iar celălalt a preluat următoarele documente din Arhiva specială

a Ministerului afacerilor externe al U.R.S.S.:

I. Documente privind Germania.

1. Originalul Protocolului adițional secret din 23 august 1939 (în limbile rusă și germană). Plus trei exemplare din copia acestui protocol.

2. Originalul notei explicative la Protocolul adițional secret din 23 august 1939 (în limbile rusă și germană). Plus două exemplare din copia notei explicative.

3. Originalul Protocolului secret confidențial din 28 septembrie 1939 (în limbile rusă și germană). Plus două exemplare din copia acestui protocol.

4. Originalul Protocolului adițional secret din 28 septembrie 1939 (Despre Lituania — în limbile rusă și germană). Plus două exemplare din copia acestui protocol.

5. Originalul Protocolului adițional secret din 28 septembrie 1939 (Despre agitația poloneză — în limbile rusă și germană). Plus două exemplare din copia acestui protocol.

6. Originalul Protocolului secret din 10 ianuarie 1841 (Despre părți ale teritoriului Lituaniei — în limbile rusă și germană).

7. Originalul Protocolului adițional între U.R.S.S. și Germania din 4 octombrie 1939 (Despre linia de graniță — în limbile rusă și germană).

8. Originalul Protocolului — descrierea traseului liniei frontierei de stat a U.R.S.S. și frontierei de stat a intereselor Germaniei (două cărți, în limba rusă și germană).

Urmau — pe celelalte două pagini — alte documente sustrase din circuit de către cei doi și, la sfîrșit, semnăturile: D. Smirnov și B. Podțerob.

În procesul-verbal, absolut senzațional și revelator, se menționa deci transmiterea de acte între colaboratorii unuia și aceluiași.... Viaceslav Mihailovici Molotov. În virtutea cărei practici? Răspuns: încă din 1939 Molotov a avut două cancelarii. Devenit în mai 1939 comisar al poporului pentru afaceri externe, Molotov a continuat să-și păstreze postul - deci și secretariatul - de președinte al Consiliului comisarilor poporului. El avea deci un sediu la Kremlin și altul în Piața Vorovski, vis-à-vis de ministerul lui Beria. Smirnov și Podțerob erau înalți funcționari, primul la Kremlin, celălalt la secretariatul „diplomatic" de la Comisariatul poporului pentru afaceri externe (mai tîrziu M.A.E.). Deci Smirnov a scos documente dintr-o cancelarie, devenită „arhivă specială", și le-a predat altei cancelarii, lui Podțerob. Molotov a vrut să aibă sub mînă, sub propriul control, originalele fatale.

„Nimeni nu ne va putea demasca"

Dar de ce anume în 1946 a procedat el la această predare-preluare? Deloc întîmplător. În același dosar cu documentul enunțat mai sus, se află comunicări TASS din Nürnberg, conform cărora avocatul lui Hess (dr. Alfred Seidl) a ridicat problema protocoalelor adiționale secrete prima oară la 26 martie 1946. Seidl a vrut să pună în circuit o mărturie scrisă de dr. Friedrich Gauss, fost șef al secției juridice din M.A.E. german, despre tratatul sovieto-german din 1939 și protocolul secret anexat lui. S-a încins apoi o veritabilă luptă de culise, în urma căreia acuzatorul sovietic a obținut recuzarea atît a acestor indicii, cît și a protocolului, al cărui text a fost totuși publicat de ziarul *San-Louis Dispatch* și de alte cotidiene americane.

Așa că, după publicare, Molotov a început să se teamă. Avea motive serioase. Încă înaintea Procesului de la Nürnberg, se stabilise o listă cu „teme tabu", ce nu trebuiau ridicate în cursul procesului. Aliații le aveau pe ale lor, sovieticii pe ale lor. Poziția 2 în lista sovietică era ocupată de pactul germano-sovietic și „toate problemele legate de el". Molotov aprobase personal această listă. Și iată că tabu-ul fusese încălcat. Deci Molotov se putea aștepta la orice. Așa că trebuia să-și ia o primă măsură de siguranță: a mutat documentele mai aproape de el.

După cunoașterea acestui document, din aprilie 1946, trei lucruri erau clare și indubitabile pentru Comisia Iakovlev: a) protocoalele secrete au existat, exact cu denumirile și datele existente în arhivele germane; b) imediat după incidentul de la Nürnberg, Molotov și-a amintit de ele; c) au existat — cel puțin pînă în aprilie 1946 — originalele.

Dar ce s-a întîmplat cu ele? Cu cele rămase în arhivele germane? Le-a distrus Ribbentrop? Au dispărut în timpul bombardamentelor? Nu se știe. Pentru anchetatorii americani care l-au audiat pe Karl von Lesch în 1945, soarta lor n-a prezentat prea mare importanță. Ei aveau filmele. Le erau suficiente.

Din punct de vedere istoriografic însă, problema rămîne. Cu atît mai mult cu cît circulă și o versiune abracadabrantă. În 1945, o grupare specială sovietică, ce se ocupa de documentația germană capturată, primise o misiune secretă de la Moscova: cu orice preț, să găsească orginalele documentelor din 1939. Misiunea a fost îndeplinită: găsite, documentele au fost expediate la Moscova, pe adresa lui Beria. Dacă ar corespunde adevărului, s-ar explica faptul că, în 1946 la Nürnberg, acuzatorii sovietici au afirmat cu curaj că protocoalele aduse în discuție sînt false. Nu se temeau cîtuși de puțin că ar fi putut apărea orginalele.

Un vechi diplomat i-a povestit autorului articolului din *Soveršenno sekretno* că încă din anii '70, s-au făcut încercări de a-l convinge pe A.A. Gromiko de pericolul negării în continuare a existenței protocoalelor. „Oricum, nimeni și niciodată nu ne va putea demasca...", răspunsese atunci ministrul. Răspuns ce ar putea fi explicat prin versiunea de mai sus: existența originalelor la Moscova.

Pe de altă parte, un alt înalt diplomat avea o altă părere: „Nu, Molotov nu putea distruge originalele. Atunci, în 1946 sau

(Continuare în p. 61)

Din dosarele stalinismului

SPIONUL TARLE

Cîteva generaţii de ruşi — şi nu numai ruşi — au învaţat istorie dupa cărţile scrise de academicianul Evgheni V. Tarle (1875-1955). Foarte bine documentat, dotat cu un remarcabil spirit de sinteză, dar şi cu un stil alert, Tarle, ucrainean născut la Kiev, s-a specializat în istoria sec. XVIII şi XIX (*Invazia lui Napoleon în Rusia - 1812; Războiul Crimeei* — 2 volume; *Flota rusă şi politica externă a lui Petru I; Germinal şi Prairial; Blocada continentală; Napoleon şi Talleyrand* etc. — unele dintre ele traduse şi în limba română).

Enciclopediile istorice sovietice şi dicţionarele îl ridică în slavi, pentru meritele sale, pe omul de ştiinţa — de altfel, un nume de rezonanţă internaţională — dar nu suflă o vorbă despre faptul că, în anii '30, el a căzut victimă represiunii staliniste. Aflăm recent acest aspect necunoscut din biografia sa, dintr-un număr al revistei *Soverşenno sekretno* (noiembrie 1991), unde Boris Viktorov, general (r) de justiţie, sub titlul *Din amintirile unui procuror militar* şi supratitlul *Spionul francez... Tarle*, se confesează cititorilor săi. El îşi aminteşte cum, cu ani în urmă, a primit o scrisoare de la preşedintele Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S., Matislav V. Keldîş, care îl ruga să intervină în favoarea reabilitării lui Tarle.

La 8 august 1931 — în perioada de început a represaliilor staliniste, cînd, în cadrul primelor epurări, venise rîndul Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S., respectiv al membrilor ei mai în vîrstă —, profesorul Tarle fusese condamnat — total nevinovat — la 5 ani de exil, conform articolului 58 din Codul penal al R.S.F.S.R. 23 savanţi fuseseră arestaţi, odată cu el, consideraţi ca făcînd parte din organizaţia contrarevoluţionară „Pentru renaşterea Rusiei libere". Şi cum, în cazul Tarle şi al celor 23, trebuiau implicate motive politice grave, comunicatele oficiale ale Direcţiei politice de stat (G.P.U.) au anunţat că cei arestaţi au acţionat „în scopul acordării de ajutor acelei părţi a burgheziei internaţionale ce urmărea răsturnarea puterii sovietice".

Conform practicilor sale, G.P.U. şi-a întemeiat acuzaţia pe folosirea într-un mod tendenţios şi fals a unor aspecte din biografiile respectivilor oameni de ştiinţa. În actul de acuzare al lui Tarle, de pildă — care studiase în numeroase arhive din străinătate: Paris, Bordeaux, Amiens, Hamburg, Bremen, Berlin, Vatican — se menţiona: „Prin Tarle s-au stabilit legături cu fostul şef al guvernului francez Poincaré, cu ministrul afacerilor externe francez şi cu alţi agenţi ai guvernului francez şi s-a luat parte la dezbaterea şi elaborarea planurilor de intervenţie... El a intrat în contact cu Vaticanul, în persoana papei Pius XI, şi cu agenţi ai lui".

De fapt însă, G.P.U. nu dispunea de nici un fel de dovezi materiale împotriva cunoscutului istoric. Pur şi simplu, viaţa şi activitatea sa ştiinţifică îi fuseseră întoarse pe dos, răstălmăcite — tot conform „uzanţelor" — şi astfel se obţinuseră „probe" la dosar.

Evident că, aflîndu-se în Franţa, Italia, Germania, Tarle se întreţinuse cu oameni politici de marcă ai acestor ţări. Evident că unii dintre ei îşi exprimaseră deschis simpatia şi preţuirea pentru el şi lucrările lui. Dar deschis. Cuvîntul „conspirativ", omniprezent în documentele G.P.U., nu-şi avea locul în aceste relaţii.

În simulacrul lor de anchetă, agenţii G.P.U. au mai uzat de un „document", fals interpretat: o scrisoare trimisă de Tarle unei oarecare „Nadejda Sergheevna" — scrisoare pe care istoricul, conştient în ce lume se mişcă, încercase să o rupă. Ea se păstrează în dosarul penal Tarle, într-un pachetel, sub formă de petice de hîrtie. La o întrebare anterioară a Nadejdei Sergheevna despre o posibilă răscoală la Leningrad, în 1929, istoricul îi răspunsese acesteia că nu ştia ca la Leningrad să se pregătească aşa ceva şi o sfătuia ca, în orice caz, să nu-şi lase fiul, un adolescent de 16 ani, să se amestece în politică.

Şi aşa s-a ales academicianul Evgheni Tarle cu dosar penal şi cu 5 ani de exil, fiind reabilitat abia... post-mortem.

F.D.

Din veacul fanariot

BOIERIMEA (III)

PAUL CERNOVODEANU

Instaurarea regimului fanariot în ţările române a determinat mutaţii profunde în cadrul societăţii româneşti, în ansamblu, al claselor privilegiate în speţă, al boierimii cu precădere. Boierimea şi-a modificat structura şi atribuţiile pe plan social, componenţa sa etnică a devenit mai fluidă, elementele alogene reuşind să pătrundă în număr mare în rîndurile ei chiar dacă pînă la urmă acestea au fost asimilate de cele autohtone. Transformări de ordin social-politic, ideologic şi mental au modificat fizionomia unei clase, deloc omogene, conferindu-i aspecte specifice. De fapt nici nu se poate vorbi despre mutaţii survenite în rîndul boierimii în sec. XVIII şi la începutul veacului următor decît într-un singur sens, cel regresiv, căci în pofida luptei acerbe pentru conservarea privilegiilor ei politice şi economice, boierimea a cunoscut un evident declin ca organism social, tot mai dur confruntată cu alte forţe noi ale societăţii, în primul rînd cu burghezia în expansiune.

Veliţi, subalterni, neamuri şi mazili

O caracteristică specială a existenţei boierimii din ţările române a fost lipsa oricărui aşezămînt legiuit care să definească calitatea acestei clase sociale. În tot evul mediu, criteriul fundamental ce definea calitatea de boier l-a constituit stăpînirea de pămînt, după cum o atestă însuşi Dimitrie Cantemir, cînd afirmă că „principalul şi aproape unicul semn de nobilitate la români" consta în posedarea de „moşii mari". Mărimea domeniului determina şi ierarhizarea socială, includerea în rîndul marilor sau micilor boieri, obligaţiile militare ale individului respectiv fiind şi ele condiţionate tot de întinderea proprietăţii.

Alături de această nobilime teritorială ereditară, discernem însă de la început şi o aristocraţie de dregători recrutată tot din rîndurile proprietarilor de moşii. Uneori domnitori învesteau cu dregătorii persoane pe care doreau să şi le ataşeze şi să le răsplătească, constituind o nobilime de electiune, dar trecerea în rîndurile dregătorilor era întotdeauna însoţită şi de dăruiri de moşii, această nobilime devenind astfel şi ereditară. Acest sistem mixt a început să capete o pondere deosebită mai ales din a doua jumătate a sec. XVII.

Prima încercare de definire a statutului boierimii, datorată instaurării temporare a regimului de ocupaţie habsburgică în Oltenia între 1718-1739, a evidenţiat situaţia existentă şi generalizată în veacul precedent cînd „dregătoria era determinantă pentru fixarea locului fiecăruia dintre membrii clasei dominante în ierarhia boierească", dar hotărîtoare pentru apartenenţa la boierime rămăsese încă „stăpînirea moşiei". De aceea, nu întîmplător în Oltenia, cîtă vreme aceasta a fost ocupată de imperiali, listele de dregători s-au suprapus totdeauna listelor de proprietari de moşii.

Izvorît din imperative fiscale şi fără îndoială inspirat şi de modelul austriac, aşezămîntul lui Constantin Mavrocordat a încercat să codifice situaţia boierimii din Ţara Românească (1740) şi Moldova (1741), legînd-o cu precădere de criteriul *boier = slujbaş* şi s-o ataşeze astfel mai strîns de puterea centrală, cu atît mai mult cu cît această clasă nu mai dispunea, ca în trecut, de privilegiul de a-şi alege propriul domn, impus acum de Poarta otomană şi recrutat, între 1711 şi 1821, din rîndul celor 11 familii ale protipendadei din Fanar sau a acelei greco-române fanariotizate.

Aşezămîntul lui Mavrocordat a încercat să consfinţească oficial *dregătoria* ca singur criteriu de apartenenţă la boierime, deşi acest atribut era iluzoriu fără stăpînirea de pămînt, a cărei importanţă s-a năzuit zadarnic a fi minimalizată. Boierii au fost împărţiţi în două categorii: *veliţi* (în număr de 19,

În medalioane: chipuri de boieri şi veşminte din ţările române în sec. XVIII (desene reproduse din lucrarea lui Al. Alexianu, *Mode şi veşminte din trecut*, vol. II).

care ocupau dregătoriile de la marele ban pînă la marele clucer de arie și care compuneau Divanul) și *subalternii* (ceilalți boieri, dar care ocupau slujbe mărunte pînă la rangul de ceauș). Urmașii veliților constituiau *neamurile* (adică familiile boierilor de rangul 1), iar cei ai boierilor de treapta a doua alcătuiau tagma *mazililor*, scutiți doar parțial de dări, adică de dijmărit și vinărici. Toți beneficiau de privilegii fiscale în urma desființării rumîniei și veciniei, primind, după rang, un număr corespunzător de *scutelnici*, iar mai tîrziu și de *poslujnici*.

Numirea în slujbă de către domn — fiind considerată ca o favoare — era consfințită prin ceremonia *căftănirii*, adică îmbrăcarea în prezența lui vodă a boierului cu caftan, după ce respectivul plătea *havaetul* și săruta mîna domnului, după obiceiul otoman. „Boieriile mari și mici se da cu următoarea orînduială — preciza Mihail Cantacuzino banul în *Istoria* sa —, unii se înaintă fiindcă la alți domni aveau boierii mari și considerațiune; alții pentru neam și capacitate, alții pentru înrudire cu domnul, alții pentru înrudire cu dregătorii Divanului, sau după mijlocirea lor, iar alții pentru bătrînețea lor. Iar cei fără viță nobilă, pentru vreo capacitate extraordinară sau pentru un serviciu deosebit adus domnului. Boeriile le schimba domnul cînd vrea, unele curînd, altele de două și de trei ori pe an, iar altele nu le schimba nici de cum în tot timpul domniei".

Și totuși, boierimea pămînteană

În răstimp de cîteva decenii, mai accelerat după 1740, s-a petrecut fenomenul extrem de interesant al interpătrunderii familiilor boierești pămîntene, mai ales al celor de rangul I (Balș, Brîncoveanu, Cantacuzino, Cocorăscu, Costache, Crețulescu, Dudescu, Fălcoianu, Filipescu, Florescu, Golescu, Sturza, Văcărescu ș.a.) cu cele străine, venite în suita domnilor fanarioți care se schimbau atît de des la tronul Moldovei și al Țării Românești, osmoză care, în pofida unei rezistențe mai mult formale a localnicilor, asigura avantaje reale atît pămîntenilor (prin menținerea privilegiilor și rangurilor), cît și elementelor greco-fanariote sau sud-dunărene fanariotizate așezate în țările române, care, în majoritatea cazurilor, prin căsătorii și încuscriri, căpătau dregătorii și pămînt și, după o generație-două, cu rare excepții, se „românizau", identificîndu-se uneori cu interesele țării lor de adopțiune. De altfel, excluzînd familiile din care s-au recrutat domnii fanarioți, totalul celor greco-fanariote din sec. XVIII-XIX nu s-a ridicat, în ambele principate, decît la 41, printre care cele de rangul I au fost 13 — Arghiropol, Aristarhi, Cananò, Hrisocoleu, Gulianò, Manu, Negri, Riso-Nerulò, Rizo-Rangabò, Sulgearoglu, Ventura, Vlahuți și Vogorido,

trei venite din Grecia peninsulară (Geanoglu, Hiot și Vilara), iar din Creta una — Vlastò; restul familiilor, în număr de 19, aparține boierimii de rangul II și anume: Balassaki, Caratheodori, Dimachi, Evpraghioti, Hrisoverghi, Ianculeos, Lahovari, Lambrinò, Mamonà, Mavrodi, Moronà, Plainò, Ralli, Ramadan, Romalò, Scanavi, Schibà, Țuki, Vatatzes, două din Creta — Lapidi și Paladà —, alte două din Grecia peninsulară (Palladi și Spiro-Paul) și una din Cefalonia (Gherachi). În acest calcul nu figurează, se înțelege, vechile familii grecești stabilite în țările române încă din sec. XVII și care, în covîrșitoare măsură, s-au asimilat aproape total.

Un alt fenomen interesant și demn de subliniat îl constituie distribuirea marilor dregătorii, care în majoritatea lor, pînă la sfîrșitul regimului fanariot, au fost deținute totuși de marile familii boierești pămîntene, atît în Țara Românească, cît și în Moldova. Astfel, regretatul specialist Ion Ionașcu a arătat că în Divanele Moldovei între 1711-1821 dregătoriile au fost ocupate în proporție de 81% de către autohtoni și numai 19% de greco-fanarioți (cel mai ridicat procent de străini a fost de 32% în Divanul lui Ioan Teodor Callimachi, în anii 1758-1761, și cel mai scăzut de 5,5% în cel al lui Scarlat Callimachi, între anii 1812-1819); în Țara Românească, în perioada 1716-1821, dregătoriile au fost deținute în 78% din cazuri de pămînteni și doar în 22% de străini (sub Nicolae Mavrocordat — 1716, 1719-1730 — procentul s-a ridicat la 34,3% străini, iar sub fratele său Ioan — 1718-1719 — la cel mai scăzut nivel — 12%).

Dan Berindei și Irina Gavrilă au mers și mai departe cu analiza lor statistică privind Divanele Țării Românești pînă la 1800. Pe ansamblul dregătoriilor, proporția este și mai relevantă: într-un interval de 84 ani, din 168 persoane ocupînd demnități de rangul I, 66 au aparținut marilor familii boierești pămîntene, 26 celor românizate și doar 74 ce-

lor greco-fanariote: cele patru mari dregătorii ale ierarhiei de vîrf (marele ban, marele vornic, marele logofăt și marele vistier) au fost ocupate cu precădere de români în procente variind între 65,8% și 74,3%. Numai cîteva dregătorii speciale legate de domnie au fost acordate cu precădere străinilor: marele postelnic (însărcinat cu treburile din afară), marele cămăraș (administratorul bunurilor personale ale domnului) și marele hatman (slujbă înființată în 1792 și ocupîndu-se cu administrarea justiției în cadrul Curții domnești). Creșterea numărului străinilor care au deținut aceste slujbe este evidentă: 39,1% între 1716-1740, 50% între 1741-1770 și 80% între 1771-1800; în demnitatea de mare hatman au fost 75% străini.

Iată acum o situație a familiilor deținătoare de dregătorii în Țara Românească, așa cum rezultă ea din calculele noastre. Dregătoria de *mare ban* a fost deținută în perioada 1716-1821 de 24 familii, dintre care 15 (62,5%) românești și 9 grecești și greco-fanariote (37,5%); *mare logofăt* (pînă în 1775): 22 familii, dintre care 18 (81,81%) românești și 4 (18,18%) grecești și greco-fanariote; *mare logofăt al Țării de Jos* (după 1775): 15 familii, dintre care 14 (93,33%) românești și numai 1 (6,66%) greco-fanariotă; *mare logofăt al Țării de Sus* (după 1775): 19 familii, dintre care 12 (63,15%) românești și românizate și 7 (36,84%) grecești și greco-fanariote; *mare vornic* (pînă în 1761): 14 familii, toate românești sau românizate; *mare vornic al Țării de Jos* (după 1761): 19 familii, dintre care 12 (63,15%) române și românizate și 7 (36,84%) grecești și greco-fanariote; *mare vornic al Țării de Sus* (după 1762): 16 familii, dintre care 14 familii românești și românizate (87,5%), iar 2 (12,2%) greco-fanariote; *mare vistier:* 30 de familii, dintre care 22 (73,33%) românești și românizate, iar 8 (26,67%) grecești și greco-fanariote; *mare postelnic:* 38 familii, 8 (21,05%) românești și românizate, iar 30 (78,95%) grecești și greco-fanariote; *mare cămăraș*: 13 familii, dintre care 3 (23%) românești și românizate, iar 10 (76,92%) greco-fanariote.

În Moldova sistemul de castă este și mai evident. Domnii fanarioți se vedeau nevoiți să distribuie periodic funcțiile unui grup restrîns de familii românești sau românizate de rangul I care ocupau dregatoriile cheie în Divane: Balș, Cantacuzino, Catargi, Conache, Costache, Donici, Ghica, Jora, Miclescu, Palade, Roset și Sturza. Dar slujbele din imediata apropiere a domnului (mare postelnic sau mare cămăraș) erau preponderent ocupate de elemente fanariote. Facînd o analiza a familiilor care au ocupat principalele dregatorii în acest principat am ajuns la cifre aproape similare celor din Țara Românească, așa cum le-am amintit mai sus. Concluzia este evidenta: marea boierime pamînteana — cu unele excepții ca Brailoii, Bengeștii sau Otetelișenii în Țara Românească, Cantemir, Șeptilici sau Tautu în Moldova, ținuți la distanța de domnii fanarioți din rațiuni politice, și-a menținut privilegiile și rolul de clasa conducatoare în stat.

„Neastîmpărații" vor fi alungați

Nu tot astfel au stat lucrurile cu boierii autohtoni de rangul II, cu urmașii lor *mazili* și chiar cu *neamurile* (scoborîtorii veliților). De pilda, numarul boierilor români de rangul II din Țara Românească care aveau acces la marile funcții din Divan pînă la 1800 a fost extrem de modest, numai 9 (20%), față de 26 (80%) velițI. Dimpotriva, numărul familiilor greco-fanariote de rangul II și III a fost mai mare decît cel al protipendadei de aceeași origine: 36 (75%) familii, față de 11 (25%) de rangul I. Din calculele finale efectuate de Dan Berindei și Irina Gavrilă rezulta că cele 28 dregatorii ale aparatului de stat din principatul muntean în perioada 1716-1800 au fost ocupate de 442 persoane, dintre care 254 boieri velițI și doar 188 provenind din familii boierești de rangul II sau III. De aceea boiernașii pămînteni s-au simțit profund frustrați prin îndepărtarea lor treptata și inexorabilă din protipendadă, fie ea românească, românizată sau greco-fanariotă, care a început să se transforme de-a dreptul în oligarhie dominantă de bași-boieri. De aici xenofobia boierimii mărunte și sentimentele de revolta și protest exprimate prin cronici, pamflete, manifeste și stihuri politice, mai deschis față de greco-fanarioți, mai în surdină față de marii boieri pămînteni.

În ceea ce privește marea boierime pamînteană, surprindem și la ea reacții destul de violente spre a-și păstra sistemul de castă și a nu lăsa să pătrundă în rîndurile sale nici un fel de intruși, nici autohtoni, nici, mai cu seamă, străini „de neam prost".

Un exemplu elocvent în acest sens îl constituie hrisovul din 30 iulie 1764 de la Ştefan voda Racoviţă, prin care domnitorul muntean îşi manifesta îngrijorarea, constatîndu-se ca numeroşi straini „greci, arbanaşi, sîrbi ş.a., dupa ce vin aici în ţeara [în Ţara Romaneasca] îşi fac o oarecare chiverniseala şi cîştig, nu numai ca se înradacineaza cu întemeere ci înca se şi însoara de iau... fete de boieri şi cu multe feluri de mijlociri intra în rîndul boierilor cu dregatorii care nu sînt de obrazul lor, de care lucru dregatoriile se necinstesc neamul boierilor pamînteni se ocarăşte..." Pentru a se pune capat unor situaţii de acest fel, se hotară ca „de acum înainte nimeni din straini sa nu se mai însoare aici pe pamîntul ţării şi sa ia fata de pamîntean... Iar pentru strainii ce s-au însurat pînă acum, sînt suferiţi a trai şi a locui aici în pamîntul ţarii, însa cu orînduiala aceasta: ca fieştecarele sa se astîmpere şi sa ramiie la starea boieriei şi sa nu amble a se înalţa la alta treapta mai mare... iar amblînd sa-şi înalţe boieria şi sa-şi arate neamul, neastîmparîndu-se, unul ca asemenea se va izgoni împreuna cu femeea sa şi ce va avea se va lua pe seama domniei".

La fel şi Grigore III Ghica în Moldova a emis un hrisov la 12 august 1766, „puind stavila oamenilor proşti de a intra în rîndul boierimei".

Aceste măsuri de discriminare matrimoniala şi sociala, îndreptate în special împotriva strainilor de origine sociala modestă, au fost anulate însa sub presiunea greco-fanarioţilor care, obţinînd şi simpatia cercurilor conducatoare din Rusia (în urma tratatului de pace de la Kuciuk-Kainargi), au izbutit, prin hatişeriful sultanului Abdul-Hamid I adresat lui Grigore III Ghica, la 4 noiembrie 1774, să impună ca „cinurile obişnuite a să da la obraze credincioase şi vrednice, din boieri pamînteni şi *greci*", acestea sa fie „lasate la voea şi stapînirea domnilor", adica la propria lor alegere. Marii boieri din Moldova au protestat la 27 iulie 1785 împotriva acestui hatişerif, invocînd autonomia interna a ţarii lor, dar totul a fost în zadar.

Chiar şi înainte de aceasta, dupa aşezamîntul lui Mavrocordat din 1740-1741, procesul de înmulţire a dregatoriilor (o adevarata inflaţie!) şi de diluare a boierimii, chiar daca nu alterase înca tagma veliţilor, devenise vizibil. Pentru acest fapt, Alexandru Ipsilanti, domnul Ţarii Româneşti (1774-1782) a fost nevoit sa ţina seama de realitaţi şi sa împarta boierimea de rangul I — cuprinzînd 30 dregatorii faţa de 19 în trecut — în alte trei clase: clasa I (16 ranguri) — de la marele ban la marele aga, incluzînd marii vornici ai Ţării de Sus şi Ţării de Jos, marii vornici al treilea şi al patrulea, marii logofeţi ai Ţarii de Sus şi de Jos, marele vornic de Cutie (Cutia milelor), marele logofat de obiceiuri, marele spatar, marele hatman, marele vistier, marele vornic al Politiei, marele postelnic şi marele logofat al treburilor din

afara; clasa II (cinci ranguri): de la marele clucer la marele comis, cuprinzînd pe marele caminar, marele paharnic şi marele stolnic; în clasa III erau cuprinse 9 ranguri, de la marele serdar la marele clucer de arie, înserînd pe marele medelnicer, marele sluger, marele pitar şi marele şetrar, urmaţi de ispravnicii de judeţ.

Boierii de rangul II şi boiernaşii au fost trecuţi în rîndul claselor IV şi V, cuprinzînd alte 19 dregatorii mai marunte: logofatul de taina, vtorii-logofeţii, pentru Ţara de Sus şi de Jos, vtori-vistierul, vtori-postelnicul, vtori-spatarul, vtori-comisul, vtori-armaşul; în clasa V: treti-vistierul, treti-postelnicul, treti-armaşul, treti-comisul, treti-portarul, zapcii de Divan (vataful de aprozi, ceauşul de aprozi, vataful de Divan), vataful Paharniciei şi vătaful de Vistierie.

Paié şi halé

Domnul a adoptat şi unele măsuri de stîrpire a corupţiei şi de stavilire a accesului la dregatorii al unor persoane fara merit: „Boierii trebuie sa se înainteze la rang gratuit, dînd numai avaeturile obişnuite şi alt nimic... Ono[ru]rile şi rangurile sa se dea celor ce merita; iar cei ce capata aceste prin dare de bani, sa exileaza, se dezonorează şi se degradeaza. Boierii hoţi sa se departeze de dregătorii şi să nu mai spere a reintra niciodata. Orice boieriu, în orice dregatorie ar avea, sa nu se abata la nici un abuz şi sa se mulţumeasca cu ceea ce capata din Vistierie".

Momentul domniei lui Nicolae Mavrogheni în Ţara Romaneasca a constituit însa o excepţie tragi-comică, procesul de degradare a boierimii în timpul acestei domnii capatînd aspecte nebanuite prin grotescul lor. Mavrogheni a scos, pur şi simplu, dregatoriile la mezat, obligînd, mai întîi, pe marii boieri să-şi cumpere titlurile, apoi împărţindu-le

contra cost tuturor celor ce rîvneau la ascensiune socială. Un document din martie 1787 stă mărturie în acest sens. Dintre boierii veliți, Nicolae Filipescu a plătit 25 pungi (1 pungă = 500 piaștri) pentru funcția de mare clucer, iar Alecu Văcărescu și Constantin Nenciulescu cîte 5 pungi fiecare spre a deveni mari stolnici. Doar rudelor sale (Constantin, Ioan și Nicolae Mavrogheni, Gheorghe Condili și Gheorghe Scanavi) domnul nu le-a pretins bani, dar unora le-a pus condiția ca veniturile dregătoriei respective să le verse în cămara domnească. Apoi, tot pentru bani, Mavrogheni a boierit, fără scrupule, oameni de cea mai umilă obîrșie: Alexandru sin Hagi Pascal, giuvaiergiu, a fost făcut armaș pentru 10 pungi; Panaioti Matracà, negustor, căftănit șetrar pentru 7 pungi; Chiriac Arbut, capanlîu, a ajuns șetrar pentru 5 pungi; Hagi Steiu, prăvăliaș, și Matei, cîrciumar, au fost numiți portari pentru cîte 5 pungi; Angheli, importator de mărfuri din Lipsca, a devenit treti-logofăt pentru 3 pungi; în sfîrșit, Diamandi Deșliu, negustor și arendaș, a plătit 10 pungi pentru caftanul de armaș și enorma sumă de 800 pungi (400 000 piaștri) pentru concesionarea ocnelor de sare din Țara Românească. Printr-un capriciu inexplicabil doar Baruți, staroste de brutari, a fost numit șetrar pe gratis. În total, din vînzarea dregătoriilor, Mavrogheni a încasat, de la 22 mai 1786 pînă la 6 martie 1787, respectabila sumă de 533 pungi, adică 266 500 piaștri.

Chiar dacă nu în același ritm frenetic și în mod atît de arbitrar ca în timpul lui Mavrogheni, traficul nestăvilit cu distribuirea excesivă a rangurilor boierești a proliferat continuu pînă la sfîrșitul perioadei fanariote. Principiul funcției nedespărțită de titlu a fost încălcat prin abuzurile puterii centrale, domnii oferind boierii onorifice prin caftane și pitace, beneficiarii — numiți *paié* (fără funcții) — putîndu-se prevala de toate privilegiile corespunzătoare celor care dețineau dregătorii (numiți *halé*).

Dacă în 1821 protipendada de origine română s-a plasat, în general, pe poziții de ostilitate față de greco-fanarioți, fenomenul se explică mai ales prin dorința boierimii pămîntene de a-și recăpăta vechiul ei drept de a alege domni dintre pămînteni și în speranța, iluzorie de altfel, de a-și conserva și consolida privilegiile fără a le mai împărți cu străinii. Dar și aici exista o profundă contradicție, deoarece din punct de vedere etnic oligarhia băștinașă număra acum în rîndurile ei o serie de elemente alogene autohtonizate, iar osmoza realizată timp de mai bine de un secol între românii evgheniți și greco-fanarioți constituia un proces încheiat. Totodată, fenomenul de „premenire" din punct de vedere social al boierimii a continuat și după 1821, fiind încurajat atît de domnii pămînteni cît și de cei regulamentari, prin taxele pe care le încasau de la persoanele proaspăt ridicate în tagma privilegiaților. Dar în felul acesta s-a produs un adevărat proces de îmburghezire a boierimii, proces care s-a desfășurat în ambele sensuri, atît de jos în sus (prin spor numeric și diluare), cît și de sus în jos (prin adaptarea unei părți a protipendadei la necesitățile economiei de marfă-schimb, adică la o masivă participare la tranzacții comerciale).

Abolirea regimului fanariot în 1821 n-a dus la o îmbunătățire a situației boierimii, intrată într-o profundă criză de structură. Schimbarea profilului acestei clase, prin masivele pătrunderi de elemente noi în rîndurile sale, avea să accelereze contradicțiile din sînul acesteia, o mare parte a reprezentanților ei ridicați din rîndul arendașilor, comercianților avuți și a micilor dregători — așa-zișii *ciocoi* — s-au plasat curînd pe pozițiile burgheziei, legîndu-și interesele de reprezentanții noilor rînduieli capitaliste în viața social-economică. Boierimea, condamnată ca tagmă privilegiată la dispariție, a fost desființată ca clasă socială instituționalizată prin articolul 46 al Convenției de la Paris din 1858, conferită drept constituție Principatelor Unite. ■

Cum se făcea alegerea mitropolitului? Dar a episcopilor? Care erau însemnele demnității marilor prelați? Vreți să cunoașteți cîteva figuri reprezentative ale clerului, din cele două principate, oameni de cultură în primul rînd? Citiți continuarea acestui articol în numărul următor.

Liberalizarea prețurilor în Franța sec. XVIII

CAZUL LAVERDY

STEVEN L. KAPLAN

S-a tot repetat în ultima vreme că trecerea fostelor țări socialiste de la un sistem supracentralizat la economia de piață este un proces cu totul nou, fără precedent în istorie. Într-un anume fel afirmația este corectă, pentru că centralizarea și arbitrarul economic ce au caracterizat socialismul au depășit toate experiențele istorice anterioare. Și totuși...

Și totuși, economia de piață nu a existat dintotdeauna. Mai mult, ea nici nu a existat undeva în stare pură, în cele mai liberale societăți funcționînd reglementări și forțe care modifică într-un fel sau altul jocul cererii și ofertei, după cum nici societățile cele mai totalitare nu au reușit să elimine complet influența mecanismelor pieței libere.

Dar dacă piața liberă s-a impus în viața economică abia odată cu capitalismul, atunci ce sisteme au prevalat în societățile premoderne?

Caracterul precar al agriculturii, fenomenele meteorologice și seceta afectau periodic recoltele. Foametea era un însoțitor permanent al vieții omului de rînd și, totodată, un declanșator principal al revoltelor ce izbucneau periodic. De aceea, toate statele mari ale antichității au pus la punct un sistem de asigurare a populației (în primul rînd a celei din marile aglomerări urbane) cu un minim de hrană, acel panem din celebra formulă panem et circenses. Sistemul s-a perpetuat, aproape neschimbat, în ținuturile orientale și în epoca medievală.

Pentru Europa occidentală, lucrurile sînt un pic diferite. Aici, odată cu dezvoltarea orașelor, a luat amploare comerțul. Dar tot orașele medievale s-au aflat la originea unor distorsiuni. Căci negustorii fiecărui oraș doreau ca ei să se bucure de libertatea comerțului peste tot, în vreme ce ceilalți ar fi trebuit să vină să le vîndă marfa în orașul lor și la un preț cît mai scăzut. Dificultățile, mai ales în ceea ce privește mărfurile alimentare, s-au accentuat pe măsură ce sporea populația urbană și hrana trebuia adusă de la distanțe tot mai mari. Pentru a preîntîmpina izbucnirea unor răscoale, a fost nevoie de intervenția statului. Iată deci că și în Europa occidentală a existat un dirijism economic.

În secolul al XVIII-lea acest sistem dirijist ce favoriza marile orașe a început să se clatine. Pe de o parte, populația orașelor a crescut considerabil și era nevoie de eforturi tot mai mari pentru a sili pe producători să aprovizioneze orașele la prețuri mici; pe de altă parte, gîndirea economică a progresat și economiștii vremii și-au dat seama că acest sistem descuraja dezvoltarea producției agricole, împiedicînd deci propășirea generală a societății. De aici propuneri și încercări de a schimba sistemul dirijist printr-o politică liberală.

Una dintre cele mai temerare încercări de acest fel a avut loc în Franța anilor 1763-1770 și este descrisă în cartea istoricului american Steven L. Kaplan, Le pain, le peuple et le Roi. La bataille du libéralisme sous Louis XV (Pîinea, poporul și regele. Lupta liberalismului sub Ludovic XV), din care revista Magazin istoric prezintă în continuare pasajele cele mai semnificative privind tema anunțată. Promotorul încercării de reformă a fost controlorul general, un fel de ministru al finanțelor, Laverdy, convertit la ideile economice liberale. Liberalizarea comerțului cu cereale și creșterea rapidă a prețurilor au generat însă puternice împotriviri, care au solidarizat, într-un mod ce s-a mai întîlnit și în alte situații comparabile, pe consumatorii urbani mai nevoiași cu funcționarii locali, obișnuiți să controleze comerțul și să tragă de aici beneficii însemnate. Această împotrivire, asociată cu imperfecțiunile de concepție și de aplicare a reformei și cu luptele politice de la curte, a dus în final la eșecul lui Laverdy. Cauza fundamentală a fost totuși alta: Laverdy trebuia să mențină sistemul liberal pînă cînd prețurile mari ar fi dus la creșterea producției, ceea ce ar fi echilibrat situația. Nivelul tehnic scăzut din secolul al XVIII-lea a împiedicat însă adaptarea rapidă a producției, iar nemulțumirile au avut timp să se amplifice și să ducă la căderea ministrului. Un timp, urmașii săi au încercat continuarea politicii liberale, apoi au revenit la sistemul dirijist, fără a putea da o rezolvare mulțumitoare crizei economice și sociale a Franței.

După cum remarca însă cunoscutul istoric Emmanuel Le Roy Ladurie în prefața cărții lui Kaplan, încercarea de reformă a lui Laverdy a influențat istoria economică și politică a Franței timp de mai multe decenii, inclusiv în timpul Revoluției. Atunci orașele de provincie, și mai ales zonele agricole aflate aproape de mare, au optat pentru liberalism, în timp ce Parisul a fost vehement dirijist. Dintre grupurile politice, girondinii erau campionii libertății comerțului, iar iacobinii lui Robespierre (prezentați într-o anume istoriografie drept cei mai progresiști dintre revoluționari) militau pentru păstrarea aprovizionării forțate, votau legea Maximului și — deloc întîmplător — l-au ghilotinat pe Laverdy, bătrîn și retras din politică pe atunci. Dar vechile lui intenții de „înfometare" a poporului nu puteau fi uitate. Aceste peripeții nu au împiedicat însă adoptarea principiilor liberale în organizarea vieții economice franceze, realizată chiar în timpul Revoluției, după eliminarea iacobinilor.

Bogdan MURGESCU

Obsesia foametei

Poporul este ferm convins că dreptul său la mijloace de subzistenţă trece înaintea oricăror altor drepturi. El consideră că statul trebuie să intervină în cazurile de necesitate, cînd are datoria solemnă de a-i asigura posibilităţi de aprovizionare. Controlorul general Laverdy este însă de părere că aceste teorii sînt eronate şi primejdioase; ele dau poporului o imagine greşită despre rolul guvernului şi despre raporturile sale cu cetăţenii şi vin în contradicţie cu principiile cele mai sănătoase ale economiei politice. Într-un cuvînt, sînt iraţionale, iar controlorul general refuză un dialog cu lipsa de raţiune. El se plînge că, în materie de subzistenţă, poporul nu se foloseşte cîtuşi de puţin de judecata sa. La rîndul lor funcţionarii administraţiei locale găsesc că e aberant să se reproşeze poporului lipsa de raţiune atunci cînd e înfometat, sărăcit, bîntuit de nelinişte. Autorităţile sînt cele cărora le revine rolul de a fi rezonabile în ceea ce priveşte aprovizionarea. În vremuri tensionate, este practic imposibil ca poporul să nu aibă obsesia foametei. Controlorul general nu vrea să recunoască aceste temeri (e adevărat, deseori imaginare) ca fiind manifestări de legitimă nelinişte, caracteristici ce aparţin de la sine mentalităţii corpului social. Pentru a combate şi discredita această mentalitate, ministrul argumentează că ea nu este decît un amestec de „prejudecăţi"; în vocabularul politic al Luminilor, cuvîntul „prejudecată" are o conotaţie dintre cele mai peiorative.

Controlorul general ştie că distrugerea „vechiului lanţ de prejudecăţi" e imperioasă, dar n-are nici un program concret în acest scop. El îi scrie intendentului din Touraine că trebuie să împiedice poporul să asculte de prejudecăţile care îl incită contra unor legi atît de utile cum sînt cele ale reformei, să nu neglijeze nimic pentru a face ca poporul să cunoască avantajele liberalizării şi să dezmintă interpretările false care ar putea-o deforma. Dar ce poate face un intendent cu instrucţiuni ministeriale imprecise, care lasă să apese greutatea responsabilităţii pe umerii săi? Adjunctul controlorului general sugerează şi el intendentului din Bordeaux să insiste asupra aplicării legii pînă cînd poporul se va fi obişnuit cu aceasta, adică pînă cînd timpul şi experienţa îi vor fi demonstrat avantajele care trebuie să rezulte din ea.

Absolut convins că liberalizarea e salutară şi necesară, controlorul general refuză să creadă că ea ar putea fi responsabilă de mulţimea răzmeriţelor şi dezordinilor. El presupune că două au fost motivele care au dat îndrăzneală poporului. Mai întîi, faptul că el se poate ridica fără teamă de pedeapsă, situaţie încurajată de numeroase autorităţi ale administraţiei locale, care nu reuşesc să sugrume aceste mişcări cu rapiditatea şi severitatea necesare şi care, în anumite cazuri, simpatizează chiar cu insurgenţii; în al doilea rînd, convingerea general împărtăşită de populaţia oraşelor că teama de răzmeriţe l-ar putea forţa pe rege să modifice legile liberalizării. După părerea controlorului general, nimic „nu e mai important" decît „a distruge" aceste opinii aberante.

Deşi guvernul refuză să se lase intimidat de protestele populare, este extrem de sensibil la acest gen de ameninţare. În epoca la care ne referim, directorul depozitelor regale de grîne din Corbeil acuză pe funcţionarii locali că au cedat fără comentarii la strigătele de nemulţumire ale poporului care reclama controlul preţurilor şi că au alimentat „prejudecăţile supărătoare" ale mulţimii. În anul următor, un negustor de cereale din Paris îl cheamă în judecată pe substitutul din Montereau care i-a rechiziţionat grîul în mod arbitrar pentru a-l vinde la un preţ inferior tarifului curent. Belly, un influent om de afaceri din Troyes, care a introdus mai multe tehnici noi de „marketing" la sfîrşitul anilor 1760, acuză cu furie administraţia locală că-i tratează cu brutalitate pe agenţii săi, că-i împiedică libertatea de comerţ şi că incită poporul să se revolte contra lui în piaţă. Dar replica autorităţilor e că populaţia din oraş, de mult timp iritată împotriva acelui negustor, s-a revoltat spontan.

Liberalizarea avea nevoie de absolutism

Odată cu liberalizarea, administraţia birocratică riscă să-şi piardă nu numai veniturile, ci însăşi raţiunea de a fi. Ideea care-i indispune cel mai mult pe funcţionari este aceea de a fi consideraţi inutili şi deci prea mulţi. Ei îşi apără atribuţiile cu toată ardoarea oamenilor care luptă pentru viaţa lor.

Deşi voinţa sa nu slăbeşte niciodată, este clar că eforturile controlorului general pentru a disciplina aparatul funcţionăresc nu au succes. El nu a ştiut să prevadă adîncimea şi întinderea lipsei de adeziune din partea administraţiei locale. Cînd problema devine critică, ministrul se gîndeşte că imperativul politic este de a diminua importanţa acestei instituţii pentru a-şi salva reformele liberale şi pentru a-şi proteja propria poziţie în cadrul ministerului. Dar îi lipsesc mijloacele şi informaţiile necesare pentru a face faţă acestei rezistenţe cu eficacitate. Cronică, dar manifestîndu-se doar prin simple izbucniri, deseori trecută sub tăcere sau raportată după ce evenimentul s-a produs, mai mult sobră decît provocatoare, împrăştiată în sute de mici localităţi, fiecare avîndu-şi particularitatea proprie, această opoziţie nu putea fi dezarmată dintr-o singură lovitură.

Pentru ca liberalizarea să reuşească, ar fi fost necesare, lucru paradoxal, un guvern mai puternic şi o birocraţie regală mai vastă şi mai

Construcția unui drum pe la 1774 — *tablou de Joseph Vernet, aflat la Muzeul Luvru. Caile de acces moderne constituiau o condiție esențială pentru dezvoltarea comerțului*

disciplinată. Este un paradox deoarece teoreticienii liberalismului detestă birocrația și monarhia absolută lăsată moștenire de Ludovic al XIV-lea. Dar, pentru a elibera Franța de un exces de etatizare (sau de birocrație), ei sînt gata să admită că guvernul central trebuie mai întîi să se întărească. Centralizarea e deci o condiție prealabilă a liberalizării și a tuturor reformelor dorite de liberali. Pentru a se debarasa de rămășițele trecutului, a combate rezistența la noua ordine și nostalgia celor vechi, statul trebuie să fie puternic, omniprezent și implacabil. Cel puțin în primele sale stadii, liberalizarea cere un gen de guvernare mai autoritar. Or, nici ministerul de atunci și nici un alt guvern de pînă la Revoluție nu au fost pregătite pentru această sarcină.

Noua economie politică elimină vechile modele de referință, de care birocrația se agață cu disperare. Controlorul general dezaprobă atitudinea procurorului din Meulan, care susține că grîul nu trebuie să depășească un anumit preț și-i reproșează că se lasă influențat de vechi prejudecăți. Dacă dorința acestuia ar fi fost satisfăcută, cultivatorul ar fi fost imediat obligat să renunțe la munca sa. După părerea ministrului, nivelul prețului la cereale a fost artificial redus timp de generații, descurajînd agricultura și stabilind un raport nereal între costul grîului și cel al altor produse și servicii. Principalul obiectiv al legislației liberale a fost de a face să urce prețul grîului la un nivel capabil de a crea o emulație între cultivatori și de a stabili o proporție rezonabilă între valoarea acestui produs și aceea a tuturor celorlalte produse care sînt consumate și utilizate în fiecare zi.

Nici o zonă nu poate scăpa creșterii prețurilor. În ciuda „senzației" pe care scumpirea o provoacă în Capitală, această creștere trebuie să se producă. Ar fi mai primejdios să se oprească deoarece, dacă prețurile din Paris nu ar fi superioare celor din regiunile periferice, Capitala n-ar putea să atragă nici un fel de marfă. Deși este la curent cu pesimismul funcționarilor administrativi care așteaptă în orice moment să fie înghițiți de torentul dezordinilor

populare, controlorul general recunoaşte relaţia directă între nivelul preţurilor şi rebeliune şi pare pregătit să înfrunte riscurile socio-politice inerente liberalizării.

Pentru ca liberalizarea să reuşească pe plan comercial, trebuie ca oamenii de afaceri urbani şi rurali să accepte riscurile. Abandonarea controlului asupra comerţului, deci a preţurilor, furnizează negustorilor motive suficient de stimulatoare pentru a se lansa în întreprinderi îndrăzneţe la scară mare şi pentru a difuza fructele liberalizării în regat.

O criză face ravagii

Protejarea marelui comerţ de către controlorul general denotă o nouă imagine asupra funcţiilor şi metodelor comerciale. Dacă vechiul aparat funcţionăresc a considerat întotdeauna proliferarea depozitelor private de cereale ca fiind o formă de stocare, sursă primejdioasă de abuzuri, controlorul general vede în ea, cu satisfacţie, cea mai bună garanţie contra penuriei. Administraţia locală n-a putut niciodată să admită că acest tip de negoţ este o operaţie comercială normală. În ochii ei, noţiunea de „speculă" în domeniul cerealelor este un semn al cupidităţii care începe cu cumpărările clandestine ale recoltei neculese încă şi se termină cu monopolul. Controlorul general consideră însă că „speculaţia" este chiar centrul comerţului cu grîne, fiind salutară şi pozitivă, meritînd să fie încurajată în loc să fie obiect de neîncredere şi reprimare.

Pentru a-şi demonstra buna-credinţă, guvernul ar fi trebuit să renunţe solemn la a se mai ocupa el însuşi, direct sau prin intermediari, de operaţiunile în domeniul comerţului cu grîne. Or, controlorul general este hotărît să păstreze unele pîrghii de intervenţie în etapele de tranziţie dintre regimul excesiv centralizat şi cel liberal. El crede că rolul activ, dar discret al guvernului în comerţul cu grîne ar facilita procesul material şi psihologic de trecere la metodele noi.

Controlorul general şi-a dovedit ataşamentul faţă de liberalizare. Privind în ansamblu, se pare că s-a înşelat mai mult din exces de încăpăţînare decît din lipsă de zel în reformele sale. Acuzaţia inventată de contemporanii săi şi preluată de istorici, după care ministrul ar fi trădat cauza din duplicitate sau incompetenţă, nu rezistă. Este adevărat şi sigur faptul că gestiunea sa comportă şi inconsecvenţe. Date fiind amploarea şi complexitatea transformării pe care a întreprins-o, ar fi fost neobişnuit ca aceasta să se desfăşoare fără contradicţii. Considerate izolat, anumite decizii ale controlorului general apar surprinzător de incoerente şi chiar suspecte.

De fapt, ele nu fac decît să dovedească dificultăţile aplicării politicii de liberalizare.

Nu se poate nega că ministrul a autorizat uneori autorităţile locale să aprovizioneze o piaţă prin constrîngere şi că a forţat furnizorii să-şi vîndă mărfurile. Dar este vorba de excepţii, produse într-o situaţie de urgenţă, într-un loc şi la un moment date. El nu dovedeşte infidelitate faţă de un principiu, ci refuzul de a risca atunci cînd soarta este contrară. Entuziasmul pentru liberalizare nu i-a anulat controlorului general simţul realităţii. El cedează chiar dacă nu e de acord, atunci cînd simte că e nevoie, pentru a-şi apăra mai bine politica. La sfîrşit a eşuat poate tocmai pentru că nu a cedat destul.

Spre marea surpriză a controlorului general, care se credea sigur pe poziţii, şi spre marea mirare a poporului din Paris care prevăzuse toate schimbările ministeriale anterioare, dar nu şi pe aceasta, Laverdy cade în disgraţie la sfîrşitul lui septembrie 1768. Putem invoca o mulţime de motive sau de pretexte pentru a justifica revocarea. Toată lumea are, în asemenea împrejurări, cîte un motiv pentru a dori căderea vreunui ministru aflat printre cei mai în atenţie. Demiterea unui controlor general este unul dintre rarele acte pe care un rege le poate face pentru a fi pe placul supuşilor săi, fără să ţină totuşi seama de nici una din plîngerile lor.

Ministrul demis şi-a părăsit funcţia la sfîrşitul lui septembrie, în mijlocul unei confruntări din ce în ce mai violente pe tema reformei liberale, între rege şi minister, aflaţi de-o parte, şi Parlamentul din Paris şi ceilalţi critici ai noului sistem pe de altă parte. Aceasta ne îndreptăţeşte să credem că punerea în aplicare a liberalizării e una dintre principalele explicaţii ale dizgraţiei. Dat fiind faptul că administraţia lui se identificase cu foametea, cu creşterea preţurilor şi cu dezordinile sociale, controlorul general devenise incomod pentru cauza liberală. Această revocare îi lipseşte pe adversarii liberalismului de o ţintă care le era la îndemînă şi permite regelui şi noului ministru să se disocieze de politica liberală a fostului ministru fără să repudieze legile liberale. Se pare că înlocuirea controlorului general a adus guvernului cîteva avantaje politice de moment.

În concluzie, la 1766, indiferent dacă guvernul a recunoscut sau nu, o criză face ravagii în regat — criză în aprovizionarea cu cereale, o criză a ordinii publice, o criză de autoritate în sînul administraţiei birocratice. Politica dură a guvernului e fondată pe convingerea că lipsurile sînt un fenomen tranzitoriu, care va trece odată ce naţiunea se va adapta regimului liberal. Guvernul nu a promis niciodată că liberalizarea va uşura într-un termen scurt problema subzistenţei; cu toate acestea el refuză cu încăpăţînare să admită că legile reformei aduc consumatorilor mai multe dificultăţi decît avantaje. ■

Versiune românească de Cristina ION

Trecerea vremii va revela mereu noi dimensiuni ale personalităţii lui Nicolae Titulescu şi ale monumentalei sale opere, lăsate posterităţii. În acest context, se înscrie şi eseul profesorului elveţian Pierre du Bois[1], despre care autorul notează, în scrisoarea adresată domnului Cristian Popişteanu: „Am avut ocazia de a consulta cîteva documente preţioase şi mărturii rare despre Nicolae Titulescu sau — pentru a mă exprima altfel — miraculoase". Prezentăm în continuare articolul istoricului elveţian, trimis în exclusivitate revistei Magazin istoric.

TITULESCU

UN DESTIN NEMERITAT

PIERRE du BOIS

La 29 august 1936, președintele Consiliului de Miniștri român, George Tătărescu, demisiona. În aceeași zi, regele Carol II îi reînnoia încrederea sa, însărcinîndu-l să formeze noul guvern. Singura schimbare importantă — înlocuirea ministrului afacerilor externe, Nicolae Titulescu, cu Victor Antonescu.

Nimic nu anunţase punerea în disponibilitate a lui Titulescu. Cu şase săptămîni înainte, el se gîndise să renunţe la funcţiile sale. Ministrul francez al afacerilor externe, Yvon Delbos, îl pusese la curent cu incitările oficioase care făcuseră ca regele şi cîţiva dintre miniştrii săi să treacă de partea celor ce îi combăteau politica. El se întorsese repede la Bucureşti, pentru a-l informa pe rege despre intenţiile sale. Dar Carol II îl făcuse să se hotărască să nu se retragă. La 15 iulie 1936, după o expunere a lui Titulescu despre situaţia internaţională, Consiliul de Miniştri, nu fără emfază, îi exprimase „profunda sa recunoştinţă pentru opera realizată, cît şi încrederea sa fără margini în îndeplinirea misiunii sale". Politica lui părea a se bucura de sprijinul Coroanei şi al Cabinetului.

Titulescu, aflat, pentru o vreme, la Cap Martin pe Coasta de Azur, a luat cunoştinţă despre căderea sa prin Londra şi Paris. A crezut că este o greşeală. Apoi a sosit o telegramă de la Tătărescu, care îi confirma vestea. I-a produs o impresie puternică. Şi un şoc. Înţelegea prost sensul măsurii pe care regele şi Tătărescu o luaseră împotriva lui. Cu ce displăcuse el atît? Sau cu ce greşise? „N-am aflat despre formarea noului cabinet decît după ce acesta din urmă a

---

[1] Pierre du Bois este profesor la Institutul universitar de studii europene (Geneva) şi la Facultatea de litere a Universităţii din Neuchâtel, membru fondator al Fundaţiei Europene Nicolae Titulescu.

Geneva, 10 septembrie 1930. Marele diplomat român N. Titulescu este ales preşedinte al celei de-a XI-a sesiuni ordinare a Adunării Societăţii Naţiunilor

fost constituit", a declarat el presei. „Guvernul nu mai are nevoie de serviciile mele, a adaugat el. Este dreptul lui. Aş fi preferat totuşi sa fiu pus la curent cu intenţiile sale înainte, caci în orice caz nu aş fi luat în braţe persoana mea". Deşi era convins, în forul sau interior, de rolul nefast al regelui în cele întimplate, el nu a facut niciodata acest lucru public. A fost — ca sa spunem aşa — un subiect tabu.

Caror fapte i s-a datorat eliminarea lui Titulescu? Fara discuţie, intrigilor, pe care le-au ţesut împotriva lui oamenii politici, grefate pe dorinţa deloc ascunsa a lui Carol de a interveni mai direct în dirijarea afacerilor straine. Cu Titulescu la locul lui, ar fi fost imposibil. Nu rămînea decît soluţia eliminării sale.

Atins de o grava anemie, complicata cu friguri, Titulescu s-a retras la Saint-Moritz, în Elveţia, unde i s-au facut o serie de transfuzii de sînge. A ramas deci în cantonul Grisons pînă în decembrie 1936. Apoi s-a reîntors în sud, via Lugano şi Geneva.

Între timp, profund decepţionat, Titulescu începuse redactarea unei cărţi privind politica externa pe care o promovase. Ceea ce îl susţinea moral dupa îndepartarea sa de la conducerea afacerilor externe era sa explice, aproape ca un tehnician, conţinutul şi sensul acţiunii sale diplomatice şi, fără îndoială, să le justifice sub lovitura campaniilor dirijate împotriva lui.

Propunîndu-şi o viaţă de studiu şi scris, el s-a consacrat cu vigoare şi rigoare eseului său, în pofida chinurilor provocate de maladia sa. Redacta direct în franceză. Apoi dicta secretarei sale. Rezultatul era impresionant. O lucrare de 363 pagini dactilografiate cu un stil limpede şi elegant, bogata în conţinut, căreia el i-a dat titlul *Politica externă a României*.

În noiembrie 1937, s-a întors în România pentru a participa la alegeri. Ameninţat de Garda de Fier a renunţat sa ţina mitinguri, mărginindu-se să difuzeze în sate înregistrarea unui discurs transmis dintr-o maşină. În ciuda campaniei de violenţa ce fusese purtata împotriva lui, a fost ales deputat la 20 decembrie. În schimb, lista guvernamentala a înregistrat un relativ eşec. Regele a facut atunci apel la extremistul Octavian Goga pentru a conduce guvernul. Între timp Titulescu plecase deja în străinătate.

El profitase totuşi de şederea sa în capitala româna pentru a supune primele „pagini bune" ale manuscrisului său prietenilor. Informat despre existenţa textului — fără îndoială de către Ion Gigurtu, un prieten al lui Titulescu — pe rege l-a cuprins frica. Se temea de atacurile fostului său ministru. La 1 ianuarie 1938 el a cerut preşedintelui de Consiliu, Octavian Goga, să interzica în România cartea. Mai mult, l-a ameninţat — sau a pus să-l ameninţe — pe Titulescu cu pierderea naţionalităţii. Aşteptînd timpuri mai bune, fostul ministru a refuzat publicarea manuscrisului său şi a suspendat tratativele cu editurile engleza şi franceză cu care începuse să discute.

În cartea sa, Titulescu se definea de la început ca un patriot, ca un naţionalist român. El servise înainte de toate interesele României. Ale României din 1918, întregita cu Transilvania, Banatul, Bucovina şi Basarabia. Intangibilitatea frontierelor născute din tratate era o dogma. În acest sens, el era un antirevizionist inflexibil. „Frontierele noastre nu se discută, ele se apără", afirma în eseul său. După părerea lui, primul factor de securitate era armata română. „Eu vreau pacea. Dar nu sînt un pacifist".

Din momentul în care fuseseră în joc interesele ţării sale, ca şi salvgardarea păcii, el pusese pe picioare din anii '20, o politică de alianţe şi prietenii cu toate statele, fără distincţie, dar mai ales cu cele ce nu repuneau în discuţie — într-o maniera sau alta — tratatele din 1919. Vroia pacea, despre care îi placea să spună ca era „o stare de spirit". Şi, pentru a o păstra, găsise puncte de sprijin în Societatea Naţiunilor, devenind unul dintre cei mai convinşi avocaţi ai ei, în Mica Antanta care, din 1920, reunea România, Cehoslovacia şi Regatul sîrbilor, croaţilor şi slovenilor, rebotezat Iugoslavia, în consecinţa, şi în Antanta Balcanica, pusa pe picioare în 1934, în care coabitau, în afara României, aceeaşi Iugoslavie, Grecia şi Turcia. Spirit justiţiar, el credea în puterea pactelor.

Puncte de sprijin găsise şi în Franţa şi Marea Britanie, cu care Mica Antanta şi Antanta Balcanica înţelesesera întotdeauna să-şi coordoneze politica. Şi în Iugoslavia, cu care semnase un tratat îndreptat împotriva Bulgariei.

În faţa unui vecin puternic ca Uniunea Sovietica, singura alegere era, pentru a relua termenii lui Titulescu, de „a fi prieten sau duşman". Cine, în Occident, ar fi putut fi aliat al României pentru apararea unor interese exclusiv româneşti? „Germania? Niciodată". În schimb, spunea el, Germania ar fi putut să ceară României, în propriul său interes, să participe la un război ofensiv împotriva Uniunii Sovietice. Ceea ce ar fi echivalat cu sfîrşitul statului dunărean. „Am fost, sînt şi voi rămîne partizanul unui pact de asistenţa mutuala cu Uniunea Sovietica, atîta timp cît ea va promova o politică de pace şi de apropiere între popoare, politica pe care a promovat-o în aceşti ultimi ani". Era clar. Şi, fără îndoială, prea clar pentru duşmanii săi. El pleda pentru încheierea grabnică a unui tratat de asistenţa mutuala cu Moscova, cu scopul de a evita ca o eventuală apropiere între Germania şi U.R.S.S. să nu se facă, într-o zi, pe la spatele României.

Nimic nu era trandafiriu. Cu Polonia, cum povesteşte Titulescu în cartea sa, raporturile fusesera complexe, daca nu încordate. Între 1932 şi 1934, colonelul Beck, care se afla la conducerea afacerilor externe la Varşovia, încercase să convingă România să semneze un pact de neagresiune cu Uniunea Sovietică, căci vîntul sufla atunci la Est. Schimbare în 1934, cînd Polonia a întreprins o apropiere de Reich. Beck nu a ezitat să susţină şi să aţîţe intrigile împotriva lui Titulescu, ce au dus la căderea lui. Cu Italia, a întreţinut raporturi inegale, ce au luat un curs dramatic în octombrie 1935, cînd omul politic român a condamnat, la Societatea Naţiunilor, atacul italian împotriva Etiopiei şi a cerut aplicarea automată a sancţiunilor prevăzute. Cît despre relaţiile cu Ungaria şi Bulgaria, el nu a spus — ca să ne exprimăm aşa — nimic. Aceasta nu era o altă măsură şocantă. Ataşat tratatelor de pace şi inviolabilităţii frontierelor, suspicios faţă de revizionismele ungar şi bulgar, nu şi-a axat niciodată politica pe o veritabilă reconciliere cu cele două state vecine.

El a fundamentat politica externă română pe Societatea Naţiunilor. Între 1920 şi 1936, nu a încetat să fie adeptul securităţii colective, al păcii indivizibile, al reglementării diferendelor, oricare ar fi ele, pe cale paşnică, ceea ce menţiona Pactul Societăţii Naţiunilor. De două ori preşedinte al Adunării Societăţii Naţiunilor, în 1930 şi 1931, el devenise unul dintre stîlpii ei. Deşi conştient de lacunele, de „fisurile", de eşecurile Societăţii Naţiunilor, el a crezut multă vreme în ea. Esenţial, după părerea lui, era că injustiţia practicată de un stat vis-à-vis de un alt stat putea fi denunţată în faţa areopagului de la Geneva — şi deci în faţa opiniei publice internaţionale — şi putea fi sancţionată. El era convins că, în acest fel, statele aşa-zis secundare erau în măsura de a se face auzite. Atunci survenise războiul din Etiopia. El condamnase agresiunea italiană împotriva Etiopiei şi votase sancţiunile împotriva Romei. Dar evenimentul îl zguduise. Era pe deplin conştient, pentru a prelua expresia sa, că orice stat mic putea deveni Abisinia altuia.

Titulescu nu a ştiut să uite total umilinţa la care fusese supus. Sănătatea, deja precară înaintea concedierii sale, nu a încetat să se agraveze. În 1939, a cumpărat la Cannes o vilă, unde şi-a consumat tristeţea şi lenevia la care fusese obligat.

A continuat totuşi să urmărească cu pasiune şi angoasă cursul tragediei europene. Puţin după izbucnirea celui de-al doilea război mondial, i-a adresat regelui o lungă telegramă, în care îi făcea observaţii şi recomandări, apoi, puţin mai tîrziu, un memoriu de 72 de pagini privind istoria relaţiilor româno-ruse şi ultimele convorbiri pe care le avusese cu Litvinov, în 1937. A fost, într-un fel, cîntecul său de lebădă.

Pradă unor suferinţe insuportabile, a început să folosească puternice calmante mergînd pînă la morfină. La 16 martie 1941 şi-a sărbătorit 59 de ani, sub durerea evenimentelor şi a bolii. A doua zi s-a stins din viaţă. La înmormîntare au asistat numai soţia lui şi cîţiva rari prieteni şi cunoştinţe. Exilul îl condamnase la tihnă şi solitudine.

Titulescu marcase cu amprenta sa România interbelică. Subtil, perseverent, lucid, consecvent, el ştiuse să conjuge, în acţiunea ce o întreprinsese la afacerile străine, coerenţa unei linii — sau a unor principii — cu necesităţile momentului. Nu fără succes, el încercase să smulgă România din faţa capcanei la care o condamnase într-un fel situarea între Republica Sovietelor şi Europa Centrală revizionistă. După plecarea sa destinul regatului a alunecat rapid. Începea o nouă tragedie. ■

GENERALUL
(şaradă: 2+3)

Întîia parte-i cunoscută-n lume
căci o repeţi mereu ca pe-un refren
cînd vrei să afli un răspuns anume
despre-un obiect, un fapt sau fenomen.

Iar partea doua şi mai simplă pare:
ne-o tot servesc istoricii ploşon,
zicînd c-ar fi zvîrlit-o ca-înfruntare
a soartei, un erou la Rubicon.

Acum, trecînd la cea din urmă fază,
uniţi cu grijă cele două părţi
şi veţi afla un general de vază
al vechei Rome, cunoscut din cărţi.

Andrei CIURUNGA

Motto

Rădăcinile
Comunităţii
sînt puternice
şi acum ele
sînt împlîntate adînc
în pămîntul Europei.
Ele au supravieţuit
momentelor grele,
ele mai pot suporta
încă şi altele.
Cînd constaţi
persistenţa
sentimentului
european
în acest decor
în plină
transformare
şi stabilitatea
instituţiilor
comunitare,
nu te mai poţi îndoi
că este vorba
despre o mişcare
puternică
din adîncuri
la înălţimea
epocilor istoriei.

Jean MONNET (1976)

JEAN MONNET

şi destinul contemporan al Europei (II)

CRISTIAN POPIŞTEANU

Dacă ucenicia şi-a făcut-o pe drumul coniacului, ce l-a dus între 16 şi 26 ani din orăşelul natal spre marile metropole ale lumii, iar primul examen al unei mari cariere de economist l-a trecut organizînd, pe baza propriilor idei, efortul de război franco-britanic în anii primului război mondial, excepţionalele sale calităţi de specialist în finanţe Jean Monnet avea să le demonstreze în perioada interbelică, prin activitatea din domeniul bancar. Devenit vicepreşedinte la Société française Blair and Co. Foreign Corp., el lucrează alături de un reputat om de afaceri american, Elisha Walker, de un tînăr expert, René Pleven (ulterior prim-ministru al celei de-a IV-a Republici franceze), de un experimentat epidemiolog polonez, Ludwig Rajchman (fondatorul Fundaţiei Naţiunilor Unite pentru copii UNICEF) şi de strălucitul avocat american John Foster Dulles (devenit secretarul de stat al preşedintelui Eisenhower şi unul dintre marii diplomaţi americani). La Societatea Naţiunilor, la New York, Paris, Londra, Varşovia şi Stockholm, el devine unul dintre tehnicienii de înaltă clasă şi acumulează o autoritate şi o competenţă incontestabile, ce-l anunţau de pe atunci pe marele arhitect al economiei Franţei şi Europei occidentale postbelice.

Pe acest itinerar interbelic, Jean Monnet s-a întîlnit cu România, care cunoştea, în preajma anilor '30, o serie de grave dificultăţi financiare.

Între numeroasele probleme economice ce se puneau guvernanţilor României Mari, pe un loc principal se situau datoriile ex-

terne, atît datoriile de război contractate la puterile alături de care România participase la primul război mondial, cît şi împrumuturile pe care guvernele de la Bucureşti se vedeau împinse să le obţină pentru a scoate economia ţării din impas. Găsim o excelentă analiză a acestei situaţii la strălucitul economist care a fost Costin Murgescu, un apropiat colaborator, pînă în ultima clipă a vieţii, al revistei noastre şi un prieten greu de înlocuit.

„Cu toate eforturile şi sacrificiile impuse de Vintilă Brătianu sub lozinca «echilibru bugetar şi ordine în cheltuieli», politica sa deflaţionistă inaugurată încă din 1922 nu a reuşit să ducă la o revalorizare a leului. În 1928, România s-a văzut în situaţia de a trebui să recurgă la un împrumut extern. Era momentul aşteptat de cercurile bancare din Occident.

S-a adus adeseori acuzaţia că nici în aceste împrejurări Vintilă Brătianu nu a acceptat ideea împrumutului extern. Afirmaţia nu demonstrează decît lipsa de informaţie.

La 10 noiembrie 1928 este constituit guvernul naţional-ţărănesc condus de Iuliu Maniu. Numai după o săptămînă, la 17 noiembrie 1928, noul prim-ministru asigura pe ministrul Statelor Unite că va fi modificată legislaţia economică liberală, inclusiv legea minelor, spre a se asigura o «absolută egalitate» între capitalul românesc şi cel străin.

România trecea de pe o zi pe alta de la politica «prin noi înşine» la politica «porţi deschise» pentru capitalul străin".

Situaţia financiară preocupa pe mai toţi oamenii politici. În Însemnările sale din ianuarie 1928, Armand Călinescu notează: „Guvernul, între timp, încearcă contractarea unui împrumut de stabilizare la Paris. Este trimis în acest scop dl. Antonescu. Conversaţiile au fost grăbit purtate, încît guvernul a încercat un eşec".

Apoi, în iulie 1928: „Guvernul continuă fără succes tratativele pentru realizarea împrumutului şi stabilizării.

În camera franceză deputatul radical-socialist Bergery întreabă pe Poincaré dacă e dispus să sprijine guvernul reacţionar de la Bucureşti. Poincaré, enervat, răspunde că interesele Franţei vor fi salvgardate şi că concursul acordat României va fi concomitent cu al celorlalte guverne ale statelor principale. În genere, răspunsul lui Poincaré e interpretat ca favorabil lui Brătianu. Presa liberală şi începe a ataca pe naţional-ţărăniştii pentru motivul de a fi pus la cale interpelarea [lui] Bergery, ceea ce în parte este exact.

Cu toate acestea, tratativele conduse direct de Brătianu cu mai mulţi bancheri sosiţi la Bucureşti în acest scop (pentru negocieri au sosit: la 7 iulie, Charles Rist, viceguvernatorul Băncii Franţei; la 12 iulie, reprezentanţi ai grupului Lazar Brothers, Ambros, Blaire, Cheese şi Banque de Paris et des Pays Bas) nu dau un rezultat mulţumitor. Comunicatul guvernului (din 19 iulie) vorbeşte numai de obţinerea unui avans de 20 milioane dolari ce vor fi întrebuinţaţi pentru spargerea plafonului B[ăncii] N[aţionale] şi finanţarea recoltei agricole. Stabilizarea şi împrumutul sînt amînate la toamnă.

Se convoacă Parlamentul (în sesiune extraordinară, pentru 26-28 iulie) care în trei zile votează o lege prin care se ratifică aranjamentele datoriilor de război din Franţa şi posesorilor de rente antebelice din Franţa şi Anglia, care sînt revalorizate; de asemenea, o altă lege prin care guvernul e autorizat a contracta un împrumut străin în mai multe tranşe, din care prima de 80 milioane dolari; se mai votează încă o lege, prin care B[anca] N[aţională] a R[omâniei] e autorizată a spori emisiunea.

Opoziţia protestează violent contra acestor acte, sub motivul că guvernul, în realitate, a eşuat în tratativele privitoare la împrumut, iar în ceea ce priveşte aranjamentele încheiate, ele sînt oneroase, dl. Vintilă Brătianu cedînd tuturor exigenţelor bancherilor străini".

La rîndul său, Grigore Gafencu scria, la 3 martie 1929 în caietele sale, că a avut o lungă discuţie cu Titulescu la Geneva în chestiunea împrumutului.

Mi se pare extrem de sugestiv să reintrăm o clipă în atmosfera anilor 1928-1929. Disputele dintre P.N.Ţ. şi P.N.L. (care s-a aflat la guvernare pînă la 17 noiembrie 1928), erau atît de puternice încît emisarii ţărănişti au făcut presiuni în cercurile bancare din Germania, Anglia, Franţa, pentru a contracara cererea de împrumuturi a liberalilor şi chiar lăsînd să se înţeleagă că aceştia nu reprezintă voinţa ţării. La rîndul său, guvernul Maniu şi-a concentrat acţiunea pentru contractarea împrumutului de 25 de milioane dolari negociat de liberali, iar apoi a unui nou împrumut de peste 100 milioane dolari în februarie 1929, a încă unuia în iunie 1930 şi a altui împrumut în martie 1931. Desigur, aceste împrumuturi pentru stabilizarea leului au fost viu controversate şi soluţia lor chiar contestată de unele personalităţi în lumea politică şi financiară românească, pentru multiplele lor consecinţe economice şi politice, dar se pare că nu a existat o alternativă viabilă în acel moment. Între experţii financiari care au tratat la Bucureşti se număra şi vicepreşedintele Societăţii Blaire, care sosea împreună cu împuterniciţii băncilor Lazar Brothers, Ambros, Cheese, Banque de Paris et des Pays Bas, pentru a-l seconda pe Charles Rist, viceguvernatorul Băncii Franţei (hulit de o întreagă istoriografie a anilor socialismului şi criticat chiar în epocă pentru a fi devenit un supercontrolor financiar străin la Banca Naţională a României). Desigur, o istorie obiectivă va trebui să reanalizeze şi acele momente trecute. Vom urmări deci în acest număr şi felul cum şi-a amintit de România Jean Monnet.

Primire la premierul Viviani

Un prieten de familie, avocat la Cognac, dl. Fernand Benon, îl cunoştea bine pe preşedintele Consiliului de Miniştri, [René] Viviani, alături de care pledase în cîteva procese. Era un om deschis ideilor noi, care se interesa de călătoriile mele şi de la care mă informam, la rîndul meu, despre problemele ţării. Deţineam de la el o mare parte din cele ce ştiam despre politica internă, despre funcţionarea administraţiilor şi cadrul în care acţionau ele. Din păcate, nu i-am putut împărtăşi neliniştile mele privind conducerea efortului de război prin metode desuete. El a acceptat să mă prezinte lui Viviani. Urma să plecăm la Paris tocmai în momentul cînd guvernul s-a refugiat la Bordeaux. Numai cîţiva kilometri mă despărţeau de centrul puterii.

Am ajuns la Bordeaux în a doua săptămînă a lui septembrie. Bătălia de pe Marna se angajase, iar speranţa bătea spre tabăra aliată. Dar lecţia fusese dură şi fiecare se simţea bine că se ajunsese aici în cîteva săptămîni, la capătul unei experienţe nefericite şi a unor concepţii militare şi economice perimate. Eşecurile iniţiale puseseră în mod grav la încercare solidaritatea franco-britanică. Trebuia găsită cu orice preţ o formă de organizare, pe măsura îndelungului efort presupus de drumul spre victorie.

Viviani m-a primit în cabinetul său de la Facultatea de litere. Acest om, care îşi construise cariera pe abilitate, pe farmecul personal şi pe marele său talent oratoric, se arătase ferm într-o încercare de proporţii naţionale. Retrăgîndu-se la Bordeaux, guvernul nu cedase panicii, ci, dimpotrivă, dovedise că ocuparea unei mari părţi a teritoriului naţional nu semnifica înfrîngerea. Viviani mi-a spus: „S-ar părea, domnule, că aveţi a ne face cunoscute proiecte interesante. Vă ascult".

Nu aveam proiecte, în sensul strict al cuvîntului; aveam să-i comunic însă o convingere, din care decurgea, în mod necesar, o acţiune. I-am relatat lui Viviani ce ştiam eu despre parametrii potenţialului englez:

„Anglia, în pofida decepţiilor pe care le resimţim acum, îşi va angaja forţele din ce în ce mai mult pe continent. Pentru a deveni o naţiune în război, ei îi trebuie mult timp, după care însă va avea o armată de temut, aşa după cum este o putere maritimă invincibilă. Nu asta este însă problema. Ci aportul decisiv al puterii sale economice, pe care noi nu ştim să-l utilizăm pe deplin. Atîta vreme cît nu se vor stabili responsabilităţile ce revin fiecăruia, în funcţie de capacităţile lui, alianţa va fi o simplă alăturare. În situaţia actuală, oricîtă bunăvoinţă ar avea diferitele servicii, există irosiri şi redundanţe absurde".

Viviani m-a întrerupt:

— Aveţi şi exemple?

— Flotele comerciale nu au fost rechiziţionate. Pentru a adopta o atare măsură, există motive suficiente. Era oare necesar ca ele să-şi facă concurenţă, să nu practice aceleaşi tarife şi navlul [chiria, plata pentru transportul mărfurilor] să nu fie coordonat pentru a satisface cel puţin prioritătile? Dumneavoastră sînteţi preocupat astăzi de creşterea preţurilor la ovăz. De fapt, nu ovăzul va creşte, ci navlul.

— Ce propuneţi?

— Trebuie puse pe picioare organisme comune franco-britanice, capabile să evalueze resursele Antantei, să le repartizeze şi să echilibreze sarcinile.

— Mi se spune că există organisme de cooperare interaliate, care funcţionează bine.

— Aceste organisme sînt simple servicii de transmisie. Intrăm în penurie, trebuie să orientăm resursele către utilizările cele mai raţionale, toate resursele, resursele comune. Eu cred că nu s-a înţeles încă acest lucru. Solidaritatea trebuie să fie totală, respectiv fiecare aliat să nu poată dispune, fără acordul celuilalt, de oamenii săi, de aprovizionarea sa, de navele sale.

— Vă înţeleg, dar şi dv. trebuie să înţelegeţi, la rîndul dv., că aveţi de-a face cu două guverne, cu două parlamente suverane. Dacă fiecare dintre aceste măsuri comune trebuie decisă simultan!...

— Îi cunosc suficient pe englezi, pentru a fi sigur că se poate obţine acest acord intim cu ei, dacă se face apel la loialitatea lor şi dacă se poartă tratative cu ei, pe bază de încredere. Ei ştiu ce sarcini teribile suportă armatele franceze pentru apărarea comună. Ei au acceptat să-şi ia cele mai mari angajamente în domeniile în care deţin superioritatea, cel al producţiei şi al navlului.

— Şi eu o cred, dar este o discuţie greu de abordat, în momentul cînd noi le cerem să trimită mereu alte şi alte divizii. Păreţi a avea idei în ce priveşte metoda. Trebuie să încercaţi. Vă anunţ eu la [Alexandre] Millerand [ministru de Război] şi explicaţi-i lui ce mi-aţi spus mie!

Ieşind din biroul lui Viviani, l-am regăsit pe Fernand Benon în sala Paşilor pierduţi a Facultăţii de litere. El mi-a spus că omul pe care tocmai îl părăsisem fusese lovit, în aceeaşi dimineaţă, de pierderea unei persoane foarte apropiate.

În misiune la Londra...

În noiembrie 1914, am fost trimis la Londra, în serviciile de aprovizionare civilă, conduse de intendentul general Mauclair. Această misiune franceză de legătură pe lîngă englezi avea sediul în Trafalgar House, Waterloo Place. În Anglia pînă şi hazardul are umor.

Atunci mi-am dat seama pe deplin de starea de dezorganizare a economiei de război, nu numai a aliaţilor luaţi împreună, ci şi a fiecăruia dintre ei. Asta nu se putea ex-

plica decît printr-o încredere dincolo de raţiune în mecanismele comerţului internaţional, care, din punct de vedere teoretic, erau capabile să răspundă tuturor situaţiilor. Se ezita însă mai ales să se intervină în libertatea schimburilor şi să se tulbure în mod serios un sistem ce trebuia să supravieţuiască războiului în orice împrejurări. Chiar cînd devenise evident faptul că războiul era de durată, nu se punea în mod deschis problema să se treacă de la economia de piaţă la o formă de organizare mai raţională. Din acest motiv, s-au impus, ici şi colo, intervenţii, controale şi asumarea la nivel de stat a activităţilor particulare. Eram foarte hotărît să sesizez această necesitate ori de cîte ori ea ar fi apărut în domeniul ce mă afecta. Trebuia acţionat empiric, pornind de la cîteva cazuri concrete, trebuia demonstrat, prin intermediul acestor exemple, că interesul particular nu mai putea fi motorul şi reglatorul unei ţări aflate în război şi că interesul exclusiv naţional nu mai corespundea exigenţelor unei alianţe militare.

Deşi aveam o foarte importantă responsabilitate, poziţia noastră administrativă rămînea slabă. Fără îndoială, fusesem numit oficial, la sfîrşitul anului 1917, şef al misiunii de la Londra a Ministerului Comerţului şi Transporturilor Maritime şi delegat al ministrului Aprovizionării. Eram reprezentantul francez pe lîngă toate „Executivele". Mica noastră echipă, foarte activă, tulbura obiceiurile de muncă ale multor oameni şi hărţuia administraţiile franceze prin cereri precise şi urgente. Şi, întrucît eram puţin numeroşi, aveam nevoie de relaţii multiple în toate ministerele şi nu respectam ierarhiile. Desigur că mi-am făcut mulţi duşmani, ştiuţi şi neştiuţi.

Cel mai puternic era, fără nici o îndoială, Louis Loucheur, ministrul Armamentului, om foarte sensibil la influenţele mediilor de afaceri franceze şi care îşi manifesta, în orice ocazie, ostilitatea faţă de metodele de cooperare pe care le preconizam eu faţă de englezi. El manevra lucrurile de o asemenea manieră, încît să mă facă să trec de la administraţia civilă la intendenţa militară, adică la o altă destinaţie. Ambasadorul la Londra, Paul Cambon, fără să mă înştiinţeze, a intervenit la Paris pentru a se şti că, atîta vreme cît eram recunoscut ca inapt pentru serviciul militar, era mult mai bine să fiu lăsat într-un post în care eram util. Asta se întîmpla în decembrie 1917. Puţin după aceea, Loucheur a revenit la preocuparea sa şi a prezentat cazul meu direct lui Clemenceau: „Este de două ori de neconceput ca acest tînăr să nu fie mobilizat şi ca el să aibă o poziţie atît de puternică în serviciile noastre civile".

Preşedintele Consiliului de Miniştri [Georges Clemenceau] m-a convocat la Paris. M-a primit în biroul său din strada Saint-Dominique cu aceste cuvinte: „Ia explicaţi-mi ce faceţi la Londra!" Mă aşteptam la o altă primire şi, cu calm, i-am descris munca mea.

M-a ascultat, mi-a pus cîteva întrebări, apoi s-a ridicat şi m-a însoţit pînă la uşă. Fără să spună o vorbă, m-a ajutat să-mi pun paltonul. Îi

Manifest din primul război mondial, îndemnînd pe francezi să-şi doneze aurul patriei

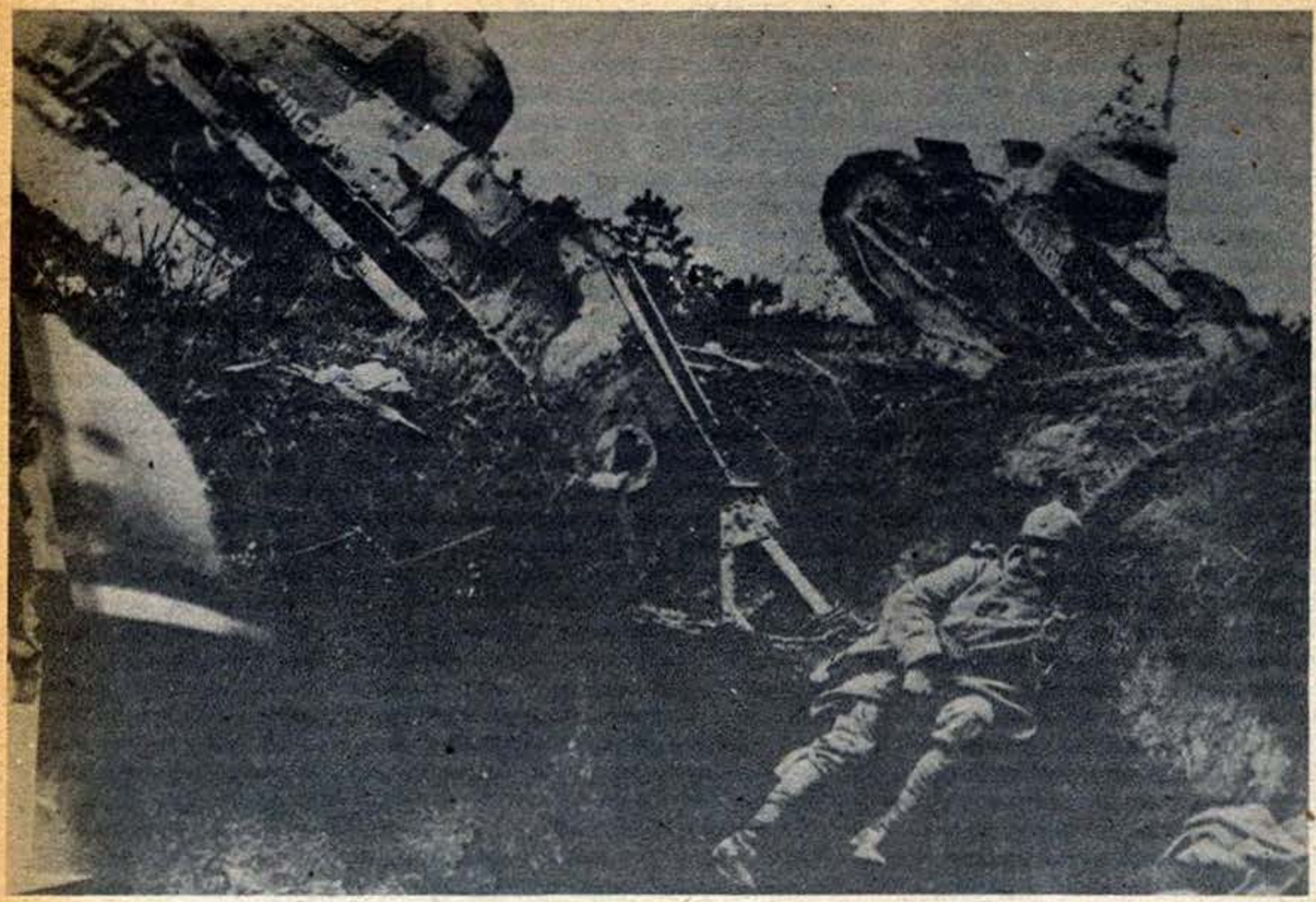

Moment de răgaz, în timpul ofensivei franceze, din vara anului 1918

sfătuisem pe prietenii mei, care erau extrem de descurajaţi, să-mi desemneze un succesor. O săptămînă mai tîrziu, Clemenceau m-a rechemat. Mi-a întins o hîrtie. Am citit-o. „Locotenentul Monnet urmează să-şi ia în primire imediat postul său de la Londra". Era un decret pe care tocmai îl trecuse prin Consiliul de Miniştri. Printre semnatari, Loucheur. Preşedintele m-a ajutat din nou să-mi pun paltonul. Am încercat să-i refuz acest gest, dar mi-a spus: „Lăsaţi, lăsaţi. În familia mea nu sînt valeţi".

...Apoi la Bucureşti

În ianuarie 1928, eram la Bucureşti. Şi acolo o situaţie politică şi economică tulbure diminuase valoarea monedei, a leului. Guvernul român nu mai avea creditul pe care îl căuta pe pieţele europene, în pofida bunelor sale relaţii cu Parisul şi Londra. Negocierile pe care le-am început cu Vintilă Brătianu au fost încheiate în februarie 1929, cu primul ministru Iuliu Maniu, liderul partidului [naţional] ţărănesc, venit la putere după două crize ministeriale, generate de dezordinea financiară, căreia trebuia urgent să i se pună capăt. Împrumutul de consolidare a leului a fost o operaţie dificilă, căci nici piaţa americană, atinsă de simptomele unei crize mondiale avant-la-lettre, nu a putut absorbi totalitatea celor o sută milioane de dolari ale emisiei, garantate totuşi de Casa autonomă a monopolurilor statului român, pe care o constituisem în acest scop. În aceste condiţii a intervenit la Bucureşti un personaj devenit deja legendar în epocă, ce-şi căuta, se poate spune, norocul în lumea întreagă, după ce instituise o putere financiară asupra monopolului chibriturilor în ţara sa, Suedia: Ivar Krüger se oferea să completeze subscripţia la concurenţa a treizeci milioane de dolari, în contrapartidă cu atribuirea monopolului chibriturilor în România.

Îl cunoşteam pe acest om într-un veşnic neastîmpăr; construit ca o forţă, care îşi purta misterul pe faţa-i impasibilă, în mod voit inexpresivă. Venea să mă vadă la Paris, str. François I-er se aşeza într-un fotoliu şi făcea conversaţie fără scop. Într-o zi, mi-a spus: „Hai să mergem să luăm prînzul". Într-o clipă am putut să-i pătrund adevărata natură. „Ştiţi, mi s-a confesat, am o Societate Krüger-Toll, cotată la Bursa din New York. Pot emite obligaţii şi obţine astfel monopolurile de stat aproape pretutindeni în lume. Vreau să încep prin a obţine monopolul polonez al chibriturilor şi tot aşa mai departe". În engleză, exprimarea lui a fost mai categorică *„And there is no end"*. Am înţeles în clipa aceea că îşi va aduce sieşi nefericirea. Nu există putere fără margini.

(Continuare în p. 70)

Dicţionar istoric

TÎRGURI, ORAŞE ŞI CETĂŢI DINTRE PRUT ŞI NISTRU (V)

CONSTANTIN C. GIURESCU

CIOBĂRCIUL (Ciubărciul)[1]. (R.S.S. Moldovenească). Situat pe Nistru, între Tighina şi Cetatea Albă, în R.S.S. Moldovenească, Ciobărciul apare întîia oară în documentele interne moldoveneşti la 8 aprilie 1528 cînd Petru Rareş dăruieşte lui Toader logofătul satul Starosilţi, din care o treime fusese a lui „Fătul pîrcălab de Ciobărcii" (ot Ciobrăcin); pentru această treime domnul îi dăduse, în schimb, satul Stoborăni din ţinutul Horincea. Peste cîţiva ani, la 22 martie 1535 acelaşi voievod dăruieşte slugei sale credincioase, lui „Tomşa pîrcălab de Ciobărciu", un loc „din pustie, pe Botna, între Dobra şi Oale, unde este Cheşeneul Mare", ca să-şi întemeieze sat. Aşezarea apare ca tîrg şi în harta lui G. Reichersdorf, cu numele însă greşit gravat „Tubareza"; e reprezentată prin două turnuri, ca şi Tighina. I se spune în izvoarele secolului al XVI-lea „Civitas" şi „oppidum" adică oraş.

Ciobărciul este mai vechi decît prima menţiune documentară. Izvoare din secolul al XVII-lea şi al XVIII-lea arată în acest tîrg o colonie de unguri şi anume, aşa cum afirmă în 1766, misonarul P. Zöld, de unguri husiţi. Aceştia, după Zöld, nefiind toleraţi în Moldova, s-ar fi stabilit aici în Ciubărciu, în secolul al XV-lea (domnea pe atunci în Ungaria Matei Corvinul) şi ar fi întemeiat, în jurul tîrgului şi trei sate pe care le-au botezat, după moda husită, cu nume de sfinţi: Sf. Petru, Sf. Ioan şi Sf. Antal. Ştirea lui Zöld cuprinde însă inexactităţi: ea afirmă mai întîi că husiţii aceştia ar fi venit *din Moldova* unde nu li se îngăduise să rămînă. Dar în secolul al XV-lea Ciobărciul era *în Moldova,* ca şi Tighina. Pe de altă parte, ştim că husiţii au trăit netulburaţi atît în Roman cît şi în Huşi în cursul secolului XV şi XVI, pînă în 1571. Aşa încît ştirea, mult posterioară, despre o mutare a lor din Moldova la Ciobărciu, o considerăm greşită. Reţinem însă faptul că ungurii din Ciobărciu au fost husiţi, şi ca atare conchidem că aşezarea lor aci a trebuit să se petreacă, după toate probabilităţile, în secolul al XV-lea, fie pe vremea lui Alexandru cel Bun, cum cred unii cercetători ai husitismului, fie mai tîrziu, în timpul fiilor acestuia sau al lui Ştefan cel Mare. În orice caz, Ciobărciul a existat ca tîrg pe vremea lui Ştefan cel Mare.

Căderea Cetăţii Albe sub turci, în 1484, a sporit însemnătatea Ciobărciului. Într-adevăr, el a devenit tîrgul moldovean cel mai apropiat de garnizoana turcească din Akkerman, cum îi spuneau acum Cetăţii Albe noii stăpîni. În Ciobărciu şi-a aşezat aşadar Ştefan cel Mare pîrcălabii spre a supraveghea mişcările turcilor de la limanul Nistrului. Se poate să se fi înfiinţat şi un nou ţinut, cu ce rămăsese din vechiul ţinut al Cetăţii Albe. Dar el nu figurează în lista de ţinuturi moldovene din *Cronica moldo-polonă* alcătuită în 1566.

Numele Ciobărciului — căruia ungurii localnici îi spuneau Csöbörcsök — n-a fost încă explicat. El face parte din grupa toponimicelor terminate în „ciu" ca Fălciu din dreapta Prutului sau Telciu, sat în raionul Năsăud.

În privinţa locuitorilor Ciobărciului, aflăm din relaţia de călătorie a călugărului italian Niccolo Barsi că în 1639 existau acolo, pe lîngă un număr însemnat de moldoveni, şi vreo „treizeci de case de unguri catolici, cu o biserică nouă". Episcopul Bandini arată şi el, în 1646, că locuitorii erau „unguri şi români" — primii în număr de două sute, inclusiv copiii — şi că „numai ungurilor le era îngăduit să se folosească de clopot" în biserică pe cînd românilor nu. Aveau şi privilegiul — fiind sub stăpînirea hanului din Crimeea — de a se putea deplasa liber în orice parte din „Tartaria şi Turcia". În sfîrşit misionarul P. Zöld, în 1766, adaugă ştirea că la Ciobărciu, cei mai mulţi dintre unguri îşi păstrau încă limba — se spovedeau în ungureşte —, în timp ce o parte vorbea româneşte.

[1] Continuăm prezentarea vocilor privind oraşele dintre Prut şi Nistru din cartea *Tîrguri sau oraşe şi cetăţi moldovene*, apărută în anul 1967, la Editura Academiei, în condiţii pe care le-am înfăţişat în nr. 4/1992 al revistei.

HMIELOVUL (R.S.S. Ucraineană) a fost cetatea cea mai de vest a Şepeniţului. Cînd, la 23 septembrie 1436, Iliaş voievod lasă regelui Poloniei această ţară cu cetăţile, ocoalele, oraşele şi satele ei, drept compensaţie pentru „pagubele pricinuite prin foc" în Pocuţia de către tatăl său Alexandru cel Bun, ordinea înşirării cetăţilor este aceasta: „Hotin, Ţeţiun şi Hmelov". Era situată la nord de Prut, lîngă localitatea Şepeniţ, care a dat numele său ţării, la vreo 17 kilometri în linie dreaptă spre nord-vest de Cernăuţi. Avea deci acelaşi rol faţă de Şepeniţ pe care îl avea Ţeţinul faţă de Cernăuţi. Priveghea totodată marele drum transcontinental care, după ce trecea Prutul prin vadul de la Cernăuţi, continua, prin Şepeniţ, spre Sniatyn, iar de aci mai departe spre Liov şi Marea Baltică.

Prima menţiune documentară a Hmielovului o găsim în actul din 1395, înainte de 6 ianaurie, prin care marii boieri moldoveni, pan Bratul, pan Stanislav, pan Mihail şi pan Şendrea garantează faţă de regele Poloniei Vladislav Iagello credinţa voievodului lor Ştefan; boierii adaogă apoi: „Asemenea făgăduim ca să nu mai vorbească nici un cuvînt despre Kolomeia şi despre Sniatyn şi despre Pocuţia de către Domnul nostru Ştefan; iar despre Ţeţin şi despre Hmelev (Hmielov!), cînd Domnul nostru va fi la Domnul său şi Craiul nostru, Vladislav al Poloniei, se va ruga de acestea şi se va tocmi, după voia Craiului". Dacă în ce priveşte Pocuţia, cu Sniatyinul şi Kolomeia, drepturile moldovenilor decurgeau din faptul că Vladislav o amanetase în 1388 lui Petru al Muşatei pentru împrumutul de 3 000 de ruble de argint, împrumut nerestituit la termenul convenit (trei ani), în privinţa Ţeţinului şi Hmielovului aceste drepturi erau mai vechi; ele se întemeiau, aşa cum vom arăta mai jos, pe un act anterior constituirii statului moldovean independent: de aceea şi diferenţierea care se face în actul din 1395. A doua oară găsim amintit Hmielovul în documentul din 1433 decembrie 13 prin care Vladislav Iagello, confirmînd vechile legături cu voievozii moldoveni, dă lui Ştefan voievod, de veci, „aceste cetăţi Ţeţin şi Hmelov, cu aceste ocoale şi sate care ascultă de ele, care cetăţi sînt aşezate între ţara noastră a Rusiei şi Moldova". Hmielovul apare şi la 23 septembrie 1436, în actul citat la început, precum şi la 28 februarie 1444, cînd doamna Marinca, soţia lui Iliaş — pe care fratele său Ştefan îl orbise, — şi cu Manoil, pîrcălabul de Hotin, încredinţează la doi demnitari poloni „cetăţile noastre Hotin, Ţeţin şi Hmielov" pînă la 29 iunie acelaşi an, cu condiţia ca, între timp, regele Poloniei să acorde lui Iliaş, ei şi copiilor lor „moşiile ce se cuvin aici, în regatul Poloniei... spre îndestularea" familiei domneşti. Hmielovul nu mai e amintit în actul din 29 iunie 1456, dat de Petru voievod regelui Cazimir al Poloniei; de data aceasta nu se vorbeşte decît de Hotin şi Ţeţin, cea de-a treia cetate fiind cuprinsă, se vede, în formula rezumativă: „celelalte bunuri" care includea şi ocoalele şi satele respective. „Drumul Hmielovului" e trecut ca punct de reper în hotarnica satului Ivancăuţi, în documentul din 1473, mai 7; lui îi corespunde, peste aproape două secole, „drumul hameiului" în actul din 1665, ianuarie 28.

Cetatea Hmielov este mai veche decît prima menţiune documentară, din 1395. Fiind citată în mod obişnuit împreună cu Ţeţinul şi cu Hotinul, ea pare a data din aceeaşi vreme cu acestea două din urmă. Hotinul, ca aşazare şi reşedinţă episcopală, se constată în mod sigur în 1310; e probabil ca şi cetatea lui să fi existat pe atunci. Pe de altă parte, trebuie să ţinem seamă de faptul că ţara Şepeniţului, care cuprindea şi Hotinul, şi-a luat numele nu de la acesta, ci de la aşezarea de la Şepeniţ, a cărei cetate e Hmielovul. De unde rezultă, după părerea noastră, că atît această aşezare cît şi cetatea ei sînt cel puţin contemporane, dacă nu mai vechi decît Hotinul. Credem că atît Hmielovul cît şi Ţeţinul şi Hotinul sînt cetăţile pe care, potrivit cronicii rutene a lui Bychovič, Teodor Coriatovici le-a lăsat în 1354 valahilor. Dar în timp ce Hotinul a avut parte de o dezvoltare strălucită, vechea fortificaţie, desigur, la început, de pămînt şi de lemn, fiind înlocuită printr-una de piatră care a fost succesiv mărită, Hmielovului i-a fost dată o soartă mult mai modestă. Nu ştim, nefăcîndu-se săpături, felul şi mărimea cetăţii de aici; bănuim însă că n-a fost prea însemnată; în orice caz, ştim sigur că a rămas, în secolul al XV-lea, o fortificaţie de rang secundar, în genul Craciunei din partea de miazăzi a Moldovei. S-a afirmat chiar, plecîndu-se de la documentul din 1456, iunie 29, că în acel an cetatea Hmielov „nu mai exista". Faptul nu e dovedit; împrejurarea că nu mai e citată laolaltă cu Hotinul şi Ţeţinul nu constituie un argument peremptoriu; mai ales că în 1473 e amintit, aşa cum am arătat mai sus, „drumul Hmielovului".

Rangul secundar al acestei cetăţi rezultă şi din faptul că nu întîlnim niciodată citaţi pîrcălabi de Hmielov printre martorii hrisoavelor domneşti din secolul al XV-lea, aşa cum găsim citaţi pîrcălabii de Cetatea Albă, Chilia, Hotin, Neamţ etc. De altfel, nu se cunoaşte numele niciunui pîrcălab de Hmielov, deşi, cu siguranţă, au trebuit să existe în a doua jumătate a secolu-

lui al XIV-lea și în prima jumătate a secolului al XV-lea. Înțelesul toponimicului Hmielov n-a fost lămurit pînă acum în istoriografia noastră. Credem că numele vine din termenul rusesc Hmel care înseamnă „hameiu". Desigur locul era bogat în această plantă: iar după loc s-a numit și cetatea. Asemenea toponimice nu constituie de altfel o raritate; citam cazul Tutovei care vine de la slavul „tut" care înseamnă „mură" sau al Ilfovului (în forma veche Elhovului!) care vine de la slavul „elha" adică arin. Prin urmare, cînd în documentul din 1665, iunuarie 28, găsim menționat „drumul hemeiului", avem de a face nu cu o transformare a vechiului nume Hmielov, așa cum s-a afirmat, ci cu echivalentul lui românesc.

Șepenițul, vechea reședință a țării cu același nume, și cetatea ei, Hmielovul, au avut un ocol, întocmit ca și alte tîrguri și cetăți moldovene. Acest ocol cuprindea mai multe sate. La 5 iunie 1521, Ștefaniță dăruiește slugii sale credincioase, Ion Turcul vistiernicel, „un sat din satele noastre în ținutul Cernăuți, anume *Șișcouți*, care a ascultat de Șipinți". Iar la 16 martie 1591 este amintit satul *Dubăuți*, arătîndu-se că și el a fost „sub ascultarea Șipinților". Dacă acest din urmă sat, *Dubăuți*, se afla la nici doi kilometri și jumătate de Șepeniț, în schimb Șișcouții sînt la o depărtare de circa 20 de kilometri spre nord-nord-vest. Ceea ce înseamnă că ocolul avea o suprafață considerabilă. ■

În numărul următor din cartea lui C.C. Giurescu — distribuită doar pe bază de listă și cu aprobări speciale și scrisă imediat după ce profesorul a ieșit din detenție și domiciliu forțat — puteți urmări destinul Hotinului, cu rolul lui în Istoria politică și militară a Moldovei.

ULTIMELE NOPȚI LA CHERSONES

(Urmare din p. 18)

(general Böhme), se predase-ră însă încă de la ora 8. În noaptea ce a urmat, 12/13 mai, vedetele torpiloare germane au revenit în apele Crimeei și au mai putut lua la bord încă 83 militari ce părăsiseră coasta pe plute de salvare. Acesta a fost de fapt ultimul episod al operației de evacuare a capului de pod de la Chersones...

...În după-amiaza de 12 mai, la Constanța, mareșalul Ion Antonescu a vizitat navele românești ce se întorceau mai toate cu pavilioanele în bernă. Pe *Ferdinand* i s-a dat un raport protocolar, cu tot echipajul în front. Pe *Dacia* și *Maria*, în curs de debarcare a răniților, au raportat comandanții. S-a întreținut apoi cu trei dintre generalii germani veniți din Crimeea, între care și Altmedinger, ca și cu un ofițer român dintr-un batalion de vînători de munte, rămași pe poziții pînă în ultima zi. Pe nava *Amiral Murgescu* a fost aclamat de soldații germani salvați și a primit mulțumiri din partea colonelului german care comanda subunitatea respectivă pentru modul cum fuseseră tratați la bord de către marinarii români. A mers apoi să viziteze răniții aduși la Spitalul militar Constanța. „O resemnare mută se citea pe fețele acestora — consemna locotenent-comandorul Popescu Deveselu, adjutant la Președinția Consiliului de Miniștri. «Așa mi-a fost scris», rosteau cei care-și trăiseră ultimele zile ca într-o altă lume".

În ziua de 29 mai pavilioanele navelor militare românești au fost decorate cu Ordinul „Steaua României" cu spade și panglică de Virtute Militară.■

ISTORIA NESECRETĂ...

(Urmare din p. 40)

chiar în 1948, el avea o poziție puternică. De ce le-ar fi distrus? Sau, dacă le-a distrus, de ce ar mai fi făcut copii?" La această fază, nu ne rămîne decît să sperăm — scrie Bezimenski — că vor fi deschise arhivele (pînă acum inaccesibile) ale C.C. al P.C.U.S., cunoscutele „Dosare speciale" ale Biroului Politic, pe care nu le-a primit nici măcar Comisia Iakovlev. Rămîn necercetate pînă la capăt și arhivele Molotov, și arhivele Stalin, ultimele puse la dispoziția cercetătorilor pentru prima oară, începînd cu 12 mai 1992. Or, ele pot oferi încă mari surprize.

* * *

Istoria nesecretă a protocoalelor secrete nu s-a încheiat. Nu întîmplător, A.N. Iakovlev în raportul său, a numit aceste documente o „mină cu efect întîrziat". Fără să bănuiască faptul că putea sări în aer și el odată cu ea.

Ținta conservatorilor, a asociației „Pamiat" a devenit curînd raportorul, „un sionist sîngeros", ba chiar „agent CIA", cum i s-a spus. „Expediția" specială în satul lui de baștină din regiunea Iaroslavski, unde s-a dovedit că Aleksandr Iakovlev nu este evreu, nu a putut opri atacurile la persoana sa. Forțele conservatoare, care au etichetat raportul lui Iakovlev „un pas spre recroirea istoriei după rețetele istoriografiei apusene", au pus sub semnul întrebării nu numai concluziile Comisiei, ci și existența protocoalelor secrete. „Istoria își este ei înseși procuror și judecător", afirma Aleksandr Iakovlev în raportul său, cu speranța în confirmarea credințelor sale de către cercetările ulterioare. ■

PALATUL POTALA DIN TIBET

Celebrul ansamblu arhitectural Potala din Tibet (supranumit acoperișul lumii) este supus unor ample operații de restaurare. Vreme de 300 ani, acest monument de inestimabilă valoare istorică, artistică și științifică — înscris în patrimoniul cultural al Chinei — a fost expus multor factori de risc.

Complexul Potala cuprinde două palate: alb și roșu. Primul găzduiește Sala de Est, sala Cuoqing, unde, sub dinastia Qing (1644-1911), mandarini civili conduceau ceremoniile de încoronare a lui Dalai Lama, și două grupuri de dormitoare ale acestuia (Palatul soarelui, numite astfel datorită luminii care le inundă permanent). Palatul roșu constă în principal din

Vedere generală a palatului Potala (sus)

Statuetă a prințesei Wencheng

pagoda funerară a lui Dalai Lama și din mai multe temple buddhiste, între care cel conținînd pagoda funerară a celui de-al cincilea Dalai Lama; ea are o suprafață de 680 m² și trei etaje, fiind cea mai mare clădire din Palatul roșu.

Templele au acoperișuri aurite, strălucind orbitor sub razele soarelui, și sînt decorate cu numeroase fresce, reprezentînd scene buddhiste, peisaje tibetane, concursuri hipice și exerciții de echitație și de tras cu arcul.

Pînă în sec. VII e.n. istoria Tibetului este aproape necunoscută. În anul 633, pe cînd suveranii locali aveau strînse contacte cu dinastia chineză Tang (618-907), mai multe căsătorii îngemănînd atunci cele două dinastii, Tibetul

și-a stabilit capitala la Lhasa. Opt ani mai tîrziu, în 641, cînd prințesa Wencheng a sosit în Tibet, pentru a se mărita cu regele Tibetului, Songtsen-gampo, acesta a construit pentru prințesă un palat. Este cea mai veche parte din actualul complex arhitectural Potala. Din păcate, acest palat nu a fost în totalitate conservat. Incendii provocate de trăsnete, între anii 754 și 797, i-au adus mari daune, iar la sfîrșitul dinastiei tibetane, ansamblul a fost distrus, cu excepția grotei lui Buddha din Palatul roșu.

Actualul palat Potala a fost reconstruit în sec. XVII. În 1645, al cincilea Dalai Lama, instalat la Lhasa, a durat, vreme de trei ani, cîteva edificii în care și-a stabilit reședința, iar în 1693, a fost reconstruit Palatul roșu, în memoria celui de-al cincilea Dalai Lama, pentru a-i adăposti pagoda funerară. Multe fresce stau și azi mărturie pentru perioada construcției, ele reprezentînd diferite episoade ale înălțării edificiilor. Altele probează influențele civilizației Han, întrucît împăratul Kangxi, din dinastia Qing, și-a trimis la Lhasa 114 meșteri, menționează vechile cronici chineze.

Cea mai mare parte a construcțiilor din complex, înălțate din piatră, lemn și pămînt, sînt vechi de peste 340 ani, iar grota lui Buddha și încă un templu au peste 1 300 ani. Numai printr-un miracol au rămas în picioare atîta vreme. În timp, Potala a făcut față unor permanente pericole, fiind uneori reparat, parțial, ca în timpul celui de-al 13-lea Dalai Lama, reinstalat în palat în anul 1911.

După 1950, autoritățile centrale și cele locale ale regiunii autonome Tibet au alocat fonduri substanțiale pentru repararea și întreținerea palatului. Începînd din anul 1981 — menționează Li Rongxia în revista *Beijing Information* —, Biroul de Stat al Muzeelor și Descoperirilor Arheologice din Beijing a întreprins acțiuni ample pentru protecția complexului Potala, alocînd în acest scop peste 1 milion de yuani, iar autoritățile locale au furnizat — în același scop — peste 3 milioane. Din păcate însă, în pofida acestor eforturi, procesul de degradare a construcțiilor, odată declanșat, a continuat să le macine. În iunie 1984, templul de la Qiangba a suferit un incendiu în urma unui scurtcircuit, provocat de fire electrice deteriorate. Trei ani mai tîrziu, Potala, nedotat cu paratrăsnete, a fost lovit de trăsnet; firele de telefon s-au rupt, contoarele electrice s-au distrus.

Grupuri de cercetători ai Biroului de Stat al Muzeelor și Descoperirilor Arheologice trimise la fața locului au constatat a fi grav afectate 61 de construcții principale și 16 secundare. Zece temple, între care sala pagodei funerare a celui de-al cincilea Dalai Lama, grota lui Buddha și marile temple din est și vest erau gata să se prăbușească. În martie 1988, guvernul a deblocat alte 35 milioane yuani pentru un plan cincinal de anvergură, de restaurare completă a palatului.

Operațiunea propriu-zisă a început la 11 octombrie 1989, cînd, în virtutea obiceiurilor tibetane, s-a desfășurat acolo o ceremonie de sacrificii închinate zeului focului. S-au instalat apoi paratrăsnete și dispozitive de alarmă automată de extincție. Din anul 1990, lucrările progresează continuu. Au fost excavate peste 2 000 tone moloz, s-au curățat 126 m² fresce, peste 5 000 obiecte de artă au fost împachetate și deplasate în locuri sigure. Restaurarea urmează a se încheia în anul 1993. ■

F.D.

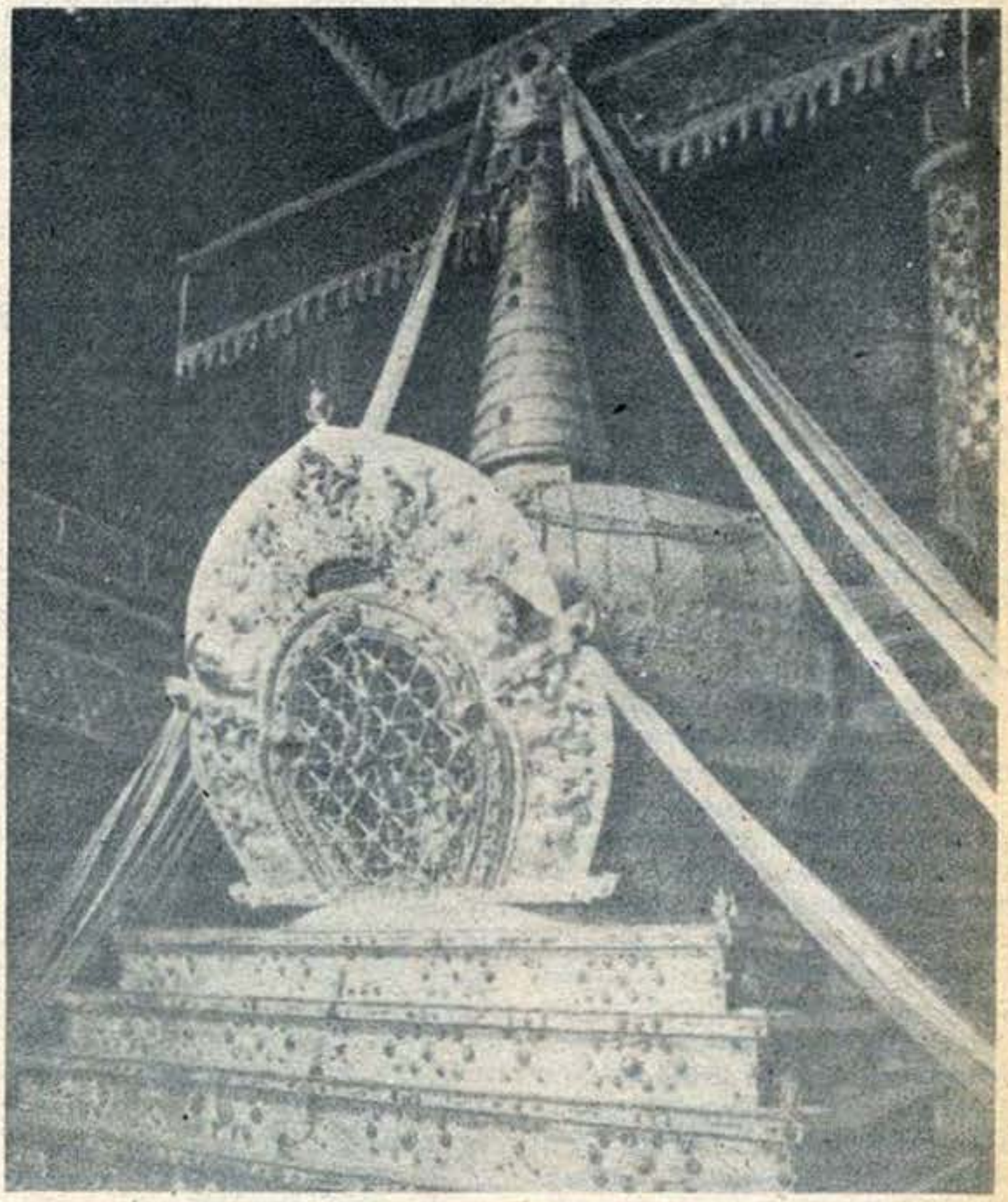

Pagoda funerară a celui de al 13-lea Dalai Lama

REGELE CAROL I ŞI REGINA ELISABETA

ELIZA BRĂTIANU

Cea de a doua parte a acestei evocări pune în evidenţă cîteva trăsături ale personalităţii regelui Carol I, aşa cum s-au întipărit ele în memoria autoarei. Vorbind despre primul rege al României, Eliza Brătianu evocă o suită întreagă de alte personaje, toate aflate în prim-planul vieţii politice europene la îngemănarea dintre veacuri. Să urmărim povestirea autoarei, precizînd încă odată că versiunea românească a textului reprodus de noi aparţine doamnei Elisaveta (Safta) Varlam, **care l-a încredinţat cu amabilitate spre publicare în exclusivitate revistei** Magazin istoric.

Titlul acestui fragment, notele din subsol şi completările din text marcate prin paranteze drepte aparţin redacţiei.

„A iubit statul român şi l-a servit cu răbdare“

Este de la sine înţeles că l-am cunoscut şi mai puţin pe regele Carol. În copilăria mea prestigiul său nu se afirmase încă şi, în plus, rezultatul războiului [franco-prusian] din 1870 dăduse naştere unei adînci neînţelegeri între el şi supuşii săi, căci toţi românii erau francofili. Dar acest prestigiu crescuse cu anii — prestigiu datorat şi izolării. Nu exista posibilitatea de a te apropia de el, mai ales pentru femei, şi la Bucureşti mai mult ca oriunde. Puţini erau admişi pe lîngă el, nimeni însă pe un picior de prietenie — nici servitorii lui cei mai credincioşi — şi în afară de partidele de biliard, seara, cu dentistul lui, doctorul Yanng, nu primea pe nimeni în intimitatea sa. Lua masa în tête à tête cu regina şi nu a făcut excepţie de la această regulă decît după căsătoria prinţului moştenitor şi numai în cinstea nepoţilor săi. Nu era tot astfel la Sinaia. Acolo, întreaga Curte era primită la masa suveranilor şi aproape zilnic personalităţi marcante în trecere prin Sinaia, precum şi dintre aceia care îşi petreceau acolo vacanţele, printre care majoritatea o alcătuiau membrii corpului diplomatic, aceştia fiind poftiţi pe rînd la mesele de la ora 13.

Erai primit în sala „venetiană“, fie de marea doamnă de onoare, fie de şeful casei militare. Această sală, a cărei construcţie amuzase foarte mult pe regele Carol, era, dacă ţin bine minte, foarte urîtă. Intrarea suveranilor era anunţată de un aghiotant. După cîteva cuvinte amabile cu fiecare, se trecea în sufragerie. În mijlocul mesei, acoperită de flori, sălta o mică fîntînă arteziană: „Este însuşi Peleşul“, spunea întotdeauna cu extaz regina. Era pe gustul sufletului ei de poetă de a fi introdus în căminul ei duhul familiei reprezentat în ochii ei de torentul care curgea în vale.

Cu ani mai tîrziu, bătrînii suverani primeau şi într-o încăpere mare, destul de frumoasă, al cărei plafon de sticlă putea fi complet dat de o parte, alt amuzament al regelui Carol.

Regele iubea Castelul Peleş în care colecţionase tablouri vechi de valoare şi mobilă frumoasă, dar ale cărui încăperi le întunecase mult prin abuzul de vitralii care erau probabil scumpe amintirilor lui din tinereţe. Înfăţişa-

rea de castel german a Peleşului era de asemenea un soi de consolare pe care şi-o oferise. Era mare constructor — ca Louis XIV, pe care îl admira mult — şi în fiecare an adăuga o nouă aripă castelului şi o nouă cale de acces la reţeaua de drumuri trasate de el.

Acolo l-am întîlnit de multe ori, singur sau părînd a fi singur, cu un baston în mînă, purtînd un chipiu alb prea mic. Rămăsese fidel acestui chipiu demodat, acel al zilelor de glorie din 1877. Întotdeauna ne adresa în trecere un cuvînt amabil. Era mai amabil la Sinaia, prospeţimea pădurii şi altitudinea îi conveneau mai bine decît atmosfera înăbuşitoare din Bucureşti. Ni se părea mai puţin îndepărtat, mai accesibil. Puţinele cuvinte care mi le-a adresat au fost toate din Sinaia şi lucrul cel mai interesant care l-am auzit de la el era convingerea pe care mama lui i-a transmis-o şi anume că Gaspar Hauser era într-adevăr fiul lui Stephanie de Beauharnais, căci principesa Joséphine de Hohenzollern, mama regelui, era fiica Stephaniei de Beauharnais, iar regina Elisabeta purta în ocaziile mari o prea frumoasă parură de rubine şi diamante pe care împăratul Napoleon [I Bonaparte] o dăruise fiicei lui adoptive, fiica nevestei lui, cu ocazia căsătoriei ei cu Marele Duce moştenitor de Baden.

Deci nu l-am cunoscut pe regele Carol decît prin impresii culese la întîmplare. Sînt născută la începutul domniei lui, sub care am trăit mai mult de jumătate din viaţa mea — două faze diferite ale existenţei mele, în două partide politice opuse. Nu era iubit nici într-o parte nici în cealaltă. Cînd era acuzat de slăbiciune şi meschinărie, cînd de duplicitate şi ipocrizie; unii îl declarau completamente înfeudat celorlalţi, ceilalţi îl acuzau că nu ştie să recunoască serviciile aduse. Nimic din toate acestea nu era adevărat. Crescut de acea parte a clerului catolic mai aptă să dea o puternică educaţie diplomatică, înzestrat cu simţul realităţii şi al măsurii prin sîngele francez care îi curgea în vine, regele Carol se găsea, la începutul domniei lui, în faţa unui popor tînăr, în care o fracţiune turbulentă se opunea unei aristocraţii retrograde şi rebele. Unii bărbaţi se deosebeau de ceilalţi. Erau oare aceştia cei în care trebuia să aibă încredere? I-a trebuit timp să se orienteze, s-a aşezat pe rînd de partea care îi oferea mai multă stabilitate şi nu a avut să se căiască. Străin, într-un mediu fără tradiţii bine stabilite şi care nu îi erau favorabile, a ocolit răspunderile mari spre binele lui.

Într-o ţară mult timp pradă luptelor interne, intrigilor străine şi nesfîrşitelor schimbări, a priceput că ceea ce nu făceai era mai însemnat decît ceea ce făceai şi această atitudine a fost unul din elementele succesului său. Nu se poate nega că succesul a fost total. El refuzase — susţineau liberalii — să intre în război în 1877. Uşor de crezut. Ce importanţă avea pentru el faptul că Ion Brătianu luase asupra sa toată răspunderea? În caz de izbîndă, gloria revenea suveranului, fie el chiar străin, care împărţise cu armata sa pericolele şi privaţiunile; în caz de înfrîngere, ministrul român rămînea singurul responsabil. Mai tîrziu, în afacerea Văcărescu, a luat aceeaşi atitudine. A lăsat românilor responsabilitatea de a decide care va fi soarta dinastiei, fiind sigur că va avea întreaga opinie publică de partea sa.

La naşterea nepoatei sale, principesa Elisabeta, a încercat o curioasă intervenţie pe care nu mi-o pot explica nici acum şi a cărei origine nu pot decît să o ghicesc. Primul meu bărbat [Al. Marghiloman] a fost chemat să redacteze, ca ministru al justiţiei, actul de naştere al micii principese şi regele i-a încredinţat că ar dori ca botezul să fie îndeplinit de un preot unit, sub pretext că ar fi mai uşor în viitor pentru principesă să se căsătorească cu un catolic. Primul meu bărbat, ale cărui vederi politice nu erau prea vaste, nu a obiectat nimic şi chiar Lascăr Catargiu nu a făcut opunere, probabil fiind sigur de ceea ce vor face colegii lui. Petre Carp şi Alexandru Lahovary au fost cei care au refuzat să consimtă şi principesa a fost botezată ortodox. Ce se întîmplase? Care au fost presiunile exercitate asupra suveranului? Nu a ştiut sau nu a vrut să reziste dorinţei de a umili biserica ortodoxă, pe care în fundul inimii o dispreţuia, sau ştia că actul politic care i se cerea va fi anulat de opoziţia românilor? Nu ştiu. Dacă vorbesc despre acest incident o fac pentru că mi se pare că este singurul caz în care, în afară de faimosul Consiliu de Coroană din 1914 de la Sinaia, cînd s-a pus categoric înainte. În ziua aceea a susţinut şi a pledat pentru o cauză în care era angajat personal şi cred că în ambele cazuri a fost pentru el o mare uşurare să poată spune: „Am făcut cum am putut mai bine, dar n-am fost ascultat". În cazul în care Germania l-ar fi somat să-şi respecte angajamentul ar fi abdicat? Este probabil. Ar fi sfîrşit prin a merge în război de partea Aliaţilor? Poate. Ceea ce este sigur e faptul că actuala hartă a Europei este pentru alţi ochi decît aceia ai lui.

După victoria de la Marna nu a mai crezut în victoria absolută a nemţilor. Emoţiile şi decepţiile toamnei 1914 i-au scurtat zilele. Harden[1] spunea despre el: *„Er wollte gross erscheinen und es gelang Ihm manches mal"* [Voia să pară mare şi uneori îi reuşea]. Ceea ce îi reuşea uneori în timpul vieţii — după polemistul german — apare în istorie ca o reuşită constantă.

---

[1] Maximilian Harden (1861-1927), ziarist german, fondatorul revistei *Die Zukunft;* la început a fost un aderent şi susţinător al politicii lui Bismarck, dar după primul război mondial a devenit un adept al ideilor liberale, democratice.

A fost un rege mare, supus datoriei ca puțini alți suverani. Totuși nu l-am iubit. El, din partea lui, nu ne iubea deloc, dar a iubit Statul Român și l-a servit cu răbdare, abnegație și lipsă de geniu, cu o mare pricepere.

Din tinerețea lor, legături de prietenie existau între regele Carol și împăratul Frederic [al Germaniei, din 9 martie pînă la 15 iunie 1888]. Regele a fost foarte afectat de moartea împăratului, la numai trei luni după suirea sa pe tron. Dar a fost mult mai dezamăgit de atitudinea împăratului Wilhelm al II-lea. Acesta, după ce l-a primit cu mult fast la Berlin pe regele Carol, se prefăcea că ignoră faptul că politețea cerea să întoarcă vizita bătrînului rege, urmînd exemplul dat de împăratul Austriei [Franz Iosif I] care venise la Sinaia cu cîțiva ani mai înainte [în 1896]. Mai mult decît atît, și-a permis să dea sfaturi politice și a mers chiar pînă acolo încît a reproșat regelui ținuta curții prințului moștenitor. Mai tîrziu a încercat să împace lucrurile, trimițînd pe Kronprinz la București[1]. Această vizită — lung timp și în secret pregătită între rege și Kinderlen-Wächter [*Magazin istoric*, nr. 7/1988] — a avut un anume succes, aș zice cinematografic, dacă nu mi-ar fi teamă de un anacronism. Eu fiind însă absentă atunci, nu am auzit decît ecourile.

Am asistat însă la recepția arhiducelui Francisc Ferdinand[2] și a nevestei lui, ducesa de Hohenberg. Este o fotografie în care se văd toți invitații Majestăților Lor, la Bușteni, la un dejun oferit cu această ocazie. Voalurile doamnelor și costumele lor nu le avantajează și totuși ducesa avea o statură frumoasă și bine făcută, cu o ținută distinsă, iar principesa Maria era încîntătoare. Acestea nu se văd însă pe fotografia aceea tristă de privit. În afară de regina Maria și de mine, toți cei care au luat parte la acest dejun au dispărut, ducesa și bărbatul ei în felul tragic pe care îl cunoaștem. Arhiducele avea capul unui bull-dog de rasă, dar totuși un bull-dog. După o tinerețe zvăpăiată se îndrăgostise de contesa Chotek — domnișoară de onoare a arhiducesei Isabelle. Această dragoste pentru o fată tînără, credincioasă și pură, îi transformase viața și se căsătorise cu ea în pofida tuturor opreliștilor. O iubea profund și nu avea ochi decît pentru ea. Recepția care le-au făcut-o suveranii noștri l-a copleșit. Deși soție morganatică a unui succesor prezumtiv, s-au dat ducesei toate onorurile datorate unei principese de sînge și unei soții legitime, „ebenbnotig". Inima lui de bull-dog și mentalitatea de Habsburg găseau toată mulțumirea în aceste onoruri date soției iubite. El nu înceta să repete — eu fiind printre puținele care cunoșteau bine limba germană — că niciodată nu va uita că întotdeauna va fi recunoscător suveranilor români pentru primirea de care s-a bucurat scumpa sa soție la Sinaia. Ea îl asculta impasibilă, dreaptă, zveltă și mîndră, pe atît de rezervată pe cît părea el de expansiv.

Se spunea că era ostil ungurilor, bine dispus față de naționalitățile de sub jugul austriac. Dar cît era adevărat? Amîndoi erau de un catolicism înverșunat și mă întreb dacă antipatia lor nu era îndreptată numai împotrivă ungurilor calvini. Dar se răspîndise legenda printre țăranii din Transilvania că la suirea pe tron a arhiducelui Francisc Ferdinand soarta românilor se va îmbunătăți. De aceea, cînd au căzut sub gloanțele asasinului, populația Transilvaniei a crezut că ungurii au fost autorii, pentru că era prea înclinat spre a face dreptate naționalităților.

În timpul vizitei arhiducelui la Sinaia, Austro-Ungaria era reprezentată la noi de principele Schönbourg. Înalt, foarte curtenitor — era celibatar la începutul misiunii sale, dar ulterior se căsătorise cu o principesă de Ottingen. Manierele lui amabile s-au schimbat mult cînd a fost vorba să se încheie un tratat comercial. Acest tratat conținea o clauză — cerută de Austro-Ungaria — care-lovea exportul vitelor românești în Austro-Ungaria sub pretext de epidemii endemice în România. Această clauză a fost susținută cu violență și duritate de către prințul Schönbourg, în prezența delegaților, în majoritate unguri, ceea ce l-a făcut pe bărbatul meu să spună: „Mă simt mult mai în largul meu cînd reprezentantul Austro-Ungariei este ungur; știu dinainte la ce să mă aștept", iar eu răspundeam ministrului Angliei, care mă întreba cînd va fi semnat tratatul și îmi zicea „Este adevărat că în România vitele sînt așa de bolnave?": „Da, i-am răspuns, vitele țărilor mici au întotdeauna boli molipsitoare".

Prințesa de Schönbourg era mult mai tînără decît bărbatul ei. Ar fi putut să fie frumoasă dacă ar fi avut mai multă eleganță și nu ar fi avut o cicatrice pe față. Prințul de Schönbourg, întotdeauna mare senior, eliberat de dorința de a nu displăcea ungurilor, era la largul său și foarte calm. Nu era aceeași situație și pentru prințesă. Era agitată — și nu se ascundea, — îngrijorată de cum va fi primită de către ducesa de Hohenberg. „Ducesa mă va chema pe numele meu, cum este obiceiul între persoane de același rang, sau mi se va adresa cu titlul care îl port?" Mare i-a fost ușurarea după plecarea ducesei. Mi-a spus triumfătoare: „Știți mi-a spus pe nume!"

Mulți ani mai tîrziu, cam vreo 10 după căderea Imperiului austro-ungar, în timpul unei vizite în Cehoslovacia am vizitat Konopischtul, fosta rezidență a arhiducelui Fran-

---

[1] Vizita prințului moștenitor Frederic-Wilhelm (1882-1951), fiul cel mare al împăratului Wilhelm II, a avut loc în aprilie 1909.

[2] Este vorba despre moștenitorul tronului Austro-Ungariei, asasinat la Sarajevo la 28 iunie 1914, eveniment folosit de Puterile Centrale ca pretext pentru declanșarea primei conflagrații mondiale.

cisc Ferdinand. Acest domeniu trist, pe care proprietarul îl iubise din cauza vînatului, aspectului măreţ al pădurilor, a lacurilor melancolice, a castelului izolat, îţi strîngea inima. Interiorul castelului îţi făcea o impresie şi mai dezolantă — mai ales sălile copiilor. Oare aici au aflat ei că au pierdut totul — afecţiunea părinţilor şi mai tîrziu căminul familial? O altă impresie dezolantă urma acesteia. Fără a excepta iatacul conjugal, pereţii anticamerelor, ai casei scărilor şi ai tuturor camerelor erau acoperiţi de coarne de diferite mărimi. Nu pot să uit efectul ridicol şi trist care îl aveau aceste trofee de vînătoare în castelul nelocuit. O singură încăpere conţinea un obiect de artă veritabil — se afla în camera arhiducelui din vremea burlăciei. Deasupra patului, un foarte frumos primitiv italian — moştenire din familia d'Este, care aducea o notă mai omenească şi mai ideală. Parterul conţinea o adevărată adunătură de orori, o colecţie de Sf. Petru în piatră, în lemn sculptat, în bronz, în cositor — unele mai groaznice ca altele. „George de Podiebrad este oare sfîntul tău patron care a răzbunat la Sarajevo victimele masacrelor de la Praga şi chiar pe aceste nevinovate animale ale căror rămăşiţe decorează pereţii?"

În aceeaşi perioadă bărbatul meu a fost însărcinat de regele Ferdinand să ducă o înaltă distincţie preşedintelui Masaryk[1]. În general, nu îl însoţeam în misiunile sale oficiale, dar de data aceasta am cerut să fiu invitată. Preşedintele ne-a invitat la Topolcianky — fostă reziden ţă arhiducală, aşezată în mijlocul unei păduri foarte bătrîne. Am sosit acolo foarte devreme, însoţiţi de dl. Chamel, directorul Preşedinţiei Consiliului, şi primiţi de colonelul de serviciu care se străduia să vorbească franţuzeşte, dar cred că nu cunoştea decît germana ca limbă străină. Erau şi la Topolicianky multe coarne, dar infinit mai puţine ca la Konopischt. Ornamentau mai ales o curte interioară, singura parte destul de frumoasă a castelului şi nu încărcau camerele de culcare. Mobilierul era vienez — un gen foarte la modă spre sfîrşitul secolului al XIX-lea. În odaia mea era o vitrină tristă plină de accesorii de cotilion, amintiri ale vreunei tinere arhiducese.

Mi-a fost anunţată vizita domnişoarei Masaryk. Impresia pe care o făcea era uluitoare — uluitor este cuvîntul potrivit, nu găsesc altul. Greoaie, urîtă, morocănoasă, nu dădea urmare nici unui subiect de conversaţie. Era posibil să fi mai urît ca dînsa, dar era greu să fi mai dezagreabil. De altfel, cehii nu sînt amabili, ci dogmatici şi megalomani. Din contră, preşedintele Masaryk mi-a impus. Înalt şi zvelt cu o faţă fină şi ascetică, rezervat şi curtenitor. Bărbatul meu, care îl cunoscuse la Iaşi în timpul războiului, respecta la el infinit de mult simţul realităţii (judecase imediat cu multă imparţialitate situaţia României şi în amintirile lui consacră pagini foarte juste şederii lui la Iaşi) şi admira convingerile sale profunde şi misticismul patriotismului său. Aşezată lîngă el la masă, l-am obligat să-şi rupă tăcerea vorbindu-i de Rusia şi de literatura rusă. Cunoscuse pe Tolstoi şi fusese de două ori la Iasnaia Poliana. Mare admirator al geniului lui Tolstoi, îl bănuia de a-şi juca singur comedia, comedie la a cărei perpetuitate îl consacraseră discipolii săi. Am căzut de acord asupra geniului lui Dostoievski, asupra darurilor lui creatoare, asupra evocărilor revelatoare şi profetice ale sufletului rus. Biblioteca [Aşezămîntului cultural Ion I.C. Brătianu, donată de autoarea acestor amintiri Academiei Române] datorează preşedintelui Masaryk jurnalul şi scrisorile lui Dostoievski în limba rusă. ■

[1] Thomas Garrigue Masaryk (1850-1937), om politic, filosof şi sociolog cehoslovac, lider al Partidului Popular Ceh. În timpul primului război mondial a organizat unităţi militare cehoslovace în Anglia, Franţa, Italia şi Rusia. Preşedinte al Republicii Cehoslovace (1918-1935). A dus o politică de apropiere de puterile occidentale.

MITOLOGICĂ
(Monoverb: 6-8)

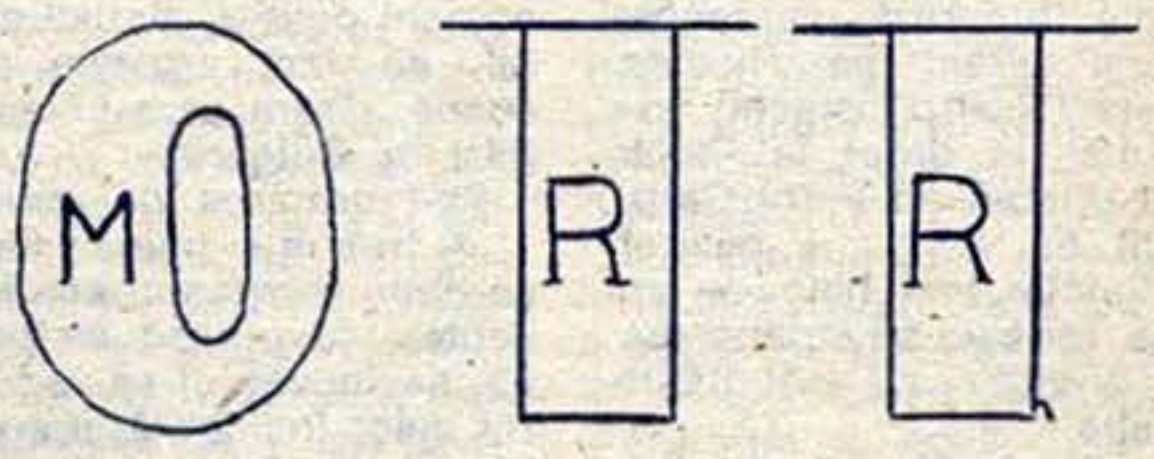

Gheorghe BRAŞOVEANU

Paza pe străzile Capitalei în timpul ocupației: sergentul român - dezarmat; militarul german - cu armă

La 6 decembrie 1916, trupele germane au intrat în Capitala României, autoritățile, în frunte cu suveranul țării, refugiindu-se la Iași.

Pentru reprezentarea intereselor populației rămase în zona ocupată, la București s-a constituit o administrație românească, cu ministerele de interne, justiție, instrucție, finanțe, agricultură, în fruntea lor aflîndu-se giranți din rîndul personalităților politice sau înalților funcționari aflați în Capitală.

Germanii au instituit, totdată, un guvernămînt militar — comandat de generalul Tülff von Tschepe und Weidenbach și de colonelul de stat major Hentsch.

Administrația românească trebuia să colaboreze cu administrația militară germană în tot ceea ce privea atît problemele militare, cît și economice. Activitatea acestei administrații militare germane, scrie C. Kirițescu, a fost „un fenomen istoric, social și economic de cea mai mare importanță prin intențiunile ce dovedește, prin rezultatele pe care le-a dat, prin consecințele ce a avut sau putea să aibă și prin învățămintele ce putem trage. Căci — continuă autorul citat — mai presus de resentimentele ce în mod fatal decurg din regimul tiranic întemeiat de ocupant, cu scopul de a stoarce toată vlaga poporului robit și a-l cufunda în mizerie și umilință, dreptatea și propriul nostru interes trebuie să ne facă să recunoaștem că germanii și austriecii au pus în această exploatare o metodă și un spirit practic, o pricepere, o energie și o muncă care au dus la rezultate uimitoare și care, în unele privințe, sunt prilejuri de meditație sau imitație".

1916—1918. N. LUPU KOSTAKI

DIN BUCUREȘTII OCUPAȚI

IOAN LĂCUSTĂ

Încă înainte de retragerea în Moldova, guvernul român a instalat la Ministerul de interne, din București, ca secretar general girant pe Nicolae Lupu Kostaki (sau Costachi), jurist, licențiat în drept la Paris. Era vechi prieten cu Petre Carp, germanofil ca și el. A păstrat această funcție mai bine de un an de zile, reușind să colaboreze în bune condițiuni cu autoritățile de ocupație.

În cîteva pagini de amintiri, *inedite*, păstrate la Biblioteca Academiei Române, Cabinetul de manuscrise, N. Lupu Kostaki istorisește unele dintre momentele activității sale de sub ocupație.

Mai întîi, despre intervenția sa în sprijinul eliberării ostatecilor luați de germani din rîndul celor mai diverse categorii sociale: înalți magistrați, funcționari, profesori universitari sau de liceu, oameni politici, ziariști etc. În total, au fost arestate 209 persoane, dintre care 87 au fost trimiși în Bulgaria.

Să-l urmărim pe memorialist.

„A trebuit o muncă titanică, ca să obțin mergerea mea în diferite centre, să opresc închiderea altor nevinovați și să reduc numărul celor închiși. Ajutat de giranții ministerelor, am ajuns astfel la un număr mai mic de una sută, care s-au trimis în Bulgaria, cu un anumit ofițer, spre a-i apăra de sălbăticia bulgară care, după cum am aflat pe urmă, tot s-a manifestat față de cei închiși. Noi, giranții, am fost în corpore la colonelul Hentsch și am protestat cu toții. Ni s-a răspuns printr-un comunicat, publicat în *Bukarester Tageblatt*, în care se arată că măsura luată împotriva ostatecilor români nu era decît un mijloc pentru a sili guvernul român din Moldova să elibereze pe ostateci, care se aflau acolo, luați dintre supușii Puterilor Centrale și ai aliaților lor.

Ca femei, au fost luate ostatece, la mănăstirea Paserea: doamna Sabina Cantacuzino, sora domnului Ionel Brătianu, doamna Lelia Vintilă Brătianu, soția d-lui Cantacuzino, care a fost reținută 24 ore la Hotel Imperial, princesa Martha Bibescu (la Mogoșoaia sau Buftea). În urma intervenției contelui Czernin, princesa Martha Bibescu a fost lăsată să se ducă în Elveția, unde își avea copilul și pe mama ei, doamna Lahovary. Tot ce am

putut face pentru aceste doamne a fost să obţin un tratament îndulcit, garantînd că nu vor încerca să evadeze.

Am insistat şi obţinut în definitiv eliberarea d-lui dr. Constantin Cantacuzino, ce era prim efor la Eforia Spitalelor, arătîndu-i că n-a fost niciodată cu Antanta, mai ales că doamna Sabina, soţia sa, era în cei mai buni termeni de prietenie cu dl. von dem Busche. În sprijinul celor susţinute de mine, mă bazam pe o conversaţie ce o avusesem cu doamna S. Cantacuzino şi pe biletul ce-l dau în întregime şi care completează şi confirmă conversaţia avută.

«30 noiembrie/ 13 decembrie 1916. Domnul meu, nu cumva în afacerea de care v-am vorbit ce confundă pe bărbatul meu, doctorul Const. Cantacuzino, eforul spitalelor civile, locuind în str. Clemenţei 37 cu doctorul prof. Ion Cantacuzino, din Piaţa Lahovary 2, care a fost unul din şefii mişcării anti-germane şi intervenţionistă la noi şi care a făcut şi o campanie la Paris? Cu mulţumirile şi expresiunea sentimentelor mele cele mai distinse, Sabina Cantacuzino»".

În continuare, N. Lupu Kostaki relatează intervenţiile sale în ajutorul altor categorii de ostateci, ce urmau a fi duşi din ţară, reuşind pentru unii dintre aceştia eliberarea în schimbul unor amenzi sau stabilirea cu domiciliu forţat în anume localităţi. Sînt amintite, de asemenea, măsurile luate pentru aprovizionarea populaţiei cu pîine şi mălai (1 kg pîine zilnic pe cap de locuitor) şi pentru înfiinţarea de cantine pentru populaţia săracă a Capitalei.

Instalarea Guvernămîntului general al armatei de ocupaţie în Bucureşti (fusese mai întîi la Craiova) creează serioase dificultăţi în ceea ce priveşte incartiruirea. „Se cer birouri peste birouri şi locuinţe pentru personal, pe cît mai aproape posibil de acele birouri, apoi şi birourile să nu fie prea departe unele de altele. Primarul şi Prefectura poliţiei depun toată activitatea şi bunăvoinţa şi abia pot satisface în parte cerinţele; se mai adaugă faptul că mulţi ofiţeri se aşezaseră în cîte o casă întreagă şi se opuneau a mai primi pe alţii, încît trebuia necontenit a interveni la comandatură să ia măsuri, fie pentru a-i muta, fie pentru a-i restrînge, în una sau două camere.

Acei ce trebuiau incartiruiţi în case mai puţin bogate cereau mobile scumpe şi îndrăzneau chiar a ameninţa de a expulza din casă pe proprietarii locuinţei. Servitoarele străine de pe la cei fugiţi contribuiau în mod simţitor la înmulţirea greutăţilor. Ele chemau ofiţerii, le arătau unde stăpînii îşi aruncaseră din obiecte, aceştia se instalau prin case, scoteau lucrurile de prin locurile închise, care se stricau, se furau şi tot servitoarele denunţau pe rudele stăpînilor lor care rămăseseră aici şi care reclamau la autorităţi, astfel că în continuu trebuia să se facă ambele".

Anchetele erau mult îngreunate de faptul că la acestea trebuia să asiste şi cîte un ofiţer german, întrucît cel denunţat pentru pagubele produse făcea parte din armata de ocupaţie.

Şi în provincie, situaţia era foarte grea: conace devastate, furturi de alimente, cereale sau de vite. „Veştile ce primesc de pretutindeni sînt din cele mai alarmante, mai ales că duşmanii intrînd în ţară au adus cu ei un manifest tipărit, probabil din Transilvania, şi rău scris românește, care cheamă ţăranii la răscoală contra marilor proprietari. Guvernămîntul nu e încă sosit, nu ai la cine interveni spre a putea afla adevărul. Poştă, telegraf, comunicaţie, toate lipsesc, lumea plînge şi cere ajutor! Singura autoritate constituită este Administraţia Cetăţii [Bucureşti] şi comandanţii trupelor, ce se strecoară spre Siret. Aceştia sînt însă vremelnici, şi abia începi cu unul relaţiunile de serviciu că şi pleacă".

În acest „chaos de desperare al lumei", cum scrie N. Lupu Kostaki, se produc acte de vandalism, generate fie de rea-voinţă, fie de instigatori. Iată un caz.

„Princesa Martha Bibescu, prezidenta Spitalului 118 [*Magazin istoric*, nr. 12/1984], cu ocazia unei cereri ce-mi adresase pentru spital, îmi povesteşte că şi la ea, la Mogoşoaia, s-a devastat casa de către armatele străine, în trecere, dar că, din nenorocire şi ţăranii se dedau la jafuri. Îmi propune dacă voiesc să mă conving să mergem la Mogoşoaia. Zis şi făcut. Am plecat imediat; cu durere am văzut tot ce a fost în casa dărîmată, iar în sat ţăranii furaseră obiectele ce putuseră lua. De asemenea, devalizaseră pe arendaş de bucatele ce avea. Pe ţărani i-am adunat şi le-am pus în vedere să restituie ceea ce au furat: legea comunală îi face răspunzători de astfel de pagube. Ei mi-au promis că vor restitui tot ce au luat, însă mi-au obiectat că ei nu ar fi atît de vinovaţi, deoarece guvernul plecînd a lăsat răspuns să li se împartă lor bucatele marilor agricultori. Că nemţii venind le-au împărţit nişte afişe galbene şi roşii, prin cari ei înţeleg că germanii le recunoaşte [sic!] dreptul de proprietate asupra pămîntului. Le-am explicat că guvernul dăduse un ordin a se rechiziţiona bucatele de la marii agricultori şi acelea să se dea locuitorilor; nu a dat însă niciodată ordin ca fiecare, cu de la sine putere, să ia avutul altuia, precum şi că nemţii nu aveau nici o cădere a se amesteca în treburile noastre; ei nu sînt decît trecători în ţara noastră şi cu ajutorul lui Dumnezeu, pentru puţin timp".

Odată cu venirea iernii lui 1916/1917, situaţia se înrăutăţeşte şi mai mult. Între administraţia Cetăţii şi a Guvernămîntului exista o cvasi-independenţă încît, scrie autorul, „nu ştiai cui să te adresezi, pentru a evita neînţelegerile ce se iscau. Eram prin mijlocul lui ianuarie [1917], iarna tare, scumpeţea şi lipsa făceau viaţa grea. Pensionarii, funcţionarii rămaşi fără servicii, femeile mobilizaţilor, ale căror fonduri fuseseră luate în Moldova, toţi aceştia preocupaţi de ziua de mîine veneau la minister şi cereau să le dau asigurări că nu vor fi umiliţi, că li se vor recunoaşte drepturile ce au şi că nu vor rămîne ei şi familiile lor pieritori de foame".

Printre actele de vandalism săvîrşite sub ocupaţia străină, se află şi încercarea unor ofiţeri bulgari de a jefui Biblioteca Academiei Române (fapte consemnate şi de Ion Bianu în însemnările sale inedite publicate de noi în nr. 1/1986). Iată acum şi relatările lui N. Lupu Kostaki.

„Primisem o scrisoare de la Academia Română că ofiţerii bulgari s-au introdus la acea instituţiune, au arestat pe domnul Bianu şi că au intrat în Academie să ia documente (sub pretextul mincinos că noi am fi luat acele documente în 1913 de la ei).

Am scris imediat feldmareşalului [Mackensen], care la moment a trimis un aghiotant al său pentru a opri luarea de dosare şi a inventariat pe acele luate şi le-a pus sub privigherea unui ofiţer german. Ca să nu se zică că a fost părtinitor nouă, contra aliaţilor lui, feldmareşalul a cerut în Germania un specialist de limbile slave, ca să examineze tot ce ar fi în realitate bulgăresc. În acelaşi timp, mi-a trimis şi mie pe anghiotantul său, maior Krammer, să mă asigure că a luat toate măsurile să nu dispară

vreun document.

Iată scrisoarea ce am primit de la d. Bianu: «Academia Română București, 27 ian[uarie] 1917. Prea stimate domnule Kostaki. Intervenirea d-tale pentru apărarea Academiei față de lăcomia, fără cumpăt și scrupule a bulgarilor, a avut cel mai deplin efect.

Astăzi sau mîine, manuscriptele luate în noaptea de 22-23 ianuarie vor fi aduse iar toate la locul lor. Așa ne-a asigurat ofițerul însărcinat de mareșal cu cercetarea afacerii»".

În aceeași zi de 27 ianuarie, la orele 17, secretarul general girant al Ministerului de interne, a avut o discuție cu Mackensen. „Întervederea a durat o oră și jumătate, în care timp i-am arătat, după cîte știam și eu, toate jafurile comise de bulgari pe marginea Dunării și toate sălbăticiile ce comiteau prin sate. Mi-a exprimat întreaga lui părere de rău, mi-a promis a lua trupele bulgare de pe teritoriul nostru și a le trece dincolo de Dunăre, spunînd că le va așeza mai ales în județul Tulcea, unde, după cîte știe el, ar fi mai multă populație bulgărească".

Mackensen, totodată, i-a arătat „toate dificultățile ce întîmpină cu ei, deoarece pretind că după legile lor pot lua orice de la inamic și este considerat ca pradă de război, astfel că le aparține de drept. M-a rugat în același timp să-i dau o statistică cît mai exactă asupra populației din Dobrogea, spunîndu-mi că are să plece în Germania pentru trei săptămîni să-și vază familia și mă roagă ca în acest interval să aplanez incidentul dintre Guvernămînt și mine".

La sfîrșitul lui februarie 1917, șef al Statului major al Guvernămîntului a fost numit colonelul Hentsch. Era o măsură administrativă prin care se urmărea aplanarea divergențelor dintre conducerea Guvernămîntului și a Cetății București, punîndu-se „de acord necesitățile Guvernămîntului, ale armatei și acelea ale populațiunii din teritoriul ocupat.

Opt zile după intrarea sa în funcțiune — continuă autorul — [col. Hentsch] a depus o carte de vizită acasă la mine și a venit de ne-am cunoscut la minister".

În urma întrevederii, se cade de acord asupra unei conlucrări în vederea ameliorării situației populației. Hentsch era convins că „numai lucrînd în comun acord, populația nu va suferi prea mult din partea ocupanților cari, în mod fatal, nu pot fi agreabili, deoarece sînt chemați să ceară necontenit jertfe de la locuitori; că legile războiului sînt astfel și că oamenii cu conștiință au datoria a le îndulci. Impresia ce mi-a lăsat colonelul Hentsch a fost bună și nu m-am înșelat. Tot timpul cît am lucrat împreună nu s-a desmințit". ■

În nr. 9/1992 un nou episod: O ordonanță „de mirare": schimbarea datelor sărbătorilor religioase • Intrevedere cu Mackensen • Cum s-au furat și apoi au fost recuperate moaștele Sf. Dumitru • Casa Capșa și Ministerul de externe — cerute de bulgari.

JEAN MONNET...

(Urmare din p. 58)

Totul are o limită — care este în orice caz moartea.

L-am reîntîlnit în această situație românească. El singur ne propunea să aducă ceea ce grupurile bancare cele mai importante nu puteau obține pe piețele europeană și americană. Discuțiile au continuat la Paris și nu au condus la nimic. Într-o zi, văzînd că eram gata să rupem afacerea, ne-a spus: „Dați-mi cinci minute și vă voi da un răspuns definitiv". S-a retras într-un colț al biroului și s-a apucat să mîzgălească ceva cu creionul pe manșeta scrobită. Toată lumea aștepta într-o liniște apăsătoare: „Domnilor, sînt de acord". În situația dată, nu se punea problema să-l întreb sensul ciudatei sale manevre, dar puțin mai tîrziu i-am spus: „Grozav m-ar amuza să știu ce ați putut scrie". „Foarte simplu, mi-a răspuns, am calculat că dacă pun un băț de chibrit mai puțin în fiecare cutie, mă descurc".

Întregul imperiu Krüger era fondat pe speculații la fel de rapide și la fel de empirice, și nimeni, în afara creatorului lui, nu îi cunoștea dimensiunea și consistența. O asemenea acumulare de secrete este greu acceptabilă astăzi. Atunci, un singur om putea însă înșela întreaga lume deodată. Eu n-aveam încredere totuși în suspiciunea lui maladivă. „Nu folosiți niciodată telefonul", îmi spusese Krüger. El își punea în ordine afacerile în taxi. A venit ziua cînd nu și-a mai putut ascunde formidabila impostură a bogăției sale fictive, construită pe un eșafodaj de falsificări. S-a sinucis la Paris, în martie 1932. Unele după altele, întreprinderile sale gigantice s-au prăbușit, zdruncinînd finanțele mondiale, provocînd pretutindeni stupoare. Lichidarea unui asemenea dezastru a fost în sine o lungă și considerabilă operație internațională, căreia m-am consacrat personal în cursul anului 1932 la Stockholm. ■

Doriți să aflați despre ce au vorbit Monnet și Roosevelt în 1938? Ce credea atunci acesta din urmă despre Hitler? Care era cuvîntul de ordine al lui Paul Reynaud? Cui aparține afirmația „frontierele Statelor Unite sînt pe Rhin?" Continuați atunci lectura amintirilor creatorului Comunității Europene a cărbunelui și oțelului, Jean Monnet, în numărul următor al revistei noastre.

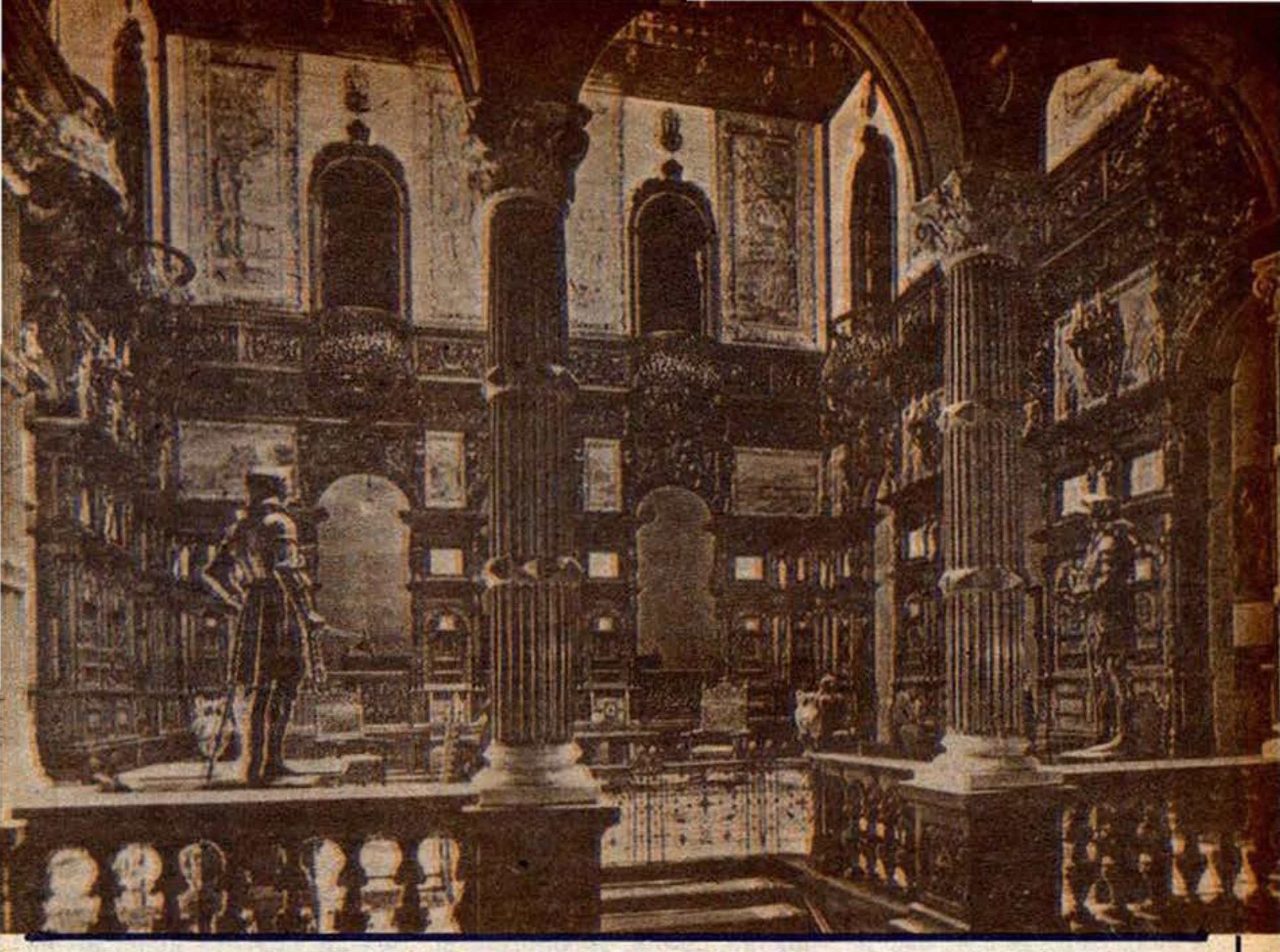

BIBLIOTECAR

LA PALATUL REGAL (III)

G.T. KIRILEANU

În continuarea celor publicate în numerele anterioare al revistei, oferim cititorilor noştri alte fragmente din însemnările memorialistice ale lui G.T. Kirileanu (1872-1960) care, între anii 1906 şi 1930, a fost conducătorul Bibliotecii Palatului Regal.

Prin poziţia privilegiată pe care o avea — aceea de a se afla în preajma unor proeminente personalităţi politice ale epocii, începînd chiar cu familia regală —, prin contactele sale cu numeroşi diplomaţi, oameni de cultură, şefi de partide etc., G.T. Kirileanu primea informaţii mai puţin accesibile altfel. Consemnate cu minuţiozitate în jurnalul său, dublate şi de un deosebit simţ narativ al autorului, ele reînvie un univers şi o lume de care ne despart peste şapte decenii.

Prin publicarea fragmentelor din jurnalul inedit al lui G.T. Kirileanu — păstrat la Cabinetul de manuscrise al Bibliotecii Academiei Române — revista noastră, aşa cum a făcut şi cu alţi memorialişti (R.R. Rosetti, G. Gafencu, A. Călinescu, V.A Urechiă, Al. Papadopol-Calimah, Th. Văcărescu, G. Palade etc.), introduce în circuitul istoriografic un autor important şi o scriere deosebit de interesantă.

Să-l urmărim deci amintind că precizări privind selecţia şi transcrierea textului am făcut în introducerea de la episodul întîi, publicat în nr. 6/1992.

1920

21 iunie. Regina a plecat în străinătate azi dimineaţă cu principesele Elisabeta şi Ileana. Merge la Paris pentru reprezentarea *Crinului vieţii.*

Pentru cheltuielile de călătorie, Banca Naţională a dat 100 000 franci francezi pe cursul 150 la sută. Ministrul de finanţe a dat 30 000 franci cu acelaşi curs.

Cererea către Ministerul de finanţe s-a făcut de g-ralul Baliff. Administratorul Domeniilor Coroanei, Butculescu, aflînd de asta a făcut gură mare la dl. Basset şi la dl. mareşal, singurii în drept a face asemenea cereri.

În cele din urmă, aflu că mareşalul a făcut o cerere la Ministerul de finanţe din partea Casei regale pentru 30 000 franci francezi pe cursul 150 la sută, pe care şi i-au împărţit între mareşal, g-ral P. Angelescu, colonel Drosu şi N. Butculescu (acesta din urmă a luat 9 000 franci). Au plătit 45 000 lei, iar pe piaţă ar fi plătit 120 000 lei.

6 iulie. După ridicarea şedinţei de azi dimineaţă la Cameră, dr. Vaida voind să vorbească înainte (era vorba de modificarea regulamentului Camerei) armata a golit tribunele.

O delgaţie a opoziţiei unite a venit la Palat ca să ceară audienţă la rege (Maniu, Vaida, Inculeţ, M. Popovici, Mihalache şi alţi cîţiva). Col. Stîrcea, adj. de serviciu îi prezintă g-ralului Angelescu. Acesta-i ia de sus cu protocolul. Se duce la rege şi aduce acelaşi răspuns. G-ral Angelescu vrea să facă discuţie de principii. Maniu conchide însă că li se pune înainte o chestie de formă, înlăturînd fondul care este acesta: opoziţia reunită vrea să-şi spuie păsurile capului statului. G-ralul se duce din nou la rege şi aduce răspunsul că regele va primi o delegaţie restrînsă, dar nu astăzi.

La orele 4 d.a., Stîrcea căuta la telefon pe g-ral Averescu să-şi spună că regele a hotărît să primească delegaţia opoziţiei compusă din Maniu, Vaida, Inculeţ şi Mihalache. Generalul Angelescu a plecat la vie.

N. Iorga

G-ral Averescu a zis că foarte bine a făcut regele, hotărînd a primi în audienţă pe fiecare în parte.

Dar dacă ar fi fost el în opoziţie?

7 iulie. Asară după ce i-am spus eu la telefon despre audienţa cerută de opoziţie şi refuzul în formă prea băţoasă din partea g-ralului Angelescu, prinţul Ştirbey a avut vizita la Buftea a lui Maniu şi M. Popovici. Dînşii s-au plîns că de la plecarea prinţului Ştirbey nu mai este cu cine vorbi la Palatul Regal, iar regele a rămas fără un sfătuitor cuminte şi cu autoritate. Prinţul s-a apărat că el nu mai are nici un amestec şi nu ştie în ce le-ar putea fi folositor.

În noaptea de marţi spre miercuri [6/7 iulie] automobilul prinţului Ştirbey s-a dus la Florica de a adus pe Ioan Brătianu la Bucureşti azi-dimineaţă şi pe urmă acelaşi şofer s-a dus la Buftea de a adus pe prinţul Ştirbey. La 11 m-am dus la dînsul de i-am dat scrisoarea de la regină, sosită pe adresa mea.

11 iulie. Prinţul Ştirbey a primit prin mine o a doua scrisoare de la d-na Simona Lahovary. E foarte îngrijită de hotărîrea luată de regină, fără a se sfătui cu mine (nici cu ministrul nostru la Paris) de a rămîne la Paris la o gazdă cu totul nepotrivită. Eu zic: — Cum se uită că se află într-o ţară republicană care de la un timp poate să privească hostiş [ostil] la o regină. El răspunse: — Uită ea şi de republica astălaltă...

Şi dl. Basset a înţeles din vorbele regelui în audienţa de ieri că nu-i prea mulţămit de călătoria reginei.

12 iulie. Iorga a cerut audienţă regelui spre a-i vorbi despre cărţile ce pregăteşte pentru încoronare (biografia regelui şi a reginei). Văzînd că nu-i mai vine răspuns a întrebat pe colonel Ţenescu. Acesta a vorbit regelui, iar regele m-a însărcinat pe mine să mă duc la Iorga, să-i cer manuscrisul cărţilor spre a-l citi la Sinaia unde pleacă astăzi. Mişu zice că regele se fereşte de Iorga, care desigur vrea să-i vorbească şi despre situaţia politică.

Azi dimineaţă găsesc pe Iorga pregătindu-se de plecare la împărţirea premiilor şcolare din partea Ligii Culturale (Sf. Petru). Cînd aude comunicarea mea sare frîpt. Va să zică nici acum nu mi se acordă audienţă; o să mă hotărăsc să nu mai cer niciodată audienţă. Ce păcat că regele şi regina sînt înconjuraţi numai de oameni proşti.

Arăt lui Iorga admiraţia mea pentru placa de argint cu Cetatea Albă: „Românii din Cetatea Albă omagiu neobositului luptător şi îndrumător al românismului, dl. prof. N. Iorga".

— Mi-i ruşine că s-au pus în atîta cheltuială.

— Vă cheltuiţi şi dv. destul.

— A trebuit să treacă 30 de ani de la moartea lui Eminescu spre a fi recunoscut şi de oficialitate (Apelul Ministerului artelor pentru statuia lui Eminescu). Se vede că tot atîta îi va trebui oficialităţilor şi pentru mine...

La 12 spun regelui că Iorga nu-i poate trimite manuscrisul cărţii în starea în care se găseşte, dar vede cu părere de rău că i se refuză audienţa, mai ales că ar fi avut ce-i vorbi şi-n alte chestii ce interesează pe suveran.

Regele mă însărcinează să mă duc azi la Iorga spre a-i spune că-l primeşte mîine în

audiență la 5 1/2.

Iorga, bucuros, zice: — Sînt oameni cumsecade, dar îi nenorocesc acei care le dau asemenea sfătuitori.

13 iulie. Iorga vine în audiență, după ce fusese în frac la Cameră (ca să se știe că el are audiență la rege). Stă un ceas și jumătate la rege. La ieșire îmi zice: — N-am înaintat cu nimic, în nici o chestie despre care i-am vorbit.

30 iulie. Bolnav de dizenterie. Prințul Știrbey vine să mă vadă.

31 iulie. Ieri la 1 d.a. regele mă cheamă. Mă scol din pat (fiind bolnav) și mă duc la rege, care-mi spune să-i pregătesc ceva pentru primirea răspunsului Camerei. Atît. Nu-mi era de ajuns chinul boalei. La 3 1/2 îi aduc proiectul meu. Mi-a făcut semn să-l pun pe birou și am plecat. Azi dimineață mi-a trimis textul său pentru caligrafiare. A folosit toate pasagiile mele adăogînd la început două pasagii introductive și partea I a pasagiului cu echilibrul între diferite clase sociale. M-am mirat că a mănținut în întregime pasagiul de la sfîrșit cu apelul la conlucrarea tuturor conducătorilor țării.

Chinul cu Manu la caligrafiare. A sărit rînduri întregi. Așa dobitoc rar am mai văzut. Și totuși se mănține purtîndu-i pe degete.

10 august. Alaltăieri regele a fost la masă în Buftea. Situația externă încordată: bolșevicii înaintează mereu spre Varșovia, amînînd tratările de pace; ei fac grămădiri de trupe între Tiraspol și Movilău, trimițindu-ne invitații la reluarea tratărilor de pace; Aliații ne îndeamnă să intrăm în acțiune contra bolșevicilor; noi avem la Nistru numai 4 000 de baionete, iar chemarea la concentrări a Corpului IV a ieșit foarte slab.

Prințul Știrbey mă oprește să plec în concediu, deși-mi scosesem bilet de plecare cu trenul de ieri. La mijloc e teama de o mobillizare, dar cred că și tratările pentru formarea unui guvern, de concentrare, ce se fierbe de cîtva timp între ardelenii Maniu, Vaida, M. Popovici și prințul Știrbey.

Se descopere corespondența lui [Ilie] Moscovici cu Lenin, în care se scuză că pînă acum n-a putut îndeplini cele hotărîte (uciderea anumitor oameni politici, aprinderea depozitelor de muniții etc.). G-ralul Averescu nu ia nici o măsură deoarece este sigur de iubirea poporului. Regele găsește că g-ralul Averescu e foarte slăbit.

14 august. Prințul Știrbey m-a pus să scriu două exemplare (unul pentru regină l-a luat cu dînsul, celălalt a zis că-l dă lui Mișu spre a-l supune regelui) din proiectul de statut pentru actele stării civile ale familiei regale.

După acest proiect, ofițer al stării civile pentru actele regale va fi ministrul de justiție. Iar pentru căsătoria prințului moștenitor și a celorlalți principi și principese, consimțămîntul regelui este o condiție esențială.

Pe la două d.a., prințul Știrbey vine să mă ia la Buftea, iar disară să ne întoarcem la gară.

Îi povestesc procesiunea celor de la tramvaie la Cameră, cu birjarii în coadă. Tristă priveliște. Mergeau cîte patru în rînd. Pe fața lor nu vedeai o simțire sinceră și vie. Parcă erau duși cu de-a sila. Oamenilor mai curăței parcă le era rușine. Lumea adunată îi privea în tăcere și ei treceau tot în tăcere, mulți

în p. 71: *interior la Peleș*

Al. Averescu

cu capetele plecate. Cînd au ajuns rîndurile birjarilor, comandanții anume puși îi îndemnau să strige: „Ura! Trăiască greva!" Și nu s-a găsit nimeni să le zică: rușine să vă fie! G-ral Nicoleanu, prefectul de poliție, îi urma în automóbil.

Mai tristă a fost procesiunea de ieri-alaltăieri a femeilor.

Pr. Știrbey pleacă diseară cu Simplonul pentru Zürich în vederea logodnei principesei Elisabeta cu prințul George al Greciei.

20 august. Asară masă mare la Palatul Regal în cinstea mareșalului Joffre și a lui Beneș, ministrul de externe cehoslovac. Regele a poftit și din partea opoziției pe Vaida (care a stat lîngă g-ralul Averescu) și pe Iorga (lîngă Mocioni).

4 octombrie, luni. Mă întorc din concediu de o lună, petrecut la Piatra Neamț, Săvinești, Roznov, Cheile Bicazului transilvan etc.

Joi sara, 7 ore, sosirea oficială a prințului Carol în Capitală. La gară puțină lume, răceală. Pe străzi, lume indiferentă sau nepoliticoasă.

La ospățul de sară, regina are la dreapta pe prințul Carol, d-na Lahovary și Vaida, la stînga pe g-ral Averescu și Marghiloman. Regele are la dreapta pe I. Brătianu și la stînga pe principesa Mărioara.

10 octombrie, duminică. Ieri am fost la parastasul regelui Carol în Curtea de Argeș. Nici o rînduială. Partidul *Poporului* n-a făcut obișnuita pomană poporului. Iar osemintele voievozilor dezgropați în biserica domnească au așteptat în zadar parastasul lor. Nici mitropolitul primat, nici Goga, ministrul cultelor, nu s-au sinchisit.

5 noiembrie. La d-na Elisa Boxhall. Principesa Elisabeta i-a spus prințului George că se logodește deși nu simte pentru el nici un pic de iubire. Și prințul George era totuși încîntat.

Logodna s-a făcut așa, după sfatul prințului Știrbey. S-a dus regele în odaia principesei Elisabeta cînd era

acolo și prințul George și i-a sărutat zicînd că de-acuma sînt logodiți. Regele s-a coborît vesel că n-au făcut opoziție.

După logodnă principesa ține mai mult la prințul George. Stau des amîndoi în odaie și acuma toată lumea trebuie să bată în ușă ca să intre. Numai principesa Ileana a intrat odată fără să bată, ca să vadă ce se petrece între ei. Și i-a văzut sărutîndu-se! Principesa vrea să trăiască liberă, ca soție a bărbatului ei, iar nu ca fiică de rege.

Principesa Mărioara fiind la Londra a prins a se lăuda că o va lua prințul de Galles. Regina Angliei, foarte înfiptă, a depărtat pe principesa Mărioara de Curte.

12 noiembrie. Alaltăsară am fost la Iorga să-i spun că în lipsa lui regele și-a arătat dorința să-l vadă.

Prințul Știrbey văzînd că dl. Mișu n-a obținut acum audiență pentru Iorga, mi-a trimis o scrisoare către rege, spre a i-o da la sosirea lui din Sinaia, cerîndu-i răspuns.

Regele mi-a spus: — I-am acordat încă de ieri pentru ziua de mîine. Dar azi dimineață a trebuit să se facă din nou intervenție. Și Mișu a venit la mine zicînd ca să-i spună lui Iorga despre acordarea audienței la ora 6. I-am răspuns că-i mai bine să-i facă mareșalatului cuvenita înștiințare. I s-a spus și la telefon și Iorga a acceptat ora 6.

După amiază a pus însă pe Munteanu [Rîmnic] să vorbească la Cotroceni că la 6 își deschide cursul la Universitate, așa încît nu poate veni la audiență decît la ora 7.

Și Mișu cu adjutantul de serviciu se mirau de acest fapt neobișnuit: a voit să arate regelui că el se ține mai sus.

Zic: Este de văzut dacă ora cursului era fixată de mai înainte sau a fixat-o chiar astăzi.

23 noiembrie. I. Bianu îmi spune ce a aflat de la un liberal fruntaș. Generalul Averescu a propus regelui dizolvarea. Regele a răspuns că e primejdios să se mai tulbure țara cu noi alegeri. Și-atunci ar fi vorba de un guvern militar de dictatură.

I. Slavici îmi spune că generalul Averescu este o mare ilusie pierdută. În administrație n-are oameni, iar la finanțe a pus pe cineva care nu poate inspira încredere străinătății. Numai Marghiloman este cunoscut și capabil de a aduce o îndreptare.

România întregită ne-a găsit cu totul nepregătiți: pregătirea militară și politică am văzut-o; pregătirea sufletească ni se arată acum în toată goliciunea.

Stoica îmi spune că d-na Iorga i-a vorbit despre supărarea d-lui Iorga că la parastasul organizat de Liga Culturală în ziua de Sf. Arhangheli Mihail și Gavril pentru Mihai Viteazul, la biserica Mihai Vodă, n-a venit nime. D. Onciul a venit la sfîrșit, numai după ce l-au chemat. Iar pentru parastas a trebuit ca mahalagii să cedeze o colivă a lor pentru slujba religioasă. Și Iorga ocăra lumea și autoritățile că se dezinteresează de asemenea pioase pomeniri.

30 noiembrie. Ieri la deschiderea Parlamentului, Emil Panaitescu, noul ales, a strigat: Sus regele, jos conspiratorii.

Azi dimineață prințul Știrbey îmi spune că prințul Carol s-a amorezat de prințesa Elena a Greciei. Ușurința tuturor. Numai principesa Elisabeta e mai cu cap. Regina crede că a avut bun miros politic apropiindu-se de greci încă de astăvară.

Sara la I. Brătianu. Ne dă vișinată făcută de el și zice: „De cînd m-am lăsat de politică, m-am apucat de vișinată și documente vechi". Și prinde a-mi arăta documente copiate de dînsul și a-mi cere unele lecturi de ani și pasaje grele de citit. Sînt documente argeșene.

Al. Constantinescu mă cheamă la el acasă pentru prelungirea bursei lui Al. Isăceanu din Roma, acordată de Casa Regală, i-am mai dat 2 000 lei de la „Familia Luptătorilor". Cine știe din cîte părți maj suge.

Îi spun că regele nu mai poate face față cheltuielilor. Numai la capitolul binefacerilor, anul acesta a dat 400 000 la Universitatea din Cluj, 200 000 la Universitatea din Cernăuți, 150 000 la Anina, 100 000 la Opera română, alte subvenții și ajutoare iar cu sutele de mii. De unde? Zice că lucrează acum la sporirea listei civile care se va hotărî în fiecare an.

Întîlnesc pe Iorga. Mă întreabă dacă regele e bolnav, căci tușea la citirea Mesajului. Zice că va cere audiență la regina înaintea plecării lui la Paris, pentru cursurile de acolo, spre a-i vedea părerea asupra unei expoziții.

Mă întreabă dacă-i frumoasă prințesa Elena, logodnica prințului Carol și dacă-i adevărat că acesta s-a amorezat de logodnica sa.

7/20 decembrie. Ieri am fost la Iorga de ziua numelui său. Era numai C. Bogdan-Duică. Povestea cu bucurie cum a pus la locul lui pe A.C. Cuza, comparîndu-l cu o pasere care așezîndu-se pe o masă încărcată cu bucate nu gustă din ele, ci numai le spurcă...

— La Iași cînd nu fusesem atît de folos Majestății Sale, primeam de ziua mea numeroase semne.

— Poate că au venit și acele momente neplăcute cu publicarea memoriilor, cu refuzul la atîtea poftiri; poate că o fi lipsind sfetnicul cel bun. Dar eu cred că dacă săvîrșim o faptă bună, nu trebuie să ne așteptăm numai la răsplată.

— Nu răsplată, ci o atenție, căci se poate să mai aibă nevoie de mine.

— Eu cred că de va fi nevoie, dv. veți fi de folos, fără a vă gîndi la vreo chestie personală, ci privind numai la in-

(Continuare în p. 83)

AŞA VĂ PLACE ISTORIA?

BĂTĂLIA CELOR TREI REGI

YOUNES NEKROUF

„Cînt armele şi pe bărbaţii care/ Din ţărmii apusenei Lusitanii/ Pe nebrăzdate de corăbii mare,/ Trecură de ostrovul Taprobanii [Ceylon]/ Prin războiri şi prin primejdii rare/ Cum nu îndură oamenii cu anii/ Şi printre alte seminţii durară/ Domnie nouă-n veacuri legendară!“ Cu aceste versuri îşi începea Luis de Camões (1525-1580) celebra sa epopee Lusiada, **terminată în anul 1572. Era un imn de slavă închinat navigatorilor portughezi, care descoperiseră un nou drum spre India şi, în acelaşi timp, aduseseră îndepărtate teritorii sub stăpînirea coroanei. Portughezii reuşiseră astfel să-şi creeze cel mai întins imperiu colonial din acea vreme. Ei stabiliseră comptoare, centre comerciale şi baze militare în puncte strategice de primă importanţă de pe mările şi oceanele lumii şi începuseră totodată colonizarea Braziliei.**

Toate acestea nu erau însă de ajuns! Noi teritorii abia aşteptau sosirea europenilor civilizatori! Sau cel puţin aceasta era părerea regelui Don Sebastian al Portugaliei (1568-1578). Crescut în umbra mănăstirilor, puternic marcat de învăţătura iezuită, el îşi petrecea timpul alcătuind proiecte de cru-

ciadă pentru eliberarea ţărmurilor Mării Mediterane ocupate de musulmani. Şi incotro să o pornească el, de unde să işi inceapă măreaţa lui operă de eliberare dacă nu din Marocul atit de apropiat şi atit de dezbinat de lupte interne. intr-acolo il indemna şi Camões: „Spre mauri in Maroc, purtîndu-ţi pasul,/ În pulbere să-i schimbi..."

Într-adevăr, Marocul fusese puternic frămintat de conflictele dintre facţiunile rivale aflate in luptă pentru putere şi care nu ezitaseră să facă apel la sprijinul otomanilor. Criza politică s-a adincit după ce sultanul marocan Mulay Abdallah a incălcat principiul de succesiune stabilit in cadrul dinastiei sa'adite (1553-1654) — potrivit căruia urma să-i succeadă cel mai in virstă din familie, adică cel mai mare dintre cei trei fraţi ai săi — şi l-a numit moştenitor pe fiul său Mulay Mohammed. Acesta a stirnit nemulţumirea supuşilor prin abuzurile infăptuite. Unul dintre cei trei unchi ai săi, pe nume Abdelmalek, a reuşit să ralieze in jurul său pe cei nemulţumiţi, devenind simbolul luptei pentru renaşterea statului marocan.

Abdelmalek era un om inteligent şi cult: cunoştea, pe lingă arabă, italiana şi spaniola la perfecţie şi se exprima cu uşurinţă in turcă. Personalităţi de seamă ale secolului XVI, precum Agrippa d'Aubigné, De Thou sau Montaigne, au avut cuvinte de laudă la adresa lui. Manevrind cu abilitate intre interesele Porţii şi cele ale regelui Spaniei, Filip II (1556-1598), Abdelmalek a reuşit să il alunge pe Mulay Mohammed, nepotul său, şi a preluat conducerea ţării. A stabilit apoi relaţii bune cu regina Elisabeta a Angliei (1558-1603). Negustorii englezi s-au indreptat imediat spre Maroc, stirnind indignarea celor portughezi, care şi-au adus subit aminte că edictele papale interziceau comerţul cu necredincioşii. Drept urmare, a avut loc un schimb violent de mesaje intre curţile regale din Lisabona şi Londra, iar dorinţa lui Don Sebastian de a cuceri Marocul a căpătat o motivaţie in plus. Totuşi, planul nu a găsit sprijin deosebit nici in interiorul regatului, nici la unchiul său, regele Spaniei. Pentru ţăranul portughez, expediţia peste Mediterana nu avea, evident, nici un sens. Pentru nobil, aventura aceasta era obositoare. Cit il priveşte pe negustor, el era gata oricind să protesteze impotriva penetraţiei rivalului englez, dar mai puţin dispus să pună mina pe arme pentru a-l alunga. În fond, asta era sarcina regelui şi a armatei sale, pentru intreţinerea căreia el plătea impozite grele.

Nici Filip II nu s-a arătat incintat de planul lui Don Sebastian. Atenţia lui era indreptată spre tulburările din Ţările de Jos, ce vor culmina în anul 1581 cu proclamarea independenţei provinciilor din nord şi apariţia primului stat burghez: Olanda. Şi apoi, Filip ar fi preferat să-l atragă de partea sa pe Abdelmalek, căci acesta se arătase prea puţin dispus, după ce pusese mina pe putere, să le permită otomanilor să se instaleze in principalele fortăreţe şi porturi marocane. Filip II a şi iniţiat tratative secrete cu noul sultan, dar fervoarea cu care nepotul său şi-a susţinut proiectul l-a făcut să cedeze şi să-şi dea consimţămintul, fără a contribui insă in mod concret la desfăşurarea expediţiei contra Marocului.

Astfel au evoluat lucrurile pină in ziua de 26 iunie 1578, cind regele Portugaliei a putut, in sfirşit, să dea poruncă de pornire a flotei ce urma să-i transporte armata in Maroc. În rindul trupelor sale domnea insă confuzia şi nemulţumirea. Infanteriştii portughezi, in număr de 7 000-9 000 oameni, vociferau că au fost aduşi cu forţa şi amenin-ţau că au să dezerteze imediat după debarcare. Mercenarii recrutaţi in afara graniţelor regatului erau de cea mai proastă calitate şi nutreau, in secret, acelaşi plan ca şi oştenii portughezi. Iar nobilii se pregătiseră nu pentru luptă, ci pentru ceea ce ei considerau drept o veselă promenadă africană. Era amintit cu deosebită admiraţie cazul ducelui de Barcellos — de fapt un tinăr de 12 ani, desemnat de tatăl său bolnav să il inlocuiască — a cărui suită număra 22 de barăci ce adăposteau servitorii şi toaletele sale. Într-o asemenea armată, condusă de un rege despre care nici măcar sfetnicii săi apropiaţi nu puteau spune dacă avea vreun plan inchegat sau acţiona sub impulsul momentului, dezordinea s-a instalat rapid.

Debarcarea pe coasta marocană a avut loc la Tanger (8 iulie). Acolo, Don Sebastian s-a intilnit cu protejatul său, fostul sultan Mulay Mohammed. Fără a asculta de sfatul acestuia, regele portughez a părăsit ţărmul şi s-a angajat spre interior. Căldura toridă şi foametea — căci marea agitată impiedicase acostarea corăbiilor cu provizii — au distrus şi ultima fărimă de curaj din tabăra portugheză.

În aceste condiţii a avut loc confruntarea dintre armata condusă de Don Sebastian, alături de care a luptat Mulay Mohammed, şi cea a sultanului marocan Mulay Abdelmalek. Reproducem in continuare — cu subtitlurile noastre — pasajul privind desfăşurarea bătăliei de la 4 august 1578, din cartea diplomatului şi istoricului marocan Younes Nekrouf, La bataille des trois rois (Bătălia celor trei regi), apărută în anul 1984.

Suferind cumplit din cauza căldurii

În acea zi de luni, 4 august 1578, Don Sebastian s-a trezit în zori, agitat, dar fericit, ca şi cum s-ar fi pregătit de sărbătoare. A îmbrăcat o frumoasă armură nouă, peste care a socotit nimerit să tragă o cămaşă de piele — de fapt, un soi de tunică, care se strîngea la spate cu un şnur — menită, după părerea lui, să atenueze efectul razelor fierbinţi ale soarelui asupra metalului armurii sale. Şi-a dat seama că ansamblul era cam greu, că îl stînjenea în mişcări şi că se înfierbînta repede, dar n-a acordat importanţă acestor amănunte.

A convocat apoi statul major şi a poruncit să se încarce bagajele în care. Vroia să aranjeze el însuşi diferitele corpuri ale armatei în dispozitivul de luptă pe care îl elaborase după mature reflecţii. Alergînd de ici-colo, ocărînd pe unii, bruftuluindu-i pe alţii, ajutat uneori de căpitanul de Aldana şi de Don Duarte de Menezes, el a reuşit, la capătul a două ore, să îşi pună trupele în linie de bătaie. După aceea, a masat în mijlocul armatei convoaiele cu bagaje, mulţimea de paji, lachei, slujitori, robi, vivandiere, ordonanţe, catîrgii — adică vreo 13 000 persoane „inapte de luptă", îngrămădite talmeş-balmeş într-un spaţiu foarte strîmt. După părerea lui, aceştia urmau să fie pe de o parte, protejaţi, pe de altă parte împiedicaţi să fugă sub efectul panicii, ceea ce ar fi putut provoca dezordine şi în rîndul luptătorilor săi.

În fruntea convoiului şi-a aliniat avangarda, împărţită în trei careuri: pe aripa stîngă, în faţa duşmanului, regimentul spaniol şi italienii; pe aripa dreaptă, batalionul germanilor; în centru, batalionul aventurierilor şi oştenilor din Tanger. De jur-împrejurul convoiului a aranjat, tot în careuri, corpurile de archebuzieri portughezi, aflate sub comanda celor care îi recrutaseră şi instruiseră: Diego Lopez de Sequiera, Don Miguel de Noronha, Francisco de Tavora şi Vasco de Silveira.

Ansamblul astfel dispus forma, la rîndul său, un mare careu compact, protejat la stînga şi la dreapta de şiruri de care, iar în faţă de linia celor 36 piese de artilerie. În sfîrşit, de o parte şi de alta a carelor, regele a repartizat diferitele contingente ale cavaleriei portugheze. La dreapta,

Sebastian, rege al Portugaliei

i-a aşezat pe Don Duarte de Menezes şi pe ducele de Aveiro, cu cîte 500 călăreţi fiecare. Tot aici se găsea şi fostul sultan, Mulay Mohammed, cu cei 500 infanterişti şi 600 călăreţi ai săi. Don Sebastian însuşi, în fruntea a aproximativ 1 000 cavaleri, s-a aşezat pe partea stîngă a armatei.

Tînărul rege a mai ţopăit de cîteva ori de-a lungul regimentelor şi escadroanelor, arătîndu-se foarte satisfăcut şi pîndind aprobarea şi admiraţia supuşilor săi. Dar privirile acestora fie se întorceau, fie nu reflectau decît plictiseală, teamă sau confuzie. Drept urmare, Don Sebastian a simţit nevoia să ţină trupelor sale o lungă predică, îndemnîndu-i pe oşteni „să înfrunte riscurile în mod curajos, pentru gloria religiei creştine", promiţîndu-le „mari bogăţii, favoruri şi privilegii". În acest timp, prelaţii regelui, episcopii de Coimbra şi de Port, trimisul papal, numeroşii reprezentanţi ai diverselor ordine străbăteau rîndurile regimentelor şi escadroanelor, îndemnîndu-i şi încurajîndu-i pe soldaţi.

Era deja ora 11 cînd predica a luat sfîrşit. Sărmanele trupe portugheze, suferind cumplit din cauza căldurii, în careurile lor compacte, dăduseră puţină atenţie trimişilor regali, ale căror ultime cuvinte au fost urmate de o tăcere profundă.

Faţă în faţă, creştini şi musulmani se observau, fiecare în aşteptarea a ceea ce avea să întreprindă adversarul.

În cealaltă tabără

Dimineaţa, cînd s-a trezit, sultanul Mulay Abdelmalek se simţea mai rău decît în ziua precedentă. Palid, cu febră, respirînd cu greutate, el simţea cum îl părăsesc ultimele forţe. Cu toate acestea, într-un suprem efort de voinţă, s-a străduit să-şi adune puţina energie care îi mai rămăsese pentru a se concentra asupra iminentei bătălii.

Şi-a convocat dis-de-dimineaţă sfetnicii şi le-a poruncit să sune alarma şi să aranjeze dispozitivul de luptă sub formă de semilună mare, aşa cum hotărîse încă din ajun. Cîteva clipe mai tîrziu, în ciuda opoziţiei medicilor şi a sfetnicului său al Uldj, s-a sculat, şi-a îmbrăcat bogatul costum de gală şi, încălecîndu-şi cu greu calul, a pornit să se convingă personal dacă poruncile erau bine executate.

Într-adevăr, trupele sale ocupaseră poziţiile aşa cum dorise. În cornul drept al semilunei, orientată cu deschiderea spre duşman, chiar în faţa amplasamentului regelui portughez, Mulay Ahmed aranjase pe cei mai buni archebuzieri călări şi 10 000 călăreţi cu lăncii. În cornul stîng, în faţa poziţiilor ocupate de Mulay Mohammed, Don Duarte de Menezes şi ducele de Aveiro, Mohammed Zarco îşi dispusese cei 2 000 archebuzieri călări şi cei 10 000 călăreţi cu lăncii ai săi. În partea centrală a semi-

lunei fuseseră aliniate, în semicerc, 26 piese de artilerie de campanie, deservite de tunari cu experienţă. Caizii Dogali şi Mohammed Faba orînduiseră în spatele lor 15 000 archebuzieri, între care se aflau aproximativ 5 000 trăgători de elită, recrutaţi dintre morisci şi care abia aşteptau să-şi ia revanşa asupra creştinilor. Venea apoi garda personală a sultanului, sub comanda lui Musa. Arieргarda era formată din 20 000 călăreţi, repartizaţi în grupuri de cîte 2 000, care dublau prima linie a dispozitivului semicircular. Cei 15 000 călăreţi ai triburilor beduine, atraşi de posibilitatea de a lua parte la împărţirea unei prăzi bogate, au fost cantonaţi pe colinele din apropiere, în special la aripa dreaptă, cu porunca fermă de a nu intra în luptă decît atunci cînd li se va spune.

Două şiretlicuri

La capătul puterilor şi aproape clătinîndu-se, Mulay Abdelmalek s-a forţat să treacă în revistă întreg dispozitivul, dintr-un capăt în celălalt. Revenit la centru, el a poruncit să se avanseze cu cîteva sute de metri, pînă ce inamicul s-a aflat în bătaia archebuzierilor săi. A mers apoi să se posteze în mijlocul gărzii sale, de unde a aşteptat să vadă ce iniţiativă avea să ia regele Sebastian.

Era trecut de ora 11. Nefericitul sultan părea că trăieşte deja în afara timpului. O singură întrebare îl neliniştea: mai avea oare atîta forţă ca să îşi salveze regatul printr-o victorie de care nu se îndoise pînă atunci nici măcar o clipă?

În acele momente, în faţă, la cele două aripi ale dispozitivului portughez de luptă, fostul sultan Mulay Mohammed şi Don Sebastian treceau prin stări de spirit similare, deşi din motive diferite. Mulay Mohammed se lupta, dar fără prea multă convingere, cu pesimismul care îl copleşea încet-încet. Lungile săptămîni petrecute alături de portughezi îl făcuseră să piardă orice încredere în aliaţii săi creştini şi speranţa de a obţine vreodată victoria, cu ajutorul lor. În acest interval de timp, putuse să constate că soldaţii portughezi, sărmani plugari smulşi de la munca cîmpului, recrutaţi şi pregătiţi în grabă, se pricepeau în prea mică măsură să ţină armele şi se speriau de detunătura propriilor archebuze. Şi nu era exclus ca aceşti infanterişti de ocazie — fie ei portughezi, germani, italieni, sau spanioli — greu încercaţi de foame, sete, căldură, să arunce armele la primul pericol şi, buimăciţi de frică, să o şteargă la fugă în toate direcţiile, ca iepurii. Îşi făcea din ce în ce mai puţine iluzii asupra tînărului şi năvalnicului său aliat şi protector, regele Portugaliei. Acesta credea că îi putea înfrunta pe marocani la ei acasă, pe caniculă, cu o armată mică, lipsită de omogenitate şi împovărată de un şir nesfîrşit de convoaie cu bagaje şi de peste 13 000 preoţi, lachei, servitori şi alţi necombatanţi. În plus, el era instabil, lipsit de experienţă militară şi se încăpăţîna în mod sistematic să nu asculte de vreun sfat primit, procedînd doar cum îl tăia capul. Toate acestea nu lăsau să se prevadă nimic bun. Observînd semiluna largă formată de trupele marocane, Mulay Mohammed era convins că unchiul său urmărea să încercuiască pe creştini, să-i oblige să se retragă spre centru, peste convoaiele de căruţe şi acolo să desăvîrşească zdrobirea lor totală. Altfel spus, fostul sultan, mai pesimist ca oricînd, ajunsese la concluzia că singura lui speranţă de salvare o constituia fuga. Dar îi va mai fi oare şi de această dată destinul favorabil?

Nici regele Portugaliei, Don Sebastian, nu se simţea mai în largul său. Pauza care se prelungea, tăcerea profundă care domnea îl oboseau şi-i măreau spaima. Nu reuşea să se mai stăpînească. Dar nu ştia nici ce hotărîre să ia, cum să procedeze. Copleşit de căldură, agitat din cauza aşteptării, căuta o uşurare vărsîndu-şi puţină apă între corpul său şi armura supraîncălzită, în ciuda tunicii de piele pe care o luase pe deasupra, tocmai cu scopul de a reduce arşiţa razelor solare. Senzaţia plăcută dura prea puţin însă şi căldura îl copleşea din nou. Nu mai putea continua în felul acesta. Trebuia să facă ceva. Dar era prea mîndru pentru a cere sfatul celor din jur. Aştepta cu nerăbdare să-i vadă pe afurisiţii aceştia de necredincioşi luînd iniţiativa de a angaja bătălia. Doar i se repetase de atîtea ori că îi erau cu mult superiori ca efective: cel puţin 62 000. Afurisiţii însă nu se mişcau deloc!

Din minut în minut devenea mai nervos, mai febril. Lîngă el, căpitanul de Aldana, care îl observa, se simţea cuprins treptat de aceeaşi nervozitate şi febrilitate. Senzaţia devenea dureroasă. Curînd, n-a mai fost în stare să o suporte. Să acţioneze! Trebuia să acţioneze! Nemaiputîndu-se controla, „făcînd gesturi de nebun" — potrivit relatării cronicarului Luis Nieto, de Aldana a început să-l roage, apoi să-l implore şi în final să-l incite pe rege să atace. Atunci Don Sebastian, nevrînd să fie suspectat că a refuzat lupta, a uitat de promisiunea făcută aliatului său Mulay Mohammed că nu va angaja lupta decît după-amiază şi ridicînd lancea, a strigat:

— Înainte copiii mei! Înainte cavaleri! Santiago! Să-i atacăm, că nu sînt decît o adunătură!

Cu aceste cuvinte — ce ne-au fost transmise de cronicarul San Antonio de San Roman — a început luni, 4 august 1578, la prînz, bătălia celor trei regi.

Regele Sebastian a hotărît deci să atace. S-a aşezat în fruntea cavalerilor săi şi s-a avîntat în direcţia aripii drepte a marocanilor unde se găseau călăreţii lui Mulay Ahmed. De îndată, sultanul Mulay Abdelmalek a dat poruncă tunarilor săi să bombardeze poziţiile inamice şi să ţintească mai ales spre centrul dispozitivului pentru

a provoca panică în rîndul necombatanţilor înghesuiţi acolo. A poruncit şi archebuzierilor să deschidă focul asupra infanteriei inamice care avansa spre ei în ritm lent.

Simultan, Duarte de Menezes, ducele de Aveiro şi Mulay Mohammed au pornit din aripa dreaptă, în fruntea călăreţilor, şarjînd poziţiile marocane din faţa lor, ocupate de trupele lui Mohammed Zarco. Curînd, pe centru, tirul artileriei şi focurile de archebuză s-au intensificat, de o parte şi de alta. Focul marocanilor, mai rapid şi mai bine ţintit, a creat spaimă şi confuzie în rîndurile creştinilor. Pe flancuri însă, situaţia era mai gravă pentru musulmani. Şarjele impetuoase lansate de portughezi i-au izbit în forţă. Cavaleria lui Mulay Ahmed a rezistat totuşi cu succes şi Don Sebastian, temîndu-se să nu fie copleşit de numărul mare al duşmanilor şi izolat de restul armatei sale, a decis să se retragă. În flancul celălalt, şarja condusă de Duarte de Menezes, ducele de Aveiro şi Mulay Mohammed a reuşit să disloce trupele lui Mohammed Zarco, creînd derută. Grupuri de călăreţi marocani au început chiar să fugă de pe cîmpul de luptă. În plus, Mohammed Zarco a pierdut în timpul acestui atac două din cele cinci drapele ale armatei marocane. Observînd dezordinea din flancul său drept, sultanul Mulay Abdelmalek a fost cuprins de o mînie violentă. A hotărît pe dată să pornească într-acolo pentru a-i opri pe fugari şi a-i readuce în dispozitiv. Clătinîndu-se deja, nemaifiind stăpîn pe el, a vrut să apuce hăţurile calului, dar n-a mai fost în stare. Cei din jurul său, emoţionaţi, l-au rugat să nu se expună mai mult. Scuturat de un tremurat convulsiv, sufocîndu-se el a înălţat capul, a ridicat spre cer arătătorul mîinii drepte, murmurînd cuvinte fără şir, apoi a căzut mort la pămînt. L-au pus în litiera sa şi au ascuns cu grijă vestea.

Pentru ca totul să pară cît mai veridic, sfetnicul al Uldj a recurs la două şiretlicuri. Mai întîi, a pus lîngă defunct un tînăr paj de 12 ani, foarte isteţ, care, privind desfăşurarea bătăliei, trebuia să se întoarcă spre interiorul litierei şi să-i povestească ce vedea, ca şi cum l-ar fi ţinut la curent cu derularea operaţiunilor. La rîndul său, al Uldj a transmis în continuare trupelor ordine ca şi cum acestea veneau tot de la Mulay Abdelmalek: „Sultanul porunceşte cutăruia să meargă în cutare loc, unuia să se mişte înainte, altuia să se retragă".

„Scapă cine poate"

În curînd, trupele conduse de Duarte de Menezes, ducele de Aveiro şi Mulay Mohammed nu au mai fost capabile să menţină presiunea asupra poziţiilor lui Mohammed Zarco. Cîteva contingente marocane din ariergardă i-au sărit acestuia în ajutor şi au obligat pe atacanţi să se replieze spre poziţiile de plecare. Trecînd la contraofensivă, marocanii au ajuns în preajma celor 36 piese de artilerie ale portughezilor — care oricum nu apucaseră să tragă prea mult — le-au capturat şi le-au transportat în spatele propriilor linii.

Cavaleria lui Zarco i-a împins pe portughezi înspre convoaiele de care. Blocaţi între acestea şi rîul Lukkos, copleşiţi de numărul marocanilor, ei n-au mai putut opune o rezistenţă serioasă. Unii s-au predat, alţii au luptat pînă la capăt, dar cei mai mulţi au luat-o la sănătoasa. Cîţi au mai scăpat din smîrcurile rîului, au sporit panica în rîndul ariergărzii portugheze. Duarte de Menezes s-a predat, iar ducele de Aveiro a fost omorît. Cît despre fostul sultan Mulay Mohammed, acesta şi-a căutat scăparea prin fugă, potrivit vechiului său obicei. Dar pe cînd vroia să traverseze rîul al Mahazen — plin de noroi şi de smîrcuri — calul, zbătîndu-se să iasă din mlaştină, şi-a asvîrlit călăreţul, care neştiind să înoate, s-a înecat.

Marocanii au continuat să avanseze pe centru, trăgînd în ritm susţinut. Curînd, lupta s-a dus corp la corp. Primii care s-au retras au fost mercenarii germani. Spaniolii şi italienii au rezistat ceva mai multă vreme, luptîndu-se cu pumnalul. Dar au sfîrşit şi ei prin a ceda, „murind aproape toţi, nu învinşi, ci obosiţi să mai ucidă", după cum relata un martor ocular.

În acest răstimp, în aripa stîngă a dispozitivului portughez, acolo unde luptau Don Sebastian şi cavalerii săi, situaţia armatei creştine devenea din clipă în clipă tot mai critică. Cei 10 000 călăreţi ai lui Mulay Ahmed s-au revărsat asupra cavaleriei tînărului rege, încercuindu-l încetul cu încetul. Călăreţii triburilor beduine au năvălit şi ei de pe colinele din jur. Escadroanele portugheze au început să se retragă în dezordine, provocînd o confuzie totală. Trei cai s-au prăbuşit sub Don Sebastian care, luptîndu-se vitejeşte, încerca în zadar să-şi strîngă cavalerii pentru a organiza rezistenţa. Curînd, în jurul său n-au mai rămas decît 7-8 persoane. Căci — relata un participant — ceilalţi „cavaleri portughezi, obosiţi, au renunţat la onoare, lăsîndu-şi armurile deoparte şi s-au pus la umbra carelor ca să se răcorească. Cînd au înţeles că totul este pierdut, au luat-o la fugă. Iar maurii i-au urmărit şi i-au masacrat". Don Sebastian a continuat să se lupte aproape singur. A fost însă înconjurat de vreo 60 călăreţi, care l-au azvîrlit din şa şi l-au omorît.

Nemaiîntîmpinînd vreo rezistenţă organizată înaintea sa, Mulay Ahmed a avansat rapid pînă la poziţiile ariergărzii creştine, pe care a dislocat-o curînd. A fost începutul sfîrşitului, a dezastrului armatei portugheze, care s-a prelungit pînă la apusul soarelui. Orice retragere fiindu-le tăiată de cele două rîuri, Lukkos şi al Mahazen,

(Continuare în p. 83)

HOLOCAUSTUL ROMILOR: ANSA

CHRISTIAN BERNADAC

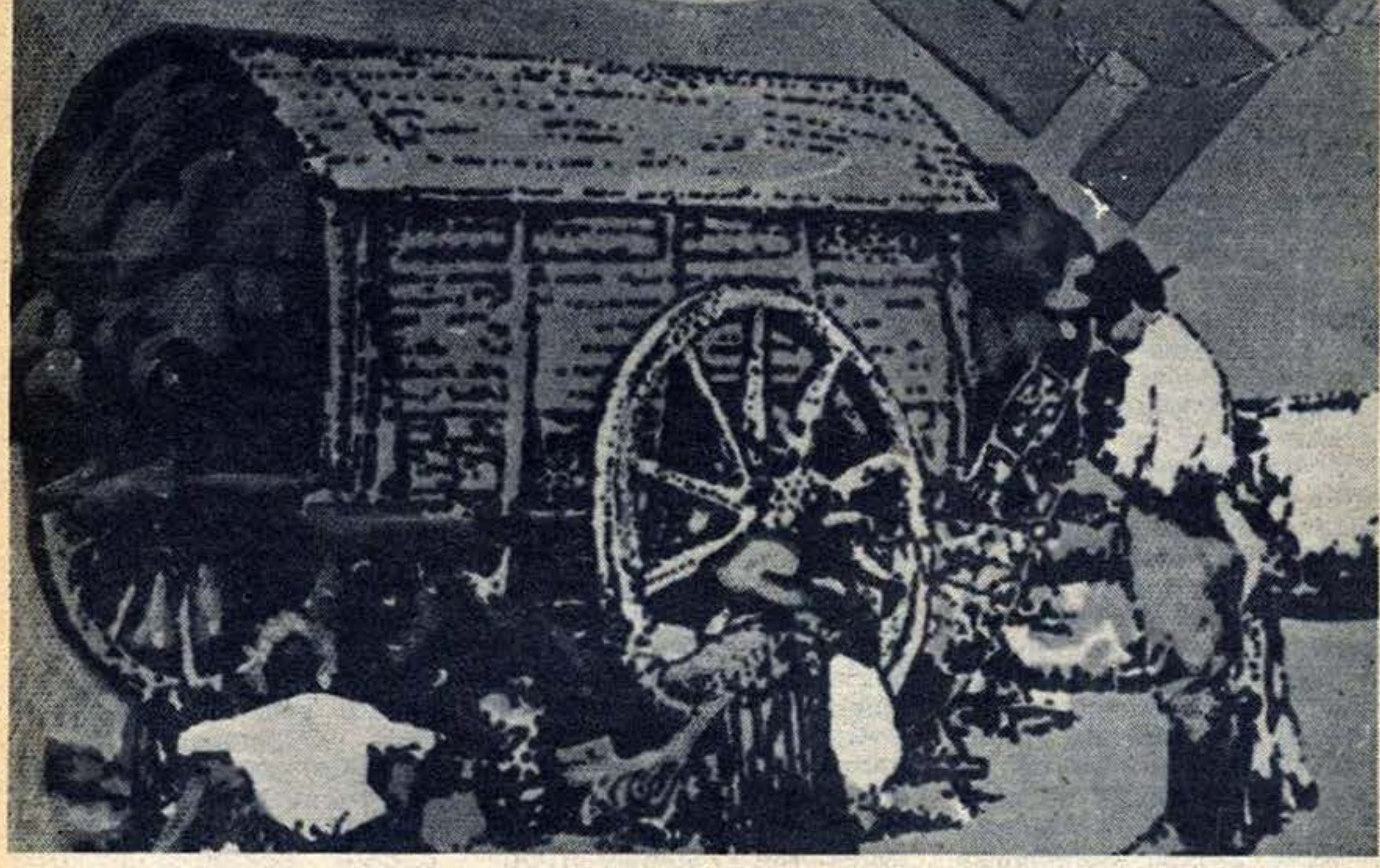

În episodul precedent, am descris măsurile luate de naziști pentru lichidarea țiganilor, măsuri ce aveau același caracter cu cele privind pogromul evreilor. Desigur — cum am subliniat și în articolul trecut — evaluarea exactă a masacrului țiganilor este greu de stabilit, deoarece atît ziariștii, scriitorii și chiar anchetatori însărcinați cu pregătirea actelor de acuzare în diferite procese ale naziștilor, în general, au ignorat sau neglijat acest fenomen țigan. Cifrele avansate de diverși autori, care n-au întreprins însă o evaluare globală, sînt, în majoritatea cazurilor, fanteziste. Ele nu merită să fie reținute. Unii au vorbit despre 100 000 pînă la 125 000 și chiar despre 150 000 morți. Diferitele aprecieri oficiale ale specialiștilor guvernamentali, însărcinați să stabilească așa-zisele „cărți albe" ale crimelor de război, afirmă, într-o perfectă și suspectă unanimitate, că 500 000 de țigani au dispărut în diferite lagăre de concentrare.

În cercetările lui minuțioase, Christian Bernadac, din a cărui lucrare, L'Holocauste oublié, **continuăm să preluăm cîteva pagini cu subtitlurile redacției** Magazin istoric **— a stabilit un tablou general, care va putea servi drept bază oricăror alte cercetări** (Magazin istoric, **nr. 5-7/1992). Dar tabloul lui Bernadac nu ne poate reda suferințele îndurate de țigani în timpul nazismului. Printre cei care n-au „zburat pe coșul crematoriilor" sînt mii și mii, care au fost internați în lagăre de concentrare și închisori sau care au trebuit să sufere alte restricții de libertate. Mulți dintre ei și-au pierdut mințile din cauza acestor restricții, alții au fost siliți să presteze ani în șir muncă obligatorie în mine, în uzine. Iar un mare număr de supraviețuitori poartă încă și azi urmele așa-zișelor „experiențe medicale" făcute pe ei. Sînt condamnați să nu mai aibă copii, în urma operațiilor de sterilizare, prin care naziștii urmăreau să pună capăt evoluției acestei populații, socotită prea prolifică.**

Unul dintre aceste cazuri de sterilizare — de pe urma cărora multe țigănci au murit — este cel pe care îl relatăm mai jos.

Ultima ţigancă din Europa

Spre sfîrşitul lunii septembrie 1944[1], Lucette la Cannoise capătă o foarte ciudată tovarăşă de prici. Poloneza — „şchioapa", cum i se spunea — care era kapo-ul nostru, o prezentă barăcii adunate, urlînd.

— E o lepădătură de ţigancă. Vine de la Auschwitz. N-aveţi voie să-i vorbiţi. Dacă vă vorbeşte, va fi spînzurată. Dacă îi vorbiţi, veţi primi cincizeci de lovituri şi nu veţi căpăta supă timp de trei zile. S-a înţeles?

Şi interpreta, după ce ne-a tradus spusele „stăpînei" noastre, adăugă, adresîndu-se Lucettei.

— la seama, nu glumeşte. Îşi riscă locul. S.S.-iştii i-au spus asta. De altfel, ţiganca nu rămîne decît o lună. la seama, mai ales noaptea, „şchioapa" o să fie cu ochii pe tine.

Ansa, al cărui nume l-am aflat peste trei zile, era o ţigancă din Germania de nord. Să fi avut treizeci de ani. Era toată neagră: ochii, pielea, părul, o adevărată bucată de piele lucitoare. Înaltă, slabă, puţin încovoiată, mînuia lopata şi cazmaua „cu siguranţă şi eleganţă". Îşi ţinea totdeauna ochii în jos. Lucette, ţiganca, făcu un simplu semn cu capul şi închise ochii spre a-i mulţumi. O poloneză îi găsi o gamelă, şi „maica" Louise, normanda, o basma.

Frédérique, belgiana, profită de siesta celor două *Aufseherinner*, după pauza supei de urzici, şi se apropie de Ansa, care săpa în ultima tranşee. Kapo a noastră se adăpostise de ploaie sub o stivă de scînduri din prima tranşee. Chiar dacă se pleca, nu le putea vedea pe Frédérique şi Ansa. Cred că nu mi-a fost niciodată frică de viaţa mea. Chiar în ceasurile evacuării sau ale bombardamentelor. Sprijinite pe lopeţile lor, ca într-un salon, Frédérique şi Ansa vorbeau fără nici o teamă. Această inconştienţă mă crispa pe cazma. În orice clipă S.S.-iştii puteau ieşi din baracă. Poloneza se trezi. După vreo treizeci de minute, Frédérique se îndepărtă de ţigancă şi aceasta îşi reluă lucrul. Frédérique, cu faţa parcă liniştită, destinsă — nu i-am văzut niciodată o astfel de expresie calmă — nu mai reuşea să-şi dezlipească ochii de pe silueta fină a Ansei.

— Ei, ce-a făcut?

— Spune-ne.

— Vrem să ştim.

Frédérique răspunse tuturor celor care o întrebau.

— Mai tîrziu, mai tîrziu.

Chiar în seara aceea, în fundul barăcii, pe cînd Ansa şi toate femeile sleite de ziua lor istovitoare de muncă adormiseră, Frédérique, belgiana, ne istorisi, Lucettei şi mie, povestea Ansei, „Ansa, ultima ţigancă din Auschwitz". Povestea m-a impresionat atît de mult, încît mi-a smuls lacrimi. A fost prima dată cînd am plîns în deportare. Asta n-avea nimic de-a face cu „emoţia" sau „sensibilitatea afectată". Lacrimi de furie. Lacrimi de ură. Chiar şi azi, cînd mi se întîmplă să mă încrucişez pe străzi cu o ţigancă „cu pielea tăbăcită", sînt silită să-mi întorc privirea, ca să nu izbucnesc în plîns. Ansa, ţîganca frumoasă care credea că-i ultima ţigancă pe pămînt.

— Ansa, spuse Frédérique — este ultima ţigancă din Europa. Toţi cei din rasa ei, pruncii, copiii, adolescenţii, bărbaţii şi femeile, tineri sau bătrîni, au fost lichidaţi la Auschwitz, toţi în camere de gazare. Mai rău decît cum s-a procedat cu evreii. Aici, n-a mai încăput nici o ezitare. Toţi. În timp ce evreii, după nevoi, alimentau comando-urile de muncă, noile lagăre şi uzinele, restul, doar restul erau duşi în camerele de gazare. Ţiganii, cînd au venit, au fost adunaţi într-un lagăr special. Un lagăr familial, „lagărul ţiganilor" un lagăr înlăuntrul lagărului, înconjurat cu sîrmă ghimpată, posturi de gardă, poartă. Un lagăr „minunat" pentru ceilalţi deţinuţi... li s-au lăsat hainele pe care şi le-au adus cu ei, mai ales instrumentele muzicale. Existau o şcoală şi o grădiniţă de copii. Hrana nu era mai bună decît la Auschwitz, dar mai abundentă, căci era mai bine păzită şi deci mai puţin furată.

Soţul — mort în Rusia

Ansa n-a trăit niciodată într-o rulotă. Tatăl ei, un ţigan, se căsătorise cu o cetăţeancă germană şi la naşterea Ansei s-au instalat într-o căsuţă cu grădină. Tatăl Ansei era electrician. La douăzeci de ani, Ansa se măritase cu fiul — cetăţean german — vecinului lor, un brutar. Au trăit fericiţi pînă la război. Soţul Ansei a început să livreze pîinea cu o bicicletă, apoi şi-au cumpărat o camionetă. Au avut două fetiţe.

„Soţul meu era soldat. Un bun soldat. A venit de două ori în permisie. Ne-am plimbat mult pe cîmp. Ultima dată, erau maci şi i-am împletit un colier. Peste o lună mi s-au adus actele lui şi cîţiva bani. Fusese ucis în Rusia, unde a şi fost îngropat. A murit ca ofiţer. Era locotenent.

Într-o dimineaţă, este mai mult de un an de atunci, au venit nişte civili acasă. Aveau revolvere. Urlau. Rîdeau.

— Aşadar, ţigancă, te ascunzi cu plodăria ta. Ai să vezi tu acum.

Am putut să iau cu mine haine pentru copii. În închisoare mai erau şi alte ţigănci. Am repetat de mai multe ori paznicilor: „Sînt nemţoaică, soţul meu e ofiţer. A murit în Rusia, a fost decorat". Rîdeau mereu. Nimeni nu mă asculta. Apoi într-o zi, eram cu siguranţă peste o sută, am fost îmbarcate pentru Auschwitz, unde naziştii adunaseră pe ţigani într-un colţ al lagărului. Cînd am sosit, bărbaţii ne-au liniştit. „N-o să vi se întîmple nimic. Nu aplecaţi urechea la minciunile care se spun. Aici o să vă simţiţi

[1] Mărturia inedită a Helenei Rabinatt, Lausanne *(n.a.)*.

bine". Şi au dat lapte şi mămăligă copiilor. Copiii din lagăr au cîntat pentru noi. Au reuşit chiar să antreneze cîteva femei din închisoarea mea într-un dans. Bărbaţii aplaudau. Ni s-au dat pături, un preş. A doua zi cunoşteam deja toate poveştile crematoriului, ale convoaielor, ale camerelor de gazare camuflate în duşuri, cînd doi ţigani au venit să mă vadă. S-au aşezat pe pat şi m-au interogat. Aveau un registru mare negru şi cel care nu vorbea nota de zor. Le-am spus: „Nu vreau să fiu gazată cu fetele mele". Ei au spus: „Ţiganii nu sînt trimişi în camerele de gazare. Vor fi eliberaţi la sfîrşitul războiului. Poate chiar înainte. Li s-a pregătit un oraş. Un oraş pentru ei, cu tramvaie".

Mi-au înscris numele. Mi-am povestit viaţa. Ei mi-au luat actele soţului meu. După aceea — o săptămînă cred — un ofiţer S.S. mi-a cerut numele matricol. Un paznic m-a condus la birou. Ofiţerul stătea în picioare, cu şapca pe cap şi mănuşile în mîini. Cînd am intrat, m-a salutat milităreşte. Pe birou se aflau actele soţului meu. El mi-a spus că am fost arestată din greşeală, că fusesem denunţată. Că Germania este recunoscătoare faţă de eroii care au murit pentru patrie. Alţi doi S.S.-işti au intrat. Ofiţeri. Unul dintre ei mi-a explicat de asemenea că era o greşeală. Că eu nu sînt o ţigancă aşa cum sînt celelalte, deoarece soţul meu murise pentru Germania. Că voi fi în curînd eliberată şi-mi voi regăsi părinţii soţului meu. Dar că trebuia să se verifice la spital dacă voi mai putea avea alţi copii. Le-am spus că nu vreau să am alţi copii, deoarece soţul meu murise. Cel mai înalt dintre ei pregătise mai multe acte. Mi-a spus: „Ai să rămîi o săptămînă la spital. Nu-i periculos. După aceea, nu vei mai putea avea copii. Şi ai să fii liberă".

Am fost silită să semnez mai multe acte. Am fost urcată într-o maşină. Am rugat să-mi văd fetele. S.S.-istul cel înalt mi-a răspuns că nişte femei au primit sarcina să se ocupe de ele. Am fost dusă într-o sală mare, unde se mai aflau tinere şi bătrîne, îndeosebi evreice şi doar cîteva ţigănci. Totul mirosea a moarte. Mi-a fost frică. O infirmieră mi-a explicat cum se va face sterilizarea. Am plîns. Nu voiam să fiu sterilizată. Am fost bătută. M-am tîrît spre uşă. O paznică m-a lovit. Am fost legată de un scaun. Am fost operată a doua zi. O adevărată operaţie. Am fost deschisă şi apoi cusută la loc. Am plîns cîteva zile.

„Nu trebuie să vorbeşti nimic"

Apoi mi-am regăsit fetele în lagărul ţigănesc. Slăbiseră mult. Se duceau la şcoală şi atunci m-am mai liniştit. Toate trei eram în viaţă şi sănătoase. Mai ales nu eram bolnave. Nu voiam să mă întorc acolo unde fusesem torturată. Ţiganii care se ocupau de lagărul nostru au venit să mă vadă, dîndu-mi vreo douăzeci de scrisori scrise fin pe bucăţele de hîrtie. Erau pentru toate oraşele. „Tu ai să fii eliberată, trebuie să duci aceste mesaje". Am acceptat. Am ascuns biletele sub tălpile încălţămintei mele. Şi am aşteptat. Am aşteptat. Am aşteptat...

Într-o zi am fost chemată din nou la birou. S.S.-istul cel înalt — la spital i se spunea „doctor" — mi-a spus că s-a verificat adresa socrilor mei. Că era adevărată. Că erau dispuşi să mă primească. Mi-a cerut, în special, să nu pomenesc nimic despre cele ce se întîmplă la Auschwitz: evreii, gazul, rugurile, crematoriile, toate astea sînt basme. Am repetat şi eu ca ei că sînt poveşti. El mi-a spus că se va verifica la spital dacă sînt vindecată. Am spus că nu mai voiam să mă duc acolo. Mi-a spus: „E obligatoriu, altfel n-ai să fii eliberată". Am fost condusă la spital. Medicii m-au ţinut acolo două zile. Mai se aflau şi alte ţigănci care fuseseră sterilizate ca mine. Spuneau: „Peste două zile o să fim libere. Or să ne dea bani".

Apoi m-am întors în lagărul ţiganilor. Bărbaţii care se ocupau de mine au spus: „Acum trebuie să aşteptăm". Am aşteptat iarna şi primăvara. Într-o dimineaţă de vară a fost cerut numărul meu matricol. Am fost condusă la fotograf, după aceea am fost închisă într-o celulă. Am rămas în întuneric mai mult de o săptămînă, poate două. Apoi a venit alt ofiţer, care mi-a spus: „Ai noroc. Eşti ultima ţigancă în viaţă de la Auschwitz". Nu înţelegeam. El rîdea. Mi-a spus: „Nu mai există lagăr ţigănesc. Toţi ţiganii au zburat prin coş. N-ai rămas decît tu". Doar atunci am înţeles. Am ţipat: „Fetiţele mele, fetiţele mele, vreau să-mi văd fetiţele. Vreau să mă întorc în lagărul ţiganilor". M-am repezit asupra lui. M-am agăţat de tunica lui. Plîngeam, urlam. Nu putuseră face asta. Tot lagărul ţigănesc... Şi sărmanele mele fetiţe, care suferiseră atîta! Au intrat doi deţinuţi. M-au ridicat de pe jos. Ofiţerul a spus: „Ai să fii în curînd eliberată. Ai să te poţi întoarce acasă. Dar nu trebuie să vorbeşti". Mi-a spus: „Dacă scoţi o vorbă, ai să fii trimisă în camera de gazare". Mi-era tot una. Am spus: „Duceţi-mă la gazare. Soţul meu e mort. Fetele mele sînt moarte. Vreau să fiu trimisă la gazare". El a ieşit. Deţinuţii m-au liniştit. Ofiţerul s-a înapoiat. Mi-a spus: „N-ai să fii trimisă la gazare. Ai să trăieşti pentru soţul tău. Pentru memoria soţului tău. Ca să-ţi ajuţi socrii. Poate că o să te poţi remărita..." Am spus: „Am să fac ce vreţi". Mi-a spus: „Ai să fii în curînd eliberată. Dar înainte ai să te duci să lucrezi o lună într-un lagăr. Ca să uiţi. Nu trebuie să sufli un cuvînt nimănui. Dacă vorbeşti, n-ai să mai fii eliberată".

Şi am plecat spre Ravensbrück cu un convoi de femei. La Ravensbrück, un ofiţer care avea actele soţului meu, mi-a dat o tabletă de ciocolată şi mi-a spus: „Nu trebuie

să vorbești. Nimic. Nici de operație. Am să te pun într-un comando bun..."

Ansa, care credea că e ultima țigancă supraviețuitoare, a rămas cincisprezece zile cu noi. Frédérique, Lucette și cu mine le-am rugat pe toate femeile în bloc, prin intermediul celor mai vechi deținute și al cîtorva responsabile politice, îndeosebi sovietice și comuniste, să nu-i adreseze nici un cuvînt Ansei și mai ales să nu-i răspundă dacă ea va vorbi sau va pune întrebări. E vorba de viața ei. Ea trebuie să „iasă" ca să depună mărturie. Am organizat — mai ales Lucette — o adevărată solidaritate în jurul ei; chiar și polonezele au acceptat să ne dea în fiecare zi, pentru ea, doi cartofi și o rație de pîine. Într-o zi, rușii au adus uscături și o jumătate de cîrnat. În ziua aceea, Ansa a plîns.

Pînă la urmă a plecat. N-am să uit pînă la moarte ultima ei privire îndreptată spre noi. S-a întors. A închis de două ori ochii. A ridicat ușor mîna dreaptă. Apoi a închis pumnul. Nu zîmbea. Afară era puțin soare. Frédérique a șoptit: „Noroc, Ansa!". Cred, în mod sincer, că a fost eliberată. Am aflat după aceea că peste o sută de țigănci din Auschwitz, toate sterilizate în barăcile lor, au fost cruțate, atunci cînd s-a făcut lichidarea lagărului țiganilor din Auschwitz. ■

Prezentare și traducere:
Paul B. MARIAN

Experiențe pe evrei și țigani la Auschwitz • „Cobaii" își îndeplinesc datoria • Victor Brack își ucide „din omenie" soția • Sute, chiar mii de persoane sterilizate pe zi • Ce mărturisesc medicii germani? Despre toate acestea în numărul următor al revistei noastre.

BIBLIOTECAR LA PALATUL REGAL

(Urmare din p. 74)

teresul ce avem cu toții pentru prestigiul corpului statului.

A trecut la altele și sosind mereu cărți de vizită, telegrame, flori, făcea răspunsuri, iar scrisorile și cărțile de vizită le punea într-o cutie.

Nu trece mult și vine un pachet cu cărți de vizită ale demnitarilor Curții, din Înalt ordin. Văzîndu-i satisfacția, spun:

— Vedeți că l-ați judecat fără dreptate?

— Da, însă această frumoasă doamnă (și arată portretul reginei) anul trecut mi-a trimis o icoană atît de frumoasă (o arată). Anul acesta m-aș fi mulțumit și cu o scrisorică.

9 decembrie. La 2 1/2 după amiază regele și regina mă cheamă sus. Regele îmi mulțumește că n-am plecat din serviciul Palatului Regal în postul ce mi s-a oferit la Casa Bisericii. Mă ține mereu de mînă, foarte afectuos.

14 decembrie. Prințul Știrbey îmi spune:

— Regele foarte bine dispus: Take Ionescu i-a propus pentru căsătoriile regale orașul Lucerna, pentru că regina Sofia, sora împăratului Wilhelm II, n-ar putea fi primită în România. Adică un Hohenzollern n-ar putea veni la alt Hohenzollern.

Probabil că nunta se va face la Sinaia. ■

Prezentare și selecție:
Ioan LĂCUSTĂ

Febrile pregătiri pentru nunta prințului Carol • Czernin se lăuda că regele a plîns • Statul — în ajunul falimentului • Primul ministru bulgar în pețit la Peleș • Regina și dicționarele cifrate...

Iată cîteva dintre subiectele însemnărilor lui G.T. Kirileanu din numărul viitor 9/1992.

BĂTĂLIA CELOR TREI REGI

(Urmare din p. 79)

luptătorii creștini s-au găsit închiși ca într-un fund de sac. A urmat bine cunoscutul „scapă cine poate"; aruncîndu-și armele, s-au refugiat spre convoaiele din centrul fostului dispozitiv de luptă, sperînd să găsească acolo adăpost. Dar înghesuiala era atît de mare, încît foarte mulți au pierit sufocați sau zdrobiți de copitele cailor ori de roțile căruțelor. Iar marocanii presau din toate părțile asupra acestei turme oarbe și înnebunite de frică.

Au urmat obișnuitele scene din finalul bătăliei: fugari care căutau să scape, dar erau prinși, sau piereau înecați; aranjarea și numărarea captivilor; jaful organizat al convoaielor; altercațiile dintre cei ce-și împărțeau prada, etc.

La apusul soarelui nu mai rămăsese nimic din armata lui Don Sebastian. Prințul Mulay Ahmed a sunat adunarea și într-o liniște profundă, plină de tristețe, a anunțat moartea fratelui său. Apoi s-a proclamat sultan al Marocului. Astfel lua sfîrșit bătălia celor trei regi, în timpul căreia toți trei și-au pierdut viața: unul de moarte naturală, altul de sabie și al treilea înecat. Așa cum nota cronicarul Luis Nieto, „toți trei aspirau la stăpînirea Marocului și nici unul dintre ei n-a avut parte de ea". Bilanțul era dezastruos pentru regatul Portugaliei care pierduse 14 000 oșteni — față de cei 3 000 marocani căzuți pe cîmpul de luptă — în vreme ce alți 20 000 erau luați în captivitate. O bună parte a nobilimii regatului a rămas pe cîmpul de luptă sau a luat drumul robiei. Doar 50 persoane au reușit să scape și să ajungă în Portugalia. ■

Prezentare și traducere:
Codruța MATEI

Pe frontul din Pacific

TARAWA: CEA MAI OBSEDANTĂ AMINTIRE

JOHN F. WUKOVITZ

În anul 1943, ocuparea atolului Tarawa din Oceanul Pacific era considerată de strategii americani drept o condiţie esenţială pentru obţinerea unor noi victorii împotriva japonezilor. Ea s-a transformat într-una din cele mai costisitoare bătălii ale celui de al doilea război mondial. Reproducem în continuare — într-o formă prescurtată, cu titlul şi subtitlurile redacţiei Magazin istoric — **articolul ce i-a fost consacrat de revista** American History Illustrated **(Istoria americană ilustrată).**

1 000 ani sau două zile?

„Ceva nu este în regulă", şi-a zis corespondentul de război al revistei *Time*, Robert Sherrod. El ar fi trebuit să se afle deja pe mica insulă din faţa sa. Dar se găsea încă la cîteva sute de yarzi (1 yard = 0,914 m) distanţă, cu apa pînă la gît, în vreme ce gloanţele şuierau în jurul său. Nu era singur, dar asta nu îi uşura cu nimic situaţia, ba dimpotrivă. Încotro se întoarcea, zărea infanterişti de marină care se luptau să ajungă pe plajă, dar fără succes.

Nici pe uscat lucrurile nu mergeau mai bine. Cei mai mulţi soldaţi se strînseseră în spatele unui dig, puţin mai înalt de un metru. Tractoare amfibii în flăcări şi tancuri fărîmate împînzeau plaja.

Insula pe care năzuia Robert Sherrod să ajungă se numea Betio şi făcea parte din atolul Tarawa. Situat în apropierea Ecuatorului, atolul era format din aproximativ 25 insuliţe de origine coraligenă, apărute deasupra unor vulcani stinşi şi acoperite cu nisip şi palmieri. Un recif zimţuit de stînci înconjura atolul, o groaznică ameninţare pentru cei ce ar fi încercat să îl depăşească şi să ajungă pe uscat. Infanteriştii de marină aveau să primească o lecţie sîngeroasă pentru că îl subestimaseră. Cea mai mare dintre insule, Betio, nu măsura mai mult de două mile (mila terestră = 1 609,344 m) în lungime şi o jumătate de milă în lăţime. Totuşi, ea prezenta o importanţă vitală prin pista de aviaţie construită de japonezi. Avioanele lor ameninţau liniile de comunicaţii între Australia şi Statele Unite. În mîna americanilor, ea ar fi devenit o bază de atac pentru continuarea anevoioasei înaintări către Japonia.

Pentru comandamentul american, operaţia prezenta şi o altă importanţă. Amiralul Chester W. Nimitz, comandantul flotei din Pacific, vroia să atace bazele japoneze din arhipelagul Marshall. Planul lui presupunea declanşarea unei ample operaţii amfibii, cu trupe încă neexperimentate, împotriva unui duşman puternic fortificat. Tarawa urma să constituie deci o repetiţie generală extrem de utilă, greşelile comise acolo putînd fi remediate pînă la debarcarea din insulele Marshall.

Amiralul Nimitz a reunit în vederea asaltului Tarawei cea mai puternică forţă navală din istoria de pînă atunci a S.U.A. Comandant al ei a fost numit amiralul Spruance, eroul bătăliei de la Midway, (*Magazin istoric*, nr. 7-12/1984). Planul american prevedea atacarea insulei Betio dinspre lagună. Infanteriştii de marină urmau să debarce pe trei plaje vecine din nord, de o parte şi alta a unui chei de acostare ce se întindea pînă peste recifuI de corali. Odată ajunşi pe ţărm, ei trebuiau să captureze terenul de aviaţie din mijlocul insulei şi să taie în două sistemul defensiv japonez, care urma să fie lichidat în cursul zilei următoare.

Un plan foarte simplu, dar care pornea de la o premisă

La 9 ianuarie 1945, trupele americane debarcă în golful Lingayen, folosind experienţa căpătată la Tarawa

majoră extrem de nesigură: aceea că bariera de corali avea să fie acoperită de suficientă apă, încît să permită trecerea unităţilor de debarcare. La Betio însă, mareele lunii noiembrie nu puteau fi prevăzute exact. Dacă nu exista apă destulă, doar primele trei valuri ar fi apucat să treacă peste recif. Trupele infanteriei de marină debarcate s-ar fi găsit izolate, fără sprijinul pieselor grele, care urmau să fie aduse pe pontoane cu pescaj mai mare, de tip Higgins. După cîntărirea informaţiilor disponibile, comandamentul american a ajuns la concluzia că erau două şanse contra una ca în ziua de 20 noiembrie 1943 mareea să fie favorabilă debarcării.

Contraamiralul japonez Keiji Shibasaki lăsase puţine lucruri pe seama şansei. El îşi concepuse planul de apărare, urmărind ca invadatorul să plătească scump încercarea de a cuceri insula. Trupele sale, între care mulţi membri ai Forţei speciale de

şoc pentru debarcări, au acţionat intens, transformînd Betio într-un bastion înţesat cu armament: obstacole sub apă şi mine care să canalizeze drumul atacatorilor pe direcţia tirului de baraj. Infanteriştii de marină care se dovedeau suficient de norocoşi pentru a străbate acel abator şi a ajunge la ţărm, nu găseau altă acoperire decît un dig de peste un metru înălţime, făcut din trunchiuri de cocotier. Dar adăpostul pe care îl oferea era înşelător. Aşa cum s-a exprimat în mod plastic un soldat, „o cască americană ridicată deasupra acestui dig ar fi fost tot atît de vizibilă şi de lipsită de apărare ca o muscă pe un geam". Shibasaki prevăzuse şi eventualitatea că americanii s-ar fi îngrămădit în spatele adăpostului: aruncătoarele de mine, amplasate înapoia unui formidabil dispozitiv de luptă întărit cu mitraliere şi artilerie uşoară, aveau să măture buza digului. Se adăugau circa 200 piese grele, dispuse pe toată su-

prafaţa insulei, în cazemate solide, care puteau executa foc direct asupra forţei de invazie. Shibasaki exclamase că „un milion de oameni nu ar putea cuceri Tarawa într-o mie de ani". Cei ce întocmiseră planurile americane nădăjduiau să o cucerească în două zile.

O cursă între broaşte ţestoase

Nici unul dintre cei îmbarcaţi pe navele ce se îndreptau spre atolul Tarawa nu îşi închipuia, în vreme ce străbătea oceanul liniştit, primirea furtunoasă pe care i-o pregătiseră japonezii. Cei mai mulţi nădăjduiau că debarcarea avea să fie o izbîndă uşoară.

Invazia a început puţin după miezul nopţii, cînd pe nave s-a dat semnalul deşteptării. Căldura de la Ecuator era înăbuşitoare, sporind nervozitatea oamenilor. Ofiţerii încercau să îi liniştească,

asigurîndu-i că „nu era deloc obligatoriu să fie ucis cineva, deşi exista posibilitatea ca unii să fie uşor răniţi". La ora 2.50, primele trei valuri de asalt au început să coboare în navele de debarcare. Bătălia era pe punctul de a începe.

Dincolo, pe plajele de la Betio, soldaţii japonezi îşi înfăşurau în jurul taliei brîurile numite *seminbari* care, potrivit legendei, aveau proprietatea de a-i ocroti împotriva pericolelor. Fiecare cusătură a unui asemenea brîu fusese realizată de un alt prieten.

Cele dintîi lovituri au fost schimbate puțin după ivirea zorilor. La ora 5.10, cuirasatul Maryland și-a catapultat avionul său de recunoaștere. Japonezii, crezînd că a început debarcarea, au deschis focul asupra forței expediționare. Toate navele au ripostat. „Vedeai întîi o sclipire mare pe apă — a povestit un martor —, după care un arc grațios de globuri mișcîndu-se încet și producînd o flacără fulgerătoare acolo unde loveau. Apoi se auzea un bubuit de tunet îndepărtat". Timp de două ceasuri și jumătate, asupra insulei Betio s-au revărsat 2 000 t exploziv. Zece tone de proiectile au revenit fiecărui acru (aprox. 0,4 ha) de pămînt. Șeful statului major al amiralului Spruance și-a amintit mai tîrziu: „Totul fusese incendiat. Cocotierii erau azvîrliți în aer arzînd. S-ar fi zis că nici o suflare de viață nu mai putea exista pe insulă".

Într-adevăr, numeroși soldați japonezi au fost uciși de bombardament și cea mai mare parte a instalațiilor de deasupra solului au fost distruse, în primul rînd rețeaua de comunicații a lui Shibasaki. În felul acesta, trupele sale au rămas izolate de comandament și coordonarea eficientă a apărării insulei a devenit imposibilă. Buncărele japoneze, trainic construite, au rămas însă neatinse. Drept urmare, pe infanteriștii de marină din primele valuri de asalt i-a întîmpinat un tir înverșunat.

La ora 8.55, bombardamentul a luat sfîrșit. În liniștea brusc așternută, tractoarele amfibii au pornit spre uscat. Primul val de asalt era comandat de colonelul David Shoup, pasionat autor de poezii, descris de oamenii săi drept „cel mai milităros infanterist de marină". Principalul său obiectiv îl constituia cheiul de acostare.

Cei care nădăjduiseră că bombardamentul naval neutralizase pe apărători au constatat rapid cît de mult se înșelaseră. Toate tunurile și mitralierele de pe Betio și-au revărsat focul asupra tractoarelor amfibii, care depășeau cu greu reciful de corali. Înaintarea s-a transformat în „coșmarul unei curse de broaște țestoase". Soldatul Baird avea să povestească: „Blestematul foc inamic era al naibii de intens și lucrurile mergeau tot mai rău. Și în stînga și în dreapta, se vedeau ambarcațiuni scoase din luptă. Un tractor a fost lovit, s-a oprit și a explodat în flăcări, cu oamenii zvîrliți afară, aprinși ca niște făclii".

Țirul japonezilor era atît de precis, încît multe din vehiculele de debarcare au fost lovite de proiectile chiar în clipa în care își coborau rampele. Un conducător de tractor amfibiu, îngrozit de priveliște, și-a oprit ambarcațiunea și a urlat către cei 20 soldați aflați înăuntru să iasă afară. „Nu pot înainta mai mult" a adăugat el, după care i-a privit cum săreau în cei peste patru metri de apă, afundîndu-se sub greutatea echipamentului.

Încet-încet, un grup de oameni a reușit să ajungă la digul de pe plajă. În partea de vest a insulei, maiorul Mike Ryan a încropit un punct de sprijin cu cele două companii ale sale, dar a fost țintuit la pămînt de un foc viu. După două ceasuri pierduse jumătate din oameni.

Colonelul Shoup a pornit în lungul cheiului spre țărm, pînă ce un tractor amfibiu l-a luat la bord. Ajuns la mal, și-a fixat postul de comandă la doi metri de un buncăr japonez și a încercat să obțină legătura cu navele aflate în larg, pentru a solicita trimiterea unor întăriri. Abia după o oră și jumătate a găsit un aparat în stare de funcționare.

„Sîntem pe cale să învingem"

Cel de al doilea val de asalt, cu care a debarcat și Robert Sherrod, a trecut printr-un iad și mai cumplit. Ambarcațiunile s-au oprit la o distanță sporită de țărm, din cauza mareei scăzute. „Îndată ce am ajuns în apă, mitralierele japoneze s-au dezlănțuit asupra noastră — își amintea fostul corespondent de război. Cinci sau șase mitraliere își concentrau focul pe noi... ceea ce însemna cîteva sute de gloanțe pentru fiecare om...". Și totuși au mers mai departe, în ciuda tirului de baraj al japonezilor.

Pe tot parcursul după-amiezii au continuat să sosească trupe în capul de pod. Pînă la căderea nopții, pe plaje se strînseseră 5 000 oameni, sleiți de puteri. Zăceau în întuneric, frămîntați de gînduri, în așteptarea contraatacului japonez. „Eram aproape sigur că îmi petreceam ultima mea noapte pe pămînt" — și-a amintit Robert Sherrod.

Așteptatul contraatac nu s-a mai produs. Amiralului Shibasaki, lipsit de comunicații, i-a fost cu neputință să afle cu exactitate care era situația trupelor sale și să coordoneze un eventual asalt al pozițiilor americane, care probabil că i-ar fi aruncat pe infanteriștii de marină de pe insulă. Tot ceea ce îi rămăsese era să aștepte ivirea zorilor.

În dimineața zilei de 21 noiembrie, pentru americani devenise clar că singura lor șansă era să avanseze dincolo de plaje, chiar dacă acolo îi aștepta focul direct al trăgătorilor de elită și al mitralierelor. Cazematele japoneze erau astfel corelate, încît se acopereau reciproc, făcînd extrem de dificilă distrugerea lor: „Era mai ușor să apuci o căpușă, decît să scoți un japonez din gaura sa", a caracterizat situația, în argoul infanteriștilor de marină, un participant la luptă. Se adăuga căldura dogoritoare a soarelui tropical, care paraliza orice mișcare. Peste tot s-au înregistrat pierderi grele. Unele unități au pierdut, în cele 24 ore de luptă la Betio, mai mulți oameni decît în șase luni la Guadalcanal.

Abia cînd infanteriștii de marină au reușit să învingă

cel mai cumplit dușman al soldatului, frica, a început să se aplece cumpăna bătăliei în favoarea americanilor.

Treptat, capul de pod s-a extins. Pe la amiază a crescut și mareea. Curînd a fost destulă apă deasupra recifului pentru ca pontoanele de debarcare să poată aduce tehnică de luptă, muniții și alimente în cantități suficiente. Astfel întărite, unitățile au străpuns apărarea japoneză și au trecut la curățirea sectorului de sud-vest. Deși lupta era încă aprigă, colonelul Shoup s-a simțit destul de stăpîn pe situație pentru a comunica, spre sfîrșitul după-amiezii, către navele aflate în larg: „Pierderi multe; procentajul de morți necunoscut; luptăm cu succes; sîntem pe cale să învingem".

Cînd infanteriștii de marină și-au săpat gropile individuale pentru noaptea de 21 spre 22 noiembrie, erau mult mai încrezători decît fuseseră cu 24 ore înainte. În aceeași noapte, amiralul Shibasaki a transmis prin radio un mesaj Statului Major japonez: „Armata noastră a fost distrusă și de acum singura soluție este atacul final... Trăiască Japonia 10 000 ani!" Niponii știau că nu mai pot cîștiga bătălia, așa încît singura lor preocupare era să le provoace americanilor cît mai multe pierderi.

A meritat, oare?

În dimineața următoare, infanteriștii de marină au pornit la curățirea ultimelor puncte de rezistență japoneze. Folosind trotil, grenade și aruncătoare de flăcări, au luat cu asalt cazematele inaccesibile tancurilor, iar în unele cazuri au făcut apel la buldozere, pentru a-l îngropa pe dușman de viu. În jurul orei 9.30, locotenentul Alexander Bonnyman a condus un mic grup deasupra buncărului unde își avea punctul de comandă amiralul Shibasaki. Japonezii care s-au repezit afară, încercînd să înlăture pericolul, au fost doborîți de Bonnyman cu rafale de armă automată. Între timp, buldozerele au astupat cu nisip intrările cazematei, îngropînd 200 apărători. Oamenii locotenentului au turnat benzină prin răsuflători și au zvîrlit apoi grenade. În cîteva secunde, fortificația „de necucerit" a amiralului s-a transformat în mormîntul său și al oamenilor ce îl înconjurau.

Scoaterea din luptă a dispozitivului de comandă a marcat practic sfîrșitul oricărei rezistențe organizate. Dar bătălia nu se terminase încă. În noaptea de 22 noiembrie, 400 soldați japonezi au lansat un contraatac sinucigaș. A urmat o îndîrjită luptă corp la corp, japonezii fiind pe punctul de a răzbi prin liniile americane. În zorii zilei, infanteriștii de marină au putut număra 325 japonezi uciși în cursul atacului.

Puțin după ora 12.00 a zilei de 23 noiembrie, primul avion — un Hellcat, pilotat de sublocotenentul W.W. Kelly — a aterizat pe pista de aviație de pe insula Betio. Lupte izolate s-au mai dat pe insulele învecinate și în zilele următoare. Dar „cea mai aspră bătălie din istoria Corpului infanteriștilor de marină", care durase aproape 76 ceasuri, s-a încheiat în mod oficial la ora 13.12.

Încă de atunci, foarte mulți oameni s-au întrebat dacă Tarawa a meritat pierderi umane atît de mari. Comandanții militari au susținut că dacă asaltul sîngeros nu s-ar fi petrecut la Betio, el ar fi avut oricum loc în altă parte. „Acolo, o doctrină încă neverificată a fost testată în creuzetul luptei reale" — au declarat ei. Datorită învățămintelor trase la Betio, asalturile următoare asupra unor insule stăpînite de japonezi în arhipelagurile Marshall, Mariane, Palau și Iwo-Jima aveau să fie înfăptuite cu mai multă eficiență.

Dar o mare parte din infanteriștii de marină care îndurară trei zile de lupte nimicitoare și văzuseră cum sub ochii lor muriseră atîția camarazi aveau să fie de acord cu Robert Sherrod: „Consider Tarawa drept cea mai obsedantă amintire din cel de al doilea război mondial". ■

Traducere de
Niculae KOSLINSKI

V-AȚI REÎNNOIT ABONAMENTUL LA
MAGAZIN ISTORIC?

Dacă nu, adresați-vă chiar astăzi factorului poștal sau Oficiului P.T.T.R. de care aparțineți.

Vă asigurați astfel primirea cărții dv. preferate de istorie, în paginile căreia găsiți o bogată și variată informație istorică, din toată lumea, din toate timpurile și pentru toate preferințele.

Deci, nu lăsați pentru mai tîrziu ceea ce puteți face chiar astăzi: să vă asigurați primirea cărții dv. preferate de istorie abonîndu-vă la Magazin istoric!

AUGUST 1942

ÎN BUCUREȘTI.

ACUM 50 ANI

Cronică măruntă

● Prof. Em. Pánaitescu, **de la Universitatea din Cluj, fost director al Școlii române din Roma — scrie** Evenimentul zilei — **„studiază în momentul de față Columna lui Traian care, precum se știe constituie un mare subiect de istorie și arheologie. El s-a ocupat mai ales de piedestalul coloanei, care nu a mai fost studiat pînă acum. Pe baza acestor cercetări, a făcut o comunicare la Academia Pontificia, cel mai renumit for de studii arheologice din Italia, unde a stirnit un interes deosebit prin noutatea materialului prezentat".**

● Știri mărunte **dintr-o singură zi, 4 august, în Capitală: Fabrica de fringhii „Funia de aur" nu poate justifica proveniența a 10 tone fuior de cînepă. ● Proprietarul fabricii de pîine din str. Linăriei 33 a fost dat în judecată pentru că otrăvește populația cu o pîine crudă, cleioasă și vătămătoare sănătății. ● Copiii suburbanei Apărătorii Patriei vor face plajă la solariul din șos. Olteniței. ● Caisele aduse de la Tighina cu 40 lei kg sînt vîndute de speculanți cu 100 lei kg. ● Prin decizie primarială s-a hotărît înființarea unui cimitir în șos. Vergului, folosindu-se terenurile aflate între parcul Vergului și cartierul de locuințe Vatra Luminoasă. ● Tarifele pentru vilele de odihnă ale primăriei Capitalei de la Timișul de Jos: o cameră cu 1 pat — 40 lei pe zi; cu 2 paturi — 50 lei; cu 3 paturi — 75 lei; cu 4 paturi — 100 lei (ziarul din care reproducem știrile costa 3 lei).**

● La Brașov, **la 9 august, are loc o mare ședătoare literară, or-**

Pagina întîi a ziarelor[1] acestei luni august 1942 este ocupată — între știrile și comentariile privind evoluția războiului pe frontul din est — de două subiecte noi: se va deschide sau nu cel de-al doilea front (în vest) și, respectiv, vizita premierului britanic W. Churchill la Moscova. Amîndouă subiectele sînt învăluite însă în perdele de mister, date fiind sărăcia știrilor și, bineînțeles, secretul cu care sînt păstrate informațiile în tabăra Aliaților. „Tema zilei în Franța — scrie *Acțiunea* din 6 august — sînt discuțiile privitoare la al doilea front. Din înfrîngerile repetate ale trupelor sovietice, cercurile conducătoare franceze trag concluzia că Sovietele trebuie să fi prezentat guvernelor din Londra și din Washington cereri cu caracter ultimativ, pentru un spirijin imediat și eficace prin deschiderea unui al doilea front".

Despre vizita lui Churchill la Moscova *(Magazin istoric,* nr. 8/1967), același ziar arată, la 19 august, că aceasta ridică în primul rînd întrebarea: pe unde a ajuns premierul englez în capitala sovietică? „După o informație din Berlin, primul ministru britanic a ales calea aeriană Cairo-Teheran. Aceasta înseamnă că a trecut pe deasupra Turciei. De la Ankara se precizează însă că din Stockholm au sosit știri sigure după care W. Churchill ar fi făcut acolo o etapă cu avionul, acum vreo zece zile".

A doua zi, 19 august, corespondențe din Berlin, Londra și Stockholm aduc informații mai concrete despre întîlnirile Churchill-Stalin, desfășurate între 12 și 16 august.

Este reluată o declarație a premierului britanic, făcută la sosirea sa la Moscova, în 12 august, și difuzată la radio Moscova „în care accentuase hotărîrea Angliei de a continua războiul «mînă în mînă cu Uniunea Sovietică», chiar dacă ar aștepta-o multe necazuri. Războiul va fi continuat mînă în mînă ca între camarazi și frați, pînă cînd regimul național-socialist va fi înlăturat".

Comentînd știrile despre întîlnirea Stalin-Churchill, ziarul *Viața* scrie, la 20 august: „Trebuie să recunoaștem că deplasarea la Moscova a fost determinată de situația gravă în care se află armatele roșii. Pentru că nimeni nu și-ar putea imagina că în acest moment al războiului, caracterizat prin incendierea Indiilor și prin înfrîngerile din Africa de Nord, primul ministru al Angliei s-a dus la Moscova numai pentru a face cunoștință personală cu tovarășul Stalin. Realitatea este că ori de cîte ori s-a deplasat un-

[1] Pentru a ușura lectura, nu am mai marcat cu puncte de suspensie întreruperile de text la extrasele preluate din ziare și din celelalte surse. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepții, cerute de normele ortografice actuale, scrierea din original. Conform uzuanțelor de atunci, ziarele apăreau antedatate cu o zi. Am păstrat și noi această datare de epocă.

Copertă a revistei Realitatea ilustrată: **regele Mihai, mareşalul Ion Antonescu şi Mihai Antonescu la Curtea de Argeş, la slujba de pomenire a reginei Maria**

Hotelul „Continental" în anii interbelici

deva premierul britanic, de atîtea ori Anglia a suferit o nouă înfrîngere".

La 19 august, o încercare de debarcare a britanicilor pe ţărmul francez, la Dieppe, este respinsă de germani *(Magazin istoric,* nr. 11/1968, 2/1978, 11/1981, 6/1983).

Ziarul *Evenimentul zilei* publică un istoric al „Crucii de Fier", cea mai înaltă distincţie germană. A fost creată în 1813 — după un proiect din 1811 al regelui Prusiei, Friederich Wilhelm III —, pentru a onora vitejia militarilor distinşi în luptele antinapoleoniene. Modelul decoraţiei a fost creat de Karl Friederich Schinkel şi reprezintă „o cruce simplă cu patru braţe egale, turnată în fier negru, iar în jos o bantă albă de perle scoasă în relief şi în afară înconjurată de o dungă albă mai adîncită, făcînd impresia că totul e fixat pe un fond alb. Pe faţă decoraţia nu purta nici un semn. Reversul avea pe aripa superioară coroana regală, iar dedesubt iniţialele regale F.W.; la mijloc trei frunze de stejar şi pe aripa inferioară data 1813".

La 17 martie 1813, regele a semnat statutul decoraţiei. În 1870, Kaiserul Wilhelm I a reînnoit statutul „Crucii de Fier". Ea a fost acordată, pînă la războiul din 1914-1918, la foarte puţine persoane.

În cel de-al doilea război mondial, au fost create 4 clase ale ordinului. Pe lîngă clasa I şi II s-a înfiinţat şi Crucea de Cavaler, purtată de o panglică în jurul gîtului. „Purtătorii acestei cruci — scrie ziarul amintit — sînt vestiţi, ca o cinste deosebită, întregului popor. Nu rangul sau starea socială determină dreptul de a purta una dintre aceste distincţiuni, ci doar singur meritul personal".

Marea Cruce se acorda „pentru fapte de vitejie care pot influenţa decisiv cursul războiului". Pe lîngă Crucea de Cavaler al „Crucii de Fier", au mai fost adăugate frunzele de stejar şi frunzele de stejar cu diamante. Primul ofiţer străin căruia i s-a acordat Crucea de Cavaler al „Crucii de Fier" a fost mareşalul Ion Antonescu pentru acţiunea sa în cucerirea Odessei.

Sub titlul *Amintiri,* Cella Delavrancea publică în *Revista Fundaţiilor Regale* o suită de evocări ale unor personalităţi cunoscute în copilărie, prieteni apropiaţi ai tatălui ei, Barbu Delavrancea. Iată un fragment despre N. Grigorescu:

„Tatăl meu care avea un real talent pentru desen, era un mare cunoscător în pictură. Citea şi recitea pe Vasari. O plimbare cu el într-un muzeu devenea o adevărată sărbătoare intelectuală. Cînd mergea la Paris se ducea zilnic să vadă pe Gioconda lui Leonardo da Vinci. Grigorescu îi spunea adesea: «Nenişorule, de ce

Cronică măruntă

ganizată de Asociaţia „Ardealul de Nord" la care participă: Vasile Netea, I. Ilieşiu, I.Th. Ilea, Al. Raicu, V. Copilu Chiatra, Mihai Beniuc, Lucian Valea, George Popa, Gabriel Ţepelea.

● Continuitatea **poporului român în Dacia, problemă deosebit de intersantă pentru stabilirea adevăratului nostru trecut — consemnează** Evenimentul zilei — **îşi găseşte noi orientări în vasta lucrare a lui D. Tudor,** Oltenia *română,* **apărută de curînd în Editura Fundaţiei Regale pentru literatură şi artă.**

● În şoseaua **Panduri se dă în folosinţă un nou depou de tramvaie, prin reamenajarea garajului de autobuze înfiinţat în 1937. În acest depou sînt întreţinute 180 vagoane motor şi remorci de pe liniile 4, 7, 24 şi 25.**

● Într-un **articol din ziarul italian** Mesagero, **prezentat de** Acţiunea **din 2 august, Silvio Petrucci, referindu-se la rolul românilor în această parte a continentului, notează: „Ei nu şi-au apărat numai hotarele ţării, pămîntul şi casele lor, ci mai ales au apărat tot ceea ce era mai sfînt în istoria civilizaţiei".**

● Se stinge **din viaţă profesorul Horia Teculescu, cărturar sighişorean, autorul lucrării** Scriitorii ca luptători pentru unirea Neamului **(1921). „Era — scrie revista** Transilvania **— un bibliofil pasionat şi priceput. Avea una din cele mai bogate biblioteci parsonale din Ardeal".**

● Viaţa **din 15 august reproduce acest citat din primul număr apărut la 28 noiembrie 1893 al re-**

AUGUST 1942

Grupul de învăţători şi învăţătoare din Bucovina, Basarabia şi Transnistria care au vizitat Capitala; în mijloc Al. Marcu (X) subsecretar de stat la Ministerul propagandei naţionale

Cronică măruntă

vistei Viaţa, **scoasă de Al. Vlahuţă şi Alceu Urechia: „Trăim într-o epocă de sbucium şi de enervare generală.**

Poate că niciodată nu s-a văzut între literaţii unei ţări o luptă mai înverşunată şi mai neleală, o duşmănie şi-o ură mai îndîrjită ca aceea care s-a înteţit de cîtva timp între fruntaşii literaturii noastre. În revistele lor, în conferinţele pe cari le ţin la Ateneu, în conversaţiile intime, maeştrii noştri se sfîşie unii pe alţii, cu o patimă care pe ei îi micşorează şi-i orbeşte, iar pe noi tinerii, deprinşi să-i admirăm şi să-i vedem mari şi senini, ne umple de melancolie, ne răneşte pietatea noastră".

● Un grup **de 50 învăţători din Transnistria, Basarabia şi Bucovina vizitează Capitala, la încheierea cursurilor Universităţii de vară „Nicolae Iorga" de la Vălenii de Munte. Sînt primiţi de Al. Marcu, subsecretar de stat la Ministerul propagandei naţionale.**

● Succese **ale teatrelor bucureştene:** Surorile Aman **(cu Emil Botta), la Studio;** Omul care zîmbeşte **(cu Radu Beligan, R. Bulfinschi, Nineta Gusti), la Sărindar;** Atlantida **(cu Puiu Maximilian şi H. Nicolaide) la Alhambra;** Femeile nu mint niciodată **(cu G. Groner, Al. Giugaru, Marusia Maximilian, Ionel Ţăranu) la Grădina Marconi.**

● Primăria **municipiului Bucureşti, a dat o ordonanţă prin care pe viitor nu se mai admit pe străzile oraşului nici păsări şi nici alte animale, care circulînd libere, dau un aspect necivilizat oraşului, cauzînd mari stricăciuni.**

● Pe stadionul **„Venus", în faţa a 4 000 spectatori, F.C. Rapid învinge cu 7 la 1 Universitatea Cluj**

nu te laşi de politică, să lucrezi cu mine doi ani şi te fac meşter mare». Tata se apleca frumos şi-i săruta mîna. Îl venera pe Grigorescu. L-a priceput şi l-a lăudat. A făcut o adevărată şcoală de admiratori ai marelui pictor. Cînd apărea Grigorescu la noi, parcă şi obiectele stau drepţi. Era mic dar părea mare. Purta capul sus şi în figura lui fină privirea era clocotitoare. Vorbea puţin, cu mîini agitate nervos. Toată fiinţa lui era într-o perpetuă tensiune electrică. Nu suferea muzica. Cînd se auzea «a venit domnul Grigorescu», pianul amuţea brusc.

În aceeaşi revistă, Victor Slăvescu, prezintă un document inedit din vremea lui Al.I. Cuza: raportul pe care, la 5 noiembrie 1865, Dimitrie Scarlat Miclescu îl înaintează domnitorului referitor la unele abuzuri comise de ocîrmuitorii locali.

D.S. Miclescu (1820-1896) a avut rangul boieresc de vornic şi a fost, notează V. Slăvescu „un unionist convins şi înflăcărat din primele timpuri, sprijinind cu convingere şi pasiune ideea unirii celor două ţări, într-un moment cînd astfel de idei nu erau nici prea mult răspîndite, nici îndeajuns de sprijinite".

Era o fire originală, cu purtări curioase pentru vremea şi rangul său. „Mare proprietar în ţinutul Iaşilor — poseda frumoasa moşie Gropniţa — el a împărţit-o gratuit la săteni, fiind un hotărît sprijinitor al ideii împroprietăririi ţăranilor. Se purta îmbrăcat în haine ţărăneşti şi lua apărarea sătenilor împotriva tuturor nelegiurilor şi «strîmbătăţilor». Pe piatra mormîntului său din cimitirul «Eternitatea» de la Botoşani se află înscrise cuvintele: «Apărătorul ţăranilor»". A fost ministru al lucrărilor publice în cel dintîi guvern al Moldovei (15 ianuarie 1859), de finanţe şi, apoi, de justiţie (1859-1860).

În raportul adresat domnitorului, menţionează o serie de abuzuri comise de autorităţile locale, îndreptate îndeosebi împotriva sătenilor. „Locuitorii de prin sate care văzîndu-se deodată eliberaţi de sub tutela proprietarilor sînt abandonaţi şi fără nici un sprijin, ei nu mai ştiu în nevoia lor de astăzi la cine să ceară ajutor şi povăţuire; de se adresează la primarii aleşi de ei, aceştia le sînt trădători şi de rea credinţă; de aleargă ei la subprefecţi, aceştia numai la ocazia executării birului şi a altor contribuţii îi vizitează şi îi cercetează; iar de mai apelează şi cer dreptate la prefect, atuncea vai de ei! Năpaste peste năpaste şi mare urgie se stîrneşte de la subprefect şi primariu în contra acelor nenorociţi locuitori care au cutezat să se jeluiască la prefectură. Aşa-i administraţia de prin toate comunele rurale din judeţul Iaşi, Botoşani, Fălticeni si Romanul".

Revista *Biserica Ortodoxă Română,* publicaţie a Sfîntului Sinod, împlineşte 60 de ani de apariţie. „Născută la 1875, dacă socotim unele opriri în şirul tipăririi ei, din pricina războaie-

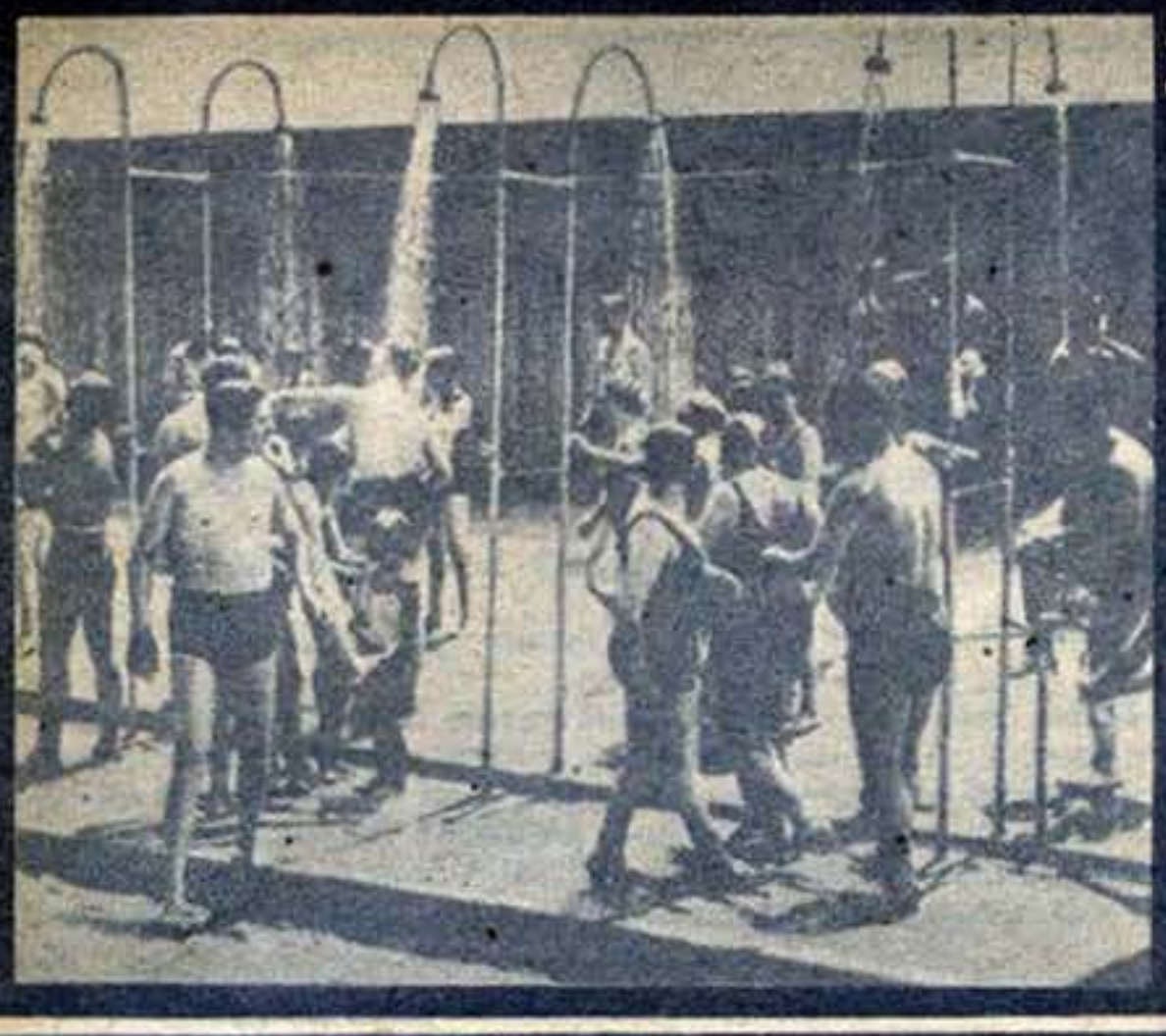

O caniculară zi de ştrand

Reclama in urmă cu cinci decenii

lor prin care am trecut — se menţionează în editorialul din nr. 1-4/1942 — ajungem la cei 60 ani pe care i-a trăit ea. Fără îndoială frumoasă vîrstă pentru o tipăritură, cînd se ştie că la noi lucrările de acest soi nu trăiesc mult. Se schimbă oamenii, se prefac treburile, iau şi ele altă faţă ori încetează cu totul".

În cuprinsul acestui număr, Teodor M. Popescu publică studiul *Anticreştinismul comunist* în care sînt prezentate persecuţiile religioase din Uniunea Sovietică. „Oricît şi-ar pune comunismul masca falsă a ştiinţei şi a liberei cugetări — scrie autorul — el apare aşa cum este: vulgar, grosolan, pervers, nerușinat. Mijloacele lui de propagandă sînt adaptate scopului lui distrugător, negator. Ele se acordă toate în «critica» gen bolşevic, care profanează prin batjocură, satiră, ridiculizare, culminînd în caricatură antireligioasă, expresia geniului propagandei antireligioase".

În *Buletinul Societăţii Politehnice din România*, ing. Nicolae I. Petculescu publică studiul (o conferinţă din 18 iunie 1941) *Viitorul metropolitan al Bucureştilor,* în care susţine necesitatea construirii unui metrou în Capitală. „Construcţia metroului bucureştean este neapărat trebuincioasă. Problema transpoartelor în comun în centrul Capitalei va fi veşnic la ordinea zilei spre nemulţumirea publicului călător, atîta vreme cît ea nu va fi dezlegată prin singura soluţiune potrivită, care este numai construcţia metroului şi desfiinţarea mijloacelor de transport în comun la zi, aflătoare acum în circulaţie în centrul oraşului".

Primele linii de metrou ar trebui construite arată autorul, pe traseele: „1. Linia Nord-Sud: Hipodrom — Şoseaua Regele Mihai I — Piaţa Victoriei — Piaţa Romană — Sf. Gheorghe — Piaţa Naţiunii — bd. Maria — intersecţia cu Calea Rahovei. 2. Linia Est-Vest: Gara Bucureşti-Est — Bdul Ferdinand — Bdul Carol I — Bdul Academiei — Bdul Elisabeta — intersecţia cu str. Ştirbei Vodă. 3. Ramura Gara Bucureşti Nord — b-dul I.Gh. Duca — str. Maltopol — Şoseaua Basarab — Piaţa Victoriei". Lungimea liniilor — 15 km. Costul execuţiei — două miliarde o sută treizeci de milioane lei. Încă două miliarde patru sute milioane lei pentru vagoane, amenajarea staţiilor, depouri, ateliere etc. După aprecierile autorului lucrarea putea fi terminată în 5 ani. Evaluînd resursele de care dispunea ţara, autorul conchide: „Noi socotim că acest timp a sosit şi că o întreprindere atît de trebuincioasă şi folositoare va fi fără îndoială şi rentabilă. Firește că această lucrare a metropolitanului va fi concepută şi săvîrşită numai de români. Nu avem nevoie de nici un specialist străin". ■

Rubrică realizată de: Ioana URSU, Ioan LĂCUSTĂ

Cronică măruntă

în finala Cupei României. Este pentru a 7-a oară cînd echipa feroviarilor cîştigă acest rîvnit trofeu.

● Şcoala **normală de învăţătoare din Chişinău şi Liceul eparhial „Regina mamă Elena" din localitate, care au funcţionat ca instituţii separate, se contopesc într-un singur aşezămînt, cu denumirea Aşezămîntul eparhial „Regina mamă Elena", cu două secţiuni — liceală şi normală.**

● Încetează **din viaţă compozitorul român de origine italiană Alfons Castaldi (1874-1942), autorul marşului** La arme, **pe versuri de Şt. O. Iosif.** „La arme — **scrie N. Mihăescu în** Acţiunea — **ca şi întreaga activitate muzicală a lui Castaldi demonstrează loialitatea şi iubirea unui suflet faţă de poporul român, în mijlocul căruia a trăit şi s-a simţit ca sub cerul patriei sale".**

● Prin ordonanţă **a prefectului Poliţiei Capitalei se interzic cu desăvîrşire înjurăturile în public; vinovaţii sînt sancţionaţi cu închisoare de la 1 la 6 luni şi amendă penală de la 5 000 la 20 000 lei; recidiviştii vor fi internaţi în lagăr.**

● Rugăm **pe cititori ca de cîte ori întîlnesc printre rîndurile acestea cîte un cuvînt nepotrivit cu sensul frazei să înţeleagă că el aparţine domnului corector, care are un dar nemaipomenit de a schimba înţelesul frazelor. Aşa că atunci cînd vreun cuvînt pare deochiat, cititorul e rugat să-l înlocuiască imediat cu primul cuvînt ce-i trece prin minte. Pentru că dacă-l caută pe cel adevărat, se poate întîmpla să nu nimerească niciodată, într-atît de zeloasă e colaborarea domnului corector la această rubrică** (Viaţa).

1967 — mi — 1992

Concursul 25 din 25

CÎŞTIGĂTORII

La 1 iulie a.c., în amfiteatrul „N. Iorga" al Facultăţii de istorie din Bucureşti, a avut loc tragerea la sorţi publică pentru desemnarea cîştigătorilor Concursului 25 din 25.

Au fost prezenţi cititori şi prieteni ai revistei, atît din Capitală, cît şi din alte localităţi ale ţării: Iaşi, Tîrgovişte, com. Gornet, jud. Prahova ş.a.

Participanţii la tragerea la sorţi au fost salutaţi de d-na Zoe Petre, decanul Facultăţii de istorie, gazda acestei întîlniri a revistei noastre cu cititorii.

Pe adresa concursului au sosit 889 **scrisori de participare, dintre care** 331 **cu răspunsuri exacte la toate cele 25 întrebări. Dintre aceşti 331 participanţi cu răspunsuri exacte — în prezenţa unui juriu format din invitaţii redacţiei, d-ra** Cornelia Bodea, **d-nii** Dan Berindei **şi** Bogdan Murgescu, **din reprezentanţii concurenţilor, d-ra** Marilena Bodeanu, **din Bucureşti, d-nii** Victor Ianişevscki, **din Iaşi, şi** Gheorghe Duţă, **din com. Gornet, jud. Prahova, împreună cu redactorii noştri,** Marian Ştefan **şi** Ioan Lăcustă, **precum şi a unei comisii tehnice alcătuită din d-nii** Ovidiu-Mihail Alboiu **şi** Stelache Maleş, **ambii din Bucureşti, şi redactorul nostru** Dorin Matei — **au fost desemnaţi, prin tragere la sorţi, următorii cîştigători:**

Premiul I — 6 000 lei: **VASILE ILIESCU,** din **Lipova**

Premiul II — 3 premii în valoare de cîte 4 000 lei fiecare:
1. **GHEORGHIEŞ GHEORGHIU,** din **Bucureşti**
2. **OTILIA ILIESCU,** din **Oneşti**
3. **CONSTANTIN D. TEIŞANU,** din **Ploieşti**

Premiul III — 6 premii în valoare de cîte 2 500 lei fiecare:
1. **IONIŢĂ POPOIU,** din **Bîrlad**
2. **IOAN MOISA,** din **Reşiţa**
3. **IOAN SLAVU,** din **Deva**
4. **OSSI HOROVITZ,** din **Cluj-Napoca**
5. **GHEORGHIEŞ GHEORGHIU,** din **Bucureşti**
6. **DAN PETRE,** din **Bucureşti**

Menţiuni — 10 abonamente pe un an la **Magazin istoric**
1. **NICOLAE MARINESCU,** din **Bucureşti**
2. **CERCUL DE ISTORIE „COLUMNA", S.C. „MECON S.A.",** din **Braşov**
3. **ELENA HEGYESI,** din **Timişoara**
4. **IOAN OVESEA,** din **Braşov**
5. **ILIE POPESCU,** din **Mehadia, jud. Caraş-Severin**
6. **GEORGE S.V. ANGHEL,** din **Ploieşti**
7. **ELISAVETA BEGAN,** din **Miercurea Ciuc**
8. **DUMITRU POP,** din **Tîrgu Mureş**
9. **CERCUL DE ISTORIE „COLUMNA", S.C. „MECON S.A.",** din **Braşov**
10. **MIHAI PETRE,** din **Bucureşti**

Menţiuni speciale — trei creaţii ale pictorului **Dumitru Tecuci Păltineanu,** din **Bucureşti:**
1. **NECULAI AILUŢOAIE,** din **Craiova** — tabloul pe pînză **Ochiul lumii**
2. **CERCUL DE ISTORIE „COLUMNA", S.A. „MECON S.A.",** din **Braşov** — icoana pe lemn **Miracolul lumii**
3. **ARTHUR CHIFU,** din **com. Siliştea Crucii, jud. Dolj** — lucrarea de grafică **Sfîrşitul lumii.**

Despre modul în care s-a desfăşurat tragerea la sorţi, veţi afla din numărul viitor al revistei, nr. 9/1992

Adresăm felicitările noastre atît cîştigătorilor, cît şi tuturor participanţilor la Concursul **25 din 25.**

Mulţumim tuturor celor care ne-au onorat prin prezenţa lor în ziua de 1 iulie 1992, precum, şi în primul rînd, decanatului Facultăţii de istorie din Bucureşti, pentru ospitalitatea acordată finalei concursului nostru, **Radiodifuziunii române** şi ziarului **Libertatea** care au anunţat întîlnirea noastră cu cititorii. Deci, nu uitaţi! În nr. 9/1992 — **Cum a decurs tragerea la sorţi?**

P.S.

Premiile în bani au fost expediate prin poştă cîştigătorilor la adresele menţionate pe scrisorile de participare. **Abonamentele** pe un an la **Magazin istoric** vor fi efectuate începînd cu luna ianuarie 1993. Cîştigătorii celor trei menţiuni speciale pot ridica lucrările plastice respective de la sediul redacţiei noastre, începînd cu data de **20 august 1992.**

BRAŞOVUL MEDIEVAL

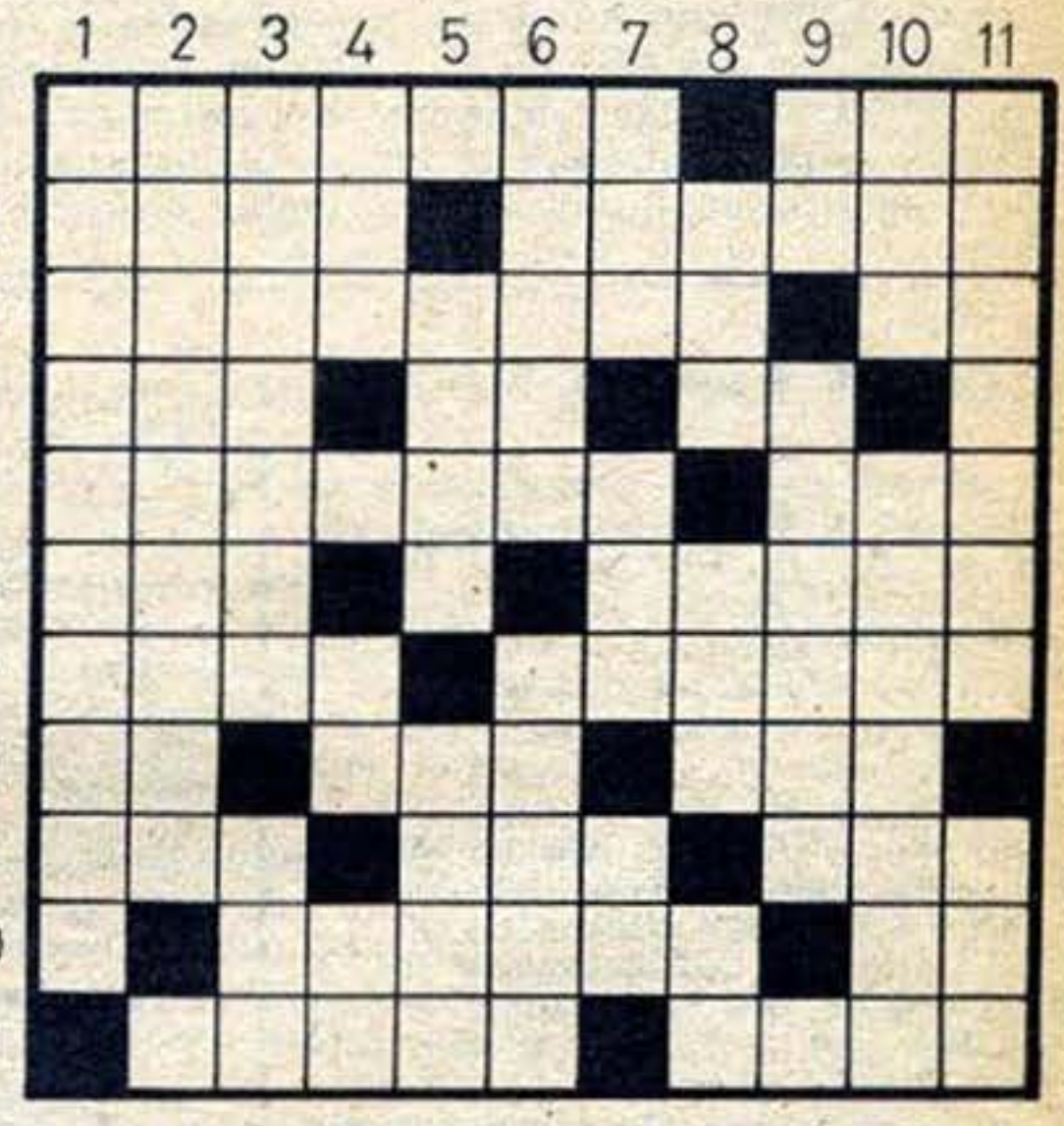

ORIZONTAL: 1) Această breaslă avea încredinţat spre apărare un bastion construit în sec. XV; în prezent, el adăposteşte o secţie a Muzeului judeţean de istorie (nom.) — Turnul..., unul din cele două turnuri de strajă construite în sec. XV pe dealul Warthe. 2) În acest moment — Prima menţiune documentară cunoscută privitoare la oraşul Braşov apare sub această denumire în *Catalogus Minivensis* (1234). 3) Parte componentă a stemei oraşului Braşov, apărută în sec. XVI, alături de o coroană şi un trunchi de copac — Gelu Stan. 4) Fir textil — Intens la-început! — Udrea Herescu. 5) Jude braşovean, „destinatar" al epistolei boierului Neacşu din Cîmpulung, cea mai veche scrisoare în limba română (1521) păstrată pînă azi — A se osifica. 6) Cureluşe de meşină — Muzică vocală. 7) A forma rizuri — Biserica Sf. ..., cu bazele puse în sec. XIV pe o colină de sub Cetăţuie. Aici a fost prima primărie a oraşului şi tot aici au avut loc în 1395 tratative între Mircea cel Bătrîn şi regele Sigismund de Luxemburg. 8) Sorin Nicolae — Pronume personal — Uscat, arid. 9) Tanzania, în codificaţia automobilistică internaţională — Început la... Gherla! — Abreviere internaţională pentru densitate liniară. 10)... românească din Şchei, instituţie de învăţămînt amintită documentar încă din 1494. Aici a tipărit cărţi în limba română Diaconul Coresi şi tot aici a fost dascăl Anton Pann — Abis! 11) Biserica..., cea mai mare catedrală gotică din România, construită între anii 1385-1477 şi numită astfel după incendiul din 1689. Aici se păstrează din 1839 una dintre cele mai mari orgi din ţară precum şi o valoroasă colecţie de covoare orientale din sec. XVI-XVIII (masc. pl.) — Primul asediu dat de aceştia asupra Cetăţii Braşovului este consemnat în anul 1421 (sing.).

VERTICAL: 1) Regiune din sud-estul Transilvaniei, mărginită de curbura Carpaţilor, munţii Perşani, Oltul Superior şi afluentul său Rîul Negru, al cărei oraş de reşedinţă este Braşovul recunoscut astfel încă din 1377 (2 cuv.). 2) Poarta..., singura poartă a cetăţii păstrată pînă azi, construcţie renascentistă cu patru turnuleţe şi stema Braşovului din 1559 (nom.). 3) Locuitor din Sudan — Trustul Şcolar „Energia" (abr.). 4) A iubi (inv.) — 365 de zile — Costel Georgescu. 5) Masă de seară — Teren arat. 6) Bucată de pămînt stăpînită cu drept ereditar (înv.; pl.) — Mare voievod român, ce a convocat cea de-a doua întrunire a Dietei Transilvaniei între 15-25 martie 1600, la Casa Sfatului din Braşov. 7) Fluviu vest-european — Firmă americană de aparate de radio — Pronume personal. 8) Necorespunzător, nepotrivit — Mistuit de foc — Cal dobrogean. 9) Adina Oprea — Mare umanist sas născut la Braşov (Johann, 1498-1549), ce a desfăşurat o intensă activitate ştiinţifică, culturală şi padagogică. 10) Navă pentru transportul gazelor lichefiate — Muncitor care produce obiecte din sticlă. 11) Cetatea Braşovului includea şi acest tip de lucrare de fortificaţie, ce purta numele breslei care-l apăra. S-au păstrat: cel al fierarilor (găzduieşte în prezent filiala locală a Arhivelor Statului), Graft, cele ale postăvarilor, funarilor şi tăbăcarilor (la poalele Tîmpei) — Strămoş al poporului nostru.

Dicţionar: OSI, IRE, EAT, RLD, TSE, AMA, RON, RCA, LNG

Dorin MÎNZAT
Cercul rebusist „Labirint", Braşov

Soluţia careului *Doamne din trecutul ţării:* ECATERINA — CA — LA — ANASTASIA — IZURI — TUDORA — SIMA — CO — ANCA — AMI — TURC — EU — BILA — NISETRI — ER — NOTE — C — IR — T — FATA — ZOE — I — AIR — INIE — DAN — NOEL — VELICA — DESPINA — ALA — OLTEA — DAFINA

Soluţia jocului din nr. trecut:
p. 59 - Vlad Ţepeş

(V-LA-D/TE-PE-S)

DIALOG CU CITITORII

DOCTOR HONORIS CAUSA

În prezența membrilor Sfîntului Sinod, în frunte cu Prea Fericitul Teoctist, patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, a membrilor Senatului Universitar, a corpului diplomatic, a unor academicieni și rectori și în acordurile imnului patriarhului, executat de corul Facultății de teologie ortodoxă, în ziua de 22 iunie a.c., în Aula Magna a Universității din București a avut loc ceremonia decernării titlului de Doctor Honoris Cauza părintelui profesor dr. Dumitru Stăniloae, născut în noiembrie 1903, membru al Academiei Române și al multor instituții academice din străinătate. În Laudatio **(apologia tradițională), prof. dr. Emil Constantinescu, rector al Universității din București și președinte al Conferinței Naționale a Rectorilor din România, a elogiat personalitatea recipiendarului, contribuțiile sale științifice excepționale în domeniul teologiei dogmatice și simbolice, iar în alocuțiunea de răspuns, savantul omagiat a mulțumit pentru înalta distincție.**

DE PE BĂNCILE ȘCOLII

Despre pasiunea pentru istorie ne vorbește și dl. profesor VASILE VELEA, din com. Turcoaia, jud. Tulcea:

Dragostea pentru istorie și istoria poporului nostru mi-a fost insuflată încă din primii ani de școală.

Mi-a plăcut istoria, aș fi vrut s-o predau elevilor, dar destinul m-a aruncat în profesiunea de dascăl la obiectul cel mai apropiat: limba și literatura română. Oricum aceste două obiecte se leagă mult între ele.

La clasă am explicat elevilor să învețe istoria neamului nostru, ca fiind „cartea cea dintîi a unei nații" așa cum preciza cu aproape 150 de ani în urmă, fondatorul **Magazinului istoric pentru Dacia,** Nicolae Bălcescu.

Impactul cu istoria făcîndu-se din fragedă copilărie, de acest „microb" nu pot scăpa toată viața, posed întreaga colecție și am citit cu nesaț toate articolele care de fiecare dată le găsesc interesante.

Am participat la concursurile organizate de **Magazin istoric** și am fost de două ori cîștigător al unor premii modeste.

CITIND REVISTA ÎN PĂDURE

DI. DUMITRU BOAR, pădurar pensionar, din com. Axente Sever, satul Soala, jud. Sibiu, **ne relatează și d-sa întîlnirea cu revista noastră:**

Apropierea mea de **Magazinul istoric** s-a întîmplat prin 1984-1985. Am luat într-o zi de la brigadierul meu o revistă **Magazin istoric** și în pădure la orele de odihnă, punînd mîna pe ea, am studiat-o și am început să compun o informare politică, ce să o prezint la O.B. și m-am folosit și de unele articole din **Magazinul** respectiv ce tocmai era de actualitate, dar informarea mea a fost amînată, nu că nu era bună ziceau ei, dar, poate și articolele din **Magazin** au fost zgîrcite sau eu prea zgîrcit cînd era vorba de lauda și tămîierea persoanei de la cabinetul nr. 2. Cert este că nu mi-au mai cerut informări, că nu am lăudat suficient (ca în presa de atunci) pe cea din cabinetul 2. De atunci m-am și abonat și sunt permanent cititor al revistei **Magazin istoric** și deși pînă în decembrie 1989, mai erau unele articole de preamărirea dictatorilor, eu citeam printre rînduri, ceea ce dumneavoastră ați gîndit cînd ați scris. Îmi pare rău că nu am cunoscut și mai demult această carte de mare importanță pentru orice familie.

MEDALIE TITULESCU

DI. plutonier adjutant (r) ION ENE, din București, **ne prezintă medalia omagială Nicolae Titulescu, bătută de Asociația „Nicolae Titulescu", Muzeul de istorie și Filiala Societății numismatice române, toate din Brașov.**

Pe aversul medaliei (în imagine) se află chipul marelui diplomat român și anii săi de viață (16 martie 1882-17 martie 1941). Pe revers, alături de o imagine a bisericii din Șchei se află și un pasaj din testamentul lui N. Titulescu: „Doresc să fiu îngropat la Brașov, într-un loc ceva mai la o parte. Prietenii mei din Ardeal vor ști să găsească un loc potrivit dorinței mele".

ÎN CURÎND

O pagină la dispoziția numai și numai a elevilor, studenților și a cadrelor didactice care predau istoria. **Așteptăm deci colaborările dv., stimați prieteni, cititori și abonați ai revistei noastre din școli și universități.**

Ne puteți scrie despre preocupările dv. în domeniul istoriei, despre cercurile de istorie și muzeele școlare, despre manualele de istorie, despre unele lecții tematice, schimburi de experiență sau alte activități, despre profesorii sau elevii care au preocupări de cercetare sau de publicistică istorică, despre prietenii revistei din școala sau facultatea dv., și, mai ales, despre ce ați dori să găsiți în paginile revistei noastre, ce gen de articole v-ar fi de folos în predarea și învățarea istoriei în școală etc. etc.

O pagină pe care v-o oferim pentru a dialoga între dv. sub semnul muzei Clio, pentru a vă face prieteni și a corresponda cu colegii dv. pasionați de istorie, din țară sau de peste hotare.

VĂ AȘTEPTĂM!

CHIPURI, LOCURI

Primim din partea Asociației Culturale Mondiale a Evreilor originari din România, din Tel Aviv, volumul Chipuri, locuri, **semnat de ABRAHAM FELLER, Tel Aviv, 1985.**

Cartea, editată de Comitetul pentru activitate culturalo-judaică în rîndurile evreilor din România și „Premiul Gropper", reunește, în cele 284 pagini ale sale, evocări ale unor personalități culturale și științifice (printre care, dr. Emil Dorian, Willy Filderman, Gala Galaction, Barbu Lăzăreanu, Lazăr Margulies, Reuven Rubin), precum și ale unor locuri încărcate de istorie (Ierușalaim, Tel Aviv, Hevron ș.a.).

Autorul, născut la Botoșani, a înființat primele grupuri de sioniști-revizioniști din România, desfășurînd, totodată, o susținută activitate publicistică și editorială. Între 1944 și 1951 a condus editura „Siova". În 1951 s-a stabilit în Israel, unde a deținut o înaltă funcție în Ministerul de finanțe. A înființat, condus și elaborat mai multe ziare și reviste în limbile ebraică, idiș sau română, editînd sau colaborînd la diferite lucrări literare sau științifice. Este autorul articolelor despre evrei în literatura română din Encyclopaedia Judaica **(1976).**

DIALOG CU CITITORII

LA ANIVERSARE

Cuvioşia Sa, preot IOAN SPIRU, din Alexandria, **pasionat cercetător al istoriei locale, laureat al premiului „I.D. Ştefănescu" — 1991, statornic cititor şi colaborator al revistei noastre, ne trimite următoarele, cu prilejul jubileului de 25 ani de la apariţia primului număr al revistei noastre, in aprilie 1967.**

Nu ştiu cum vor preţui alţi cititori jubileul revistei **Magazin istoric,** dar pentru mine revista a constituit marea şi permanentă mea dragoste. Şi nu am regretat. Mi-a răspuns cu aceleaşi sentimente, sosindu-mi lună de lună în casă cu bucurii şi satisfacţii, oferindu-mi în paginile sale, deseori ilustrate, adevărata noastră istorie într-o vreme cînd, din motive bine cunoscute, ea era falsificată şi ţinută sub obroc.

În ciuda acestora, revista, datorită unui excelent colectiv de redacţie, a adus lumină şi adevăr în casă, dăruindu-ne adevărata noastră istorie aşa cum au scris-o, cu pana sau cu sînge, înaintaşii noştri.

Nu este de mirare că încă de la apariţia primului său număr revista s-a bucurat de un real succes, cîştigîndu-şi curînd un adevărat prestigiu în ţară şi în străinătate, pentru că s-a impus prin seriozitate şi documentare. Multe dintre aceste articole au fost semnate de istorici de prestigiu.

Revista **Magazin istoric** a intrat definitiv în cultura românească şi va fi preţuită de către urmaşi aşa cum au preţuit înaintaşii noştri reprezentativele reviste de istorie şi literatură ce au făcut epocă la vremea lor: **Magazin istoric pentru Dacia, Dacia literară, Convorbiri literare, Viaţa românească, Neamul românesc, Ramuri, Gîndirea** etc.

Nu ne rămîne acum cînd încheiem aceste rînduri decît să felicităm redactorii revistei, să le mărturisim dragostea şi preţuirea noastră, dar în acelaşi timp să-i asigurăm că noi cei ce am iubit revista îi vom rămîne mai departe credincioşi în ciuda scumpirii preţului ei, datorită cauzelor bine cunoscute şi nu ne vom lipsi de ea chiar dacă va trebui să renunţăm la alte lucruri.

Revista a făcut prea mult pentru cultura şi adevărata noastră istorie ca să nu rămînem şi mai departe abonaţii ei.

Pro Al. I. Cuza

D-l avocat pensionar, colonel (r) GEORGE VASILESCU, din Cluj-Napoca, **nu este de acord cu noi că am publicat, in nr. 1/1992, articolul** Unirea e dorită cu toată ardoarea, **in care erau prezentate fragmente din memoriul vicontelui de Saint-Vallier, alcătuit cu ocazia vizitei acestuia la Bucureşti, in septembrie 1861.** Acest articol — **scrie corespondentul nostru** — nu trebuia publicat, deoarece conţine o serie de opinii contradictorii, lipsite de obiectivitate şi chiar calomnioase, atît cu privire la actul Unirii, cît şi în ce priveşte persoana marelui Cuza.

Dovedesc realitatea acestei afirmaţii — grave recunosc — chiar cu cele spuse de domnul viconte Saint-Vallier şi anume:

„...Rezultă pentru mine din toate aceste întrevederi — spune el textual — că Unirea este dorită cu ardoare de toată lumea" dar, mai încolo cu două fraze numai, afirmă tot textual: „...Pe scurt şi după mărturia tuturor, Unirea nu are rădăcini în ţară; valahii şi moldovenii nu se cunosc şi arată chiar sentimente prea puţin plăcute unii pentru alţii; ţăranul nu se sinchiseşte şi ignoră chiar că ar fi vorba de ea..." Quod erat demonstrandum.

Cît priveşte persoana lui Cuza, vicontele folosind un „procedeu diplomatic" dar deloc obiectiv şi corect, îl apăra acuzîndu-l şi-l laudă denigrîndu-l, pe baza informaţiilor primite de la rivalii acestuia, precum şi a observaţiilor lui personale. Exemplu:

„...Toate partidele sînt de acord în a face elogiul calităţilor amabile şi seducătoare ale prinţului ca om de lume şi bun companion"..., dar în continuare tot el spune: „...dar toţi, chiar şi prietenii săi, îl acuză de instabilitate, de uşurinţă şi de o lene ale căror efecte le resimte deja, pentru că el nu mai inspiră nici cea mai mică încredere diverselor partide... etc. etc.".

În fraza următoare, afirmă de asemenea textual: „...Există desigur ceva adevărat în reproşuri pe care le-am auzit adresate prinţului; el este nesocotit (uşuratic), schimbător şi pătimaş; are oroare pentru orice fel de ocupaţie serioasă; detestă să fie contrazis; are gustul plăcerilor şi mai ales pentru o viaţă uşoară, fără tracasări şi fără muncă... etc."

Concluziile vicontelui au la bază informaţiile primite de la prinţul George Ştirbey, de la prefectul Ion Arion şi alţi cîţiva ca ei, ale căror privilegii şi moşii erau în primejdie din cauza lui Alexandru Ioan Cuza; dacă el ar fi stat de vorbă cu „Moş Ion Roată" şi doar cîţiva dintre clăcaşii eliberaţi de Cuza şi Kogălniceanu — care au primit peste 550 000 ha de pămînt ca urmare a secularizării averilor mănăstireşti — probabil şi-ar fi schimbat părerea.

Acesta să fi fost oare domnitorul Alexandru Ioan Cuza? Nu exclud că a avut şi unele defecte ca orice om — şi soarele are pete — dar noi Românii de atunci, de acum şi din veacul-veacurilor ce vor urma, ştim că El a fost creatorul Statului naţional şi că în anii luminoasei lui domnii s-au pus bazele României moderne, — continuată ulterior de dinastia Hohenzollern.

Este un punct de vedere pe care, in virtutea respectului pentru opiniile cititorilor noştri şi a libertăţii lor de exprimare, îl publicăm in cadrul rubricii noastre, Dialog **care nu ocoleşte nici criticile — ca în cazul de faţă — cînd acestea se păstrează pe terenul disputei ştiinţifice.**

Cît despre articolul respectiv, vă asigurăm, stimate d-le Vasilescu, că l-am publicat nu spre a-l denigra pe Al. I. Cuza, ci spre a oferi cititorilor tocmai acea informaţie istorică complexă, apropiată adevărului istoric, de care a fost văduvit în anii cultului personalităţii. Ca şi pînă acum, vom prezenta istoria sub toate faţetele ei, iar despre Al. I. Cuza vom scrie pe baza documentelor, fiind convinşi că locul său în istoria românilor nu poate fi uzurpat.

EXEMPLARE RECUPERATE

Dl. profesor MIHAI PIETRARU, din Iaşi, **ne comunică bucuria de a fi intrat în posesia unor exemplare din revistă pe care nu le primise la timp în cadrul abonamentului. Iată scrisoarea:**

Vă mulţumesc, enorm de mult, pentru intervenţia energică a dvs. la Regia Autonomă a Poştei Române, în legătură cu exemplarele nr. 9, 11 şi 12 pe anul 1991 ale minunatei reviste **Magazin istoric,** care nu mi-au fost aduse de către Oficiul Poştal nr. 6 Iaşi.

Abia în ziua de 15 mai a.c., în sfîrşit, le-am primit, fapt care mi-a produs o mare bucurie pentru că, astfel, am colecţia completă la zi.

Din rubrica **Dialog cu cititorii,** rezultă că foarte mulţi abonaţi sînt nemulţumiţi de serviciile incorecte ale oficiilor poştale.

Sper că asemenea grave neglijenţe, rea voinţă şi superficialitate să nu se mai întîmple.

Încă o dată, vă rog să primiţi mulţumirile mele.

Ne exprimăm şi noi speranţa că, prin sprijinul lucrătorilor din serviciile poştale, revista noastră nu va mai suferi nedorite obstacole pe drumul ei către cititorii care o aşteaptă.

CONTENTS (Romanian History) **I. Bogdan** Culture and Nation • **C. Popişteanu, G.O. Ioan, Al. Duţu, M. Ştefan** August 23, 1944 — New Documents • **N. Koslinski** April-May, 1944. The Evacuation from Crimea (II) • **M. Voiculescu** Caucasus, 1943. Battle-front Diary • **C. Troncotă** 1940-1945. Glimpses from the Special Intelligence Service History (Eugen Cristescu; III) • **R. de Weck** Recollections from Bucharest (1944) • **P. Cernovodeanu** Romanian Society during the Phanariot Epoch (XVIII-th Century; III) • **P. du Bois** Titulescu, Undeserved Destiny • **C.C. Giurescu** Moldavian Boroughs between Prut and Dniester (V) • **E. Brătianu** King Carol I and Queen Elisabeta (II) • **I. Lăcustă** 1916-1918. Daily Notes from N. Lupu-Kostaki • **G.T. Kirileanu** Librarian in the Royal Palace (III) • In Bucharest, 50 Years Ago

SOMMAIRE (Histoire roumaine) **I. Bogdan** Culture et nation • **C. Popişteanu, G.O. Ioan, Al. Duţu, M. Ştefan** 23 août 1944 — nouveaux documents • **N. Koslinski** Avril-mai 1944. L'évacuation de Crimée (II) • **M. Voiculescu** Caucase, 1943. Journal de front • **C. Troncotă** 1940-1945. Pages de l'histoire du Service Special des Renseignements (Eugen Cristescu; III) • **R. de Weck** Mémoires de Bucarest (1944) • **P. Cernovodeanu** La société roumaine à l'époque phanariote (XVIII siècle; III) • **P. du Bois** Titulescu, un destin implacable • **C.C. Giurescu** Villes moldaves entre Pruth et Dniestr (V) • **E. Brătianu** Le roi Carol I et la reine Elisabeta (II) • **I. Lăcustă** 1916-1918. Les notes de N. Lupu-Kostaki • **G.T. Kirileanu** Bibliothécaire au Palais Royal (III) • A Bucarest il y a 50 ans

Содержание (Румынская история) **И. Богдан** Культура и нация • **К. Попиштяну, Г.О. Иоан, Ал. Дуцу, М. Фтефан** 23 августа 1944 г. — новые документы • **Н. Кослинеки** Апрель-май 1944 г. Эвакуация из Крыма (II) • **М. Войкулеску** Кавказ, 1943 г. Дневник с фронта • **К. Троикотэ** 1940-1945. Из истории Спецслужбы (Еуджен Кристеску; III) • **Р. де Век** Воспоминания из Бухареста (1945 г.) • **П. Черноводяну** Румынское общество в фанариотском периоде (XVIII в; III) • **П. дю Боа** Титулеску, несправедливая участь • **К. К. Джурееку** Ярмарки, города и крепости между Прутом и Днестром (V)) • **Е. Братиану** Король Карол I и королева Елисабета (II) • **И. Лэкустэ** 1916-1918. Н. Лупу - Костаки — записи • **Г.Т. Кириляну** Библиотекарь в Королевском Дворце (III) • В Бухаресте 50 лет назад

INHALT (Rumänische Geschichte) **I. Bogdan** Kultur und Nation • **C. Popişteanu, G. O. Ioan, Al. Duţu, M. Ştefan** Neue Urkunden über den 23 August 1944 • **N. Koslinski** April-Mai 1944. Evakuirung aus der Krim (II) • **M. Voiculescu** Kaukasus, 1943. Front-Tagebuch • **C. Troncotă** 1940-1945. Aus der Geschichte des Auskunft Sonderamtes (Eugen Cristescu; III) • **R. de Weck** Erinnerungen aus Bukarest (1944) • **P. Cernovodeanu** Die rumänische Gesellschaft während des Phanariotischen Jahrhundert (XVIII; III) • **P. du Bois** Titulescu, ein unverdienter Schicksal • **C. C. Giurescu** Dörfer, Städte und Festungen zwischen Prut und Dniester (V) • **E. Brătianu** König Carol I und Königin Elisabeta (II) • **L. Lăcustă** 1916-1918. N. Lupu-Kostakis Aufzeichnungen • **G.T. Kirileanu** Bibliothekar im Königlichen Palast (III) • In Bukarest vor 50 Jahre

SUMARIO (Historia rumana) **I. Bogdan** Cultura y nación • **C. Popişteanu, G. O. Ioan, Al. Duţu, M. Ştefan** El 23 de Agosto de 1944 — nuevos documentos • **N. Koslinski** Abril-Mayo de 1944. La Evacuación de Crimea (II) • **M. Voiculescu** Caucazo, 1943. Diario de frente • **C. Troncotă** 1940-1945. De la historia del Servicio Especial de Informaciones (Eugen Cristescu; III) • **R. de Weck** Recuerdos de Bucarest (1944) • **P. Cernovodeanu** La sociedad rumana en la época fanariota (s. XVIII; III) • **P. du Bois** Titulescu, un destino no merecido • **C. C. Giurescu** Pueblos, ciudades y fortalezas situadas entre Prut y Nistru (V) • **E. Brătianu** El Rey Carol I y la reina Elisabeta (II) • **I. Lăcustă** 1916-1918. Los apuntes de N. Lupu-Kostaki • **G.T. Kirileanu** Bibliotecario en el Palacio Real (III) • En Bucarest, hace 50 años

magazin istoric

Apare lunar, se găseşte de vînzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poştali şi difuzorii din întreprinderi, instituţii, şcoli etc., de la oraşe şi de la sate.

ABONNEMENTS: RODIPET S.A., P.O. BOX 33-57, Piaţa Presei Libere, nr. 1, Sectorul 1, Bucureşti, telex: 11995, 11034, fax: 40.0.17.40.40
Abonamentul pe un an — 75 dolari U.S.A.

Tiparul executat la R.A.I. — Imprimeria „Coresi" — Bucureşti
ISSN 0541-88IX
Lei 8

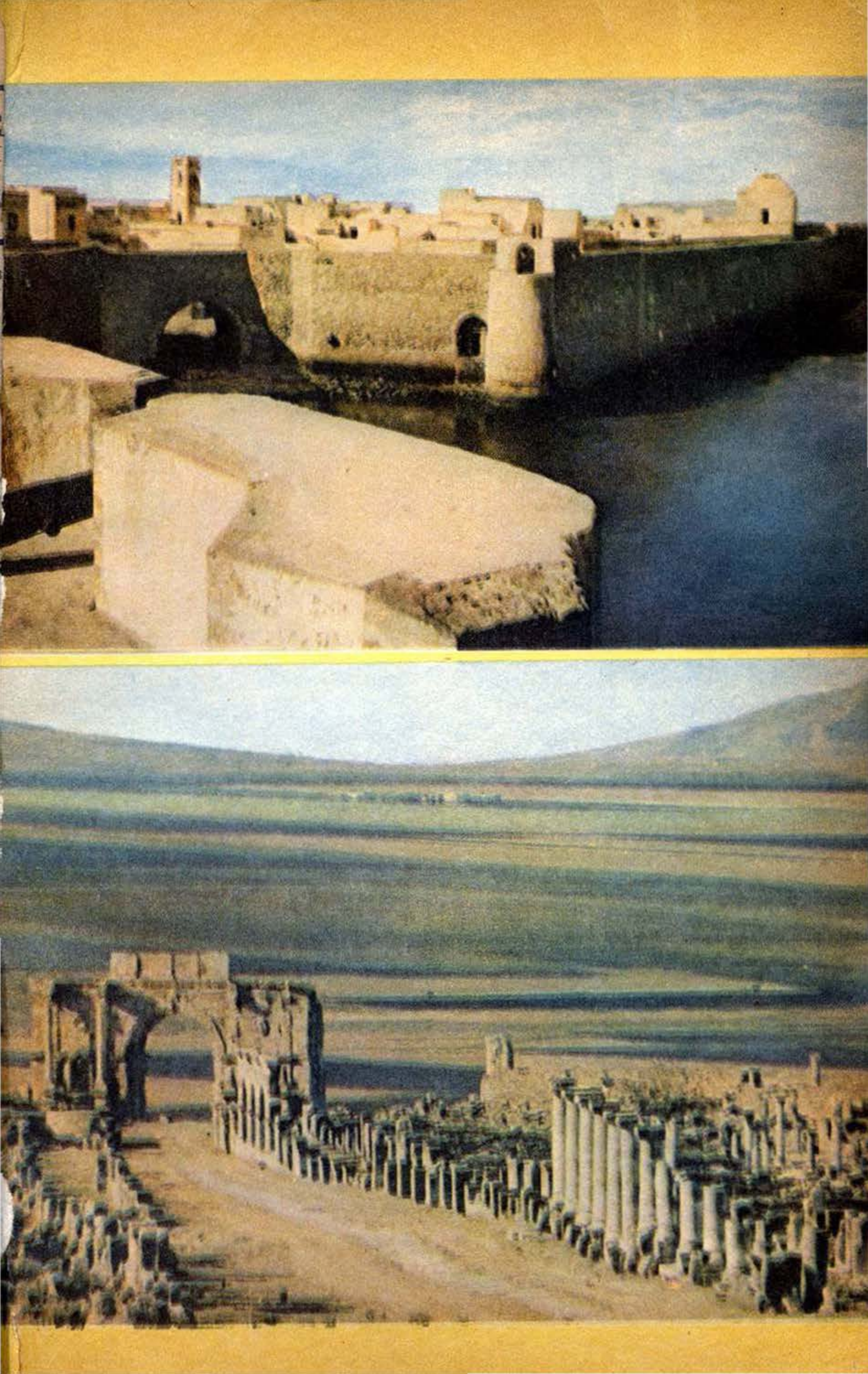
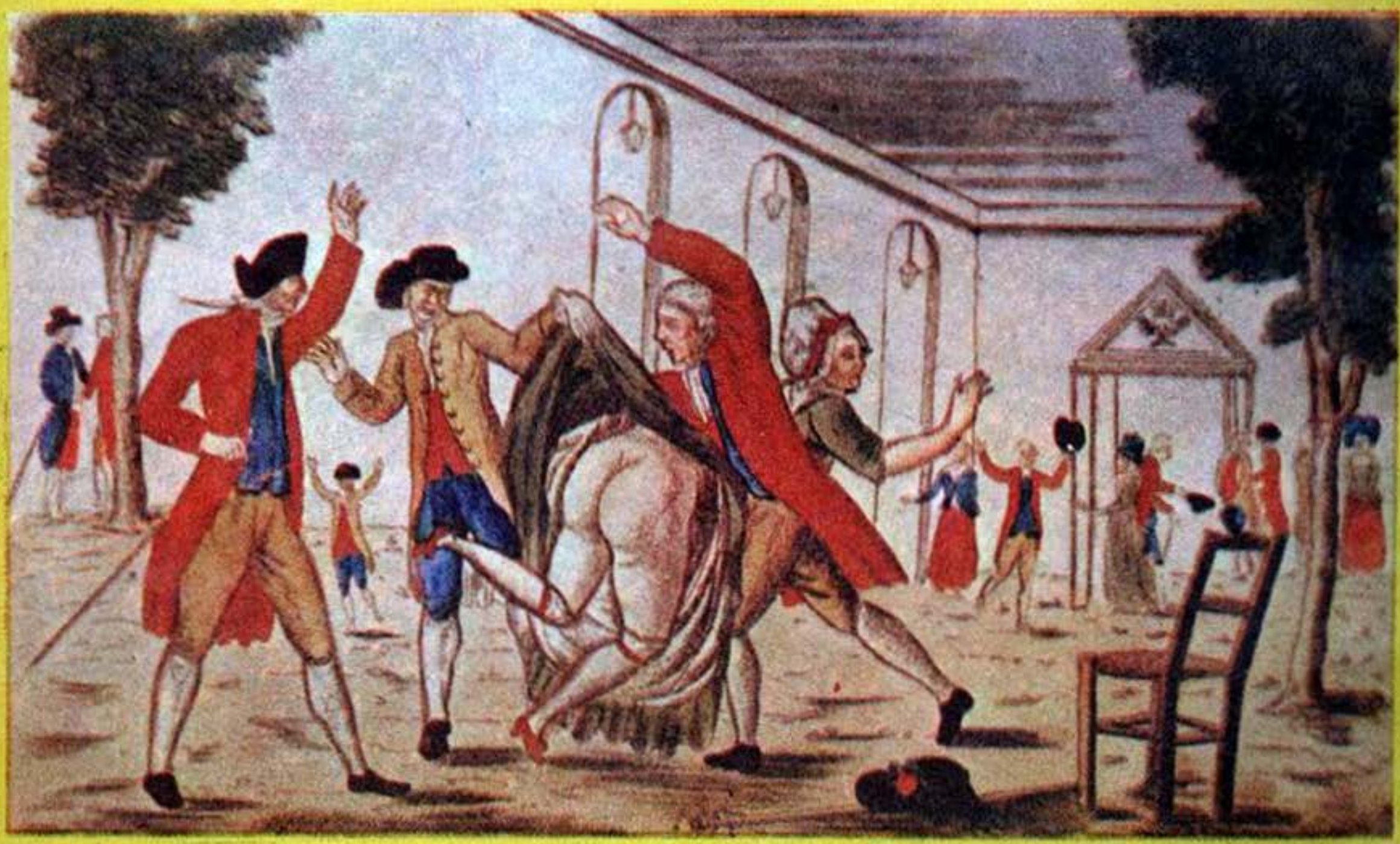
Župares S. - Bělohrad 33/38